

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Földtudományok Doktori Iskola

Somogy megye településrendszerének fejlődése térszerkezeti és demográfiai aspektusból

PhD értekezés

Kerese Tibor

Témavezető:

Dr. Tóth József DSc.

professor emeritus

Pécs, 2012.

Tartalom

1.	Bevezetés.....	4
1.1.	Témaválasztás	4
1.2.	Célkitűzés, hipotézisek.....	5
1.3.	Eszközök, módszerek.....	7
2.	Kutatási előzmények	9
2.1.	Somogy megye a földrajzi kutatásokban.....	9
2.2.	A centrum-periféria viszonylatok és a demográfia	12
2.3.	Somogy helye az országos térszerkezetben	15
2.4.	A somogyi településrendszer történeti fejlődésének szakirodalmi szintézise	18
2.4.1.	<i>Kialakulástól a török korig</i>	<i>18</i>
2.4.2.	<i>A tér és a társadalom újjászervezése a török idők után</i>	<i>27</i>
2.4.3.	<i>A térszerkezet átalakulása a modernizáció korszakában</i>	<i>31</i>
2.4.4.	<i>„A szocializmus útján”</i>	<i>38</i>
2.4.5.	<i>A szocializmus válságától a rendszerváltozás traumájáig</i>	<i>43</i>
2.4.6.	<i>A globalizáció felívelésétől az újabb válságig.....</i>	<i>49</i>
2.4.7.	<i>Következtetések a településrendszer történeti fejlődéséből</i>	<i>56</i>
3.	Somogy településrendszere a demográfia alapján.....	57
3.1.	Somogyi települések népességdinamikája 1870-2001	57
3.1.1.	<i>Térszerkezet és demográfia</i>	<i>57</i>
3.1.2.	<i>A somogyi településállomány méret és dinamika profilja</i>	<i>58</i>
3.1.3.	<i>Dinamika a térben</i>	<i>60</i>
3.1.4.	<i>Somogy megye településcsoportjainak népességváltozása.....</i>	<i>63</i>
3.1.5.	<i>Somogy megye városainak népességváltozása</i>	<i>67</i>
3.1.6.	<i>Változások a népességrangsorban.....</i>	<i>70</i>
3.1.7.	<i>Településrendszer fejlődése a népességdinamika alapján.....</i>	<i>73</i>
3.2.	Az OTK hatásai a településhálózat fejlődésére	73
3.2.1.	<i>Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió.....</i>	<i>73</i>
3.2.2.	<i>Az OTK településkategóriáinak népességalakulása Somogyban</i>	<i>74</i>
3.2.3.	<i>Az OTK nyertesei: a középfokú és a kiemelt alsófokú központok</i>	<i>78</i>
3.2.4.	<i>Négy mikrotér népesedési viszonyai</i>	<i>80</i>
3.2.5.	<i>Néhány települési jellemző az OTK kategóriáiban</i>	<i>82</i>
3.2.6.	<i>Az OTK tényleges somogyi hatásai.....</i>	<i>86</i>
3.3.	A demográfiai erózió területi differenciái 1970 után	87
3.3.1.	<i>A demográfiai erózió megjelenése Somogyban</i>	<i>87</i>
3.3.2.	<i>Somogy népmozgalma országos összehasonlításban.....</i>	<i>88</i>
3.3.3.	<i>Népmozgalmi tendenciák településtípusonként</i>	<i>90</i>
3.3.4.	<i>Népmozgalmi tendenciák kistérségi különbségei Somogyban</i>	<i>95</i>
3.3.5.	<i>Területi differenciák a demográfiai erózióban</i>	<i>101</i>
3.4.	Nyertesek egy vesztes térben – a népességnövelő települések	103
3.4.1.	<i>Népességnövekedés és fejlődés.....</i>	<i>103</i>
3.4.2.	<i>Növekvő népességű települések Somogyban.....</i>	<i>103</i>
3.4.3.	<i>A „nyerő” települések típusai</i>	<i>114</i>
4.	Somogy térszerkezete a rendszerváltozás után.....	115
4.1.	Tér és társadalom a piacgazdasági átmenetben.....	115
4.2.	A faktor- és klaszteranalízis, mint módszer.....	115
4.3.	Somogy településeinek faktoranalízise	117

4.4.	A faktorok területi szerkezete.....	119
4.4.1.	Életkörülmény faktor	121
4.4.2.	Társadalmi egészség faktor.....	122
4.4.3.	Innovációs potenciál faktor.....	123
4.4.4.	Vállalkozói tér faktor.....	124
4.4.5.	Gazdasági dinamika faktor.....	125
4.5.	A faktorértékek klaszteranalízise.....	127
4.6.	Somogy településrendszere a faktor- és klaszteranalízis alapján.....	131
5.	Somogy településrendszere a jövedelmek alapján.....	132
5.1.	Forró és hideg pontok a somogyi jövedelmekben.....	132
5.1.1.	Fejlettség és jövedelem.....	132
5.1.2.	Települési jövedelemadatok és a térszerkezet.....	132
5.1.3.	A somogyi jövedelmek területi eloszlása.....	133
5.1.4.	Az alsó és felső jövedelmi decilis falvainak társadalma.....	137
5.1.5.	A jövedelemkülönbségek térszerkezete Somogyban.....	141
5.2.	A munkajövedelmek és a társadalmi juttatások aránya.....	142
5.2.1.	A szociális háló szerepe a területi különbségekben.....	142
5.2.2.	Somogy települései a jövedelemszerzés forrásai alapján.....	142
5.2.3.	Településtípusok a jövedelem forrása szerint.....	149
6.	Somogy településrendszerének alakulása az érettségizők véleménye alapján....	151
6.1.	A térszerkezetet alakító folyamatok.....	151
6.2.	A szubjektív térszerkezet kérdőíves felmérése.....	151
6.3.	Az érettségiző korosztály általános jövőképe.....	155
6.4.	Területi különbségek az érettségizők véleményében.....	162
6.4.1.	Kistérségi differenciák.....	162
6.4.2.	Településtípusok szerinti differenciák.....	164
6.4.3.	Agglomerációk szerinti differenciák.....	167
6.4.4.	Települési szintű differenciák.....	173
6.4.5.	Fejlettségi klaszterek szerinti differenciák.....	174
6.4.6.	Térszerkezet szerinti differenciák.....	176
6.5.	A településrendszer szubjektív folyamatai.....	180
7.	Eredmények összefoglalása.....	182
7.1.	A dolgozat eredményeinek összegzése, következtetések.....	182
7.2.	Eredmények hasznosítási lehetőségei, további perspektívák.....	190
8.	Köszönetnyilvánítás.....	191
	Felhasznált irodalom.....	192
	Ábrajegyzék.....	206
	Táblázatjegyzék.....	207

1. Bevezetés

1.1. Témaválasztás

Értekezésem témaválasztását alapvetően személyes indíttatás befolyásolta. Frissen végzett földrajztanárként és újdonsült házasként 1993-ban kerültem párom révén „Somogyország fővárosába”. A rendszerváltozás éveinek dinamikus változásai a társadalmi-gazdasági folyamatok irányába terelték érdeklődésemet, miközben új lakóhelyem alaposabb megismerése is céljaim közé került. Jelen dolgozat a két érdeklődési terület metszete, melyben a demográfiai trendek és a településhálózat átalakulásának kapcsolata kapta a fő hangsúlyt, de óhatatlanul a gazdasági térfolyamatok is érintésre kerültek. Munkám részben hiánypótlásként is szolgálhat, hiszen ez a térség nem túl népszerű a tudományos vizsgálatokban, de ez nem jelenti azt, hogy a megye ne nyújtana számos érdekes témát.

A Balatontól a Drávaig elterülő lankás somogyi táj – mely a Dél-dunántúli régió nyugati részét képezi – mindig is Magyarország fejletlen, ritka textúrájú vidéke volt. A tőkés modernizáció és a szocialista fejlesztések sem tudtak változtatni ezen. Somogy a negyedik legnagyobb, de a legritkábban lakott megyénk, ahol a népsűrűség mindössze fele az országosnak. Demográfiájában hosszú ideje természetes fogyás és többnyire vándorlási veszteség szerepel, humánfejlettségi mutatójában pedig a leggyengébbek között van.

A városi népesség aránya 50%, ami az egyik legalacsonyabb érték Magyarországon, de a városjoggal rendelkező települések felét népességszámuk és infrastruktúrájuk alapján is csak a nagyobb falvak közé sorolhatnánk. A faluállomány fele a fogyó népességű, ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó aprófalvak osztályába tartozik. Somogy településeinek és kistérségeinek 2/3-a került a hátrányos helyzetűek, így kiemelt területfejlesztési támogatásban részesülők körébe. Ezzel a településállomány komplex fejlettsége alapján a negyedik legelmaradottabb megyénk.

A gazdaság értékteremtése szintén csak a 16. helyre elég a megyék teljesítőképességének rangsorában. Az egy főre jutó GDP értéke az országosnak

csak a kétharmada, ráadásul ez az arány csökken. Fejlődési tendenciájában tehát Somogy leszakadást mutat. A 2008 utáni válságfolyamatokban is teljesen kitűnik a vesztes szerep. 2012 márciusi adatok szerint Somogy munkanélküliségi rátája duplája az országosnak, hét kistérségében pedig a triplája körül alakul, és még a legjobb helyzetű Siófoki kistérség is rosszabb az átlagnál. Ezek alapján egyértelmű, hogy a Magyarországon hagyományosan perifériának tartott északkeleti megyék mellé Somogy is belépett a „leszakadók klubjába”.

Bennszülött somogyiakkal beszélgetve tanári munkám révén is érzékeltem ezeket a negatív folyamatokat. A fiatal generációk földrajzi ismereteinek bővítése és az ifjakkal folytatott kötetlen eszmecsere során is sokszor tapasztaltam az „el innen” aspektust. A miértet kérdezve a legtöbbször megfogalmazott indok Somogy lemaradásának ténye, a kilátástalan jövőkép volt. Okaira sokszor változatos sztereotip válaszokkal rendelkezett tanítvány és szülő is, melyek a természeti tényezőktől a társadalmi és gazdasági viszonyokon át a politikai tévutakig terjedtek. A helyzet tehát elég összetett, célravezető megoldásokat csak behatóbb elemzések után lehet adni a problémára, hogy jó irányba forduljanak a negatív folyamatok a jobb sorsra érdemes területen. Természetesen szakmai és terjedelmi korlátok sem teszik lehetővé, hogy az ezredforduló óta beinduló hivatalos terület- és településfejlesztési politika helyett megadjam a helyes irányokat, de oktató-nevelő munkám mellett dolgozatom eredményeivel is hozzá kívánok járulni a jövő formálásához.

1.2. Célkitűzés, hipotézisek

Értekezésemben Somogy megye településrendszerének történelmi és főképpen jelenkori változásait kívántam bemutatni, hangsúlyozva a demográfiai és térszerkezeti vetületeket, feltárva a mélyebb társadalmi-gazdasági okokat.

Ehhez az alábbi részcélokat jelöltem ki.

1. Történeti áttekintést adni Somogy megye település-szerkezetének kialakulásáról a kezdetektől napjainkig. Feltevésem szerint a mai állapotok és a tendenciák egy része is a múltban gyökerezik, melyek megismerése nélkül nem lehet a jelen folyamatokat sem helyesen értelmezni.

2. Feltárni a megye településszerkezetének fejlődését jellemző korábbi és mai főirányokat, ezek területi differenciáit, továbbá áttekinteni az egyes településcsoportok fejlődésének közös és különböző jellemzőit. Hipotézisem szerint a területi fejlődés Somogyban is hasonló történelmi korszakokban vázolható, mint a nagyobb terület egységekben, de az egyes időszakok folyamatainak helyi hatásaiban már jelentős különbségek érhetők tetten.
3. Vázolni a településfejlődés és a demográfia sajátos kapcsolatrendszerében megjelenő területi differenciákat. Abból a feltevésből indulok ki, hogy a térfejlődés és a demográfiai folyamatok közt korreláció van. Ez kölcsönös és összetett, amelyben a különböző irányba mutató részelemek erőssége adhatja meg – mintegy eredőként – az egyes települések, azon keresztül a teljes településrendszer fejlődési irányát.
4. Kimutatni a somogyi települések fejlődésében működő hasonló tényezőket, és ezek alapján megállapítani a térszerkezet településkategóriáit. Bár minden város és falu bizonyos mértékben egyedi fejlődési pályán halad, közös jellemzők alapján kategorizálhatók a települések. Az egyes típusok térbeli elhelyezkedése esetenként lehet véletlenszerű, de jórészt inkább logikusan követhető területi szerkezetet alkotnak. Ezeket a statisztikai mutatók elemzésével és a pillanatnyi szubjektív vélemények kérdőívezésével is fel lehet tární. Előbbi egzaktabb és pontosabb eredményt hozhat, de az adatfeldolgozások időigénye, illetve az adatok statikus jellege miatt a változási tendenciák csak késve jelennek meg. Utóbbi szubjektív ugyan, de előnye, hogy a pillanatnyi helyzetet, sőt a közeli jövőt is tükrözheti, hiszen megfelelő kérdésekkel dinamikus tényezők, attitűdök is felmérhetők.
5. Kísérletet tenni a megye fejlődését befolyásoló demográfiai tényezők jövőbeli alakulásának előrejelzésére. Ezt arra a hipotézisemre építem, hogy a népesség egyes korosztályaiban szubjektív vélemény alakul ki a lakókörnyezetük adta lehetőségekről, ami a mobilis fiatal korosztályok jövőbeli döntéseit erősen befolyásolja. Ezeknek a gondolatoknak, értékelő véleményeknek a feltárásával jellemezhető a tér mentálisan érzékelt differenciáltsága, másrészt a jövőbeli változások főbb iránya előre jelezhető.

1.3. Eszközök, módszerek

Célkitűzéseimet különböző eszközökkel és módszerekkel igyekeztem megvalósítani. Ezek az egyszerű egyváltozós vizsgálatától a multidimenzionális matematikai analízisig, az adatok térbeliségét nélkülöző kereszttáblás elemzéstől a térinformatikai alapú kartogramos területábrázolásig, a meglévő statisztikai adatok szekunder feldolgozásától a kérdőíves primer kutatásig terjedtek. Dolgozatom szerkezeti felépítését részben a kronológia, részben az egyes időszakok elérhető adatbázisaihoz igazodó módszerek határozták meg. Utóbbiakat ezért rövid áttekintés után az egyes fejezeteknél mutatom be részletesen.

A településrendszer fejlődésének főbb történelmi korszakait a szakirodalmi előzmények tartalmi elemzésével dolgoztam fel. Konkrétan a megyére vonatkozó településföldrajzi munkát keveset találtam, de a Dél-Dunántúl, vagy az egész ország fejlődési tendenciáit bemutató publikációkból kiemeltem és rendszereztem a Somogy megyére vonatkozó információkat. Elhelyezve ezeket a nagyobb térség átfogó összefüggés-rendszerében, vázoltam a táj történeti alakulását.

A településszerkezet modernkori átstrukturálódását – a rendszeres népszámlálások demográfiai adatait kitüntetett indikátorként kezelve – grafikus elemzéssel írtam le 1870 és 2001 között. A 13 dekádöt négy korszakra bontottam. A települések népességváltozását grafikonon elemezve a rendszer egészének alakulását igyekeztem megragadni. Kartogramokon ábrázoltam a települések megye egészéhez viszonyított népességdinamikai mutatóit, ezzel a korszakonkénti térbeli differenciálódást. A fejlődési ütemükben szélsőséges településeket a népességrangsor változásainak vizsgálatával tártam fel.

Az 1971. évi OTK településhálózatra gyakorolt hatásait a népességváltozás ütemének vizsgálatával kíséreltem meg azonosítani, így megítélni a sokat vitatott felülről irányított településhálózat-fejlesztés tényleges somogyi hatásait. Az ezzel párhuzamosan kezdődött demográfiai erózió megyei folyamatait a természetes szaporodás és a migráció dekádonkénti alakulásával, valamint azok területi különbségeivel jellemeztem. Külön figyelmet szenteltem a csökkenő népességű megyében a lakosságszám növekedését felmutatni tudó „nyertes” településeknek.

Az ötödik fejezetben a rendszerváltozás utáni évek adatainak faktor- és klaszteranalízisével tipizáltam a megye településeit. A faktorértékek és a fejlettségi típusok térképi ábrázolásával a megye térszerkezetét szemléltettem, mintegy szintetizálva a településhálózat akkori állapotát, mely a mai fejlődési trendek kiindulópontja. A vizsgálatba vont mutatók többsége a KSH településsoros adattárára épült, továbbá a Munkaügyi Központ, az APEH és a MATÁV adatai szerepeltek.

A megye XXI. századi területi folyamatait a gazdaság fejlettségi szintjét részben leképező és a továbbfejlődésben is meghatározónak tekinthető jövedelmek településenkénti átlagértékeivel írtam le. A kiemelkedő városokat külön is vizsgáltam, míg a kistelepülések esetében az alsó és felső decilis társadalmi mutatóit összehasonlítva a szélsőségek társadalmi okaira mutattam rá. A KSH által közölt adózott jövedelmek és a CID marketing célú teljes jövedelemindex adatbázisának különbségéből kalkuláltam a munkajövedelmek és a társadalmi juttatások arányát, s ez alapján kategorizáltam a településeket.

Napjaink válságidőszakában a társadalmi-gazdasági folyamatok felgyorsultak, esetleg irányuk is módosulhatott. Az elérhető adatok viszont több évesek, ráadásul többségük az előző népszámlálásból folyó statisztikák alapján továbbvezetett érték, melyeket most kellene megerősítenie vagy cáfolnia a feldolgozásban késést szenvedett 2011. évi censusz. Ezért a megye pillanatnyi helyzetét és a várható tendenciákat primer kutatással, az érettségiző középiskolás korosztály véleményének kérdőíves felmérésével igyekeztem leírni, illetve prognosztizálni. A továbbtanulás előtt álló végzősök már figyelnek a körülöttük zajló eseményekre, van saját értékítéletük, de a család gondolkodásának is egyfajta összegzését adhatják, ugyanakkor viszonylag könnyen elérhetők a kérdőívezéshez. A felvételezés során a válaszadók értékelték lakóhelyüket, családi körülményeiket, tanulmányikat, továbbá jövőbeli terveikről is kérdeztem őket. Végül 1796 somogyi diák válasza alapján vázoltam a megye szubjektív területi differenciáit és a változások fő irányait.

2. Kutatási előzmények

2.1. Somogy megye a földrajzi kutatásokban

A Somogy megyét leíró területi kutatások előzményeként kell tekinteni a Magyarországot általában vármegyéenként tárgyaló történeti földrajzi munkákra, valamint a katonai felmérések anyagára (T. MÉREY K. 2007). Bél Mátyás XVIII. század közepén készülő „*Notitiájának*” somogyi kéziratai sajnos elvesztek, így FÉNYES E. (1847) művéből tájékozódhatunk először összefogottan a megye településeiről. 1869-től az Országos Statisztikai Hivatal népszámlálásokra épülő demográfia- és gazdaságstatisztikai adatsorai alapján már pontosabb elemzésekre nyílt mód, de KELETI K. (1871, 1879) a területi összehasonlítások céljára nyolc statisztikai régiót vezetett be. A millenniumi statisztikában MATLEKOVITS S. (1897) bírálta Keleti régióit, mondván kellemesebb 8 tényezőt, mint 71 vármegyét összehasonlítani, ám a politikai viszonyok kikövetelik a vármegyei szintű adatközlést. Minden bizonnyal ennek köszönhetően is a XIX. század végén megkezdődött és a két világháború között is folytatódott a megyemonográfiák sorozata. Ezek változó tudományos igényességgel – inkább ismeretterjesztő szándékkal – készültek, de áttekintési lehetőséget adtak a megye és településeinek társadalmi-gazdasági fejlődéséről (CSÁNYI F. 1889, CSÁNKI D. 1912, DÖMJÉN M. 1931, ZSADÁNYI O. 1937, NÁDUJFALVY J. 1939, SZEGHALMY GY. 1939)

A szocializmus korszakában is folytatódó megyeleíró sorozatok az iparosítás, a kollektív mezőgazdaság, a tervszerű infrastruktúra- és településfejlesztések eredményeiről számoltak be, ma már erős fenntartásokkal kezelendő politikai felhangokkal (HONFI I. at al 1965, HORVÁTH S. 1988). A rendszerváltás után az önkormányzatiság jegyében – általában a megyei önkormányzatok támogatásával – születtek a megye településeit egyenként bemutató kötetek, melyek ismét a közigazgatás területi egységeiről szóló viták kerettüzében hirdették a NUTS 3. szint történelmi fontosságát (IZMÉNYI É. at al 1998, KASZA S. 2004).

Számos településföldrajzi vonatkozása miatt kell megemlíteni, hogy a Somogy Megyei Levéltár és a múzeumok gondozásában országosan is

kiemelkedő helytörténeti kutatás folyt a megyében a megyéről (KANYAR J. 1989). Az 1970 óta rendszeresen megjelenő évkönyvek lapjain publikált eredményekből számos korabeli információt tudunk meg a megye településeiről és a gazdasági viszonyokról. Somogy XIV-XV. századi kereskedelmét SZILI F. (1988), korabeli mezőváros-fejlődését MAGYAR K. (1982) tanulmánya veszi sorra. Az alapvetően nagybirtokos megye uradalmainak jövedelmezőségét elemzi KAPOSI Z. (1990), míg a nagybirtokrendszer és a parasztság XX. század eleji viszonyát KANYAR J. (1957) jellemzi, melynek egyik következményét, a jelentős tengerentúlra-vándorlást ismét SZILI F. (1995) dolgozta fel.

Pécsett a MTA-DTI (később RKK) keretében meginduló regionális kutatások már földrajzi vetületet adtak a Somogy megyei kutatásoknak. Visszatérő téma ezekben a közlekedési- és településhálózat történeti fejlődésének egymásra hatása. Az utak és a települések modernizáció előtti topológiáját elemezte T. MÉREY K. (1997). Az úthálózat XIX. századi fejlődését és annak Kaposvár központi funkcióinak kialakulásában betöltött szerepét vizsgálta LÓCZY I. (1975). Az egykori Dráva-hajózásról és annak Barcs fejlődését indukáló hatásairól, továbbá a közlekedési hálózat modernkori kialakulásáról közölt tanulmányt (ERDŐSI F. 1971, 1980). Kifejezetten a megye településhálózatával foglalkozó kutatásokat is találhatunk. Somogy centrumainak komplex vonzáskörzet-rendszerét HAJDÚ Z. (1982) tárta fel, míg a városiasodás megyei típusaival foglalkozott T. MÉREY K. (1987). A dél-balatoni fürdőegyesületek parti települések fejlődésében betöltött szerepét emelte ki BÖSZE S. (1989). A településhálózat fejlődését és a népesség alakulását tartalmilag már összekapcsolták (DEÁK-VARGA D. – SZIGETVÁRI GY. 1983), de inkább a megye demográfiáját külön tárgyaló munkákat találhatunk. DÁNYI D. (2001) a XVIII. század második felének összeírásai, KURUCZ G. (2002) viszont az ezredforduló statisztikája alapján részletezi a megye népesedési helyzetét nélkülözve a területi és településföldrajzi vetületeket.

Az utóbbi időben a Kaposvári Egyetem is bázisa lett a megyével kapcsolatos területi kutatásoknak, különösen az újonnan alapított Gazdaságtudományi Kar felállása óta. Az agrártermeléssel részben összefüggő vidékfejlesztés (SARUDI CS. 1994, SARUDI CS.– BARNA K. 2005), valamint ennek statisztikai és térinformatikai

támogatása jelentik a munka fő célirányait (MICSINAI R. P. – HONFI V. 2006). Ezentúl a határ menti településkör statisztikai meghatározásának módszertanát és a somogyi kistérségek pályázati aktivitását is vizsgálták a kaposvári kutatók (CZUPPON V. 2004, HORVÁTHNÉ KOVÁCS B. – RITZ I. 2007).

Az ezredfordulóhoz közeledve – az EU csatlakozás esélyének növekedésével a regionális fejlesztési politika NUTS 2. régiókon keresztüli érvényesítése miatt – újabb viták folytak a megyék jövőjéről. A kutatásokban így némileg háttérbe szorult a megyei szint, és helyette a régió lett a vizsgált területi egység. Persze a fogalom nem volt új, hiszen a közigazgatási beosztás több reformjavaslata és az RKK számos földrajzi tárgyú kutatása is a megyék fölött kialakítandó szinten folyt (TÓTH J. 1981/a, NEMES NAGY J. 1994, DOMBI P. – T. MÉREY K. 1992). A korszakhatárt a tervezett Dél-dunántúli régió fejlesztési koncepciójavaslatának megjelenése adta (HORVÁTH GY. 1995). Somogy megyével innentől inkább csak a régió részeként találkozhatunk. A területi kutatások átfogó alapműveként jelent meg a régió monográfiája HAJDÚ Z. (2006) szerkesztésében.

A térszerkezet és a településfejlődés folyamatainak nyomon követésében kiemelendők a Dél-Dunántúl történelmi és mai társadalmi viszonyait összehasonlító TÓTH J. (2003) és a XIX. század eleji földrajzi állapotokat a katonai felmérések adataiból rekonstruáló T. MÉREY K. (2007) eredményei. Egyes munkák a humán erőforrások allokációjában főszerepet játszó Pécs-et emelték ki (TRÓCSÁNYI A. 2000), míg mások az átalakuló kisvárosi hálózat differenciálódását elemezték (PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2006). A középfalvak és az agrárium kapcsolatát vizsgálta RUDL J. (2005, 2008), továbbá a térség felét érintő aprófalvak demográfiai problémája is megjelenik kutatásában (RUDL J. – GYÖRGY-DÁVID A. 2009). A migráció regionális hatásaival HORVÁTHNÉ TAKÁCS I. (2008) foglalkozott, s a Dél-Dunántúl népességében jelentős szerepet betöltő német nemzetiség földrajzát dolgozta fel SZENYÉRI Z. (2008). A területfejlesztés intézményesülésével fontossá vált a települések komplex fejlettségének kimutatása (MOLNÁR T. – ILK B. F. 2010, SARUDI CS. – MOLNÁR T. 2004), az urbánus és rurális területek lehatárolása (CZUPPON V. 2006), valamint a területi különbségek és a pályázati aktivitás kapcsolata (LÁSZLÓ M. et al 2009).

2.2. A centrum-periféria viszonylatok és a demográfia

A területi különbségek feltárása terén a centrum-periféria modellek kísérik meg egyszerűsíteni a valóság túlságosan összetett rendszerét. Míg FRIEDMANN, J. (1966) nemzetgazdasági léptékben gondolkodott, WALLERSTEIN, I. (1974) a világgazdaság kialakulásának folyamatát vizsgálta a duális modellben. A különbségeket települési szinten értelmező HAGGETT, P. (1983) már a területi struktúrák kisebb részleteit is megragadta. DICKEN, P. (1992) a különbségek tartóssá válását a függőségi viszonyok kialakulásában találta meg, kiemelkedőnek ítélve a regionális hálózatok és a városrégiók, mint fejlődési magterületek szerepét a térszerkezet alakításában. KRUGMAN, P. (1995) a gazdasági fejlődés szerepét hangsúlyozta, míg SIMMIE, J. (2001) szerint az ezredfordulóhoz közeledve az innovációk terjedése vált a fő tényezővé a földrajzi differenciálódásban.

A rendszerváltás óta eltelt két évtized a gyors területi átrendeződés időszaka Magyarországon. Bár ENYEDI GY. (2005) szerint az ezredfordulóhoz közelítve megállt ez a folyamat, s az addig lemaradó keleti országrész is kapaszkodni kezdett, a területi különbségek növekedése más dimenziókban továbbra is tetten érhető. Az ipar átrendeződésével a gyors fejlődésnek indult vidéki városok tértnyerése Budapest jelentőségvesztését eredményezte ugyan, de a jelenség már nem döntő a területi különbségek alakításában. A térszerkezet formálásában is a tercier szektor lett a meghatározó ágazat (NAGY G. 2006). A globalizáció révén leginkább a döntési helyek koncentráálódtak a nagyvárosokban, s a rurális térségekben a „kiürülés” vált jellemzővé. E téren Budapest világvárosi pozíciója egyértelmű, míg vidéken a régióközpontok a meghatározók. A kisebb települések szerepe – köztük a kisebb megyeszékhelyeké is – egyre inkább csak a központi helyeken meghozott döntések végrehajtása, rosszabb esetben elszenvedése lett.

Napjaink területi fejlődésében, térszerkezeti átrendeződésében való érvényesülés, nagyban függhet a térségek, települések demográfiai viszonyaitól is (KÓSZEGFALVI GY. 1994). A gazdaság és a népesedés kölcsönhatása ugyanis erősödik, és a népeség szerkezet torzulása egy idő akadályozhatja a gazdasági felzárkózást (TÓTH J. 1992, TÓTH T. 1988). A népesség előregedése, vagyoni és szellemi szegregálódása mellett ez annak is köszönhető, hogy a migráció épp a

területi kiegyenlítődés ellen hat, így a tartósan kibocsátó területek humán erőforrásai a dinamikusabb népesség elvándorlásával legyengülnek (EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 2003). A folyamat a hátrányos gazdasági struktúra konzervációjához, ezen keresztül a lemaradás fokozódásához vezet. Az ország északkeleti részén és a Dél-Dunántúlon ez már régóta zajlik, ami szuperperiféria-képződéshez vezetett, vagyis a periféria perifériájára kerültek e térségek (BARANYI B. 2004).

A XX. századvég rendszerváltozása kiélezte a területi különbségeket Magyarországon, ami természetesen a népmozgalomban is nyomott hagyott. A nyolcvanas évtizedben a demográfiai átmenet negyedik szakaszába léptünk, és az addig növekvő népességünk 1980-tól gyorsuló csökkenésbe ment át. Ezt a tendenciát különböző társadalmi folyamatok erősítették, és négy ezrelék körüli fogyással Magyarország az egyik leggyorsabban csökkenő népességű európai ország lett. Népességkutatóink a reprodukció hiányát már csak a bevándorlással látják megoldhatónak (HABLICSEK L. – TÓTH PÁL P. 2001).

Megváltoztak a népesség területi elhelyezkedését befolyásoló belső vándorlás tendenciái is. A hatvanas évektől csökkenőben lévő mobilitás 1994-ben érte el mélypontját, azóta viszont lassú emelkedés figyelhető meg (ILLÉS S. 2002). A területi folyamatokban Budapest centrum szerepének reformkor óta szinte töretlen növekedése a XX. századvég felé közeledve ismét felerősödött. Csak a népesség ezt kísérő koncentrációja a közigazgatási terület helyett a fővárost övező településekbe irányult, létrehozva a ma már közel milliós agglomerációs övezetet.

Az államszocializmus éveiben jellemző ipari tengelybe tartó migráció megtorpant, s a nagytérségi vándorlások fő célterülete a fejlett nyugathoz közeli, így tőke és innovációs kapuként működő Észak-Dunántúl lett. A régiókon belül a nagyobb vidéki városok körül is kifejlődő agglomerációs gyűrűk váltak relatív nyertesekké. Települési szinten az általános faluból városba áramlás jelentősen lassult, sőt visszafordult. Először a szuburbanizációs folyamatok megjelenésével a városközeli falvak lettek a lakóhelyváltás új célpontjai, a kilencvenes évek közepétől azonban a rurális térségek falvai is pozitív vándorlási egyenleggel rendelkeztek. Deurbanizációként is értelmezhetnénk a jelenséget, de inkább a leszakadó rétegek menekülésével függhetett össze (DÖVÉNYI Z. 2007). Az

ezredforduló után ismét a városok felé forduló népesség a reurbanizáció megjelenése lehetne, de BAJMÓCY P. – DUDÁS R. (2009) szerint csak a városi terek szuburbanizó mellett zajló újránövekedéséről van szó. Ez az olcsó állami és devizaalapú hitelekkel generált, várostérségekre koncentráló építkezési boom eredménye is lehetett, ami a hitelválság hatására minden bizonnyal le is állt.

A nemzetközi migráció is felerősödött, s az 1956-ot követő exodus utáni csaknem három évtizedes zártság után új elemként jelent meg. Statisztikázása viszont csak az ezredforduló óta történt, így csak közvetett adatokból becsülhetjük korábbi mértékét. A határforgalom egyenlegének megvonása, vagy a regiszter-alapú népesség-előreszámítási adatbázisok és a tényleges népszámlálások közti különbség is – a hibalehetőségektől eltekintve – a nemzetközi vándorlás értékét adhatják. Utóbbira alapozva az 1990-ben országosan jelentkező mintegy 192 ezer fős negatívumot a nyolcvanas években egyre erősödő – a rendszer által soha be nem vallott – ellenőrizetlen kivándorlásnak tulajdonítja HABLICSEK L. (2004), melyet zömmel a szomszédaink felől meginduló bevándorlás 196 ezer fős többlete ellensúlyozott 2001-re. Ha a hibalehetőséget is mérlegeljük, az eltérés összefügghet az 1990-es census átlagosnál nagyobb mértékű alulszámlálásával is, melyet a 2001-es népszámlálás korrigálhatott. Előbbi részben a statisztikai felvételezés gyengébb minőségű végrehajtása, a pótnépszámlálás elmaradása, részben az emberek átlagon felüli bizalmatlansága is okozhatta. A két tényező valószínűleg együtt hozta létre a 90-es hiányt, melyben a nemzetközi vándorlásnak kb. 80%-ot tulajdonított HABLICSEK L. – TÓTH PÁL P. (1995).

Mindenesetre a 2002-ben Magyarországon tartózkodó 116 ezer külföldi állampolgár jelentős része a kilencvenes években érkezett hozzánk. Ha ehhez hozzávesszük az időszakban magyar állampolgárságot kapott bő 100 ezer főt, a 2001-es 196 ezres többlet magyarázhatóvá válik. Mindkét csoport területi megoszlása erősen főváros centrikus, emellett az Alföld emelhető ki jelentős migrációs célterületként (DÖVÉNYI Z. 2005). Somogy megye a Balatonnak és a nyugodt rurális környezetnek köszönhetően közepes érdeklődésre tart számot, ami 3-4 ezer fő külföldről bevándorlót jelenthet. Szám szerint ez nem tűnik soknak, de néhány kistelepülés esetében térformáló minőségi változást is hozhat a folyamat.

2.3. Somogy helye az országos térszerkezetben

A Somogy jó része a magyarországi térben a ritka textúrájú délnyugati rurális térség része, s a megyehatáron túl is hasonló fejletlen zónákat találunk. Csak a Budapesttől délnyugatra nyúló Adria-tengelyre felfűzött Balaton-part és az urbanizációs szigetként kiemelkedő Kaposvár-Dombóvár település-együttes tartozik az ország sűrűbb textúrájú, urbánus részei közé (TÓTH J. 1994/a). A megyehatárral érintkező Nagykanizsa jelent még a szomszédságban térszerkezeti tényezőt. Ez a pozíció meghatározó napjaink demográfiájában, amiből következik, hogy Somogy népesedésében a negatívumok érvényesülnek.

Az 1997-es OTK a legnagyobb népességdeficitet éppen Somogy megyében prognosztizálta a 2000-2010-es évekre. Ez ugyan kissé másképp alakult, de tény, hogy a megye népmozgalmi mutatói az ezredfordulón is gyengébbek voltak az országos átlagnál (KURUCZ G. 2002). Az egyik legerősebb természetes fogyás mellett a Központi régió és a szomszédos Baranya, Zala megyék felé irányuló vándorlás is apasztja népességét (HORVÁTHNÉ TAKÁCS I. 2008). A megyén belüli regionális különbségekre jellemző, hogy a 2001-2021 közötti előreszámítások szerint Somogyban 5 kistérség erősen, 4 mérsékelten csökkenő népességet mutat, s csak a síófokit jellemzi növekedés (HABLICSEK L. 2007).

A komplex gazdasági folyamatok és az életminőség értékelése a térszerkezet intenzívesítésével hivatalos mutatószámot is kapott. A területfejlesztési támogatások elosztását meghatározó 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat értelmében egy 19 jellemzőből számított komplex mutató alapján definiálták a kistérségek fejlettségét. Eszerint Magyarország 40 leghátrányosabb helyzetű kistérsége közül négy somogyi, a Tabi, a Csurgói, a Barcsi és a Lengyeltóti. A régiós társ megyék szintén négy – Somogy keleti határa mentén húzódó – térsége, a Sellyei, a Szigetvári, a Sásdi és a Tamási viszont a sereghajtók közé tartozott.

A legújabb 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat már 32 változót használ kistérségeink árnyaltabb besorolásához. Az ez alapján született 311/2007. sz. (XI. 17.) Kormány Rendelet szerint a Csurgói, Barcsi, Lengyeltóti és az újonnan létesült Kadarkúti kistérség a „komplex programmal segített 33 leghátrányosabb” közé került. Továbbá a 47 „leggyengébb” helyzetű közé

tartozik 46.-ként a Tabi, míg a tőle alig eltérő Nagyatádi 48.-ként épphogy lemaradt erről a kategóriáról. Utóbbi a Marcali és a megyeszékhelyet magába fogadó Kaposvári kistérséggel együtt országos átlag alatti mutatójával a „hátrányos helyzetű” csoport tagja. A három hátrányos helyzetű kategórián felül – az országos átlag felettiekből – a 11 „átmenetileg kedvezményezett” közé került a Fonyódi és a Balatonföldvári kistérség. A megye és a régió északi csücskén fekvő Siófoki kistérség viszont kiemelkedő fejlettségével a Pécsit is megelőzve az országos élmezőnybe sorolódott, méghozzá az előkelő 15. helyre.

A törvényi besorolás két időpontja között FALUVÉGI A. (2004) 40 változóra épülő faktoranalízis alapján 5 kategóriába sorolta Magyarország kistérségeit. Eredményeinek dél-dunántúli vonatkozásai szerint Somogynak nincs dinamikus kistérsége, a régióközpontot magába foglaló Pécsi kistérség az egyetlen gyorsan fejlődő pólus a régióban. Továbbá a megye északi részére kiható Keszthelyi, Balatonalmádi és Balatonfüredi kistérség tartozik ide. A gyengébb dinamikát felmutató, de „fejlődő” csoporthoz kerültek a Dél-Balaton kistérségei – a régió harmadik megyeszékhelyével – Szekszárddal együtt. Somogy pólusának – Kaposvár környékének a keleti folytatásában fekvő Dombóvár térségével együtt – csak a harmadik, „felzárkózó” kategóriában jutott hely. A Nagyatádi, Marcali, Barcsi és Tabi kistérség mellett a keleti határ menti – egykor Somogyhoz tartozó – Szigetvár környéke adja a „stagnáló”, míg a Csurgói, Lengyeltóti, és a Somoggal keleten határos Sellyei, Sásdi, Tamási, Enyingi kistérség a „lemaradó” csoportot.

Mindegyik besorolás jellemzője, hogy Somogy öt kistérsége a megye keleti határának jelentős részét képező baranyai-tolnai kistérségekkel – mintegy gyűrűbe fogva a fejlettebb Kaposvárit és Dombóvárit – kirajzolják az ország második legnagyobb összefüggő fejletlen zónáját. Az EU részére készülő nemzetközi felmérések alapján is Somogy az elzárt, nagyvárosoktól távoli, rurális területek közé tartozik Zalával együtt (WIESINGER, G. – DAX, T. 2008, NEMES G. 2011).

Mikroszinten sem jobb a helyzet, hiszen a 244 település közül 160 került a kiemelt támogatásban részesülők körébe, ami 2/3-os aránynak felel meg. Ezzel negyedik helyen áll a megye a hátrányos helyzetű települések és az ott lakó népesség arányát tekintve is (FALUVÉGI A. 2003). Mindez egybevág a humán-

fejlettségi mutató számítások eredményeivel, melyek szintén a harmadik-negyedik leggyengébb megyévé sorolják Somogyot (CSITE A. – NÉMETH N. 2007).

A gazdaság értékteremtő képességét figyelembe véve Somogy szintén a negyedik leggyengébb megyénk. Az egy főre jutó GDP értéke az országosnak csak a 61,7%-a, míg az EU27 átlagának csak 38,6%-a. Ha dinamikusan tekintjük a folyamatokat még rosszabb a kép, előbbi érték 2004-ben ugyanis még 68,9% volt. Ezzel még három hellyel előrébb találtuk a megyék rangsorában, tehát fejlődési tendenciájában leszakadást mutat (NAGY G. 2005). Az egy főre jutó adózott jövedelmekben is már csak Bács, Békés és a híresen elmaradott Szabolcs-Szatmár van mögötte. A fentiek egyértelművé teszik Somogy periférikus helyzetét Magyarország gazdaságának területi struktúrájában (CSATÁRI B. 2005).

Az ezredforduló óta újabb közigazgatási változások is érintették a megyét, melyek négy új város és egy új kistérség megjelenését jelentették. Előbbi a városhiányos térségek nagyobb községeinek várossá nyilvánításai sorába illeszkedik, utóbbi az ország területének politikai indíttatású vagy lobbierdekek miatti szétaprózásába (TÓTH J. 2004/a). 2001-ben Nagybajom lett város, majd ezt 2007-ben követte Kadarkút is. 2008-ban a két új város és a Kaposvári kistérség nyugati harmadának községei – a hátrányos helyzettel járó bővebb fejlesztési forrásokhoz való hozzájutás érdekében – kiváltak az addig elég nagy, de Kaposvár vonzáskörzetét a külső gyűrűig többé-kevésbé lefedő területi egységből. Ezzel érdekes helyzet állt elő, hiszen a megyeszékhely közigazgatási határával érintkező három szuburbanizálódó község átkerült egy másik statisztikai tervezési kistérség terébe, melynek alig 3000 főt számláló – tömegközlekedéssel csak kaposvári átszállással elérhető – adminisztratív központja 20-25 kilométerről alig gyakorol vonzást rájuk. A természetes vonzásközpont viszont – mellyel szinte együtt élnek a szomszédságában fekvő községek – egy másik kistérség része.

Mindezek a centrumok és perifériák „természetes” rendjébe való ésszerűtlen politikai beavatkozások valószínűleg nem segítik a térség jövőjének alakulását, de hatásuk nehezen mérhető. Egy biztosnak látszik: Somogy nagy részének végleges perifériára kerülése nehezen akadályozható meg, mivel a politikai huzavonák mellett negatív demográfiai folyamatok is tovább erősítik a leszakadást.

2.4. A somogyi településrendszer történeti fejlődésének szakirodalmi szintézise

2.4.1. Kialakulástól a török korig

Településkörnyezetnek a tér azon részét tekintjük, ahol nem a természeti törvények dominálnak, hanem a társadalmi tevékenység befolyásoló hatása érvényesül (TÓTH J. 1981/b, ENYEDI GY. 2000). A települések tetraéder modellje szerint a tér alakulásában alapot jelentő természeti viszonyok egykor erőteljesen meghatározták a falvak és városok kialakulását (TÓTH J. 2002, GYENIZSE P. at al 2011). A településtörténet előtt ezért nem kerülhető el a térség természeti viszonyainak áttekintése.

Somogyország tájai a nyugaton elterülő vékony lepelhomokkal borított lankás Belső-Somogy és az északkeleti részt elfoglaló löszös, élénkebb reliefű Külső-Somogy. Utóbbi mélyen benyúlik Tolna megyébe is a Sió-Kapos vonaláig. Kisebb területet érint a Baranyából áthúzódó agyagos-löszös Zselicség, és délen a Dráva-völgy allúviuma. Északról egykor a Balaton öblei, a berkek mocsaras tőzeges síkjai ékelődtek a dombok közé, és a patak völgyekben is terpeszkedő mocsaraknak adott helyet a tájat egykor nagyrészt elborító erdőség. A Belső-Somogy homoki tölgyesei, a Külső-Somogy lösztölgyesei és a hűvösebb Zselic bükkösei a XVIII. századig zárt erdőket alkottak. Ezek maradványai még ma is számottevőek, s a harmadik legerdősültebb megyévé teszik a területet.

A Somogyság természeti alapját a medencealjzatot képező paleozoikum mezozoikumai rögök lesüllyedésével végbemenő pannon-pliocén hordaléklerakódások (homok, agyag) alakították ki. A Pannon-tó helyén az északról érkező Ős-Duna és Ős-Vág hatalmas deltákat épített, lerakva a Belső-Somogy homokját, melyet a pleisztocén száraz éghajlata alatt a szél munkált futóhomokos, lankás dombvidékké. Az alsó-pleisztocén mozgások révén a Duna a Visegrádi-szoros irányába terelődött, majd a középső pleisztocén idején a Külső-Somogy és a Zselic megemelkedett, a Balaton medencéje és a Dráva árka viszont besüllyedt. A kiemelt térszíneken megnövekvő folyóvízi erózió eredményezte a terület denudációját. A meridionális völgyekkel felárkolt magasabb térszínnek lepusztulás-

termékei a süllyedő területeken akkumulálódtak, azokat alluviális síkságokká alakítva. A levegőből leülepedett porból kialakuló lösztakaró 10-15 méter vastagon fedte be a Külső-Somogy széles dombhátaait, a nedvesebb völgyekben pedig vályog képződött (SZILÁRD J. 1967). A pleisztocén végén a Balaton és a Dráva-árok újabb süllyedésével alakult ki a térség mai domborzati képe.

A holocénban már csak az éghajlat-ingadozások miatt bekövetkező vízrajzi és növényzeti változások jelentettek átalakulást. A vizek szakaszjelleg-változásai formálták a folyók és a kisebb patakok völgyeit. A jégkorszak végén a kontinentális hidegsztyepp volt az elterjedt vegetációtípus hazánk területén, a fás növényzet csak a mikroklíma zugokban, vízfolyások mentén valószínűsíthető. A holocén melegedésének köszönhetően a táj gyorsan újra erdősült. Kezdetben a tűlevelűek és a nyír állománya tajgaszerűen záródott, majd Szlavónia felől kezdődött a lombos fajok térhódítása. Az atlanti fázisban a tölgy már uralkodó faja a somogyi erdőknek, miközben az Alföldön az erdőpuszta vált természetes növényzetté. A hűvösebb szubboreálisban a magasabb dombhátaikat a szubmontán bükkösök foglalták el. Az újabb pollenanalízis-vizsgálatok alapján 60%-ra tehető az erdőterület akkori kiterjedése az ország mai területén (BARTHA D. 2000), míg a Somogyság kb. 80%-os erdősültséggel rendelkezhetett.

Természetesen a holocénban már az antropogén hatások is egyre inkább érvényesültek. A Kárpát-medence korai népei jelentős állattartással rendelkeztek, így az alföldi térség pusztái tovább bővültek. Somogyra ez legfeljebb a déli homokvidéken és a Kapos-völgy mentén lehetett jellemző, míg a dombvidéket zárt tölgyesek borították, melyek csak a völgyek mocsaraiban szakadtak meg. Kiterjedt lápvilág húzódtott a Balaton délnyugati partjai mentén, a Dráva-Rinya vidékén, továbbá az újholocén humidusabb éghajlata alatt tőzegláposodás indult meg a Kapos és a kisebb patakok völgytalpán is. A gazdálkodó ember megjelenésével viszont egyre több az antropogén irtásföld, melyet kezdetben égetéssel nyerhettek. Csak a vas használatával indulhatott meg az erdők jelentékenyebb feltörése, de a felhagyott irtások nagyon hamar újra erdősültek.

A mocsaras erdőrengeteg jó védelmi lehetőségeket, a kiemelkedő száraz dombhátak gazdag táplálékforrást jelentettek a korai korszakok népeinek. A kő-,

bronz- és vaskori telepek számos maradványára bukkanhatunk a Kapos völgyében. I.e. 1700 körül önálló „somogyi kultúra” különíthető fel Somogyvár térségében, később a halstatti kultúra délkeleti határa a táj. A pannonokat leigázó kelták i.e. IV. században jelentek meg, s a Kapos fölé emelkedő Szalacska-hegyén emelt földvár az egyik leggazdagabb kelta régészeti lelőhely a Dunántúlon, így a vaskori kereskedelemben központi szerepköre valószínűsíthető.

A rómaiak i.e. 11-ben érkeztek Tiberius hadaival, s az I. században kiépült Pannónia védelmi és úthálózata. Ezt a sajátos római urbanizáció is követte, bár Somogy ebből kimaradt. Csak egy kisebb település, Tricciana (Ságvár) található ekkor a Sopiane-Arrabona főúton, mely az északkeleti szegletben érintette a mai megyeterületet. Bár a Sopiane-Savaria út DNy-ÉK-i irányban átvágott Somogyon, de köztes állomása Valcum (Fenékpuszta) a Zala torkolatában feküdt. Német források jelölnek egy Silacene nevű települést is Segesd környékén (KIEPERT, H. 1863), továbbá néhány villagazdaságot tártak fel a régészek.

A V. századra lezárult a római klímaoptimum kellemes korszaka, amit felváltott az addiginál hűvösebb, szárazabb időjárás, és a társadalmi térben is véget ért a viszonylag stabil korszak. A népvándorlások idején Pannónia átjáróház lett, és a romanizált lakosság fokozatosan eltűnt. Róma fennhatóságát először a gótok törték meg, de véglegesen csak a 434-ben kötött ravennai szerződésben engedték át Attila hunjainak Pannóniát. 456-tól az osztrogótok jöttek – kik egyik központjukat a Zala-toroknál alakíthatták ki – majd 526-tól a longobárdok következtek. Utóbbiak szövetségeseként 567-ben érkeztek az avarok a Kárpát-medencébe, akik bő két évszázadig voltak a térség urai (BÓNA I. 1987).

Az avarok birodalmának viszonylagos békéje sajátos kultúrát hozott létre. BAKAY K. (1973) által Zamárdinál megkezdett feltárások a Kárpát-medence legnagyobb, bő 2000 sírból álló avar temetőjét hozták felszínre. Még fontosabb a leletanyag gazdagsága, ami számos kutató szerint arra utalhat, hogy jelentős központ lehetett itt a korszakban. SZENTPÉTERI J. (1995) a kagán székhelyét sejtí Zamárdiban. Alátámaszthatja ezt az is, hogy a közelében vasolvasztó műhelyeket találtak, és helyenként 70-80%-os volt a lelőhelyekkel való fedettség.

Lázadók letörésére 795-ben a kagán frank seregeket kért Nagy Károlytól, ezzel 799-ben a Frank Birodalom része lett a Dunántúl, amely azonban korántsem volt olyan stabil, mint az avarok országa. Pedig a frankokkal együtt „érkezett” a középkori klímaoptimum éghajlati korszaka, mely még a mainál is enyhébb időjárást hozott Pannóniába, így a természeti viszonyok pozitívan változtak (RÁCZ L. 2000). Somogy területe a 803-ban létrehozott Pannónia Superior része lett, mely tulajdonképpen a maradék avarok vazallus állama volt. A Dráván túli Pannónia Inferior a lázadó szláv fejedelmek térsége, melynek nagy részét 826 után a bolgárok szerezték meg, így a Dráva lett a frank-bolgár limes.

Ekkoriban a bolgárok elől menekülők szaporították a Dél-Dunántúl szláv lakosságát, különösen az avarok által kevésbé benépesített déli és nyugati erdős dombos vidékeken. A szlávok kormányzására hozták létre a frankok 846-ban a morva eredetű Pribina határörgrófságát, és Somogy jelentős része is a gróf birtoka lett. Mosaburg (Zalavár) volt a központ, ahol Metód is megfordult a keleti kereszténység tanait terjesztve, így a római és a bizánci kultúrkör határmezsgyéjét jelölte ki akkor a Balaton és a Dráva közötti térség. A frank segítséggel uralomra jutott, majd ellenük forduló morva Szvatopluk betöréseivel ismét pusztulás jött Pannóniába, s a bajor-frank haderőktől megtisztított területen megfogyatkozott a szláv lakosság is (GYÖRFFY GY. 1986).

A klasszikus honfoglalás-elmélet szerint a IX. század második felében már bizonyosra vehető a magyarok jelenléte a Kárpát-medencében. Eleink először zsákmányszerző hadjáratokat vezetve mintegy felderítették a vidéket, majd a különböző hadakozó felek segítésére küldött csapatokkal vettek részt a térség harcaiban (KRISTÓ GY. 1998). A besenyő támadások hatására 895-896-ban megszállták az Alföldet és Erdélyt, a Dunántúl – benne a somogyi térség – elfoglalása azonban csak Kurszán itáliai hadjárata után történt meg, amikor a 900-ban visszatérő seregek egy része a Dunántúlon maradt.

Állattartó elődeink életmódjához megfelelő környezetet az alföldi erdős-sztyepp zóna – az ártéri legelők és az ármentes térszínek határa – nyújtott. Természetesen ritkább népességgel, de a folyóvölgyek mentén benyomulhattak az alacsonyabb dombvidékek és hegyláb felszínek világos tisztásokkal tagolt

tölgyerdeibe is, ahol égetéssel nyerhettek további legelőterületet állataiknak (SOMOGYI S. 1987). A névtani és archeológiai vizsgálatok alapján Somogy területe a Bő nemzetség szállásterülete lett. A Külső-Somogy lehetett a téli, míg a Belső-Somogy és a Dráván túli vidék a nyári szállásterület, s itt gyanítható az Itália felé kalandozó seregek gyülekezési területe is (GYÖRFFY GY. 1987/a). A Külső-Somogy avarjai mellé települtek az újonnan érkezett magyarok, a Belső-Somogy azonban vegyes magyar-szláv, a Drávántúl viszont szláv többségű terület volt. Fokozatosan megtörtént a népek összeolvadása, így a Somogyság területe a X. század végére elmagyarosodott, és az etnikai határ a Drávánál stabilizálódott.

Elődeink beköltözésével kezdődtek a megye településszerkezet-fejlődését már némileg befolyásoló történeti folyamatok. A X. század közepén Somogyvártól DNy-ra újabb fejedelmi központ alakult ki, mely az Árpád-házba tartozó Fajsz herceg területe. Somogyfajsz határában vassfeldolgozó telepet is tártak fel, ami már jelentős szerepet feltételez. 955 után az augsburgi vereségben elvérző Bő nemzetség helyét az Árpádok vették át. A 970-es években kibontakozó hatalmi ellentétek révén a trónörökös birtokokat Vajk kapta, míg a mellőzött Koppánynak adta Géza fejedelem az újonnan létrehozott dux Simighiensis-t. Ezzel Somogyország a kiépülő új államrend ellen lázadók hazája lett (GYÖRFFY GY. 1977).

A lázadás leverése után megkoronázott I. István királyi tulajdonba vette Koppány javait, így a vármegyerendszer keretébe illesztett Somogy már jórészt koronabirtok. A két királyi udvarhely, Somogyvár és Segesd a megye két központi szerepkörű települése. A harcokban István mellett állók is kaptak hűbéri földeket, ezek birtokközpontjai jelentették a megye kialakuló településhálózatának középszintjét. Továbbá több királyi udvarhely, vártelepülés és templomos település épült ki a XI. század során.

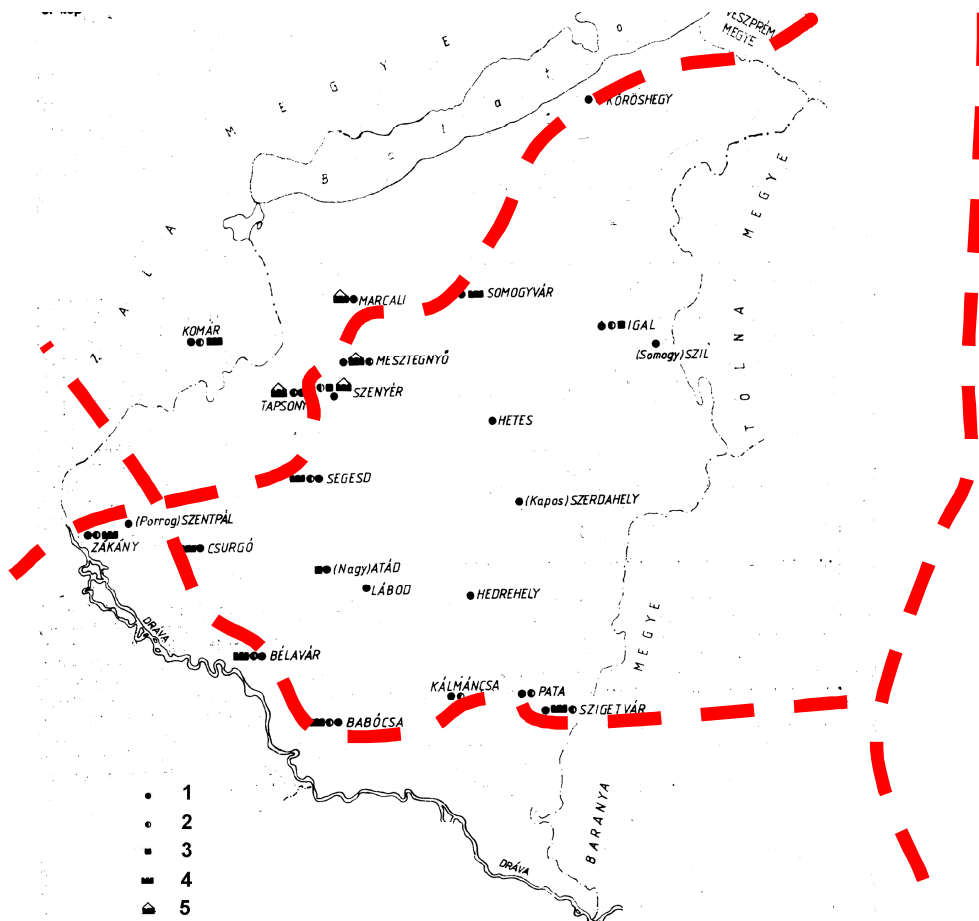
A mai megyeközpontokról még nem sokat tudunk. A Pécsi püspökség alapító levele 1009-ben említ már egy Copus nevű helyet, melyet Kaposvár elődeként is azonosíthatunk. Az első somogyi egyházi központot szintén Kaposvár mai területén alapították 1061-ben Szentjakabon. Ennek gazdasági épületei és valószínűleg egy cölöpvár is volt már a Kapos mocsarai által körülvett szigeten, de központi szerepköre még sokáig váratott magára.

Szent László 1091-ben bencés apátságot alapított a Kupa-várhegyen. Ezzel Somogyvár szellemi és jogi központ szerephez jutott, melynek hatóköre a megyén is túlmutatott. László horvátországi hódításai után Somogy jelentős tranzitterülete lett a délnyugati, a Földközi-tenger felé irányuló forgalomnak, s a megélénkült kereskedelem vásáros helyek kialakulását segítette. Ezzel megindulhatott a középkori mezőváros-fejlődés. II. Endre a délnyugati részt a királynék jövedelmét biztosító birtokként leválasztotta, ennek székhelye, Segesd fokozatosan Somogy gazdasági vonzasközpontjává fejlődött.

1242 januárjában a Dunán átkelő tatárok egy szépen gyarapodó, gazdagodó és jelentős népességű Somogyország fejlődését törték meg. Bár a Dunántúlon csak rövidebb ideig tartózkodtak, s nem pusztítottak olyan teljességgel, mint az Alföldön, de Somogy nyugati része útjába esett a Bélát üldöző Kádán vezér hadainak, így itt kb. 40%-os lehetett a fálvak pusztulása. Az események során Segesd többször is volt a menekülő, majd visszatérő IV. Béla király tartózkodási helye (GYÖRFFY GY. 1987/b). Az újjáépítés után Béla politikája révén átalakult a megye birtokszerkezete, majd a királyi hatalom gyengülésével újabb káosz következett. Az Árpád-ház kihalása utáni interregnum, majd Károly Róbert központi hatalmat megerősítő, rendteremtő harcai is nagy pusztítással jártak.

A XIV. században a kedvező földrajzi fekvésnek, az előnyös természeti adottságoknak köszönhetően – az Anjou-kor stabil politikai viszonyai közepette – Somogy megye ismét jelentős népességet eltartó területté vált. A földek fokozatos eladományozásával viszont véget ért a királyi birtokok korszaka, és a megye a XV. századtól a főúri családok birtokainak szövevényévé vált. A korszak településfejlődésének fontos eleme a korai mezővárosok kiemelkedése. Kezdetben ez inkább a királyi várbirtokok fejlődésével ment végbe, később a mezővárosok előnyeit felismerő földesurak kiváltságokkal ruházták fel nagyobb forgalmú uradalmi központjaikat is (BÁCSKAI V. 1965). Zsigmond politikája révén a korábban nagyrészt királyi tulajdonban lévő mezővárosok is földesúri tulajdonba kerültek. Egyre több fontos forgalmi csomópont, átkelőhely szerzett vámszedési jogot, és a fejlődés a század végére megváltoztatta a megye települési szerkezetét. A gazdaság egyre nagyobb hányada összpontosult a mezővárosokban.

A gyarapodás a következő században is folytatódott, de a térség középkori településszerkezetében a városfejlődés mindvégig agrárjellegű maradt (MAGYAR K. 1982). A piacközpontok többnyire a két jelentősebb kereskedelmi út mentén csoportosultak (1. ábra). Az „Adria-tengely” a megye északnyugati határa mentén kötötte össze az ország központi területeit Horvátországon keresztül Itáliával. Bár ennek fontosabb ága ekkor még a Balatont északról kerülte meg, jelentősége a reneszánsz korszakában kiemelkedő, hiszen a Kárpát-medence geopolitikai viszonyait meghatározó „andrásskereszt”, délnyugatra mutató ága mentén futott. Az akkor legfejlettebb észak-olasz városállamok gazdasági és Róma hatalmi törekvései, valamint a nyugat-mediterrán civilizáció kulturális hatásai érkeztek innen Kárpátiába (TÓTH J. et al 2005).

1. ábra. Somogy megye fő kereskedelmi útjai és központjai a középkorban

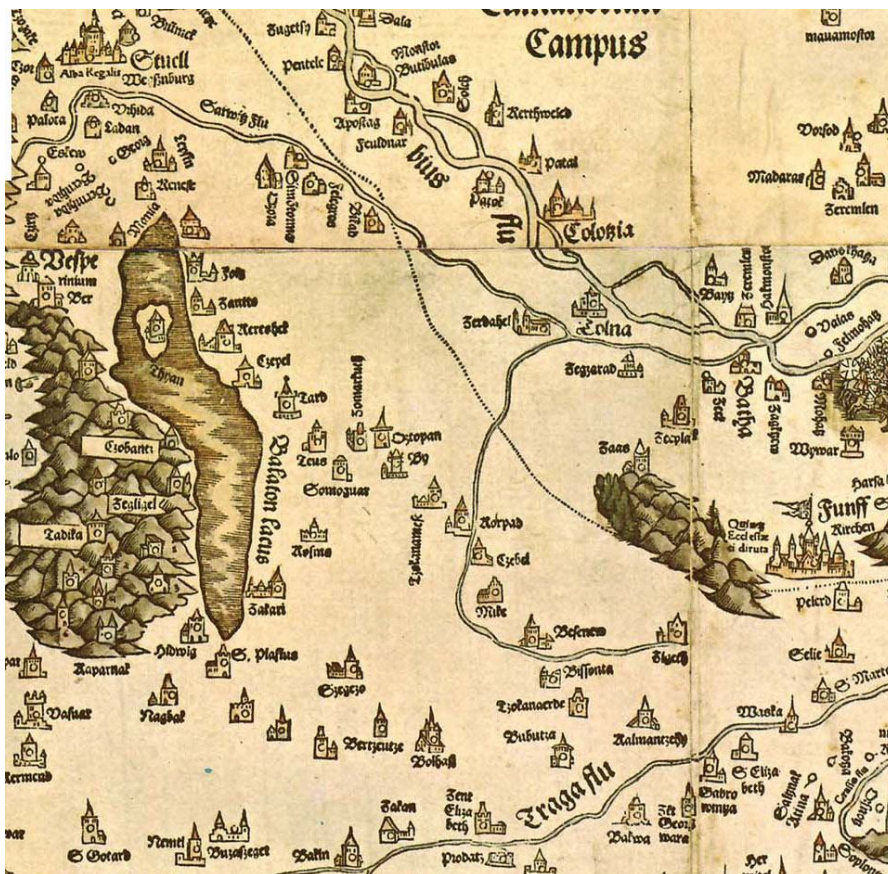
(Forrás: MAGYAR K. nyomán saját szerkesztés)

Jelmagyarázat: 1 – mezőváros, 2 – birtokközpont, 3 – országos vásárhely, 4 – vár, 5 – várkastély.

A speciális jelentőségű „marhahajtó” délnyugaton haladt a Dél-Alföldről Ausztrián át Németország felé. A két út a megye nyugati csücskében keresztezte egymást. Somogyot nem érintve a Duna mentén haladt a dél-dunántúli háromszöget bezáró Buda-Eszék útvonal, mely az észak-déli forgalom fő ütőere volt. A megye településhálózatának alapját az elszórtan elhelyezkedő aprófalvak alkották, melyek csak néhány családnak adtak otthont. A Hunyadiak korának átfogó megyeleírásában 228 birtokos család tulajdonában 939 helységet találunk a 16 vár, a 25 mezőváros és még néhány jelentős hely mellett (CSÁNKI D. 1894). A várak közt szerepelt a Kapos partján felépített modern Rapolújvár, melyet 1421-től már Kaposvárként neveznek, s a majdani székváros fejlődésének kezdetét jelzi (MAGYAR K. – NOVÁKI GY. 2005). A megye XV. század végi jelentőségéről tanúskodik, hogy II. Ulászló király 1498-ban – a magyarországi vármegyék közül elsőként – címert és pecséthasználati jogot adományozott Somogynak.

A XIV-XV. század virágzásával szemben a XVI. század a visszaesés időszaka. Ebből az időből származik Lázár deák Magyarország térképe, melynek Dél-Dunántúlt ábrázoló részletén szemlélhetjük a fontosabb településeket (2. *ábra*). A török veszély viszont egyre közelebből érezte hatását, mígnem 1521-től betört az országba Szulejmán serege. A Budára menetelő török csak az útjába eső baranyai-tolnai várakat foglalta el, de az 1555-ös dunántúli hadjárat során hódoltság alá került a megye jó része. Csak Szigetvár dacolt még egy évtizedig, s 1566-os eleste pecsételte meg a török áfiumot Somogyban. A vármegye önállósága megszűnt, 1596-ban egyesítették Zalával.

A török berendezkedés azonban sajátos konszolidációt is hozott. Mivel a megye nyugati határa lett a muzulmán-keresztény ütközőzóna, a török irányító központok a keleti területekre kerültek. Szigetvár és Koppány (Törökkoppány) lett a két szandzsák székhelyeként katonai-igazgatási központ. Néhány településnek sikerült megerősödni, pl. Kálmáncsehi (ma Kálmánca) a Dél-Dunántúl marhakereskedelmi központja lett (BÁCSKAI V. 2002). Babócsa, Berzence, Karád, Lábod valamint Marcali is növelte jelentőségét. Evlia Cselebi török utazó leírásából tudhatjuk, hogy Kaposvár belsővárában már mintegy 300 ház állt, a külső vártelepülés méretéről pedig a 2 dzsámi tanúskodik.

2. ábra. Lázár deák 1528-ban megjelent térképének vonatkozó részlete
(Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kzsolt/tema/htm/lazar.htm>)

A XVII. században hanyatlás várt a somogyi településekre, mert a 15 éves háború után a török uralom a Dunántúlt keményen regulázta. A dunántúli mezővárosok pusztultak, az alföldiek fejlődhettek a viszonylagos szabadságban (MAKKAI L. 1963). Kettős adóztatás sújtotta a népességet, ráadásul Somogy ütközőterülete lett a keresztény-török hadaknak. A középkori településhálózat szétzilálódott, a falvak elnéptelenedtek, a szántóföldi művelésre épülő gazdálkodás lehetetlenné vált, a földek és az erdők elvadultak. A lakosság a mocsárral, erdővel körülvett alkalmi telepekre, a „zöld várakba” húzódott, így a népesség számának csökkenése nem állt arányban a gazdasági gyengüléssel és az épített környezet pusztulásával (KANYAR J. 1989). A korszak szegénységéről tanúskodik a Somogy Megyei Levéltárban őrzött panaszlevél, melyet Zrínyi Miklós, Somogy és Zala megye főispánja írt 1661-ben, válaszul a kamara adókat sürgető felhívásaira.

2.4.2. A tér és a társadalom újjászervezése a török idők után

1686-ban a Szent Liga hadai végleg kiűzték a törököt a megyéből, a településhálózat és a népességstruktúra helyreállása azonban jó 100 évig tartott. Az éppen újraindult gazdasági életet a spanyol örökösödési háború költségeinek fedezésére folyamatosan sarcolták az osztrák adószedők, így a népesség csak lassan költözött vissza régi településeire. Az újraindulást akadályozta, hogy a megye sokáig „gazdátlan” vált, mert birtokjogaik igazolására kötelezték a nemeseket, s ezt kevés régi család tudta teljesíteni a zűrzavaros évszázad után. A harcokban kitűnt, adományt kapott új birtokosok érkezése lassan ment, hiszen számos terület volt a birtokperек eljárása alatt. Ugyanakkor az ellenőrizetlen betelepülések folytán, végvári települések jöttek létre, melyek lakossága kétes felmentésekre hivatkozva nem fizetett adókat. Ilyen szabad település volt Kaposvár is, amely névleg ugyan 1630-tól az Eszterházy család birtoka, de csak az 1702-es urbárium alapján került valójában Eszterházy Pál nádor birtokába. 1704-ben évi 4 vásártartásra kapott jogot, amivel csak a szabad királyi városok rendelkeztek akkoriban. Ez biztosíthatta volna fejlődését, ám a rácjárás és a kuruc harcok során teljesen elpusztult város csak 1713-ben települt újra.

A természet sem állt az élet normalizálódása mellé. 1675-1715 közé tehető ugyanis a kis jégkorszak egyik markáns szakasza, melyet a naptevékenység felső Maunder-minimuma indukálhatott hűvös nyarakat és különösen hideg teleket okozva (RÁCZ L. 2006). Fokozatosan átalakult a megye birtokszerkezete, és az etnikai összetétel is tarkább lett. Kezdetben spontán folyt a délszlávok betelepülése, később az új birtokosok szlovák és német telepeseket költöztettek be. Bár Somogy esetében a németiség nem kapott akkora szerepet, mint a másik két dél-dunántúli megyében – inkább a horvátok jellemezték – az asszimiláció ellenére itt is jelentős hatása volt a sváb betelepülésnek (SZENYÉRI Z. 2008).

1715-ben történt meg a megye önállóságának helyreállítása, ami az élet normalizálódásának tényleges kezdete. A betelepítések és a természetes szaporodás következtében Somogyország népessége fokozatosan nőtt. Az 1715-ös összeírás 195 településen 2383, az 1720-as már 220 lakott helyen 2882 családot számlált. A települések tehát jelentéktelenek, a falvak alig 10 házból álltak.

Lendületet vett a gazdaság fejlődése melyet jelez, hogy több nemzetközi hírű mezőgazdasági termékkel bekapcsolódott a megye a kereskedelembe. A termékek exportja azonban beszűkült Mária Terézia kettős vámrendelete után.

Az egykori központok közül több visszanyerte, sőt Marcali, Szigetvár, Nagyatád, Csurgó még növelte is jelentőségét. Több település azonban elveszítette korábbi centrum jellegét, mint Somogyvár, Segesd, Szenyér, Tapsony, Lábod, Babócsa, Bélavár, Törökkoppány. A lehanyatlottak helyére újak pályáztak, így Barcs, Iharosberény, Nemesvid, Karád és mindenekelőtt a megye új gyorsan fejlődő központja. Kaposvár a mezővárosi rang birtokában viharos fejlődésnek indult. 1715-től rövid ideig, majd 1750-től – az Eszterházy herceg által adományozott telken felépülő megyeháza révén – folyamatosan a Somogy vármegyei gyűlések helyszíne. A XVIII. században a népességszám folyamatos gyarapodása jellemezte, elsősorban a kereskedők, iparosok betelepülésével. Ez tovább növelve a város jelentőségét, központi szerepkörének és vonzáskörzetének kialakulását indukálta. Az 1730-as összeírás 130 családot jegyzett fel, 1785-ben már 2116 fő él Kaposváron, de ezzel még nem a megye legnépesebb települése.

A betelepítéseknek és a szaporodásnak köszönhetően az 1784-87 között lezajlott II. József féle összeírás már 360 lakott helyet említ a megyében 163 560 lélekkel, ami 450 fős átlagos településméretet jelent. Kaposvár gyors fejlődése ellenére Somogy a XVIII. század végén is még policentrikus megyének tekinthető. Bár az igazgatási funkciók egyre inkább Kaposvárra összpontosultak, méretében és gazdasági erejében több közel egyenrangú település alkotta a térszerkezet gerincét. A megyeszékhelyet Nagybjom és – az akkor még Somogyhoz tartozó – Szigetvár is megelőzte 2500 fő körüli lakossággal. 1500-2000 fős népességgel rendelkezett Berzence, Buzsák, Csököly, Karád és Lengyeltóti. További 25 településnek volt 1000-1500 fős népessége. 92 helység rendelkezett még átlag feletti 500-1000 fő közötti lakossággal, melyek zömmel a Belső-Somogyi és a Dráva menti térség tipikus középfalvait jelentették. A zömében párszáz lakosú egyutcás falvak képezték a településrendszer alapját.

Jogállás szerint még csak nyolc mezőváros volt a megyében, ezek: Kaposvár, Berzence, Bükkösd, Csokonya, Segesd, Istvándi, Szigetvár és Toponár. A

térszerkezet tehát részben a korábbihoz hasonlóan, részben átalakulva szerveződött újjá a XVIII. században (T. MÉREY K. 1997). A megyében vezető utak még a középkori fő irányokat követték, s a két fő tranzitutat és a megye mezővárosait, fontosabb birtokközpontjait kötötték össze. Kaposvár révén már formálódott a közép-keleti részen az új térszerkezeti irány is, Csurgó pedig a szellemi központ szerepet töltötte be Csokonai korában (DÖVÉNYI Z. 2009/a).

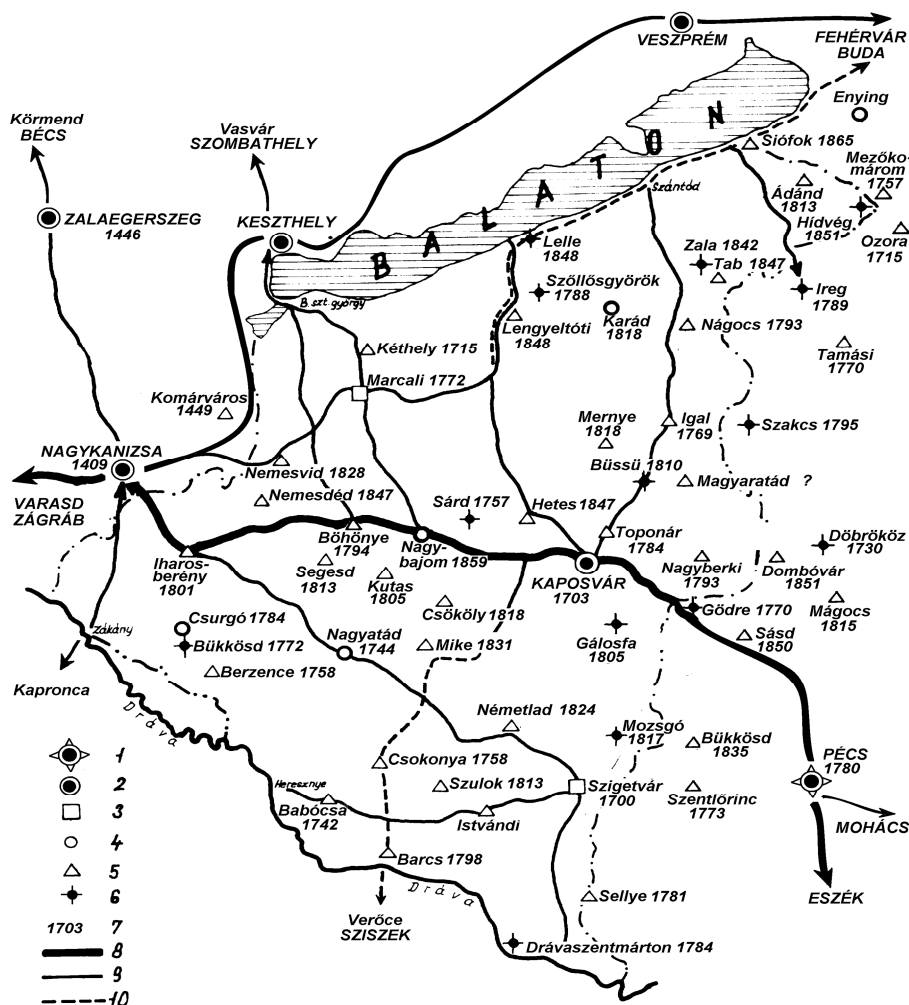
A XIX. századot bevezető napóleoni harcok nem érintették a megyét, viszont a hatásukra elrendelt második katonai felmérés alapján részletes képet kapunk a kor somogyi viszonyairól. A térképekhez tartozó leírások elsősorban a hadvezetés számára fontos természeti viszonyokat elemezték, de a települések adattáiraiból kiderül, hogy folytatódott a népesség és a gazdasági teljesítőképesség növekedése (T. MÉREY K. 2007). A központhálózat is gyarapodott, s a reformkorban már 13 mezőváros volt a megyében, térformáló szerepük azonban még csekély. Országos piacközpontnak csak Kaposvár, Szigetvár, Marcali és Csurgó számított, de ezek is a legkisebb forgalmúak közé tartoztak (BÁCSKAI V. – NAGY L. 1984).

A megyeszékhely a század folyamán fokozatosan egyre több közlekedési útvonalat magához vonzó centrummá fejlődött. 1830-ban már 9 út futott be Kaposvárra (LÓCZY I. 1975), de a korszak piacközpontjait elemző munkájában BÁCSKAI V. (1988) mégsem szerepeltette a várost, hiszen jelentősege eltörpült Pécs és az igazgatási funkciókkal nem rendelkező Kanizsa mellett. Utóbbi Somogy nyugati kétharmadáról vonzotta magához az árukat (ERDŐSI F. 1980). A nyugati megyehatáron túli centrum vonzásnövekedésének köszönhetően a „marhahajtó” és az „Adria-út” már Kanizsán keresztezte egymást. Észak-Somogy áruit viszont Veszprém vitte el. A kereskedelem kialakult helyzetéhez hozzájárulhatott, hogy a főbb irányokat meghatározó postautak a középkori térszerkezetnek megfelelően perifériális helyzetben futottak. A Dél-Dunántúl belső területeit a sokszor járhatatlan megyei és helyi utak hálózták be. A reformkorban megkezdődött a nagybirtokok modernizációja, így a jövedelmi viszonyokat már nem csak a természeti adottságok differenciálták. Meghatározó lett a gazdálkodás színvonala és az árutermelési folyamatba való bekapcsolódás, amit viszont befolyásolt az úthálózat alulfejlettsége is (KAPOSZ Z. 1990).

A reformkor etnikai és gazdasági viszonyaiban Somogyot jó adottságú megyénk közt említi, változatos földterülete miatt FÉNYES E. (1847). Az agráriumban a búzatermelés általános, de a fő termény a rozs és a kukorica, míg a jövedelmet a makkoltatott sertések adják. A jóval elmaradottabb iparban mindössze 471 kézművest említ, és számba veszi a birtokosokat is. A népesség 231 ezer fő, mely 30 mezővárosban és 282 faluban él. Regionális földrajzi áttekintést is adott a megye településhálózatának gerincéről a nevezetesebb helyek leírásával, melyben néhány település népességét is megadja. Kaposvár ekkor már a vezető település 3671 fővel, a második Szigetvár 3589 lakossal.

Az 1848-as forradalom és a szabadságharc eseményei, majd a megtorlás időszaka ismét törést hozott a társadalom életében, egyúttal lezárta a feudális korszakot. Ennek ellenére megindult a mezőgazdaság kapitalista modernizációja, mely főként a nem magyar birtokokat érintette (DOMBI P. – T. MÉREY K. 1992). Az 1867-es kiegyezés nyitott igazán utakat a tőkés-polgári átalakulás felé, s az új területi fejlődésnek is kezdetét jelentette. Közvetlenül az átstrukturálódás megindulása előtti 1865-ös térszerkezetet mutatja a 3. *ábra*, melyen a vásárjog megszerzésének ideje és a mezővárosok népesség kategóriái láthatók.

A megye fő közlekedési tengelye ekkor már a megyeszékhelyen áthaladó kelet-nyugati irányú Mohács-Varasd birodalmi országút. A másodrendű útvonalak részben a korábbi fő irányokat követték, részben Kaposvárt kötötték össze a megye területeivel. Az Adria-tengely és a „marhahajtó” jelentősége megcsappant. A településszerkezetben legjelentősebb volt a négyezer főt már meghaladó megyeszékhely, melyet két 3-4 ezer fő közötti régi település, Szigetvár, illetve Marcali követett. A középszintet jelentő 2 ezer fős nagyságrendű mezővárosokat 6 település képviselte. Közülük négy a megye délnyugati részén, Nagybjom pedig megközelítően a középpontjában volt. Az északkeleti félen viszont mindössze egyetlen közepes méretű mezőváros, Karád volt található, tehát a féloldalas szerkezet ekkor is fennállt, de ismét a délnyugati megyerész javára.

3. ábra. A mezőváros-hálózat fejlődése és az úthálózat a XIX. század közepén

(Forrás: ERDŐSI F. nyomán saját szerkesztés)

Jelmagyarázat: 1 – szabad királyi város, 2 – mezőváros > 4000 fő, 3 – mezőváros 3000-4000 fő,

4 – mezőváros 2000-3000 fő, 5 – mezőváros 1000-2000 fő, 6 – mezőváros <1000 fő,

7 – városjog éve, 8 – birodalmi országút, 9 – országos útvonal, 10 – bizonytalan útszakasz.

2.4.3. A térszerkezet átalakulása a modernizáció korszakában

A XIX. század második felében teret hódítottak a polgári értékek, a kiegyezés pedig politikailag tette lehetővé a tőkés átalakulást. A társadalmi-gazdasági fejlődés felgyorsult Magyarországon és Somogyban is. A mezőgazdaságban megkezdődött a nagybirtokok gépesítése, de fejlődésen ment át a kisparaszti termelés is, amely gépek híján a magas élőmunka igényű ipari növények, dohány és zöldségkultúrák termesztésébe fogott. Intenzívebbé vált az állattenyésztés is. A századfordulóra az egy mezőgazdasági lakosra jutó 320 korona feletti termelési értékével az élmezőnybe került a megye. Persze ennek árnyoldala a

mezőgazdasági megélhetését elvesztő föld nélküli zsellérek napszámos hada, akik közül sokan a kivándorlást választották (KANYAR J. 1957). Folytatódtak a század első felében Beszédes József által megkezdett balatoni és Kapos-völgyi vízrendezések, és sorra került az alsó Dráva szabályozása is (REMENYIK B. 2005).

Fő hatást a térfejlődésre a közlekedés átalakulása jelentette, mivel a forgalmi helyzet sűrűbb és lazább textúrájú területek kialakulását eredményezte (TÓTH J. 2004/b). A vasút kiépülése mellett a drávai hajózás megindulása volt a fő hajtóerő, ami gyorsabbá, megbízhatóbbá tette, és nagyságrendekkel növelte a szállítókapa­cítást, így új lehetőséget teremtett a somogyi áruk piacra vitelében. Az új nyomvonalak jelentősen átformálták a megye struktúráját, és kialakították a mai térszerkezet vázait. A XIX. század közepére kialakult viszonylag sűrű somogyi mezőváros-hálózat minden tagját nem fűzhette fel a kiépülő vasúthálózat, így jelentős differenciálódás indult meg közöttük (MAJDÁN J. 2003).

Elsőként létesültek a megyét kelet-nyugati irányban átszelő vasúti fővonalak. A Balaton-parton 1861-re kiépített Déli vasút még csak átmenő forgalmat bonyolított, hiszen centrummentes területen haladt, mindössze négy állomás volt Somogyban. Az 1868-ban következő Murakeresztúr-Mohács vonal a középkori „marhahajtó” vonalát követte, de szintén a határ felé tolódott a Drávához. Az első két vasúti fővonal a Somogy megyén áthaladó évezredes térszerkezeti vonalakat tehát megerősítette, de mérnöki szempontok alapján még inkább periférikus helyzetbe, teljesen a megyeperemekre tolt. Az 1872-ben átadott Zákány-Dombóvár-Bátaszék vasútvonal viszont a megyeszékhelyet is felfűzve új kelet-nyugati térszerkezeti irányt teremtett a Kapos-völgyében. A Budapest-Dombóvár-Szentlőrinc vasút megépítésével és Budapest centrumszerepének növekedésével az osztrák érdekek szerint létesült Dráva-menti vonal némileg veszített jelentőségéből. A Dunamenti észak-dél erővonal viszont a Dél-Dunántúl belsejébe tolódott, s a térség közepén lévő Dombóvárt közlekedési központtá tette, enyhítve egy időre a közlekedési fővonalak periférikus konfigurációját.

A korábbi centrumok közül csak Barcs, Szigetvár, Csurgó és Kaposvár került fővonalak mellé. Ezeket azonban közel húszévi szünet után követte az észak-déli futású szárnyvonalak megépítése is. Legjelentősebb volt közülük a megye nyugati

részének kisebb központjait felfűző Balatonkeresztúr-Marcali-Somogyszob-Segesd-Nagyatád-Barcs, valamint a megyeszékhelyet Fonyóddal és délre Szigetvárral összekötő vonal. A többi századforduló körül épült „vicinális” vasút térszerkezet-formáló ereje gyenge maradt, csak Kaposvár fejlődésében töltött be jelentős szerepet ezek koncentrálása (BELUSZKY P. 1999). A vasútépítés megindította az úthálózat átalakulását is, ami 1910-ben már kezdett hasonlítani a mai képre. Egyrészt a mikrostruktúrában felértékelődtek a vasútállomásokra vezető utak, és a makroszerkezetet is befolyásolta, hogy számos települést elkerültek az új útvonalak. Ezek csak bekötőutakkal csatlakoztak hozzájuk.

A már szervezett adatgyűjtéseken alapuló statisztikák szerint is Somogy a megyék sorában jól szerepelt a mezőgazdaságban, ipar és szolgáltatások tekintetében viszont elmaradt. Előbbi jó adottságival és agrármodernizációjának relatív előrehaladottságával, utóbbi a városhiánnyal is magyarázható. Somogy megye fejletlen falusias településhálózattal rendelkezett, a rurális jelleget alátámasztja, hogy még 1900-ban is az épületállomány felét adták a zsúpfedeles vályogházak (BELUSZKY P. 2003). Ezért amikor 1871-ben újraértelmezték a települések hierarchikus jogköreit, és megszüntették a mezőváros státuszt, Somogyország településhálózata drasztikusan deformálódott.

Az új rendszerben a 41 somogyi mezőváros helyén egyedül a megyeszékhely maradt városi rangban. Az is csak „rendezett tanácsú” jogkört kapott, s még így is Magyarország egyik legkisebb városa lett. A harmadik szintet jelentő nagyközség címet is csak 16 település nyerte el, a többi mezőváros a kisközségek közé szorult. A területi közigazgatásban szerepet kapott nyolc járásszékhely emelkedett ki kissé a többi közül (T. MÉREY K. 1987). Ezek jelentették a megye másodfokú, némi városi funkciókat is betöltő központjait. A struktúrában egyedüli városként Kaposvár látványosan fejlődött. Az 1890-es években felépült a Dél-Dunántúl legnagyobb élelmiszeripari üzeme. A cukorgyár átalakította a mezőgazdasági termelést, s húzóerővel segítette az iparosodást is. Mégsem ez volt a város fejlődésének fő mozgatórugója, hanem az igazgatási szerepkör felértékelődése és a vasúti forgalom (BÁCSKAI V. 2006). A népesség a három és félszeresére, míg a vonzáskörzetben ellátott lakosság a kilenceszeresére növekedett a korszakban.

Szintén hatalmas növekedést produkált a „Somogy Chicagójának” titulált Barcs is. Fellendülését a Dráván megindult gabonaszállítások és a malomipar indukálták (ERDŐSI F. 1971). A vasút révén néhány Balaton-parti település is látványosan növelte népességét, melyben a fürdőegyesületek megalakulása, majd a villa- és szállodaépítkezések játszották a főszerepet (BŐSZE S. 1989). Nagyobb jelentőségükre azonban még várni kellett, hiszen igen mélyről, sőt Balatonfenyves, Balatonmárfürdő gyakorlatilag a nulláról indultak.

Jóval lassúbb növekedésen ment át a többi kiscentrum, ugyanakkor nagy területek összefüggő településcsoportjai az átlagtól jóval elmaradó fejlődést mutattak. Több, korábban jelentős kisközpont elveszítette jelentőségét, vagy legalábbis jelentősen legyengült vonzással funkcionált. A relatív visszaesők mellett 62 település abszolút értékben is csökkenő népességgel bírt, aminek okai az új dinamikusan növekvő központok népességátvonzása, a meginduló tengerentúli kivándorlás és a természetes szaporodás csökkenése voltak. A fokozódó belső migrációt a településhálózat átstrukturálódása indukálhatta. A kivándorlás – a földéhség és a megye lakosságának szaporodó sztrájkok által is jelzett elszegényedése következtében – több hullámban zajlott főleg az uradalmi falvakból (SZILI F. 1995). A születési ráta országos csökkenését jóval meghaladta Somogyé, mert a megye déli kisbirtokosainak körében elterjedt az egyke. A családi birtok felosztását a születésszám visszafogásával elkerülő életstratégia, a települések népességszerkezetének előregedéséhez vezetett, így a faluállomány részleges degradálódása már ebben a korszakban megkezdődött (CSAPÓ T. 2003).

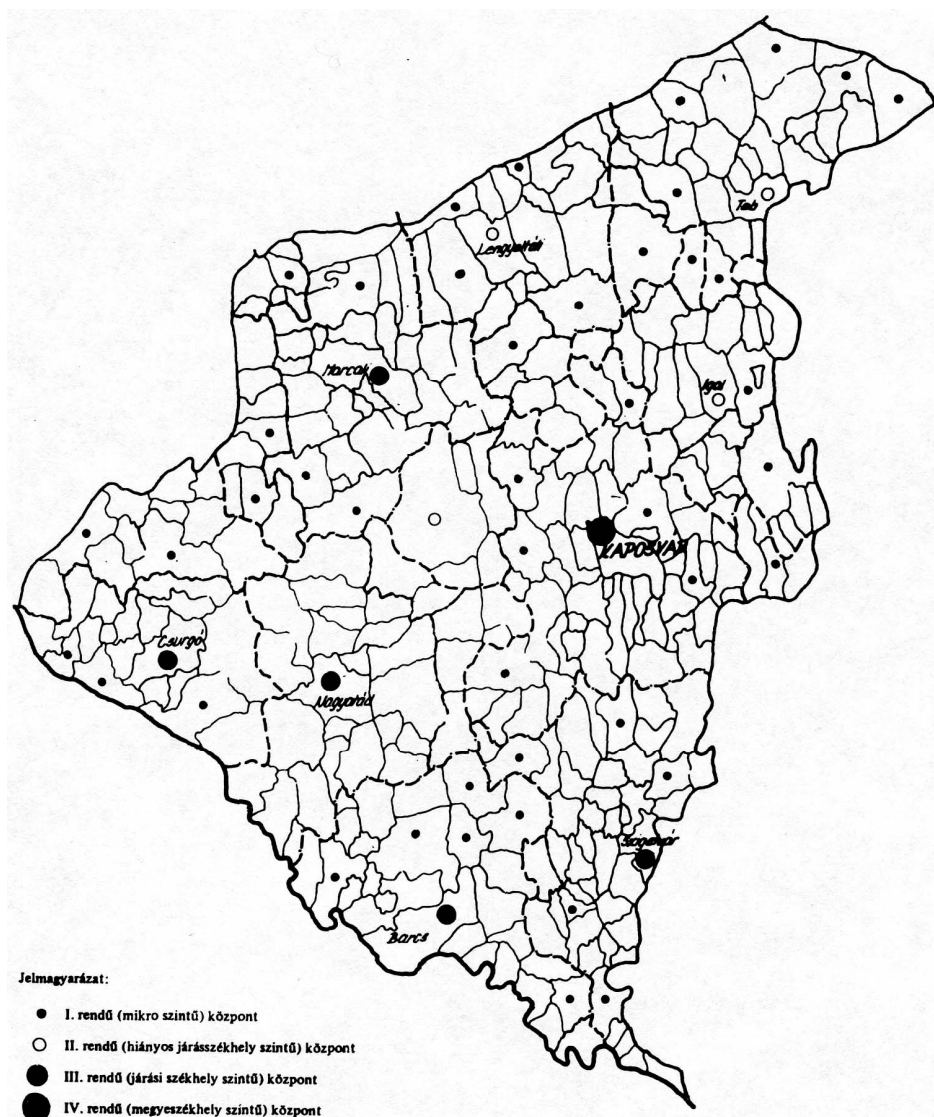
A történelmi Magyarország 1910-es funkcionális városhálózatában Kaposvár teljes értékű megyeszékhely szerepköre megerősítést kapott, Marcali, Csurgó Nagyatád és Szigetvár teljes körű, míg Barcs és Tab hiányos, Lengyeltóti részleges kisvárosként funkcionált (BELUSZKY P. – GYÖRI R. 2005). Ezekben együttesen a népesség 21%-a élt, mellyel Somogy a legkevésbé városias megyék közé tartozott. Igaz csak a járási funkcióval rendelkező, nem városi szerepkörű települések közé került, bár ellátórendszerét népességének duplája vette igénybe.

Az I. világháborút követő események egy felfelé ívelő szakaszt vágtak el. Közvetlenül előtte jelent meg a vármegyék monográfiája sorozatban Somogy

megye részletes leírása, melyből képet kaphatunk a dualizmus korszak fejlődésének társadalmi-gazdasági hatásairól (CSÁNKI D. 1912). Az I. világháború az emberveszteség mellett jelentős anyagi károkat még nem okozott, hiszen a harcok távol folytak. A vesztes háború végére teljesen kimerülő országban azonban meglódult az infláció, majd a forradalmi események és a velük érkező terror szétzilálták a gazdaságot. Trianon következtében perifériális helyzetbe került a megye, és elvesztette hagyományos piacainak jelentős részét. A zűrzavart a konszolidáció követte, de bizonyos települések fejlődési dinamikájában jelentős törések mutatkoztak. Különösen az ellenséges határra kerülő, így vonzáskörzetének felét elvesztő Barcs megtorpanása volt erős kontrasztban.

A települési térszerkezet gerincének elemeit a kereskedelmi, szolgáltatási, oktatási és egészségügyi ellátottság alapján négy gravitációs kategóriába sorolta HAJDÚ Z. (1982). Feltűnő a megye centrumainak aszimmetrikus elhelyezkedése. Nagybajom kivételével a centrumok mindegyike a megyehatárhoz viszonylag közel, kb. 10-15 km-en belül fekszik (4. ábra). A középszintű központok egyoldalúan a megye délnyugati felében találhatók, míg az északkeleti rész csak hiányosan ellátott. Ezzel szemben Kaposvár kialakult hegemoniáját jelzi, hogy a város tág körzetében csak mikroközpontok gyűrűje található, és a balaton-parti települések ekkor még szintén csak mikroszintű centrumok.

Trianonnal területének és erőforrásainak jelentős részét elvesztő ország minden adottságát igyekezett megragadni a gazdaság fellendítéséhez, melyben kitüntetett szerepet kapott a Balaton. Szállodák, üdülőtelepek sora épült, éttermek, kaszinók nyíltak, egyre több vasútállomás és megálló létesült. 1921-1941-ig a tó körüli villák száma a négyszeresére nőtt, egyenesen „Balaton-kultusz”-ról beszéltek (KANYAR J. 1978). Térszerkezeti tényező, hogy a nyaralók kiszolgálása egyre nagyobb munkaerő-keresletet jelentett, így jelentős migráció célpontja lett a tó partja. A balatoni fürdőkultúrában új korszak kezdődött, melyben az üdültetés szezonális szórakozásból gazdasági ágazattá vált. A parti települések ugrásszerű fejlődést produkáltak, s már kezdtek versenyre kelni a megye többi centrumával. Bár a legdinamikusabb, Siófok még a megyehatár túloldalán volt, a település-struktúrában is kezdett kirajzolódni a térszerkezeti fővonal a tó déli partján.

4. ábra. Somogy megye gravitációs központjai és intenzív vonzáskörzetei 1925-ben
(Forrás: HAJDÚ Z. 1982)

A két világháborúval és a gazdasági válsággal fémjelzett időszak inkább a stagnálás korszaka, de a látványos változások elmaradása mögött formálódott a vidék. Megkezdődött a villamos hálózat kiépítése, sertéshizlaldák, vágóhidak, tejüzemek, sajtgyárak, szeszgyárak, börgyárak, fa- és lenfeldolgozó üzemek, téglagyárak létesültek a kisebb településeken is (DÖMJÉN M. 1931). Vagyis a dualizmuskori trendet folytatva a megye adottságaihoz alkalmazkodva elsősorban az állati és növényi termékeket feldolgozó élelmiszer- és könnyűipari ágazatok fejlődtek. A 100 főnél többet foglalkoztató ipari üzemek száma még kevesebb

tíznél (FRISNYÁK S. 1992). Ezt a lassú fejlődést is elvágta a gazdasági válság, amit a németek felé közeledés követett a háborúra készülődés sajátos konjunktúrájával.

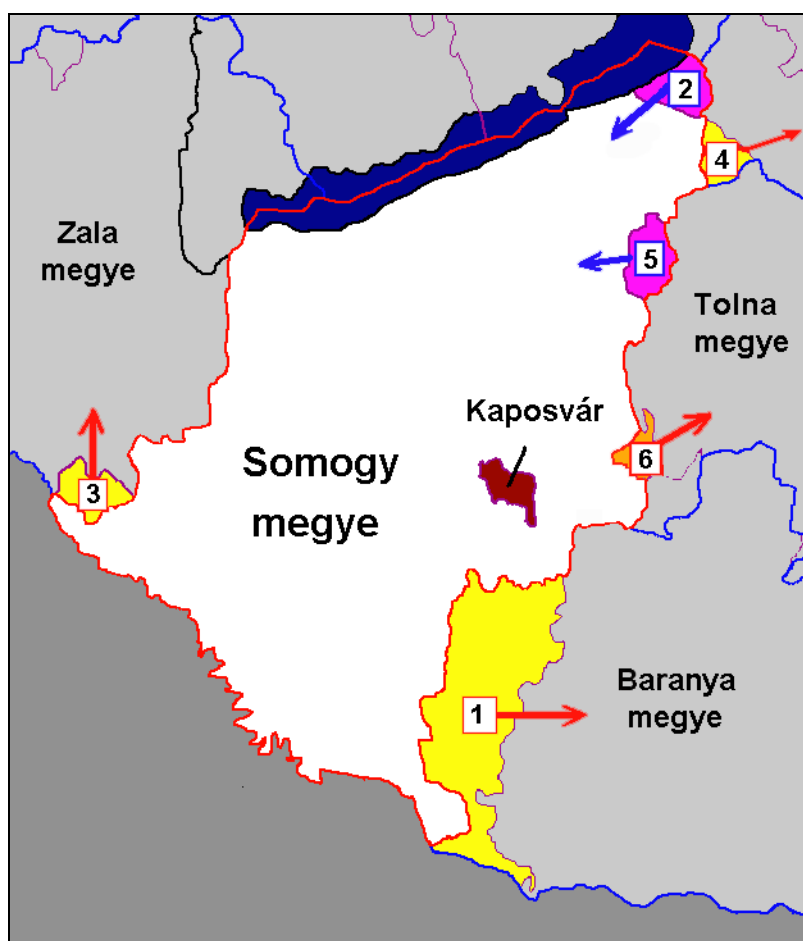
A gépkocsi-közlekedés igényei szerint modernizálódó közúthálózatban már kialakultak a mai nyomvonalak, a főutak kijelölése mégis jelentőséggel bírt. Igazi dinamizáló szerepe a Déli vasút mellett megépülő 7-es főútnak volt, amely tovább növelte a Balaton-part közlekedési-tengely szerepét, és újabb infrastruktúrával erősítette az „andráskereszt” délnyugati ágát. Ugyanakkor a 6-os főút az észak-déli tengelyt részben visszahelyezte a Dunamenti történelmi vonalába. Szekszárdtól délre kanyarodott csak ettől nyugat felé Pécs – és Somogyot is érintve – Barcs irányába. A vasúthálózatban a fő pályák teherbírásának és sebességének növelése volt a fejlődés trendje.

A II. világháború alatt fejlődése révén Kaposvár 1942-ben elnyerhette a törvényhatósági város jogkört, de a településhálózat fejletlenségén ez alig változtatott, hiszen továbbra is az egyetlen város Somogyban. A társadalom összetételében viszont jelentős változások történtek. Először a gazdaságban kiemelkedő szerepet játszó zsidóságot deportálták, aztán 1944-ben a közelgő front elől elmenekült a társadalom elitjét adó földbirtokosok többsége. A balatoni csatában hosszabb ideig Somogyban álló front 14 000 áldozatot követelt, és nagy pusztítást végzett, majd háború után kitelepítették a németek jórészét, akik korábban a társadalom húzóerejét képezték. Helyükre a Felvidékről elűzött magyarok kerültek. A nagybirtokosok távozásával elhárult az akadály a földosztás elől, s a megye a kis és törpebirtokok alacsony színvonalú mozaikjává alakult.

1945-ben megindult az újjáépítés, de a fellendülést először a történelem legnagyobb inflációja temette maga alá, majd fokozatosan irányítása alá vonta a szovjet fegyverek árnyékában bevezetett kommunista pártállami diktatúra. Az irányítást az „elvtársak” vették át, akik a helyükön maradó régi káderekben nem bíztak meg. A beszolgáltatásokkal, a kuláküldözéssel a mezőgazdaság tehetősebb, színvonalas gazdálkodást folytató rétegét is megfélemlítették. Mindezek nyomán ismét új korszak indult a megye életében.

2.4.4. „A szocializmus útján”

A pártállami időszak kezdetén 1949-ben végrehajtott közigazgatási reform területi változást is hozott Somogynak (5. ábra). A térszerkezetben meghatározó átalakulást jelentett, hogy 4 falu kivételével a teljes Szigetvári járást Baranya megyéhez, ugyanakkor a sokkal dinamikusabban fejlődő Siófokot, Balatonszabadival és Siómarossal együtt Somogyhoz csatolták. Ezzel a megye második számú központja a délkeleti szegletből átkerült az északkeletibe. További néhány falu el-, illetve idecsatolása inkább csak a megyehatár kiigazításának tekinthető, térformáló erejük nem volt. A járások átalakításának viszont igen. A megszűnt Igali járás helyett létrehozták a Siófokit, Lengyeltóti helyett pedig Fonyód lett járásszékhely. Ezzel a Kaposvártól északra elterülő térség központi funkcióit immáron két Balaton menti település látta el.

5. ábra. Somogy megye területi veszteségei és nyereségei 1948 óta (Forrás: saját szerkesztés)
Jelmagyarázat: 1 – Szigetvári járás, 2 – Siófok, Szabadi, 3 – Belezna, 4 – Hidvég, 5 – Bedegkér, 6 – Attala.

Mivel a közlekedési hálózat erre az időre már létrejött, a térszerkezet alakulására elsősorban annak minőségi differenciálódása, valamint az ipar- és településpolitika nyomta rá a bélyegét. A korszak első húsz évében Somogy nagy része depressziós területté változott. A mezőgazdaság kollektivizálása újabb migrációs nyomást hozott létre, eközben vonzerőként iparosodó városok jelentek meg munkahelyek sokaságával, így a falvak fiatal népessége elvándorolt. Mivel a Somogy nem kínált elegendő munkalehetőséget – a megye kimaradt az erőltetett iparosításából – többnyire a fővárosban, vagy az ipari tengely mentén kerestek munkát, s a Ratkó-korszak jelentős természetes szaporodása ellenére a megye összlakossága csökkent. A határmentét sújtotta még a Tito Jugoszláviája felé is kiépített vasfüggöny, a „magyar Maginot-vonal” (HAJDÚ Z. 1996).

A somogyi ipart, az élelmiszerágazaton kívül ekkor néhány régi üzem, illetve a kisüzemek összevonásával létrehozott közepes méretű vállalatok jellemezték. Mindössze egy új szocialista nagyüzem létesült a megyében, a Kaposvári Textilművek. A hatvanas évek közepétől meginduló vidéki iparfejlesztés révén vált Nagyatád, Marcali, Barcs és Tab ipari jellegű központtá, s a népességet ismét koncentráló vonzáscentrumokká. Átalakult az iparstruktúra, s bár továbbra is jelentősek maradtak a hagyományos élelmiszer- és könnyűipari ágazatok, a gépipar vált a legfőbb munkaadóvá. Az ipari színvonal továbbra is elmaradt az átlagostól, mert a vidéki ipartelepítés – jórészt szakképzetlen munkaerőre támaszkodva – budapesti vállalatok (Csepel, Tungsram) alacsonyabb színvonalú alkatrészgyártásának kiköltöztetésével történt.

A településpolitikában a szórványtelepülések és aprófalvak felszámolása, a kollektivizált mezőgazdaság által felszabadított falusi agrárnépesség városokba irányítása és az ipari városok mennyiségi fejlesztése jelentették a vezérelveket. Ennek nyomán erős belső népvándorlás kezdődött, melyben elsősorban Budapest, az új szocialista iparvárosok, a megyeszékhelyek és néhány ipari tengelybe tartozó város jelentették a fő célpontokat. A közép- és kisvárosok elégtelen munkalehetőségei miatt ezek népessége is a főváros és a megyeszékhelyek felé indult, további feszültségeket generálva a lakáshelyzetben, hiszen a lakótelep-építési programok ellenére is nehézséget okozott a nagyszámú betelepülő

elhelyezése (KŐSZEGFALVI GY. 2004). Kezdetben Somogy nem tartozott a preferálandó megyék közé, így a komolyabb településfejlesztés csak később, a hatvanas évek második felétől indulhatott meg. Ennek egyik célja volt a városhiányos területek központi funkcióit ellátó települések fejlesztése, minek nyomán városi rangot kapott 1969-ben Siófok, majd 1971-ben Nagyatád.

1971-től az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió egységes településpolitikát vezetett be, pontosan meghatározva az egyes elemek településrendszerben betöltendő szerepét, az ehhez kívánatos népességet és a vele járó anyagi eszközöket (TÓTH J. 2011). Ennek megfelelően osztották a fejlesztési forrásokat. Azok a települések, amelyek nem feleltek meg a kijelölt célnak, extra lehetőségekkel járó fejlesztendő kategóriába kerültek. Ehhez azon településektől kellett elvonni a forrásokat, amelyek a megjelölt funkciójukhoz képest túlfejlettek voltak, vagy a hierarchia alacsonyabb fokán álltak. A megyeszékhely hatalmas lakótelepe ekkor épült, melyben ma is a népesség harmada él (LENNER T. 2011).

Az OTK bővítette a városhálózatot. 1977-ben Marcali, 1979-ben Barcs vált várossá. Összevonták és fejlesztendő településnek jelölték ki Balatonboglárt és Balatonlellet (Boglárlelle), röviddel később Fonyódot és Balatonfenyvest. Ez növelte a városok számát, de a funkcionális elemzések szerint csak adminisztratív jelleggel történt (TÓTH J. 1983). Az egyértelműen városi szerepkörű települések száma a 20. század elejéhez képest alig változott (BELUSZKY P. 2005).

A kisebb településeket is differenciáltan kezelték, a 243 helyi tanácsot 63 közös tanácsba vonták össze. Az ennek nyomán meginduló körzetesítés hulláma a szolgáltatási funkciók nélkül maradt kis falvakat rendkívül hátrányosan érintette. Népességük drasztikusan csökkent, míg az alsó fokú központokká kijelölt települések hanyatlása lassult, de ennek nyomán a kistelepülések kapcsolatai megromlottak (DEÁK-VARGA D. – SZIGETVÁRI GY. 1983). A somogyi települések OTK szerinti központi funkcióit szemlélteti az *1. melléklet*.

A 40 éves államszocializmus korszakának első három évtizedében tehát a korábbi tendenciák folytatódtak a térszerkezet felülről irányított alakulásában, csak szélsőségesebbé váltak a differenciálódási folyamatok (BELUSZKY P. 2011). Növekedni csak a központi funkcióval rendelkező települések tudtak. Somogyban

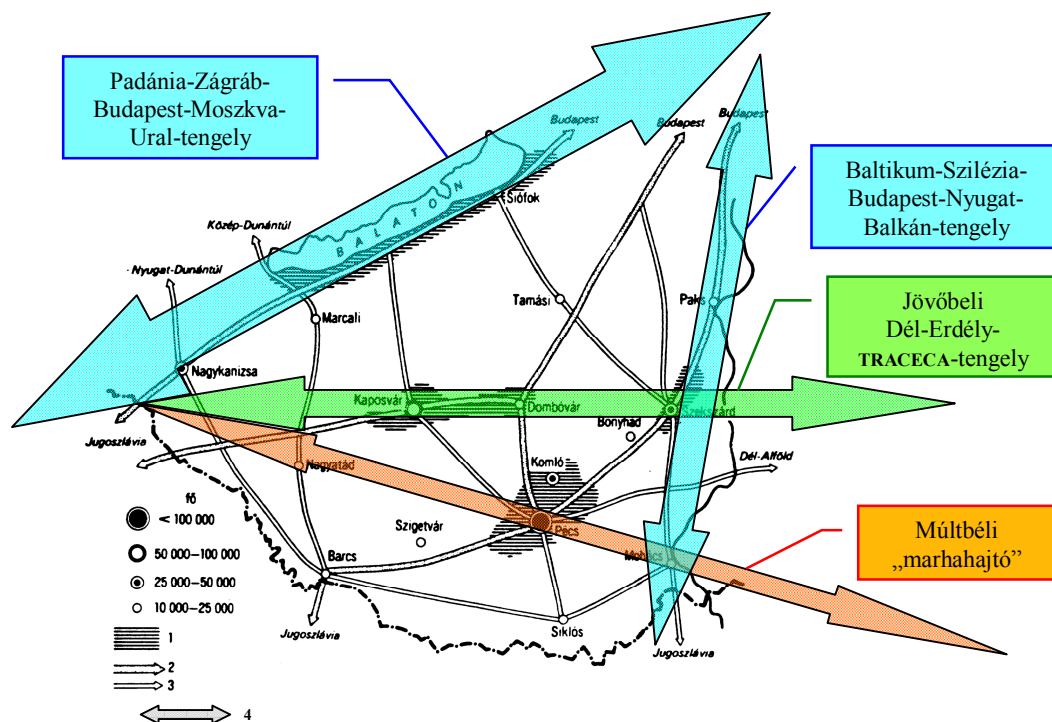
a legélénkebb dinamika továbbra is a Balaton-part településeit jellemezte, annak ellenére, hogy az ország politikai irányultságának megfelelően az Adria-tengely jelentősége megcsappant. Pótolta ezt kezdetben az állami, SZOT és vállalati üdülők kiépítése, majd a hetvenes évektől a – „gulyáskommunizmus” jegyében egyre jobb anyagi körülmények közé került lakosság által – ezerszámra összekalákázott magánnyaralók tömege. A tó déli partja az ország egyik speciális idegenforgalmi funkciójú agglomerálódó körzete lett (ENYEDI GY. 1984).

Az igazgatási funkciók mellett egyre inkább ipari és szellemi központtá váló Kaposvár dinamikusán fejlődött, és nőtt a megyén túlmutató szerepkörű paracentrummá (BELUSZKY P. – GYÓRI R. 2004). Növekedésnek indult a város körüli faluöv is, kirajzolva a megye második agglomerálódó településcsoportját. Néhány lassan iparosodó másodrangú központ mutatott mérsékelt, valamint további néhány kismértékű fejlődést. Ezek szigetszerűen helyezkedtek el az elnéptelenedő falvak tengerében. A megye összefüggő depressziós övezetté vált, s a falvak közül némelyek elvesztették lakosságuk 70-80 %-át (RUDL J. 2005).

Az időszakhoz kötődnek a számítógépes multidimenzionális módszerekkel végzett első településtípusizálási kutatások. BELUSZKY P. – SIKOS T. T. (1982) 27 változó alkalmazásával végzett faktor- és klaszteranalízise Magyarország falvait hét főklaszterbe, ezen belül 21 alklaszterbe sorolta. Az állomány fele került a gyorsan fogyó népességű, alapfokon ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó, egysíkú funkciókkal rendelkező kis- és aprófalvak főklaszterébe. Ezek a településföldrajzilag is tagoltabb Külső-Somogyra és Zselicre jellemzőek. A másik fele a hagyományos agrárfunkciójú közepes falvak főcsoportjába tartozott, zömmel a Belső-Somogyból. A speciális idegenforgalmi szerepkörű főklaszterbe a Balaton mente sorolódott, a többi csoport hiányzott a megyéből.

A térgazdasági alapokat is ötvöző területi kutatások Dél-Dunántúlra vonatkozó eredményeit a 6. ábra foglalja össze. A TÓTH J. (1981/b, 2003) által megrajzolt országos erővonalakat kiegészítettem a nemzetközi tér tengelyeivel, melyek disszonáns konfigurációja látható. A kimagasló Pécs-Komló agglomeráció mellett a Kaposvár-Dombóvár és a Balaton déli partján létrejött üdülőtelepülés-együttes jóval kisebb jelentőségűek.

Az országos térben legfontosabb Pécs-Budapest szerkezeti vonal nemzetközileg csak másodlagos szerepű, ráadásul utóbbi egyenesen délnek tartva nem tér ki Pécs irányába. A nemzetközi térszerkezetben elsődleges Adria-tengely viszont a régió időszakos gazdasági potenciállal rendelkező Balaton menti üdülő térségét fűzi csak fel. A Kapos völgyben futó országos térszerkezeti vonal ugyanakkor a jövőben kelet felé bírhat nemzetközi jelentőséggel Dél-Erdély és a TRACECA korridor aktivizálódásával akár Ázsia irányába. A Pécs-et érintő egykori „marhahajtó” viszont – mely a régióközpont nyugati kapcsolódását biztosíthatná – ma már alig funkcionál. A transzverzális térbeli kapcsolatokat csak másodlagos jelentőségű erővonalak képezik a régióban. Somogy helyzete speciális, mert mindegyik hazai fővonal áthalad területén, s ez megkérdőjelezi a megye társadalmi-gazdasági egységét. Nem csoda, hogy a területi reformjavaslatok mindegyike felosztásában gondolkodott. A nemzetközi térben kiemelkedően fontos Adria-tengely viszont hiába halad át a megye északi szegélyén, ha a gyenge kapcsolatok révén nehezen tud a térség rácsatlakozni.

6. ábra. A Dél-Dunántúl térszerkezete és a főbb nemzetközi erővonalak

(Forrás: TÓTH J. nyomán saját szerkesztés)

Jelmagyarázat: 1 – gazdasági-népségi koncentrációk, 2 – országos jelentőségű erővonalak, 3 – körzeti jelentőségű erővonalak, 4 – jelentős nemzetközi erővonalak.

A szétdaraboltságot erősítette a vonzáscentrumok kapcsolatrendszerének elemzése is, miszerint Siófok inkább vonzódik Székesfehérvár és Veszprém irányába, míg Barcs kapcsolatokkal rendelkezik Szigetvár és azon keresztül Pécs felé. Marcali Keszthelyhez, Csurgó a zalai Nagykanizsához is kötődik, a Tolnában lévő Dombóvár viszont inkább kaposvári kapcsolatokat „ápol”. A centrumok vonzáskörzetei tehát több helyen átnyúlnak a megye határokon. Somogyban viszonylag nagy a több oldalról vonzott területek aránya, s többnyire ezek a hátrányos helyzetű térségek. TÓTH J. (2008/a) Magyarország új térfelosztására is javaslatot tett, melyben Somogyot öt térszerkezeti egység szabdalja darabokra, s közülük egy sem található teljes egészében a megye területén.

2.4.5. A szocializmus válságától a rendszerváltozás traumájáig

A nyolcvanas évektől a települések fejlődését befolyásoló tényezők jelentősen változtak. A népesség természetes szaporodása fogyásba ment át. Somogy ezt „kevésbé érezte”, hiszen már az ötvenes évektől depressziós megye volt. Kezdték felfigyelni a túlzott centralizáció merevségének negatív következményeire. A források merev leosztása dichotómiát teremtett a hierarchia különböző – sőt esetenként az azonos – szintjén álló települések között, ezért 1981-ben felülvizsgálták az OTK-t, de a megye pénzelosztó szerepe maradt. 1984-ben eltörölték a járásokat és helyettük kisebb, de a vonzáskörzetekhez jobban igazodó városkörnyékeket hoztak létre. Somogyban ez Boglárlelle és Csurgó térségével növelte a területi egységek számát. 1985-ben eltörölték az OTK-t, a hierarchia azonban továbbra is centralizált maradt. Pénzalapokat hoztak létre a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatására, ez azonban nem hozta meg a várt eredményt.

A gazdaságban megjelentek a válság jelei, melyek a politikára is rányomták bélyegüket, így a felülről irányítás egyre határozatlanabbá vált. A közigazgatás a településeknek egyre nagyobb önállóságot biztosított, a gazdasági reformok megengedték a magánkezdeményezést. Utóbbiban Somogy északi fertálya kiemelt szerepben volt, hiszen a nyolcvanas években elszaporodó lángossütők és lacikonyhák, később butikok és diszkók a magyar magántőke-felhalmozás egyik fő terepévé tették a Balaton partját (NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1993).

A nyolcvanas évek nagyobb üzemi önállósága idején a vidéki telephelyek színvonalasabb termékeket gyártó vállalatokká fejlődhettek. Bár továbbra sincs a megye cégeinek jelentős, önállóan értékesíthető termékük, a gépipar szerkezete viszonylag kedvezőnek értékelhető. Magas a könnyűgépipar, ezen belül a villamossági és elektronikai ágazat aránya (Tungsram, Videoton, KVGy). Érdekes színteljesíti a korszaknak, hogy már a mezőgazdasági üzemek is alacsony színvonalú ipari tevékenységbe kezdtek. Ez volt a külföld által kissé értetlenül szemlélte tsz-melléküzemágak időszaka, de kétségkívül a kistéleplésekre jótékony hatással volt a jövedelemtermelő képesség fokozása. Mindezek ellenére Somogy továbbra is iparilag az ország egyik legfejletlenebb megyéje maradt.

A közlekedési hálózatban az M7-es autópálya, illetve autótút megépítése, a másodrendű főutak teherbíró képességének fokozása, a vasúti fővonalak villamosítása a pozitív, a három dél-somogyi vasúti mellékvonal felszámolása, a harmadrendű és bekötőutak elhanyagolása a negatív irányú befolyást jelenti. Az ingatlanok árait egyre inkább a piaci kereslet és kínálat befolyásolta a korszakban, így a népesség mozgásában ez is számottevő tényezővé vált. 1987-ben kísérleti jelleggel öt megyében, köztük Somogyban is új közigazgatási rendszert vezettek be, melyben minden település közvetlenül a megyeszékhelyhez tartozott, de a decentralizáció felé ható reformálgatás nem hozta meg a várt eredményeket. A nyolcvanas évek vége felé egyre nyilvánvalóbbá vált a szocialista rendszer válsága, így újabb fordulatra kényszerült az ország.

Közben tovább bővült a megye kisvárosainak hálózata. Az OTK törekvéseinek köszönhetően (ZOLTÁN Z. 2001) városi címet kapott 1986-ban Boglárlelle, 1989-ben Csurgó, Tab és Fonyód, majd 1990-ben Lengyeltóti és Balatonföldvár is. Ugyanekkor különvált Balatonboglár és Balatonlelle, így a megye 12 városi rangú településsel vágott neki a kilencvenes évek átalakulásának. A városszám megduplázása viszont már a városfogalom határait feszegeti, hiszen falusias települések városi rangban tetszeleghetnek (BELUSZKY P. – GYŐRI R. 2006, TÓTH J. 2008/b). A rang nem sok lendületet kölcsönzött a térségi szerepet betöltő kistélepléseknek, ugyanakkor a legdinamikusabbak között ott vannak a központi funkcióval nem rendelkezők is, nekik valamely speciális adottság adta a

fejlődési potenciált (PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2006). Időközben a megye északi részén még kétszer átszabták a kistérségeket is.

A rendszerváltás külkereskedelmi fordulatában a keleti piacok felhagyása, az eközben megugró kamatokkal együtt válságba sodorták a nyolcvanas években jelentős hitelállományt felhalmozó hazai vállalatokat, és a mindig is gyenge lábakon álló somogyi ipar jelentős részét (NEMES NAGY J. 1994). A lakosság elszegényedése miatti belső keresletcsökkenés is fokozta a gondokat. A mezőgazdasági nagyüzemeket is érzékenyen érintette a földprivatizáció, mely a XX. században harmadszor alakította át a birtokszerkezetet. A piacgazdaság új szervezetei lassan alakultak ki, és az áruk új piacokra terelése is vontatott volt.

1990-től a közigazgatás decentralizálásával, a „szolgáltató” megyékkel, a középszintet kikapcsolták a területi folyamatok befolyásolásából (TÓTH J. 1994/b). A forrásokat egységes fejkvóta alapján osztották el, amely legfeljebb a fennmaradáshoz volt elég. Ezt helyi adók szedésével kiegészíthették az önkormányzatok, de az a gyenge, forráshiánnyal küzdő gazdaságtól vonta volna el a tőkét (RECHNITZER J. 2002). A fejlesztésekhez céltámogatások igényelhetők, de a szükséges saját erő felmutatása az eladósodottság miatt gyakran lehetetlen volt.

A korábbi ellentétek következtében a települések a kívánatos szintű integrációk elől is elzárkóztak, és a szétforgácsoltság lépett az egységes struktúra helyére. Az önkormányzatiság politikai értéként jelentkezett, és a helyi demokrácia határozta meg, szemben a diktatórikusnak ítélt tanácsai igazgatással (HAJDÚ Z. 2005). Ezt jelzi, hogy a rendszerváltás előtti 67 tanács helyén 249 önkormányzat alakult, és számos településszétválás is történt. Néhány évig várni kellett, hogy a polgármesterek rájöjjenek a kistérségi szerveződések, települési integrációk előnyeire (DÖVÉNYI Z. 2003). Az új rendszerben alapvetően új feltételek közé került a területfejlesztés. A kezdeti ellenőrizetlen, öntörvényű fejlődésben a települések felemelkedésének vagy lecsúszásának fő mozgató erőivé a belső adottságok mellett a földrajzi helyzet, valamint a korábban megszerzett pozíciók és a politikai-gazdasági kapcsolatok váltak (KÖSZEGFALVI GY. 2000).

A közlekedési hálózat fejlesztésének finanszírozása, a felépíteni szándékozott autópályák nyomvonalai is politikai viták, lobbicsatározások keresztüzébe

kerültek (HARDI T. 2000). Emlékeztet a déli autópálya projekt, mely feloldotta volna az ország erősen centrális közlekedési helyzetét Dél-Magyarország perifériális helyzetű centrumainak felfűzésével, bekapcsolva őket a nyugat-európai sztrádahálózatba, de a Budapest központú területpolitikánknak ez nem kellett. Az M7 kontra Balatonföldvár esetnek kőröshegyi szuperhidunkat köszönhetjük, meg egy bő évtized elvesztését a térszerkezet nemzetközi kapcsolatainak délnyugati irányú megerősítésében. A régiók határára került Nagykanizsa kedvező kapuhelyzetét sem volt képes kihasználni sokáig a pálya és a regionális szerepek hiánya miatt (CSAPÓ T. 2000). Ez komoly hátrányt okozott az egész Dél-Dunántúlnak, mert a magyar települések helyzetét ma leginkább a megtelepülő külföldi vállalatok határozzák meg, allokációjukban viszont az egyik főszerepet a gyorsforgalmi utak jelentik (ERDŐSI F. 2002, TÓTH G. 2004). Nem véletlen, hogy a kiváló összeköttetésekkel rendelkező Észak-Dunántúl érezte meg legkevésbé a rendszerváltást, míg a „termékeny félholdon” kívül eső Dél-Dunántúl lemaradt, az ország északkeleti felével együtt (IVÁN L. 1993).

A horvát határ menti Somogyra a délszláv-válság volt még meghatározó esemény. A határon átnyúló hivatalos kapcsolatok a harcok és az embargó idején megszűntek (HAJDÚ Z. 1999). Sokan reménykedtek 1995-ben, hogy az IFOR-bázis befogadásával a béketeremtésben részt vállaló Somogy talán valamit visszakap a veszteségekből, de a csapatokat kiszolgáló amerikai vállalatok munkaerő- és árukereslete az országos cégeknek jutott. A lassan normalizálódott helyzetben a horvát bevásárlóturisták ezrei lepték el Barcsot, és a kisváros kapuszerepe megerősödött (WILHELM Z. 2000). A határok nyitása után a Dráva miatt leghosszabb átjáratlan szakaszra nyit kaput a város (BALI L. 2010).

Ekkor fogalmazódott meg a taszári katonai reptér polgári hasznosítása is, ami Kaposvárt előnyös közlekedésföldrajzi helyzetbe hozhatta volna. Ez először az amerikai hadsereg intenzív jelenlétén, később épp a kivonulásán, végül a magyar nagypolitika leszerelési döntésén megbukott (ERDŐSI F. 1999). A felépített polgári terminál mellett pusztán maradt betont azóta gyom veri fel, újra felszereléséhez és forgalomba állításához többször írtak ki tendert, de a lobbivetélkedés és a politikai huzavona tétlenségre kárhoztatta a korábbi nyertest.

A rendszerváltást követő változások robbanásszerűen átalakították a gazdaság és a társadalom szervezeti rendszerét, ami viszonylag rövid idő alatt mélyreható változásokat hozott a térben is. A centrum-periféria viszonylatok és a területi differenciák erősödtek az átmenet éveiben (NAGY G. 2007). A társadalmi-gazdasági innovációk terjedését meghatározta az új ismeretek fogadóképessége és területi diffúziója, az ország innovációs térszerkezete. Az input innovációk 70%-a északnyugati irányból érkezett, így felértékelődött az Észak-Dunántúl (ERDŐSI F. 1996). A Balaton-part a Budapeستől délnyugati irányba húzódó dinamikus zóna része, amely újdonságokra fogékony gazdasági erőforrásokat összpontosít. Kaposvár a potenciális innovációs központ, szigetszerűen helyezkedik el a megye északkeleti felét lefedő belső és a délnyugati külső periféria között. Utóbbiak funkcióhiányos központjaikkal nem képesek az innovatív erőforrások lekötésére, nem rendelkeznek karakteres gazdasági potenciállal (RECHNITZER J. 1993).

A külföldi tőke térbeli eloszlása a privatizációs gyakorlat miatt igazodott a regionális folyamatokhoz (ENYEDI GY. 1996, CSÉFALVAY Z. 1996). Somogy ebben még nem szerepelt rosszul, a megyébe érkező tőke nagy részét a hagyományos élelmiszeriparba, illetve a legmodernebb elektronikába fektették. A kilencvenes évek térszerkezet alakító folyamataiban három jellemző tendenciát emelt ki RECHNITZER J. (1996). Egyrészt az innovációkat hordozó fejlesztések külföldi forrásokból történtek, a tőkebeáramlás kapuját jelentő főváros gazdasági súlya jelentősen növekedett. Másodsorban a vidék erőteljes differenciálódását a tőkebeáramlás útjába eső települések kiemelkedése jellemezte. Harmadrészt a településhálózatban elfoglalt helyzetből következő különféle funkciók tömörülése vagy hiánya befolyásolta a modernizáció esélyeit, a népesség életkörülményeit.

A regionális funkciókkal rendelkező nagyvárosok jobban alkalmazkodhattak a gyorsan változó körülményekhez, így befogadói lettek az újdonságoknak (PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2012). Ugyanakkor a kis- és részben a középvárosoknál is, gyenge piaci erejük következtében centrumszerepük csökkenését, valamint egyoldalú funkcióik, függő intézményrendszerük következtében tartós stagnálást, és az ezzel járó társadalmi konfliktusok éleződését tapasztalhattuk. Kivételleket jobbra csak a nyugati határszélen találhatunk (LENNER T. 2000).

Somogy kistérségei ekkor már egyedi és komplex mutatók alapján is három kivételével a leghátrányosabbak közé tartoztak (CSATÁRI B. 2000). Ennek okai mindenekelőtt a humán erőforrások gyengeségében keresendők, melyet a cigány népesség magas aránya is ronthat (TRÓCSÁNYI A. 2000). A piacgazdasági átmenet regionális folyamatait a vállalkozások aktivitása, a munkanélküliséggel is összefüggő jövedelemi viszonyok és a külföldi tőke aktivitása befolyásolták. A faktorértékek akkor még nem igazán jelezték a somogyi kistérségek relatív fejletlenségét NEMES NAGY J. (1996) vonatkozó vizsgálatában. Somogy megye és a vele határos kistérségek az átlagos területek közé tartoztak, sőt a Balaton-part és a megyeszékhely átlag felettiek. A vállalkozói térben magasan kiemelkedik a Balaton-part, a külföldi tőke terében viszont a Dél-Dunántúl és Somogy városkörnyékei jórészt gyenge értékeket kaptak (1. táblázat).

1. táblázat. Somogy megye és a környező városkörzetek piacgazdasági átmenetének faktorai

Városkörnyék	"Gazdasági egészség" faktora	"Munka- vállalói" tér faktora	"Vállalkozói " tér faktora	"Külföldi tőke" terének faktora
Fonyód	2,295	0,871	4,338	0,930
Siófok	1,792	1,757	2,279	-0,922
Boglárlelle	1,396	0,900	3,641	-0,691
Balatonföldvár	1,136	0,990	2,292	-1,086
Kaposvár	0,748	0,880	0,196	-0,260
Marcali	0,190	-0,228	0,222	0,301
Tab	-0,381	-0,833	0,189	0,442
Barcs	-0,416	-0,341	-0,250	-0,465
Nagyatád	-0,474	-0,151	-0,252	-0,685
Lengyeltóti	-0,495	-0,286	-0,607	-0,457
Csurgó	-0,497	-0,283	-0,730	-0,232
Pécs	1,913	1,291	1,133	-0,011
Keszthely	1,739	0,939	2,058	0,010
Balatonalmádi	1,577	1,038	2,161	-0,276
Székesfehérvár	1,452	1,184	0,223	1,306
Komló	0,052	-0,433	0,245	-0,152
Nagykanizsa	0,546	0,954	-0,549	0,256
Dombóvár	-0,176	0,199	-0,123	-0,701
Szigetvár	-0,409	-0,450	-0,024	-0,388
Tamási	-0,589	-0,978	0,193	0,528
Sárbogárd	-0,744	-1,074	-0,680	2,383
Enying	-0,890	-0,492	-0,143	-0,822

(Forrás: NEMES NAGY J. 1994)

A kistelepülések közül a városkörüliek az erősödő agglomerációs folyamatok fő célterületei lettek (BAJMÓCY P. 2010, TÓTH J. 2007). A távolabb fekvőkben továbbra is a leszakadás érvényesült, de népességveszteségüket sajátos tendencia csökkentette. A városok ingatlanárai a lecsúszóknak elérhetetlenné váltak, s az olcsó házak vonzásában kiköltöztek a rurális terekbe (TÓTH J. 1996). Ez a város-vidék relációjú migrációt megfordította (EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 2000). Az állomány felét kitevő aprófalvak céltelepülései lettek a menekülőknek, ami hátrányos helyzetű helyi társadalmakat hozott létre (BELUSZKY P. – SIKOS T. T. 2007). A roma etnikum is évtizedek óta gyarapítja a periférikus helyzetű dél- és közép-somogyi falvakat, Baranyával együtt létrehozva az ország második legnagyobb etnikai tömbjét. Persze megjelentek a vidéki környezet miatt kiköltözők és a külföldi ingatlanvásárlók is, őket több „ököfalu” igyekszik csábítani, nem éppen a legolcsóbb árakkal, hanem a rurális térben kimagasló szolgáltatások nyújtásával. A folyamatok révén a falvak is erőteljesen differenciálódtak (KERESE T. 2010/a).

2.4.6. A globalizáció felívelésétől az újabb válságig

Az ezredforduló felé közeledve kétségkívül az Európai Unió csatlakozásunk és a globális folyamatok játsszák a főszerepet a települések fejlődésében. Előbbi nem a hivatalos belépésünkkel kezdődött, hiszen a felkészülés folyamata már korábban elindult, s ezzel jelentősen változott a társadalmi-gazdasági és a területpolitikai feltételrendszer is (DÖVÉNYI Z. 2004). Az áruk és a tőke szabad, a munkaerő csaknem szabad áramlása új helyzet elé állította a hazai gazdaságot. Ugyanakkor a támogatások bővülése előnyt is jelenthetett, ha tudtak vele élni. A pályázatok sikeressége lehet az időszak egyik térszerkezet alakító tényezője, hiszen a fejlesztési források nagy hányadát jelentik az uniós pénzek (LÁSZLÓ M. et al. 2009, HORVÁTHNÉ KOVÁCS B. – RITZ I. 2007). Ebben a megye már a Dél-dunántúli régió részeként indult. Kaposvár szeretett volna Péccsel egyenrangú társközpont szerepet kapni, de a puszta méretlogika döntött (TÓTH J. 1999).

A terület- és településfejlesztés új – már EU-konform – feltételrendszere Magyarországon a kilencvenes évek második felében alakult ki, de az anyagi erőforrások működése az ezredforduló óta kezdődött. A kereteket az XXI/1996.

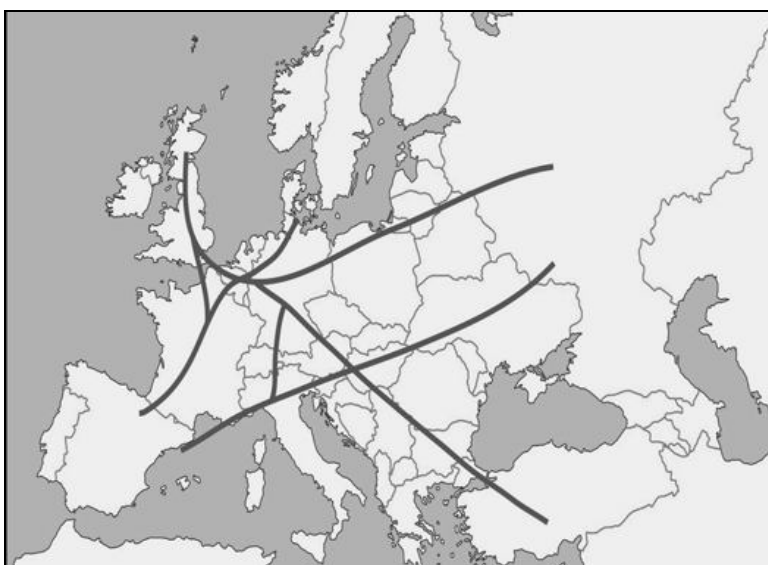
törvény határozta meg, bázisán készültek a fejlesztési koncepciók és tervek az országotól a települések szintjéig (PAP N. 2005). Ezek meghatározóak lettek a térségek jövőjét illetően, ennek ellenére minőségük gyakran kívánni valót hagy maga után. RECHNITZER J. (1998) szerint az MTA-RKK által készített dél-dunántúli koncepció példaértékű, s egyik iránymutatója lett a stratégiai szemléletű tervezésnek. Az egyik budapesti „szakcég” által készített somogyi esetben viszont aktuális feladathalmaz „összelapátolása” történt, de nem derül ki, hogy mit akar megyénk a jövőben kezdeni magával.

A Dél-Dunántúl fejlesztési koncepciója megállapítja, hogy a régió szinte teljesen magára van utalva. Elérhetőségi problémák miatt a külföldi tőke sem részesíti előnyben, és mivel nincs akkora válságban, mint az ország keleti fele, az országos területpolitika sem kezeli problémáit, s ebben benne van a lecsúszás veszélye. A három megye között jelentősek a különbségek, de összességében hasonló fejlettségűek. Kiemelkedő a településrendszer centralizáltsága, melyben a megyeszékhelyek közel akkora „vízfejek” megyéjükben, mint Budapest az országban (HORVÁTH GY. 1995). A külkapcsolatokban feltűnő a Somogy gazdaságának gyenge exportképessége, az ország kivitelének alig 1,5%-át adja.

A globalizálódó világ gazdaságba részben méretük szerint kapcsolódhatnak be a települések, részben meghatározó lett differenciálódásukban a globális tér áramvonalaihoz képesti pozíció. Kis- és középvárosaink globalizációs típusait összetett mutatórendszer főkomponens-analízisével feltáró MOLNÁR B. (2006) szerint Somogy nem áll rosszul. Bekerült a két globalizálódó (Kaposvár, Siófok) és két globális gazdaság dinamizálta (Marcali, Nagyatád) várost felmutató megyék szűk táborába. Ez szám szerint az észak-dunántúli megyékhez hasonlítaná Somogyot, mégsem értékelhetjük helyzetét túl jónak.

Európa terében a Nyugat-Mediterráneum ma már innovatív csúcstechnikákat is hordozó központi térsége (Padánia, Dél-Franciaország) fontos, mellyel a kontinens súlypontja némileg visszatolódóban van Itália felé. Innen kiindulva egy markáns térszerkezeti vonal nyúlik Oroszország irányába (7. ábra). Ez Magyarországon metszi a La-Manche-Balkán-tengelyt, így a modern gazdasági struktúrában is megjelenik az „andrásskereszt”, mely a Kárpát-medencét érő

hatalmi-gazdasági-kulturális törekvések és hatások évezredes konfigurációja (TÓTH J. 2006). A kilencvenes évek leszállóágában padlóra került orosz gazdaság – Putyin „rendcsinálása” óta – az olajárak szárnyain látványos emelkedésbe kezdett. Ezzel együtt az orosz politika is visszatért az európai színtérre, csak a tankok és a vörös csillag helyett az „olaj- és gázdiplomácia” eszközeivel. Padániának is jót tett a líra-euró csere, és az EU legdinamikusabb fejlett térsége lett. Tehát a korábban Magyarország számára legjelentősebb Adria-erőtengely újra felértékelődően van. Ahogy a két erőközpont kapcsolatai fokozódnak, úgy fog növekedni a délnyugat-északkelet folyosó szerepe a közép-európai térben.

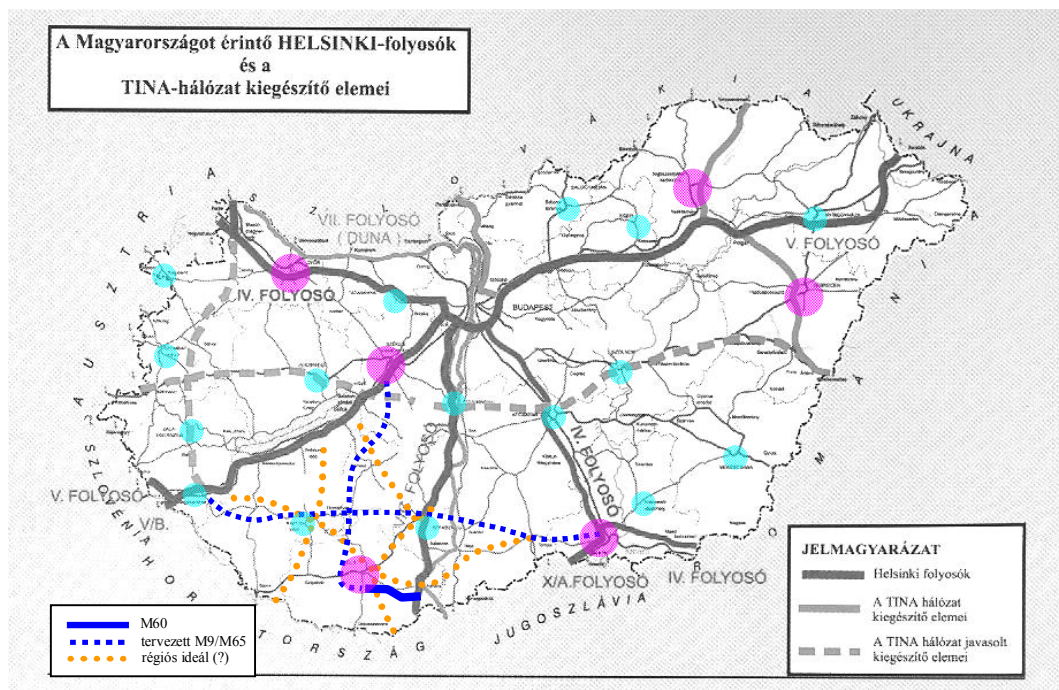
7. ábra. Európa főbb térszerkezeti vonalai (Forrás: TÓTH J. 2006)

A délkelet-európai országok normalizálódásával egy Baltikum-Balkán térszerkezeti vonal is kialakulóban van, mely az országon észak-déli irányban a Duna mentén vezet át. Jelentősége azonban az előbbitől mesze elmaradó, csak távlati szempontból értékelhető, amit jelez az új M6-os pálya Szekszárdtól szinte üres betoncsíkja. Ugyanakkor egyre erősebben mutat az Adria-tengelyből kiágazva Nagykanizsától Szeged felé egy új irány Románia és a TRACECA folyosó forgalmának beindulásával Ázsia felé is, melyet jeleznek a 61-es utat taposó román kamionok is. Ez viszont az M9 megépítését, és a BALOGH T. (2009) által korábban felvetett Fiume-Kaposvár-Szeged-Constanta vasúti projekt komolyan vételét sürgetné, mert így erősödhetne meg igazán a keleti kapcsolat.

Az EU Helsinki folyosói és az ezeket kiegészítő TINA és TIRS hálózat elemei jelentik manapság térségünk gazdasági, ezen keresztül a település-fejlődésében is érvényesülő egyik legfontosabb térszervező tényezőt (NÉMETH N. 2009). A PEN Közép-Európában egyrészt a tölcséresen keletre szélesedő tér, másrészt a német és olasz centrum érdekei, harmadrészt az anyagi források korlátai miatt nem a nyugati rácsos szerkezet meghosszabbítása. A nyugat-keleti folyosók, Közép-Európába érve részben elágazva északkeleti és délkeleti irányban elhajlanak, létrehozva egy átlósan rácsos képet (FLEISCHER T. 2007). Ezt a viszonylag ritka rendszert sűríti be a TINA, melynél az észak-dél, kelet-nyugat vonalvezetés érvényesül. A TIRS a Balkán felé terjeszti ki az egységes hálózatot.

Magyarországon átlósan áthúzó IV. és V. PEN folyosók jelentik az elsődleges áramlási vonalakat, ami az „andrásskereszt” közlekedésföldrajzi vetülete (8. ábra). A másodlagos elemeket a nyugat-keleti M8-M4 és az észak-déli M2-M6 képezi, melyből az M6 V./C jelöléssel szintén a PEN eleme. Az EU támogatásából gőzerővel megépült M6 véglegesen visszaállította a Dél-Dunántúl térképére a régió keleti peremén futó évezredes észak-dél nemzetközi erővonalat (FLEISCHER T. 2009). Az „andrásskereszt” viszont így lassan kezd „györgykeresztté” formálódni, s Budapest centrális helyzete az autópálya-hálózatban is rögzül.

Somogy és a Dél-Dunántúl szempontjából is a Padánia-Moszkva erővonal alakulása lehetne a jövőt pozitívan meghatározó tényező, ha ezt a közlekedési hálózat topológiája is támogatná. De a régió belseje még sokáig kimarad a gyors forgalomból, akár a modernizáció előtt. Két autópályává kiépített folyosó halad át a régión, de mindkettő a peremén fut anélkül, hogy elsődleges centrumait felfűzné. Pécs az egyetlen régióközpont, melyet a PEN és a TINA hálózat sem érint. Kaposvár a legnépesebb megyeszékhelyünk, amelyet 2020-ig sem kapcsol be Európába gyorsforgalmi út, igaz autópálya csomópontja már négy is van a városnak. Ez a szűkös források elosztását „dicséri”. A kultúra fővárosa 2010-ben kapott ugyan egy „bekötőutat” az M6 felé, de ennek fejlesztő hatása kétes. Északról ugyanis nem igazán várható jelentősebb tőke és innováció a térségbe, inkább a nyugati határ gyors elérhetősége lenne a fő dinamizáló tényező (NÉMETH N. 2005).

8. ábra. Dél-Dunántúl helyzete a pólusvárosok gyorsforgalmi elérhetőségében
(Forrás: UKIG Hálózatfejlesztési Főosztálya nyomán saját szerkesztés)

Kaposvár számára esélyt az M9-es gyors ütemű kiépítése jelenthetne, amit az EU-hoz csatlakozott román és bolgár gazdaság – a padániai kapcsolat számukra is fontos – még jelentősebbé tesz. A régió belső közlekedését és a régióközpont nyugati kapcsolódását ez sem fogja megoldani, mivel nyomvonala kihagyja Pécsét, így térszervező hatása nem lesz teljes. Meggondolandó lett volna az M6-os nyugatabbra húzása és az M9-es Kaposvár-Pécs-Baja vonalú vezetése, melyek Pécsnél keresztelték volna egymást, biztosítva a régió három központjának direkt összekötését. Ezt kiegészítve egy Szekszárd-Enying és egy Barcs-Balaton főúttal az észak-déli kapcsolatok is utat kaphattak volna. A két főpálya a jelen állás szerint az ország legkisebb fejlődési potenciállal rendelkező megyeszékhelyét dinamizálhatja, ami a térség számára valószínűleg kevesebbet fog hozni, mint a régióközpont négyirányú bekötése jelenthetett volna az európai hálózatba.

A 67-es út Kaposvárig történő gyorsforgalmúsítása megkezdődött ugyan, de folytatásáról csak beszélnek, a Kaposvár-Pécs autóútról pedig még szó sem esik a tervekben. A pécsi régiós lobbí a belga sűrűséget tervező OTrT-ben szereplő M65-ös mellett tette le voksát, mely viszont teljesen kihagyná Somogyot az

észak-déli forgalomból, nem csoda, hogy a kaposvári politika nem állt ki mellette. A lobbicsatákon viszont a régió jövőjét leginkább meghatározó M9 projekt is elcsúszhat, s mivel az európai hálózatnak sem sikerült részévé tenni, EU forrás nem igényelhető utána. A beruházás megkezdése így csak a távlatokban várható.

Amíg viszont nyugat felől csak kerülőúton, vagy a „lassújelekkel” teletűzdelt másodrendű utakon zötykölődve, hosszú falvakon átcammogva érhető el a Dél-Dunántúl központja, nem igazán kell csodálkozni azon, hogy régióink lemaradó. A megépült V/C. folyosó az észak-déli kapcsolatokat és a főváros elérhetőségét ugyan könnyítette, de ebből az irányból komoly dinamizáló tényező nem fog jönni, a fő áramlatok továbbra is nyugatról várhatók. Egyetlen régióink sem került ennyire hátrányos közlekedésföldrajzi helyzetbe, nem csoda, hogy sereghajtó lett a Dél-Dunántúl a versenyképesség mutatóiban (ENYEDI GY. 2009).

A megyék szintjén is csak kettő-három van Somogy fejlettsége mögött (BAKOS N. at al 2011). Kaposvár is csak Salgótarjánt tudta megelőzni sok statisztikában, meg néhány szempontból Békéscsabát és Nyíregyházát (TÓTH B. 2011). A megye kistérségei is nagyrészt a leszakadók közé kerültek (TÁNCZOS T. 2010). Pedig a regionális fejlődést a XXI. században egyre inkább a tudás határozza meg (RECHNITZER J. 2008), és egyre fontosabb lehet a kulturális gazdaság szerepe is a városok megújulásában (TRÓCSÁNYI A. 2008). Pécs kultúr-fővárosi szerepkörével párhuzamosan Kaposvár is látványos elemekkel bővült az elmúlt években, de a legtöbb – a jövőt meghatározó – oktatási mutatóban mégis a leghátsók között kullog (NEUWIRTH G. 2006).

A humán erőforrás egyre nagyobb mértékben szivárog el a térségből, s az agyelszívás forrásterülete a megye (DÖVÉNYI Z. 2009/b). A népesség előreszámítások szerint Somogy településeinek jó része az országosnál gyorsabban fogy. Csak a jelentős roma népességű területek mutatnak növekedést (RÉDEI M. – KINCSES Á. 2011). „Kaposvár az egyetlen megyeszékhely, melynek népessége nem csökkent.” – dicsekedett 2010-ben a város polgármestere. Ez is inkább a romák magas arányának köszönhető, semmint a valóban látványos építkezések mellett elmaradt gazdasági fejlődésnek, vagy a pólusvárosokra és regionális központokra alapozott területpolitika eredményének (FARAGÓ L. 2006).

Siófok az egyetlen dinamikus város a megyében, mert az Adria-tengely fejlesztő szerepe mellett elég közel van Budapesthez és Székesfehérvárhoz is (KERESE T. 2009). A kisvárosok közül a Balaton partiak fejlődtek, sőt a belső és a Magyarországra irányuló nemzetközi vándorlás egyik célterületét is jelentették pár észak-somogyi faluval együtt, de ez inkább csak nyáron tűnik fel (DÖVÉNYI Z. 2011). A megye többi kisvárosa stagnált vagy hanyatlott, ami általános jelenség ENYEDI GY. (2011) szerint a christalleri szerkezet felbomlása, a modern kor piaci előnyöket maximalizáló új magatartásformái miatt. Somogyban pedig négygyel is nőtt a városok száma 2000 óta, így divatfolyamatnak is tűnhet a nagyobb falvak „minivárossá” nyilvánítása (PIRISI G. at al 2008, TÓTH J. 2008/b, PIRISI G. 2009). Az új városi jogok mögött azonban gyakran nincs komoly központi funkció, legfeljebb nagyobb városhiányos térségek (DÖVÉNYI Z. 2006).

Minden extra fejlesztési forrás ellenére a Belső-Somogy közép falvainak gazdasági elmaradottsága látványosan nőtt a rendszerváltás óta (RUDL J. 2008). A Külső-Somogy aprófalvai pedig jórészt a részleges társadalmi degradáció jeleit mutatják, jövőjük egyre bizonytalanabb (VERES L. 2004). A mélyben viszont azok a települések vannak, ahol a népesség legalább harmadát teszik ki a romák (G. FEKETE É. 2007). Ezek viszont a statisztikában a dinamika érzetét keltik magas természetes szaporodás adta népesség növekedésükkel, pedig csak a legproblémásabb társadalmi hátrányok bővített újratermelése folyik bennük (BALÁZS D. 2011, RUDL J. – GYÖRGY-DÁVID A. 2009).

A 2008 óta a világban kialakult bankválság forráshiánya megtörte a nagyrészt hitelből finanszírozott ezredforduló utáni jóléti fejlődést, és a 2011-ben kiéleződő európai adósságprobléma Magyarországot is drasztikus restrikcióra kényszerítette. Eközben a politika is teljesen új irányt szabott a területi fejlődésnek is. Az alulról építkezés helyébe az 1971-es OTK felülről vezérlése látszik visszatérni (IVANCSICS I. – TÓTH J. 2012). Nemrég még a megyéket is meg akarták szüntetni, most pedig újra épülnek a járások a közigazgatásban. Ez a struktúra újabb átszabásával ismét gumicsontot dob a területpolitikával fogalakozóknak, ami ismét elvesztegetett időt jelent a tényleges haladás helyett. Mindenesetre jelen folyamatok néhány év múlva éreztetik majd hatásukat a térben.

2.4.7. Következtetések a településrendszer történeti fejlődéséből

A somogyi településfejlődés történeti összegzéseként elmondható, hogy a megye az ország gyenge gazdasági elemekkel rendelkező területe volt, és ma is az. A különböző korszakok jobbára belső erőforrásokból táplálkozó fejlődési szakaszait rendre megtörték a történelem viharainak kívülről érkező válságszakaszai. A mai települési térszerkezet létrejöttében a középkori mezővárosi fejlődés, a török megszállást követő újjáépítés, a dualizmus korának közlekedési modernizációja és a balatoni idegenforgalom fellendülése játszották a főszerepet. A településhálózat alján álló falvakban már a XX. század elején megjelent a népességdepresszió, amit a szocialista időszak felülről irányított politikája általánossá tett.

Bár a megye városhálózata sokáig a városrang nélkül létezett, számos nagyközség rendelkezett központi funkciókkal, tehát kvázi városi szerepkörrel. A század vége felé a városfogalom változása révén is rangot szerzett települések változó fejlődésen mentek át, de a térséget magukkal húzó fejlődési pólus szerepüket többnyire nem tudták ellátni. Ez a Somogyon belül látványos, de országos összehasonlításban már gyenge dinamikájú Kaposvárról is csak részben mondható. Az utolsó évtizedekben a településfejlődés nemzetközi tendenciái öltöttek testet az agglomerációs folyamatokban, melyben a városközeli települések jelentősen növelték részesedésüket a megye csökkenő népességéből.

A jövő kérdései között a legégetőbbnek ugyanaz látszik, mint 150 éve. A térség belső közlekedési feltártságának javítása, a peremeken futó főpályákhoz való csatlakozással, ami a gazdaság fejlődését segítheti elő, ezáltal a lemaradást csökkentheti. A másik fő probléma a természetes fogyás, mely Somogyban már régebb óta jellemző, mint az ország többi részében. A cigány etnikum gyarapodása – ezzel a segítségre szoruló társadalmi rétegek arányának növekedése – viszont új, egyre növekvő kihívás a megyében. Ez külső beavatkozás hiányában erősen hátrányos társadalmi struktúrát eredményezhet, ami a jövőben a fejlődés fő gátjává léphet elő.

3. Somogy településrendszere a demográfia alapján

3.1. Somogyi települések népességdinamikája 1870-2001

3.1.1. Térszerkezet és demográfia

A társadalomföldrajz egyik alapvető megfigyelése, hogy a népesség általában a jobb életlehetőségeket nyújtó területeken dinamikusan növekszik. Ennek oka lehet egyrészt a jobb életfeltételek melletti nagyobb szaporodás, másrészt a migráció. Előbbi a fejlett országokra már nem jellemző, a népességreprodukciójuk inkább negatív. Utóbbi folyamatban viszont általában a népesség oda csoportosul át, ahol jobbnak érzi a megélhetési lehetőségeit. Természetesen a különböző csoportok számára más-más lehet vonzótényező, és idővel változhatnak a preferált adottságok. Sőt, a politika is befolyásolhatja akár a természeti, akár a társadalmi-gazdasági tér egyes elemeinek népességvonzó, esetleg taszító hatását.

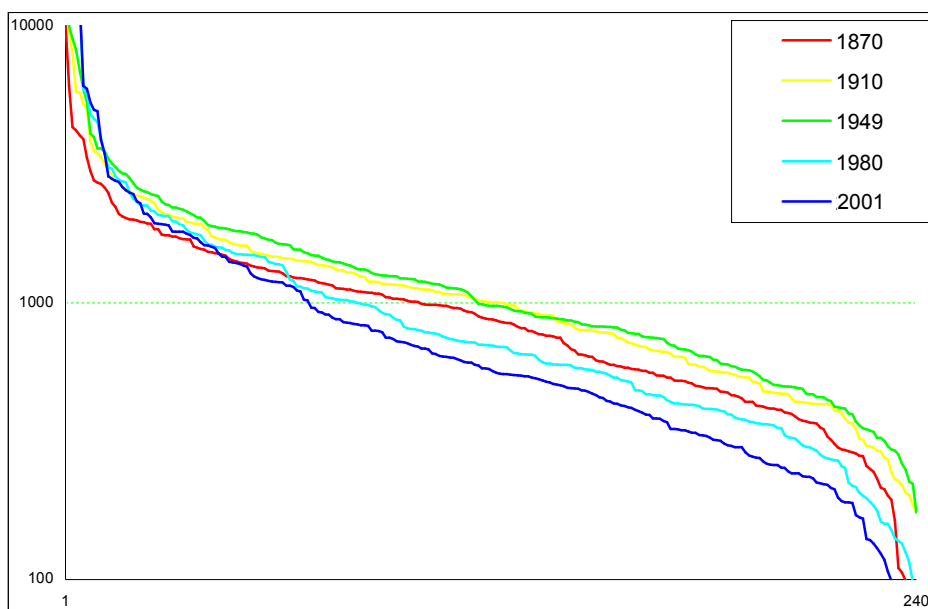
A végeredmény a differenciált népességdinamika, melyet a települések hálózat egészéhez viszonyított változásaként értelmezhetünk, ami az átstrukturálódáshoz vezet a településrendszerben. Egyesek előrébb kerülhetnek a rangsorban átlag feletti növekedésük következtében, míg a kevésbé dinamikusak hátrébb sorolódhatnak. Persze a nagyobb népességdinamika nem feltétlenül jelent egyben dinamikusabb fejlődést is, de alkalmazták ezt a városok sikerességi mutatójaként is (HAJNAL K. – BUGYA T. 2006). Általában elfogadhatjuk, hogy a népességváltozások alapján a településhálózat és a térszerkezet átalakulására, ebből a fejlődésbeli különbségekre következtethetünk. Számos külföldi és hazai kutatás alkalmaz valamely demográfiai jellemzőt a térbeli differenciálódás kimutatására (SHEPARD, J. C. 1994, FESER, E. J. – SWEENEY, S. H. 2003, GRANOVERTER, M. 2004, HAYDEN, J. M. 2007, TÓTH J. 1992, CSAPÓ T. 2003, EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 2003, DÖVÉNYI Z. 2007, BAJMÓCZY P. 2007).

Ebben a fejezetben Somogy településeinek népességadatai alapján vizsgálom a megye településhálózatának és területi szerkezetének átalakulását. A vizsgált időszakot az 1910, 1949 és 1980 időhatárok mentén négy intervallumra tagolva, a censusok településsoros adatait grafikusan elemeztem. A közigazgatási változások

kiküszöbölése végett a 2001. évi beosztást vettem figyelembe. Néhány összevont, majd ismét különvált település adott időpontban csak együttesen meglévő adatát, a legközelebbi különálló népességszám arányában szétválasztottam. Így a 244 közül 240 településre tudtam teljes adatsorokat létrehozni. A kimaradt négy település csak a legutóbbi években vált külön (Kaszó, Szántód, Pálmajor, Alsóbogát), korábban nem voltak önállóak, így nincsenek rájuk adatsorok.

3.1.2. A somogyi településállomány méret és dinamika profilja

Az állomány egészének vizsgálatához a somogyi települések „méretprofil görbéjét” szemléltetem az öt kiválasztott időpontban (9. ábra). A grafikonok a települések nagyság szerint sorba rendezett népességszámát mutatják logaritmikus skálán, s a görbék alakja jellemzi a méret szerinti differenciáltságot. Az egyes időpontok grafikonjait összehasonlítva a településhálózat egészének változási dinamikájára következtethetünk. 1870, 1910 és 1949-ben a görbék alakja hasonló, viszonylag kicsi a két véglet aránya, a települések többsége az ezres szint vonala közelében található. Az 1910-es majd az 1949-es görbe rendre magasabbra került, mint a megelőző, ami a településhálózat közel egységes fejlődését mutatja. (Persze a rendezés elrejti az egyes települések átstrukturálódását.)

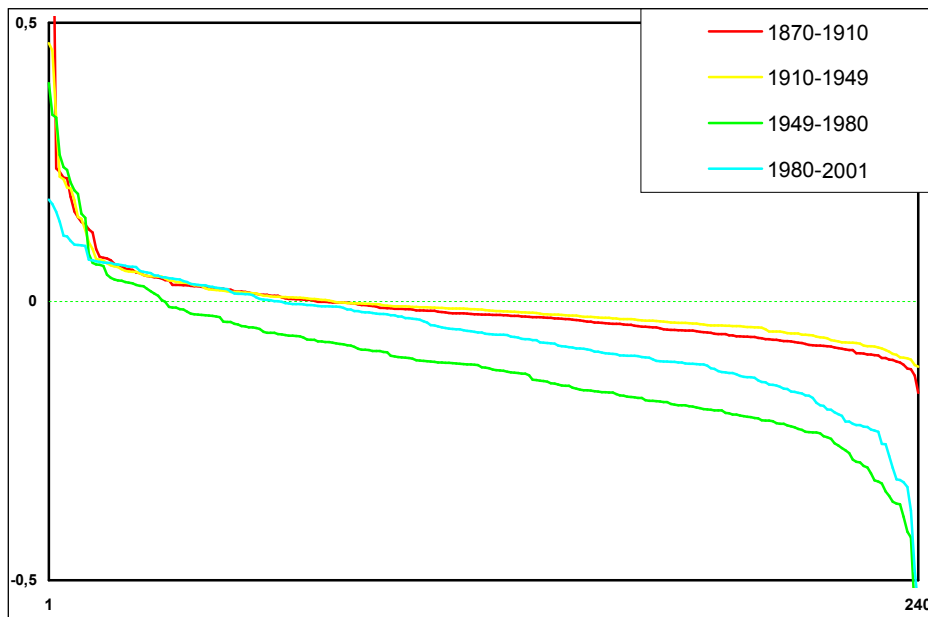

9. ábra. Somogy megye településállományának méretprofilja a vizsgált 5 időpontban
(Forrás: KERESÉ T. 2004)

Az 1980-as görbe alakja azonban jelentősen torzul utalva a településhálózat erőteljes differenciálódási folyamataira, melyet nagyjából az időszakban érvényesülő politika okozhatott. Csak a „csúcsrégió” került magasabbra, azaz kb. a tíz legnagyobb település népessége növekedett tovább. A görbe nagy része jóval alacsonyabbra került az 1949-esnél, sőt háromnegyede még az 1870-esnél is mélyebbre csúszott. Ez azt jelenti, hogy a települések 90%-ának népessége abszolút értékben is csökkent, és 3/4-ed részük nagyobb népességet veszített az 1949-80 közti 30 évben, mint amennyit nyert az 1870-1949 közti 80 évben. 1980 és 2000 közt ez a tendencia csak annyiban változott, hogy a csúcsrégió növekedése megállt, a települések nagy része továbbra is jelentősen csökkenő népességű volt. Persze ez a két évtized már a negatívvá vált természetes szaporulat időszakára esett.

A hálózat átstrukturálódásának mértékét hangsúlyosabban szemlélteti a települések évtizedekre számított, a megye átlagos változásához viszonyított, intervallumonkénti relatív népességdinamikája (10. ábra). Ennek kalkulálásánál a negatív értékeket reciprokhányadossal számoltam, így a -1 érték, 50%-os, a -0,5 33%-os csökkenésnek felel meg. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a negatív oldalon nem a tényleges csökkenési arányt vettem figyelembe, hanem annak a növekedési ütemnek az ellentettjét, amellyel az adott népességcsökkenés visszanyerhető. Ezzel a grafikon a nulla két oldalán arányossá vált.

Az 1870-1910 és az 1910-1949-es intervallumok görbéi szinte megegyeznek. A települések többsége az átlagot jelentő tengelyhez közel helyezkedett el. Hirtelen töréssel kiemelkedő csúcs jelzi a leggyorsabban növekvő 5%-ot. A negatív oldalon nincs szélsőség, mindössze néhány település mutat -0,1-nél alacsonyabb relatív visszaesést. Az 1949-1980 közötti időszakban drasztikusan megváltozott a kép. A továbbra is kiemelkedő csúcs mellett a görbe 95%-a jóval mélyebbre került, a tengelymetszéspont balra tolódott. Ez jelzi a települések 60%-ának erősen fogyó népességét a korszakban. Az állomány felének visszaesése nagyobb volt, mint a megelőző időszakokban legnagyobb visszaesést produkáló településeké. A jobboldalon megjelenik a legjobban visszaesők „árka”, ezen belül az összes település 10%-ának fogyása meghaladja a -0,25-ös értéket.

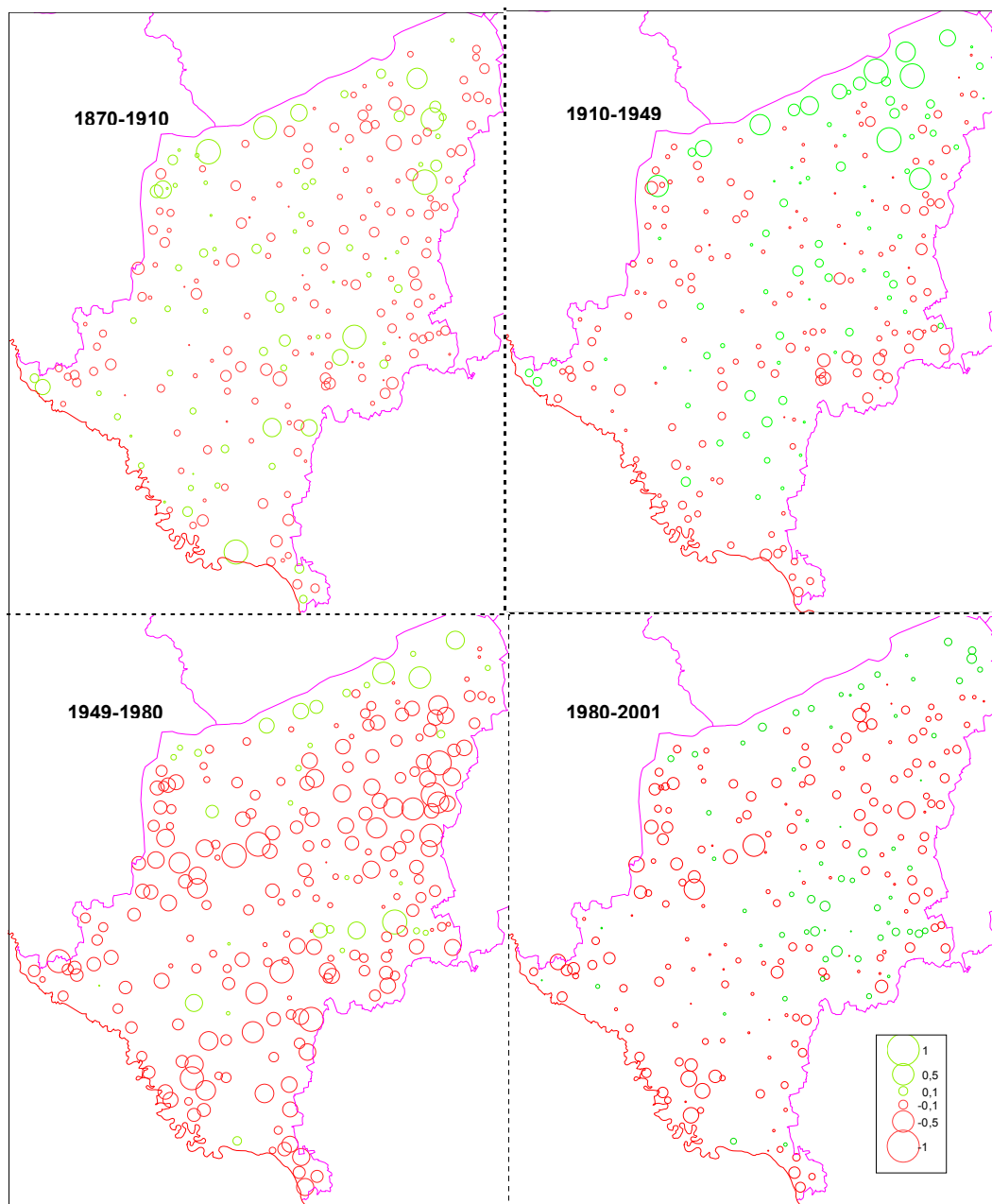
10. ábra. Somogy megye településállományának relatív népességdinamikája a vizsgált 4 intervallumban (Forrás: KERESÉ T. 2004)

Végül 1980-2000 között mérséklődött a negatív dinamika, a többség az átlag irányába mozdult. A baloldalon lecsökkent a pozitív csúcs, ami a kiemelkedően fejlődők lassulását mutatja. Ezzel szemben a jobboldalon mély maradt és kihangsúlyozódott az árok. A települések 30%-a továbbra is -0,1, 10%-a pedig -0,2-nél nagyobb visszaesést mutatott, és a mélypont sem változott. Ez azzal magyarázható, hogy az előző korszakban érvényesülő politika következtében a települések egy részében előregedett népességstruktúra alakult ki, degradációjuk a reprodukciós képesség megszűnése miatt tovább folytatódott.

3.1.3. Dinamika a térben

A népességdinamikát ábrázoló kartogramokon megfigyelhető a különböző mértékben változó települések térbeli eloszlása, így elkülöníthetjük a különböző fejlődésű régiókat (11. ábra). Az 1870-1910-ig tartó időszakban még különösebb térbeli kép nem bontakozik ki. Szembetűnő esetleg az lehet, hogy nagy területek településcsoportjai már ekkor is az átlagtól jóval elmaradó növekedést mutattak. Összefüggő erősen negatív népességdinamikájú területek rajzolódtak ki a Külső-Somogyban és a megye nyugati határa mentén, valamint két kisebb a Belső-

Somogyban Kaposvártól délnyugatra és Barcs környékén. A növekvő települések eloszlása nem mutat különösebb szabályszerűséget, elszórtan, fogyó vagy stagnáló helységekkal elkeverve helyezkedtek el, így nagyobb egységesen növekvő térségek nem fedezhetők fel a megyében.

11. ábra. Somogy megye településeinek népességdinamikái a censusok négy korszakában
(Forrás: Keresse T. 2004)

A jelentősebb települések közül gyorsan növekedett a megyeszékhely, valamint a Dráva menti Barcs. A megye többi régi mezővárosa csak átlag körüli

változást tudott felmutatni. Jónéhány kistelepülés népessége gyarapodott erőteljesen, a leglátványosabban Bakháza és Balatonmáriafürdő, valamint az akkor még szintén apró Balatonfenyves, Fonyód és Boglár. A Balaton déli partjának nyugati részén megfigyelhető gyors növekedést az 1861-re felépített déli vasút és a vele összefüggésben elvégzett balatoni vízrendezési munkálatok segíthették. Szintén a vasútépítés indukálhatta a megye nyugati csücskében fekvő Zákány dinamizálódását. Erőteljesen növekvő települések vannak még északkeleten a Koppány völgyben, valamint Kaposvártól délnyugatra.

Az 1910-1949 közti intervallum már egészen más a kép. Mindenekelőtt a Balaton déli partján látunk drasztikus változást, amelynek települései ebben az időszakban az ébredező idegenforgalomnak is köszönhetően szédületes növekedést produkáltak. Ekkor rajzolódott ki igazán egy új térszerkezeti vonal a megye északi határán. Mintegy ellenpólusként, a Trianon következtében határ menti pozícióba került Dráva-mellék visszaesést mutatott. Különösen Barcs lendületes fejlődésének megtörése szembetűnő. Persze ne feledjük, hogy ebben az időszakban más folyamatok is zavarták a természetes fejlődést. A két világháború embervesztesége, valamint a ki- és betelepítések jelentősen befolyásolhatták egy-egy település népesedési folyamatait. Ezek mellett a megye középső részén változatlanul vegyes a kép, néhány kistelepülés (Bakháza, Somogymeggyes), és Kaposvár továbbra is jelentős növekedést mutat, míg a keleti és nyugati megyehatár mentén összefüggő negatív dinamikájú sávok találhatók továbbra is.

1949-1980 közötti időszak kartogramján a XX. század második felének szocialista gazdaság- és településpolitikája tükröződik. Mivel Somogyot a nagyobb beruházások elkerülték, a megye összlakossága a természetes szaporodás ellenére stagnált, így a népességdinamika a tényleges népességváltozási rátával azonos értékű. A legdinamikusabb növekedés továbbra is az állami idegenforgalmi beruházások és a később beinduló magánnyaraló építési láz szárnyain fejlődő balatoni településeket jellemezte. A növekedés másik, kisebb övezete a szocialista ipari fejlesztések elsődleges somogyi célpontjává vált megyeszékhely és a Kapos völgyének közeli falvai. Még a megyeszékhelynél is nagyobb növekedés jutott a speciális, katonai szerepkört kapott Taszárnak. A

megye többi részén csak a néhány „várossá fejlesztendő” kategóriába tartozó, a vidék iparosítását „élvező”, akkor még nagyközség, Marcali, Nagyatád, Barcs és Tab mutattak népességnövekedést. Ezzel szemben igen erős kontrasztot jelent, hogy a megye óriási összefüggő területei váltak erősen depressziós övezetekké. A néhány stagnáló nagyközség sem tudott jelentősen változtatni ezen az összképen. A falvak közül némelyek elvesztették népességük 50%-át.

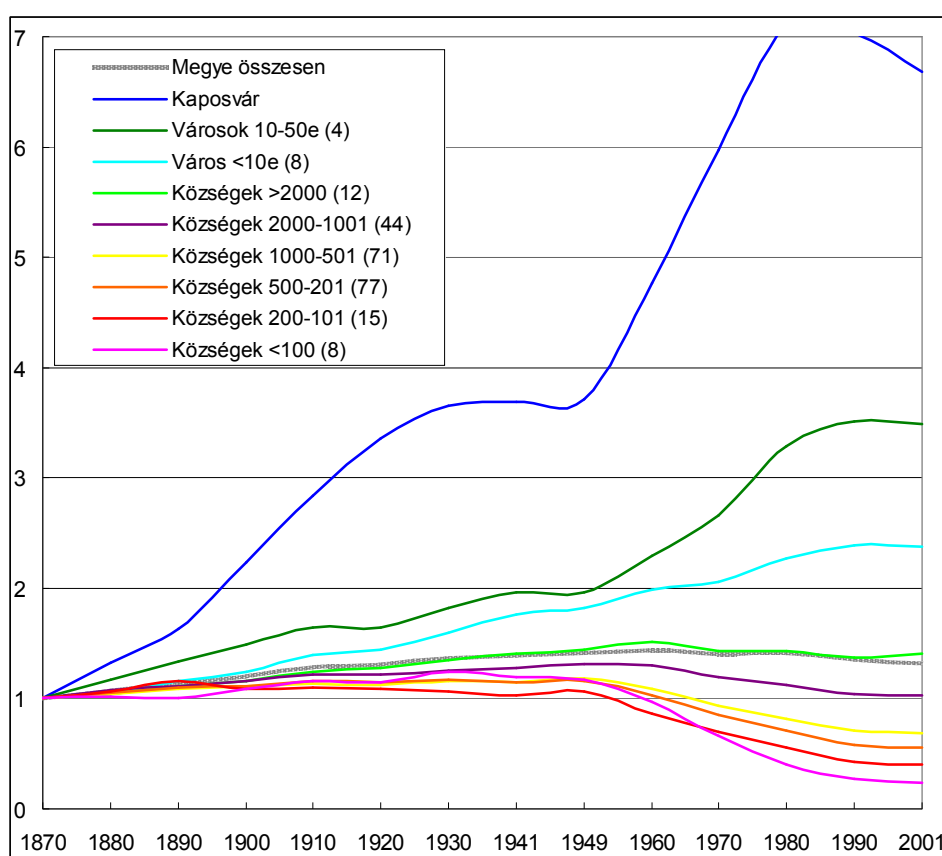
1980-2001 közötti időszakban ismét átalakultak a települések relatív népességváltozásának tendenciái. Ez az intervallum már a népességfogyás időszakára esik, tehát a pozitív dinamikaérték nem feltétlenül jelent tényleges növekedést, csak az átlagosnál kisebb fogyást. A változások ütemének lassulását mutatja, hogy mind a pozitív mind a negatív oldalon csökkentek az átlagos értékek. A szélsőségek a pozitív oldalon megszűntek, a negatív oldalon a számuk csökkent. Bár a falvak többsége továbbra is erőteljes fogyást mutatott, a régóta dinamikus Balaton-part mellé megjelent egy másik fejlődő térség a megye közepén. Ez egyértelműen a Kaposvár környéki falvak agglomerálódásának tudható be. Jelzi ezt az is, hogy az agglomeráció központjának már csak nullát közelítő dinamikája van, azaz a megye átlagának megfelelően csökken Kaposvár lakossága, miközben a környékbeli falvak a természetes fogyás ellenére abszolút értékben is nőttek. A megye kisvárosainak is jelentősen lecsökkentek a mutatói, de általában Kaposvárnál jobb dinamikát mutattak fel.

3.1.4. Somogy megye településcsoportjainak népességváltozása

A településhálózat népesedési folyamatai vizsgálhatók a településkategóriák évtizedenkénti népességének 1870-es bázisévhez viszonyított változásával, melyet a megye egészének alakulásával is érdemes összevetni. Kétféle kategorizálást végeztem, az elsőben a 2001. évi lakónépesség alapján képzett nagyságrendi, a másodikban regionális-, település- és közlekedésföldrajzi szempontok alapján képzett csoportokat vizsgálva.

A nagyságrendi kategóriák népességváltozásában kiemelkedik Kaposvár növekedési üteme, mely a harminc-negyvenes, valamint a nyolcvan-kilencvenes évek megtorpanását leszámítva rendkívül dinamikus, messze meghaladta az

összes településcsoportét (12. ábra). Lassabb, de a háborús évtizedek töréseit és a kilencvenes éveket leszámítva átlagon felüli a megye négy „középvárosának” növekedése is, melyek igazán az ötvenes évektől váltak dinamikus központokká. A századfordulótól csatlakoztak ehhez a megye jelenlegi kisvárosai, s viszonylag egyenletesen növekedtek a kilencvenes évekig. A ma legnagyobb lélekszámú 12 község már csak a megye átlagának megfelelő népesedési pályát tudott befutni. A településfejlődési tendenciák változását mutatja a kilencvenes évek irányváltása, melyben az addig dinamikusan növekvő városok népessége csökkenni kezdett, az addig fogyatkozó nagy falvaké viszont némileg növekedésnek indult.

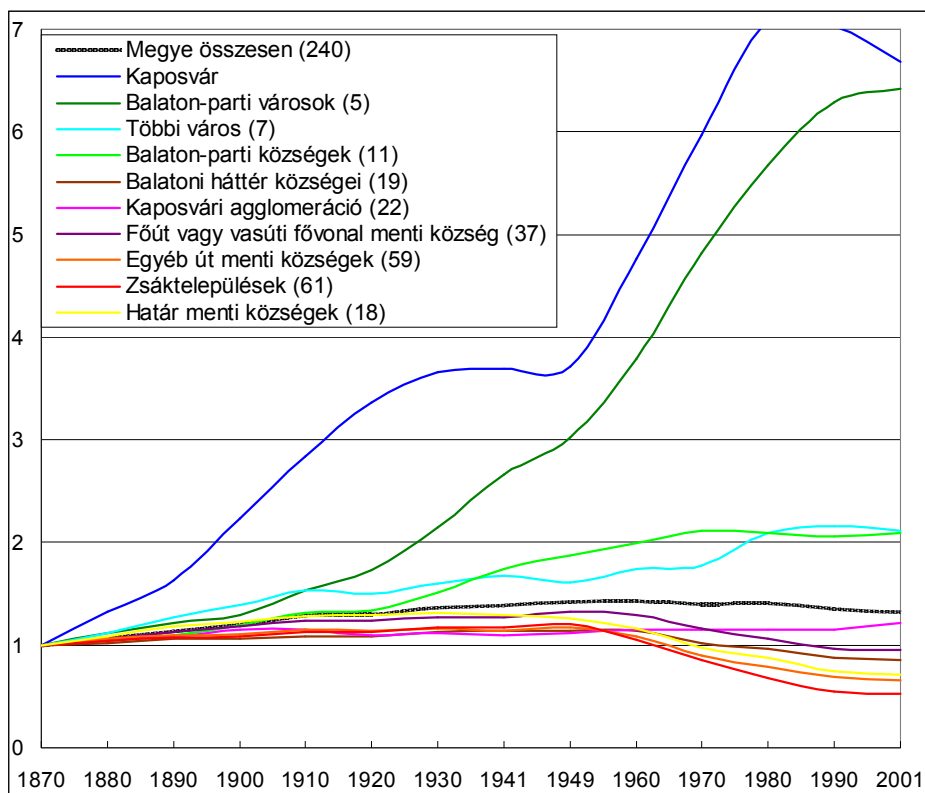
12. ábra. Mai lakosságszám szerinti településkategóriák népességváltozása (1870=1)
(Forrás: KERESÉ T. 2004)

A többi településcsoport elmaradt a megye egészének népességnövekedési ütemétől. Itt is voltak különbségek, de azok csak az ötvenes évektől váltak erőteljessé. Addig a településkategóriák valamivel átlag alatti növekedést vagy kis visszaesést mutattak, majd az összes község „meredek lejtőre került”. Közepes

falvaink népességüknek csak az 1870 óta elért növekményét veszítették el 1990-ig. A kisebbek össznépessége azonban jóval az 1870-es lélekszám alá zuhant. Közülük a két legkisebb falvakat tartalmazó csoport grafikonja érdekes képet mutat. Míg a 15 elemből álló, 100-200 fős települések csoportja már 1950 előtt is részben csökkenő irányzatot vett fel, addig a legkisebb 8 törpefalu 1890-ig stagnált, majd 1930-ig a megyével megegyező ütemben növekedett, aztán lassú csökkenésbe, majd 1950 után „zuhanórepülésbe” ment át. 1990-től a közepes és kis falvak népességfogyása megállt, és csak a három legkisebb kategória lakossága csökkent tovább, az is lassuló, a megye átlagához közeli ütemben.

A földrajzi szempontú kategóriák népességváltozásában feltűnő, hogy Kaposvár mellett megjelent a Balaton partján fekvő öt város századfordulótól egyre meredekebben emelkedő görbéje (13. ábra). Ezen még a kilencvenes években is növekmény látható. Ugyanakkor a többi hét város csak 1910-ig produkált a megye egészét éppen meghaladó növekedést, majd hullámszerű, de összességében stagnáló képet mutatott 1970-ig. Végül a hetvenes évtized hirtelen ugrása után újra stagnált a népessége.

A falvak hét csoportjából kettőnek fejlődése kilóg az általános, a XX. század közepéig növekvő, majd erősen csökkenő tendenciájú képből. Az egyik a – „többi városhoz” hasonló fejlődést befutó – 11 Balaton-parti község csoportja. Ezek 1920-ig a megyével megegyező ütemben fejlődtek, aztán dinamikusán nőttek 1970-ig. Ezután a nyolcvanas évek gyenge csökkenése és a kilencvenes évek újbóli növekedése egy enyhe hullámvölgyet képzett. A másik a Kaposvár környéki falvak csoportja, mely a századforduló előtti átlagot közelítő növekedése után szinte végig vízszintes grafikonnal jellemzett. Azaz itt a népesség stagnálást mutat akkor is, amikor a többi községcsoport növekedett, de akkor is, amikor azok meredek csökkenésbe kezdtek. Az első szakasz stagnálásának oka lehet, hogy a dinamikus Kaposvár népességnövekményének egy részét elsősorban innen nyerhette. A második szakasz átlagtól való eltérése, pedig az agglomerációs folyamatok megindulásával lehet összhangban, melynek gyorsulását a kilencvenes években enyhén felívelő görbe mutatja.

13. ábra. Somogy megye településcsoportjainak népességváltozása (Forrás: KERESÉ T. 2004)

A többi öt községcsoportnál az átlaghoz hasonló tendenciájú, de ezen belül eltérő mértékű népességváltozást látunk 1950-ig. A kaposvári agglomerációhoz hasonlóan stagnáltak a balatoni háttér falvai. 1950 után a csoport a csökkenő népességű, de ennek mértéke itt a legkisebb. Az első szakasz stagnálását a dinamikus Balaton-part népességelszívó hatása okozhatta. A kisebb mértékű visszaesésben szintén a Balaton közelségének lehetett szerepe, hiszen csökkentette a települések méretéből adódó hátrányokat, így a népesség elvándorlását.

Csaknem „ellenkezőleg” alakult a megye délnyugati határvidékén, a Dráva mentén elhelyezkedő községek sorsa. Az itteni 18 falu össznépességének növekedési üteme a századfordulóig még a megyei átlagot is meghaladta, s ezzel a falvak között a legdinamikusabban induló csoport. A változás azonban előbb átlag alattira lassult, majd ennél a csoportnál már a 30-as évtizedtől csökkenés indult meg. A fogyás az ötvenes évek után felgyorsult, s még a kilencvenes években is tartott. A kezdeti rendkívüli dinamika magyarázata lehet, hogy a megye másodikként felépült – ma már csak másodrendű – vasútja a Dráva mentén haladt.

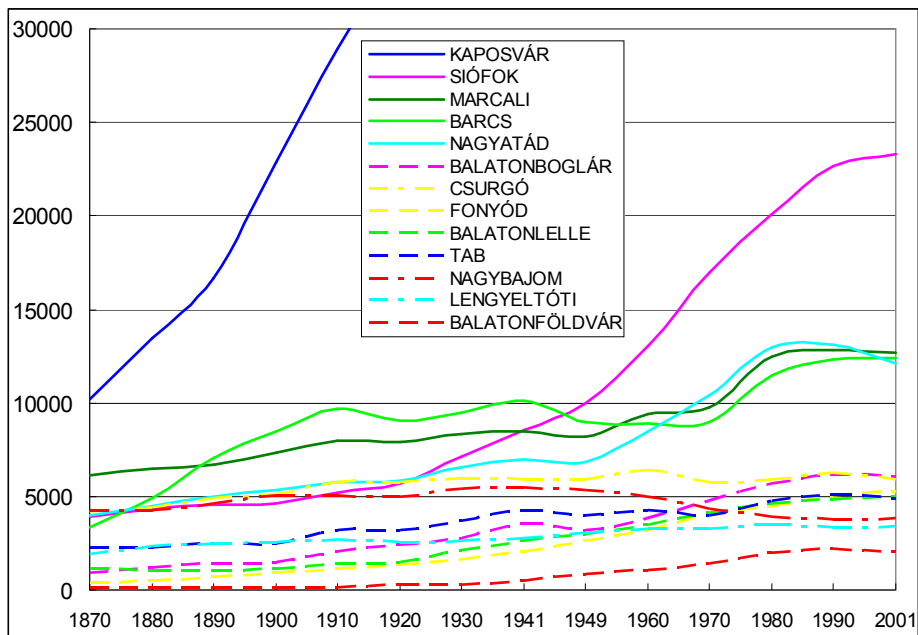
Dinamizáló szerepét kezdetben a folyami hajózás is erősítette. A korán meginduló tartós csökkenés viszont Trianon következménye lehetett, mellyel a csoport „ellenséges” határ menti pozícióba került.

A belső területek községcsoportjainál a közlekedésföldrajzi helyzet volt a kategorizálás fő szempontja. A fontosabb vasúti és közúti tengelyek mentén fekvő 37 település alkotta az első, a harmadrendű átmenő utak mentén fekvő 59 község a második, a bekötőúton megközelíthető 61 zsákfalú a harmadik csoportot. A főközlekedési pályák melletti kategória 1910-ig tartó átlagot követő népességnövekedésével már korán eltávolodott a másik kettőtől, melyek szinte együtt haladva végig átlagon aluliak, azaz relatív visszaesést produkáltak. Ezután 1950-ig átlag alatt ugyan, de növekedtek, majd ezt a csoportot is elérte a szocialista időszak „falusi lejtője”. Az 1990-es átalakulás után népességfogyásuk megállt, amikor a megye egésze már fogyott. Ez a főutak településfejlődésre gyakorolt hatásának piaci viszonyok közötti érvényesülését mutathatja.

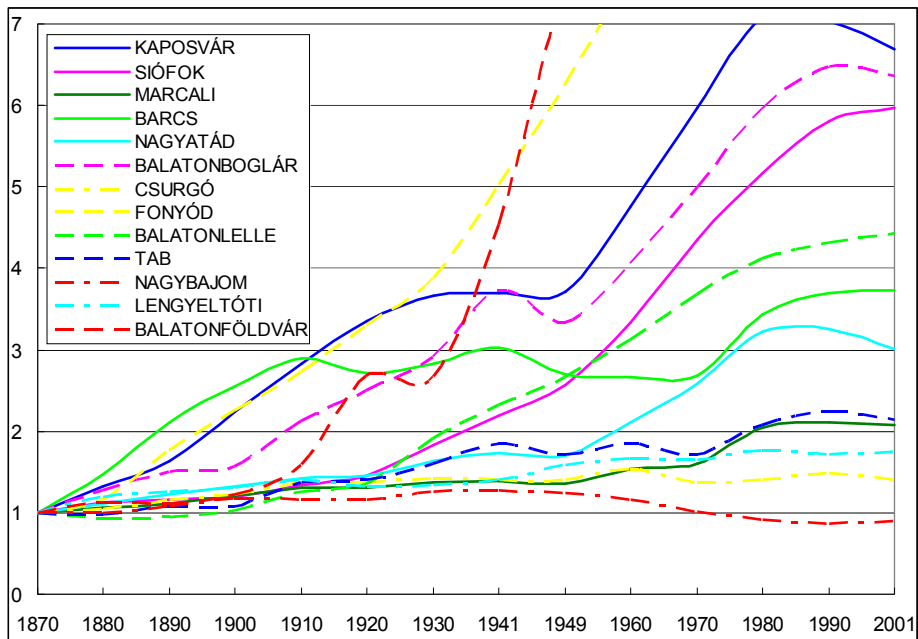
A másik két csoport népességgörbéje csak a hetvenes években különült el egymástól az egyéb út menti falvak népességvesztésének némi lassulásával. A zsáktelepüléseknél viszont 1990-ig tartott a gyors fogyás időszaka, ami az OTK „visszafejlesztő” településpolitikája mellett azzal lehetett összefüggésben, hogy a hetvenes évtizedtől a helyközi autóbuszjárat „ésszerűsítések” a gazdaságtalanul elérhető zsákfalvak járatszámát csökkentették. Ez ellehetetlenítette az ingázókat, akik vagy a munkahelyüket voltak kénytelenek feladni, vagy a falujukat elhagyni. A kilencvenes években mindkét településcsoport fogyása lassult.

3.1.5. Somogy megye városainak népességváltozása

A megye 2002-ben városi ranggal rendelkező 13 településének népességfejlődését külön is érdemes áttekinteni, hiszen a csoportosítások itt jelentős dinamikai különbségeket moshattak el. A 13 város népessége 1870 és 2000 között igen eltérően alakult, mind az abszolút létszámot (14. ábra), mind a fejlődés dinamizmusát tekintve (15. ábra). A megyeszékhely kiemelkedő hétszeresre növekedését már elemeztük korábban.

14. ábra. Somogy városainak népessége 1870-2000 (Forrás: KERESÉ T. 2004)

15. ábra. Somogy városainak relatív népességváltozása 1870-2000 (Forrás: KERESÉ T. 2004)

Siófok a Balaton „fővárosaként” az 1930-as évektől produkált kiemelkedő, rendkívül dinamikus fejlődést, és ezzel a megye második számú centrumává vált, népességdinamikáját tekintve azonban csak ötödik. A többi másodrendű centrum közé a drávai hajózás és gabonakereskedelem szárnyain üstökösként emelkedett

fel „Somogy Chicagója”, Barcs. Az 1870-1910 közötti viharos fejlődése alatt dinamikája még a megyeszékhelyét is megelőzi, és 1890-től a megye második centruma lett. Trianon után a határra kerülve 1970-ig csak vegetált a város, de 1948-ig őrizte második helyét. Előbb a megyéhez csatolt, rohamosan fejlődő Siófok, majd a két régi másodlagos központ, az addig „normális” ütemben növekvő Marcali és Nagyatád előzte meg. Utóbbiakban a vidék szocialista iparosítása dinamizálta a fejlődést a hatvanas évektől. Marcali egyébként a XIX. század végéig a mai megyeterület második legnépesebb települése, de a hatvanas évekig csak átlagosan fejlődött. Hasonlóan alakult a kissé hátrébról indult Nagyatád sorsa is, csak itt egy évtizeddel előbb kezdődött az iparosítás, így dinamikusabb növekedésével kissé megelőzte Marcalit. A rendeződő magyar-jugoszláv viszonyoknak köszönhetően a hetvenes évektől Barcsot is „elérte a szocializmus”, ekkortól a három város fej-fej mellett növekedve vált a megye nyugati területeinek három nagyjából azonos méretű másodlagos központjává.

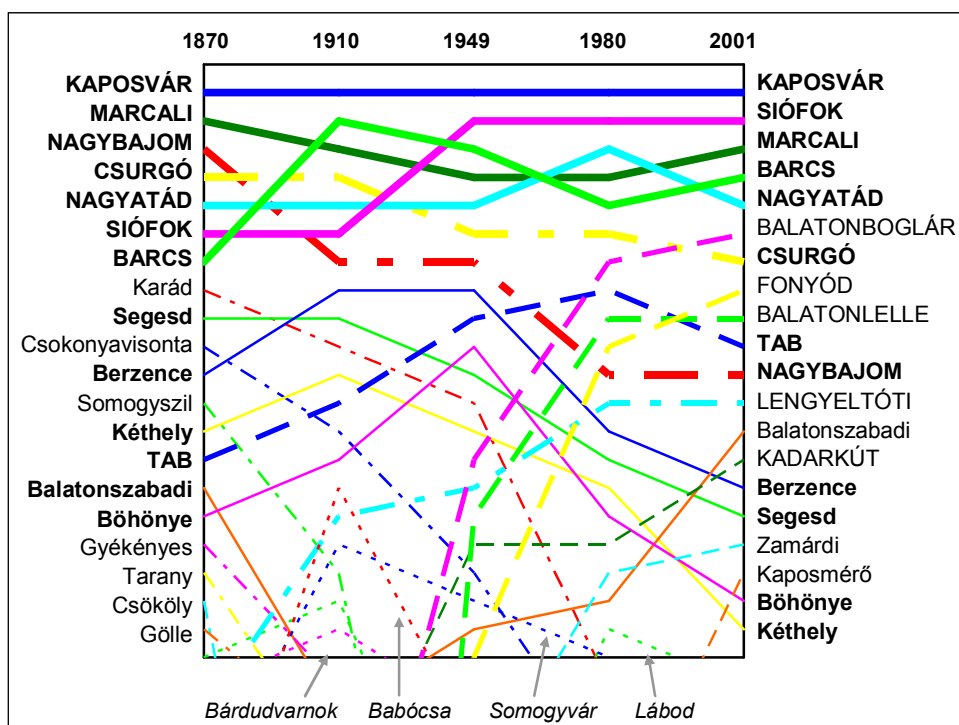
A régi másodcentrumok közül a megye nyugati szegletébe szorult Csurgó csak átlagos népesedési ütemet tudott felmutatni, ezzel a város szerepköre gyengült, és harmadrendű centrummá degradálódott. Ennél is nagyobbat hátrált a Kaposvár-Nagyatád-Marcali háromszögben „szétvonzott” Nagybjom. 1870-ben még a megye harmadik legnépesebb települése, majd 1950-ig is csak valamivel átlag alatti növekedést produkált, utána viszont eltérően az összes többi mai somogyi városétól népessége fogyásnak indult, és 1970-re már a 100 évvel korábbi érték alá csökkent. A település Kaposvár közelsége következtében szinte minden központi szerepkörét elveszítve a negyedrendű centrumok csoportjába esett vissza. Városi rangját is csak a 2001-ben kaphatta meg újra.

A megye egykori harmadrendű centrumai közül egyenletes növekedési pályát futott be a Balaton háttérrégiójának települése Tab. A kevésbé dinamikus Lengyeltóti azonban szintén a negyedik csoportba csúszott vissza. A megye harmadrendű központjainak szerepét viszont a Balaton partján sorakozó, a vasútépítés, majd az idegenforgalom által rendkívüli módon dinamizált, szinte a semmiből rohamosan felnövekvő városok vették át. Dinamikában Fonyód Kaposvár növekedését is messze meghaladta, Balatonboglár éppen alatta maradt, s

Balatonlelle is megelőzi az összes nem Balaton-parti várost. Külön említem a szintén balatonmelléki, de méretével az előző csoportba nem tartozó Balatonföldvárt. Ez a „legkisebb, de legügyesebb” a somogyi városok közt, a legerősebb dinamikát felmutató település, mely 1910-ben még a megye legkisebb népességű falucskája. Bár lélekszámban tíz község – köztük több évszázados központ – ma is megelőzi, agilis polgármestere kivívta számára a városrangot.

3.1.6. Változások a népességrangsorban

A népességszám szerinti sorrendben bekövetkezett elmozdulásokat vizsgálva az egyes települések helyzetének alakulását követhetjük a településhálózat hierarchiájában. A nagyobb változások a települések rangjában összefüggést mutatnak a fejlődés differenciáival. A településállomány élmezőnyében, a hús legnépesebb rangszámában is jelentős változásokat tapasztalhatunk a 130 év alatt (16. ábra). Jól elkülönült az élboly, közöttük egy kivétellel egymás között cserélgették az első hét helyet. A kivétel a lecsúszó Nagybajom, helyette a dinamikus Balatonboglár jött fel.

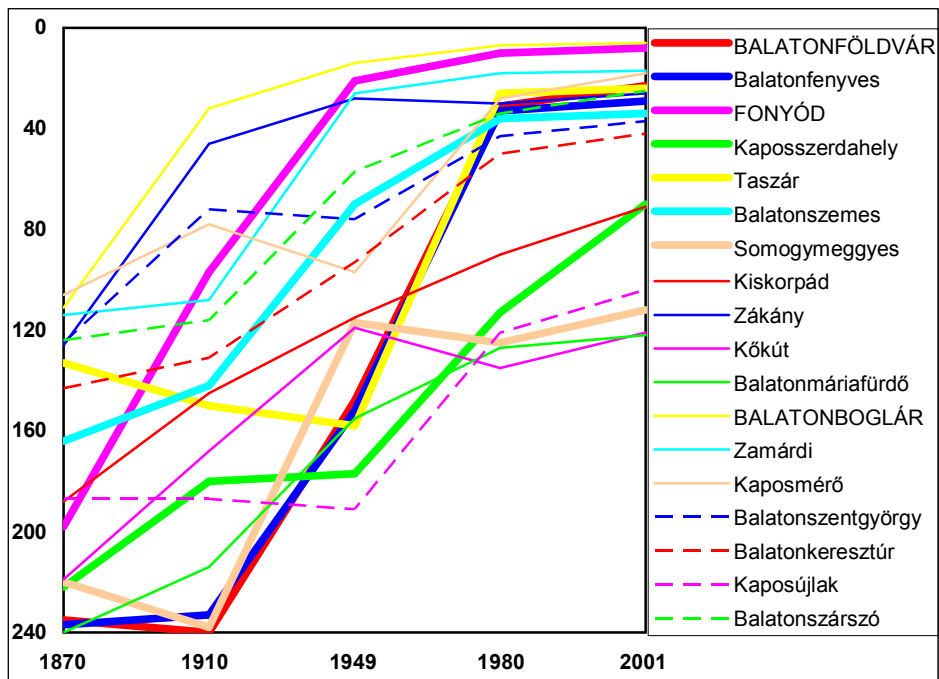

16. ábra. Somogy megye településállományának élmezőnye (Forrás: KERESÉ T. 2004)

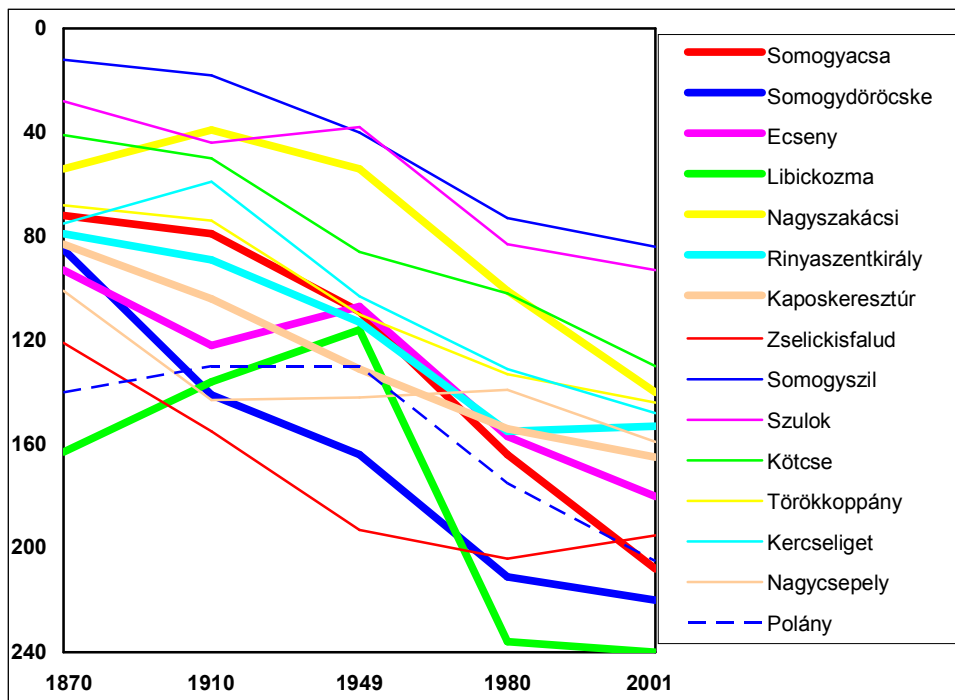
Az élbolyba került további települések (Fonyód, Balatonlelle, Zámárdi) is a Balaton partján fekvő dinamikus régió települései, Lengyeltóti a háttér városkaja, Kaposmérő pedig a Kaposvári agglomeráció legnépesebb tagja. Az élmezőnyből lecsúszott hét község viszont mind a megye belső területein helyezkednek el, többségük a fő közlekedési folyosóktól távol. Az első húszban csak ideiglenesen megjelent négy település a megye hossz tengelyében helyezkedik el.

A négy intervallumban bekövetkezett népességrangsor változásból számított mutató segítségével tipizálhatók voltak az extrém pályát befutott települések egy dinamikus előremenetelő és egy retardált hátracsúszó csoportra. Nem meglepő, hogy a legdinamikusabbak közül tíz a Balaton partján fekszik. Ők nagyjából egyenletesen törtek előre a négy intervallum során (17. ábra). Ebből is az első három, Balatonföldvár, Balatonfenyves és Fonyód, a hátsó sorból kb. kétszáz helyet nyomultak felfelé a népességi ranglétrán. A Kaposvár körüli agglomeráció öt települése, melyek nagyrészt az ötvenes évektől indultak meg, mutatja az szuburbanizációs folyamatok megjelenését. Csak Somogygye, Zákány, valamint Kőkút fekszik a megye dinamikus régióitól távol, náluk az előretörés főképpen a második világháborút megelőző időszakra esett.

A lecsúszók között a legtöbb falu rangsorbeli hátrálása szinte az egész vizsgált időszak alatt folyamatos volt (18. ábra). A fekvésükben közös jellemző a centrumoktól és a fő közlekedési folyosóktól való távolság, sőt kétharmaduk közlekedéshálójukban zsáktelepülés. A legnagyobbat hátráló falvak a belső periferia korábban közepes népességű települései, melyek a XX. századi folyamatok fő vesztesei voltak. Néhány kivétellel többségük végig hátráló tendenciát mutatott, a leggyorsabb népességvesztés általában mindnél a szocializmus idejére esik. A majorsággént 1949-ig szépen fejlődő Libickozma országos rekorder ebben, bő 90%-al a népességét legnagyobb arányban elvesztő település hazánkban (BAJMÓCY P. at al. 2007). Érdekes Zselickisfalud és Rinyaszentkirály utóbbi évtizedekben tapasztalható felívelése, melyek mögött egész más ok húzódhat meg. Míg előbbi Kaposvár szomszédsága miatt az agglomerálódó falvak csoportjába kerülhetett, addig az utóbbi esetében a növekvő arányú roma népesség természetes szaporodása lehet a tendenciafordító faktor.

17. ábra. Somogy megye településrangsorában a legnagyobbat előrelépő települések
(Forrás: KERESÉ T. 2004)

18. ábra. Somogy megye településrangsorában a legnagyobbat hátráló települések
(Forrás: KERESÉ T. 2004)

3.1.7. Településrendszer fejlődése a népességdinamika alapján

1950-ig a településhálózat kis hányadát érintette az átstrukturálódás, ezek főként a kiemelkedően fejlődő népes centrumok voltak. Az átalakulás döntő mértékben 1949-1980 között ment végbe. A kiemelkedő fejlődésű, fokozatosan városi rangot kapott települések mellett a falvak nagy tömege erőteljes népesség csökkenést szenvedett. A települések megye egészéhez viszonyított népességdinamikája kirajzolta a térszerkezet fejlődő centrumait, erővonalait, valamint a visszaesést mutató depressziós területeket.

A népességváltozás iránya és mértéke összefüggést mutatott a települések nagyságrendi kategóriáival. A térségi differenciálódásban a centrum helyzetű megyeszékhely és a Balaton-part erőtengelyének kiemelkedő növekedése meghatározó, az alcentrumként funkcionáló többi város és a balatoni üdülőfalvak kicsivel átlag feletti „fejlődéséhez” képest. A többi község valamivel átlag alatti növekedését 1949-től felváltotta a drasztikus fogyás, kivéve a Kaposvár környéki falvakét, melyeknél a szuburbanizáció megindulása hozott eltérő fejlődést. A többi település differenciálódásában a hetvenes évektől felértékelődött a közlekedés-földrajzi fekvés szerepe. A városok közt is erős népesedési differenciák voltak. Kaposvár és a Balaton-part városai átlagot meghaladó fejlődéssel jelentik a megye dinamikusan növekvő centrumait, míg a tradicionális kisközpontok csak az átlag körüli növekedést hozták. A népességrangsorban bekövetkezett változások alapján élesen elkülöníthető egy stabil élmezőny, a dinamikusan előre törő és a degradálódó települések.

3.2. Az OTK hatásai a településhálózat fejlődésére

3.2.1. Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió

Az 1971-ben bevezetett és kisebb módosítással 14 évig érvényben lévő Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió, vagy röviden OTK az egyik legátfogóbb állami településpolitikai intézkedés volt, amikor a teljes településhálózat fejlesztését tűzték ki célul. A világon sokan irigyelték, nálunk viszont sokan bírálták. Negyven év távlatából szemlélve már tárgyilagosabban

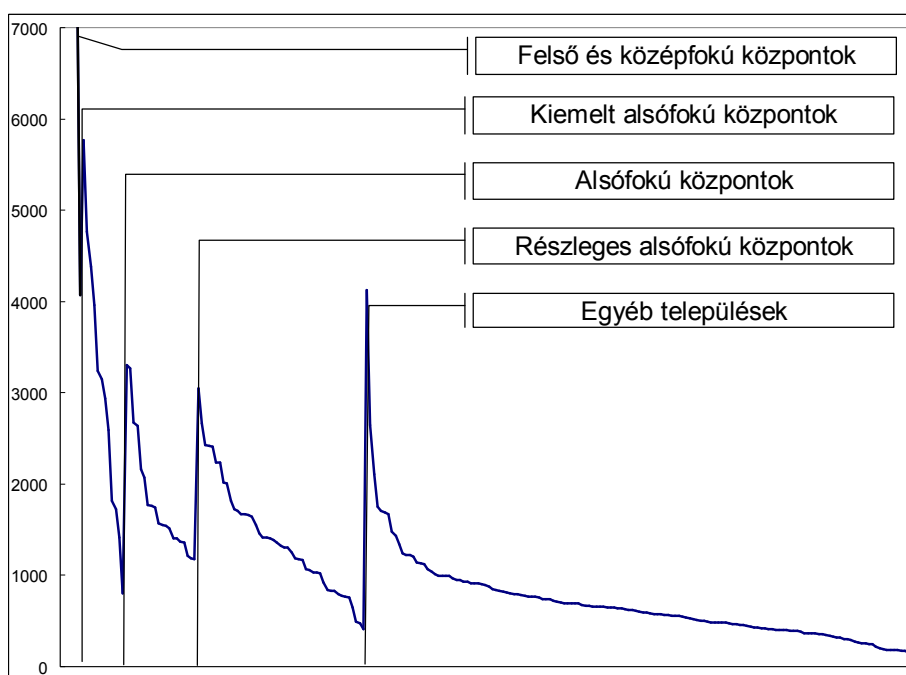
lehet értékelni a hazai településföldrajzban is talán legtöbbet vitatott időszak erényeit és hibáit. Ma sem egyértelmű, hogy a települések fejlődésében mennyi konkrét hatása volt a források a hierarchiában kijelölt hely alapján felülről osztó politikának, és mennyi köszönhető az egyébként is érvényesülő társadalmi-gazdasági reálfolyamatoknak. Az OTK mereven vezérelt rendszerének számos hatást tulajdonítottak, amelyek a gazdasági változások és az urbanizációs folyamatok révén is valószínűleg végbe mentek volna. E fejezetben megkísérlem értékelni az OTK hatásait Somogy megye településhálózatának fejlődésére.

A somogyi települési adatok 1971-es besorolás szerinti aggregálásával grafikusan elemezhető az egyes településkategóriák demográfiai trendje. Kiemelt indikátornak a települések népességszám-változását és a vándorlási különbözetét választottam, hiszen ezek hosszú távú iránya, illetve a migráció egyenlege összefüggésben lehet a települések fejlődési pályáival. A legjelentősebb változást mutató középszintű és kiemelt alsófokú központok külön is elemzésre kerültek. Két-két alsófokú körzetközpont és a hozzátartozó települések népesség-változásának egybevetésével a mikroszintű hatások voltak értékelhetők. Összehasonlításra került az egyes településkategóriák népességszerkezetének és infrastrukturális ellátottságuknak néhány mutatója is.

3.2.2. Az OTK településkategóriáinak népességalakulása Somogyban

Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió végrehajtási terve hét kategóriába sorolta a megye településeit (1. melléklet). Kaposvár, a megyeszékhely felsőfokú központ, a két új kisváros Siófok és Nagyatád, valamint az akkor még nagyközségi rangban lévő Marcali középfokú központ lett. A Marcalinál alig kisebb, de a határmentiség akkoriban nem igazán pozitív hatásait élvező Barcs, és a Balaton-parton közlekedési kiscentrum szerepét betöltő Fonyód részleges középfokú központ szerepet kaptak. Balatonboglár csak kiemelt alsófokú státusszal, Balatonlelle viszont semmilyen szerepkörrel nem rendelkezett, és az egyéb „központi funkció nélküli” településkategória méretbeli éllovasa lett. Ezt a furcsaságot 1978-ban korrigálták, amikor Boglárlelle néven összevonták a két települést, és várossá fejlesztését tűzték ki célul.

A három szinten megkülönböztetett alsófokú központok területi eloszlása megfelel a megye adottságainak, de nehezen érthető a besorolás logikája. A 19. ábra szemlélteti a települések népesség szerinti eloszlását a kategóriákban. A grafikon ugrásai mutatják a kategóriahatárokon bekövetkező törésvonalakat. A három alsófokú kategória és az egyéb települések méretterjedelme közt óriási átfedések tapasztalhatók. Csak a maximumok és a minimumok némi csökkenése jelzi a rangban bekövetkező változást. A magyarázat a megye eltérő méretstruktúrával rendelkező falutájaiból, illetve a nagyobb települések helyenkénti közelségéből adódhat. Utóbbi különösen a Balaton mentén jellemző, hiszen Balatonlelle mellett számos nagynépességű falu nőtt fel az agglomerálódó parton, amivel az akkori merev funkcionális besorolás nem igazán tudott mit kezdeni. Ennek köszönhetően több nagyobb település központi funkció nélküli, ergo nem fejlesztendő kategóriába került, míg sok jóval kisebb került központi szerepbe.

19. ábra. Az OTK kategóriák és a települések népessége 1970-ben (Forrás: Somogy megye Településhálózat-fejlesztési Terve és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A kiemelt alsófokú központok részben népességükkel, részben valamilyen térségi szerepkörükkel emelkedtek ki. A kisebb balatoni települések az idegenforgalmi központtá fejlesztés célja révén kaphatták meg ezt a státuszt. Az

alsófokú központok adták az aprófalvas térségekben a községi közös tanácsok székhelyközségeit, míg a részleges alsófokú központok valamilyen ellátottságukkal (pl. iskolakörzet) emelkedtek ki az egyéb településekhez képest.

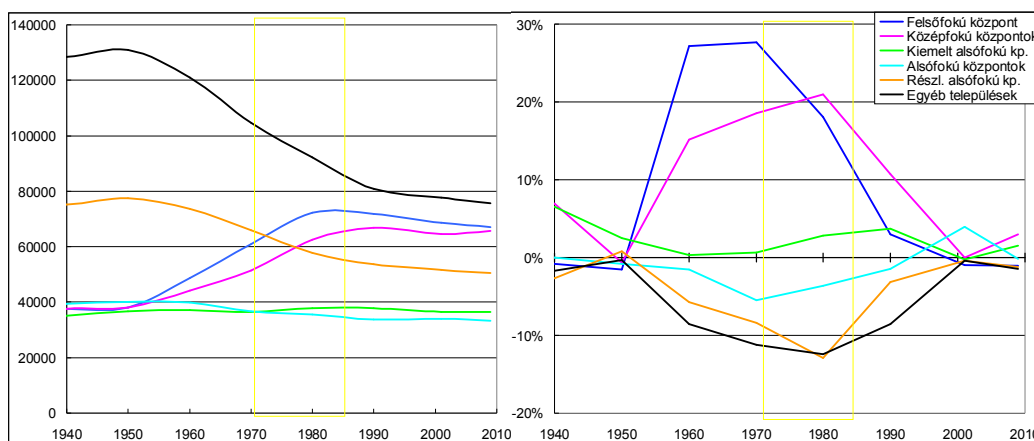
Az egyes OTK kategóriák településszáma, népességaránya 1970-ben és 1990-ben a 2. táblázatban tanulmányozható. Az adatokból látható, hogy a megye felsőfokú központja, valamint a középfokú központok dinamikusán növelték népességüket, jórészt az egyéb települések és a részleges alsófokú központok rovására. Az alsófokú és a kiemelt alsófokú központok népessége összességében stagnált. A részleges középfokú központokat alacsony számuk és jelentéktelen arányuk miatt a középfokú központokkal összevontan kezeltem a továbbiakban.

2. táblázat. Az OTK kategóriák jellemzői Somogyban

	Kategória	Db	Lakónép arány 1970	Lakónép arány 1990	Max. népességű település	Lakó- nép. 1970	Min. népességű település	Lakó- nép. 1970
1	Felsőfokú központ	1	17,12%	20,83%	Kaposvár	60 950	-	60 950
2	Középfokú központ	3	10,78%	14,35%	Siófok	16 964	Marcali	9 762
3	Részl. közép- fokú központ	2	3,66%	5,05%	Barcs	8 964	Fonyód	4 495
4	Kiemelt alsó- fokú központ	12	10,27%	10,96%	Balaton- boglár	5 942	Balaton- máriafürdő	803
5	Alsófokú központ	20	10,30%	9,78%	Segesd	3 054	Darány	1 173
6	Részl. alsó- fokú központ	47	18,49%	15,59%	Kéthely	3 052	Szent- balázs	407
7	Egyéb település	154	29,37%	23,45%	Balatonlelle	4 129	Patca	115

Forrás: Somogy megye Településhálózat-fejlesztési Terve és a KSH adatai alapján saját szerkesztés

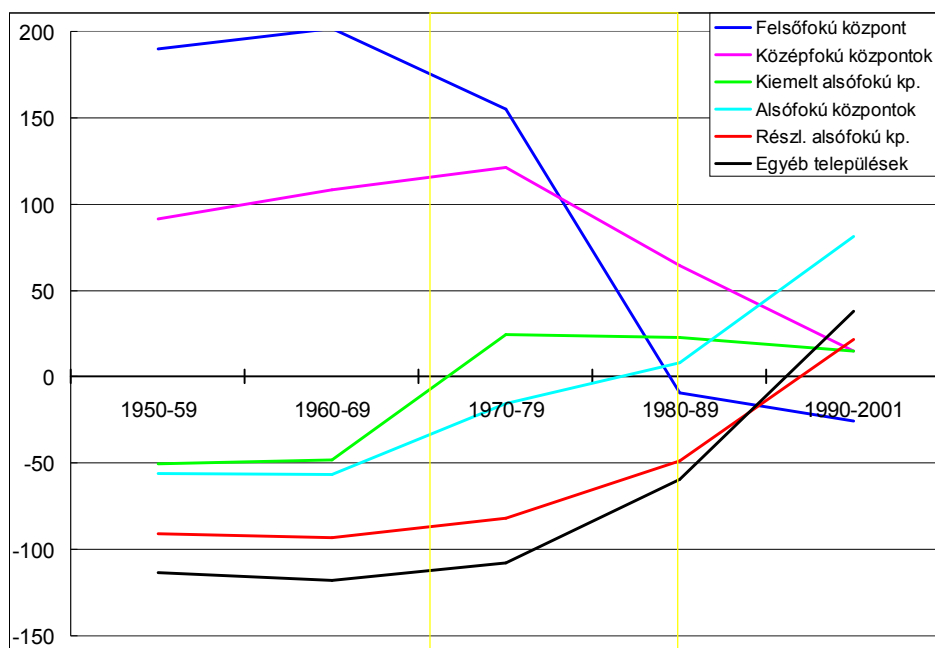
Az egyes OTK kategóriák összesített népességének alakulását, illetve a dekádonkénti változás ütemét tágabb időintervallumban szemlélteti a 20. ábra. Látható, hogy az említett tendenciák 1950-től indultak és az OTK 1971-es bevezetése nem sokat változtatott ezeken, legfeljebb a népességváltozás szélső értékei kötődnek a Konceptió működésének 14 éves intervallumához. Csak az egyébként stagnálónak értékelhető alsófokú és kiemelt alsófokú központoknál mutatkozott némi törés 1970 után, részben az OTK hatására, előbbinél minimális növekedés, utóbbinál a negatívum csökkenése formájában.

20. ábra. Az OTK kategóriák össznépessége és a népességváltozás dekádankénti üteme 1940-2010 (Forrás: KERESÉ T. 2011)

Amennyiben a népességváltozást okozó tényezők közül a vándorlási különbözetet külön szemléljük (21. ábra), azt tapasztalhatjuk, hogy az OTK előtti két évtizedben Kaposvár és a középfokú központok vándorlási célpontok, míg az összes többi kategória forrásterület voltak. Leginkább a hatvanas években van erőteljes migráció, a szélső értékek a középfokú központok kivételével ekkor tapasztalhatók. Az OTK által érintett két dekádban a vándorlási egyenlegek már jelentősen csökkentek, a kiemelt alsófokú központok esetében az elvándorlás odavándorlásba fordult a hetvenes években. A nyolcvanasban már – ha minimálisan is – az alsófokú központoknál ugyanez figyelhető meg. Ellentétes a változás a megyeszékhely esetében, ahol a nyolcvanas évektől már veszteségbe fordult a népességmozgások egyenlege. A kilencvenes években Kaposvárt kivéve Somogy összes településkategóriája pozitív migrációs egyenleget mutatott, ami az urbanizációs folyamatok irányváltása mellett a rendszerváltozás utáni reálgazdasági és társadalmi folyamatokkal is magyarázható.

A somogyi migrációs egyenlegek alapján tehát az aprófalvak elnéptelenedése – amit az OTK egyik fő hibájaként szoktak említeni – nem annak hatására indult el, inkább csak a hetvenes években vált a folyamat nyilvánvalóan érzékelhetővé. Az összefüggés a nyolcvanas években meginduló rendszerbírálathoz egyik elemeként jelent meg a kihaló falvak képével. A „Gyűrűfű-szindróma” tehát nem kifejezetten az OTK bűne, hanem az 1949-től érvényesülő szocialista gazdaság- és társadalompolitika összességének eredménye lehetett.

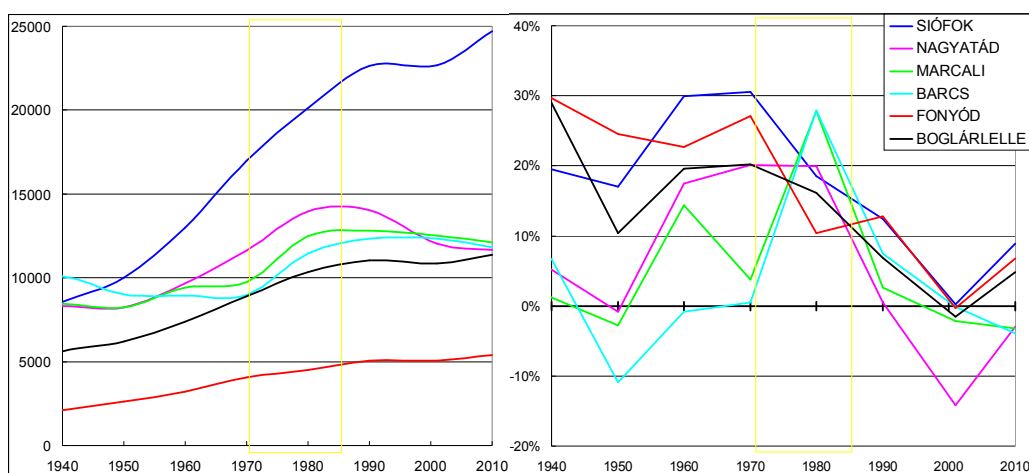
21. ábra. A településkategóriák dekádankénti vándorlási különbszete ezrelékben
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

3.2.3. Az OTK nyertesei: a középfokú és a kiemelt alsófokú központok

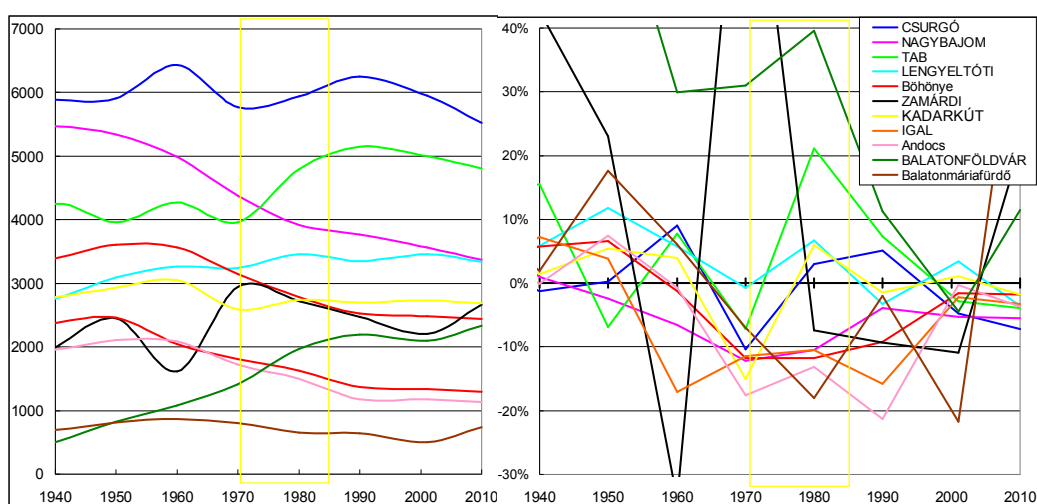
Az OTK nyerteseinek minden bizonnyal a középfokú és a kiemelt alsófokú központok tekinthetők. A két kisvárosban és a nagyközségekben a várossá alakítás céljával megindult erőteljes fejlesztésekkel a – korábban a megyeszékhelyre irányuló – belső vándorlásnak nyújtottak újabb célpontokat. Persze önmagában ez sem érvényesülhetett volna, de az OTK kisvároshálózatot fejlesztő céljai szerencsés összhangban voltak a vidéki ipartelepítés gazdasági céljaival.

Az eredeti középfokú központok és az 1978-ban létrehozott Boglárlelle népességváltozását mutatja a 22. ábra. A Balaton partján elhelyezkedő települések és Nagyatád már a hatvanas években is erőteljes növekedést produkáltak, a következő évtizedben már lassult a növekedésük. Az igazi „nagy ugrást” az ötvenes évtizedben Nagyatádhoz hasonlóan növekvő, de a rákövetkezőben stagnáló Marcali, s a mindkét évtizedben stagnáló népességű határ menti Barcs mutatta be. Az OTK évtizedében növelték népességüket a legnagyobb mértékben, és a többi addig dinamikus központot is lepipálták. Az ezredfordulóig mindegyik stagnálásba ment át, míg Nagyatád csökkenést mutatott.

A 11 kiemelt alsófokú központ fejlődése még differenciáltabb, erős törésekkel, jelentős dinamikai irányváltásokkal (23. ábra). A kategória stagnáló képe igen változatos településekből adódott össze. Hat község népessége szinte végig csökkenő, és ezen az OTK-ban kapott relatív kiemelt státusz sem tudott változtatni. Öt település pozitív népességszaldóval rendelkezett a hetvenes évtizedben, de előtte vagy utána ők is differenciáltan változtak. Növekedésük az OTK fejlesztési hatásával párhuzamosan jelentkezett, így ennek is tulajdonítható, bár kategóriatársaik bő felében ez nem érvényesült.

22. ábra. A középfokú központok össznépessége és a változás dekádankénti üteme
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

23. ábra. A kiemelt alsófokú központok össznépessége és a változás dekádankénti üteme
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

A különbségeket a megyei végrehajtásban alkalmazott, elsősorban a forrás-leosztásban mutatkozó differenciák, illetve az egyéb reálfolyamatok – pl. az adott település gazdasági szervezeteinek sikeressége a munkahelyteremtésben – okozhatták, befolyásolva a népességvonzó vagy megtartó képességet. A kiemelt alsófokú kategória az OTK 1981-es módosításakor megszűnt. Ekkor Boglárlelle, Csurgó és Tab középfokú társközpont szerepet kaptak a várossá fejlesztés céljával, amely 1989-ig be is teljesült. A többiek alsófokú központtá süllyedtek, de közülük került ki a rendszerváltozás óta eltelt húsz év újabb hat somogyi városa, sorrendben: Balatonföldvár, Lengyeltóti, Nagybajom, Kadarkút, Zamárdi és Igal. Csak Böhönye, Andocs és Balatonmárfürdő nem nyerték el a városi jogcímet, de a városkritérium csökkenése miatt, hosszabb távon ezek várossá válása is elképzelhető. (CSAPÓ T. – KOCSIS ZS. 1997) A kategória települései tehát részben csökkenő népességszámuk ellenére is nyerteseknek tekintendők.

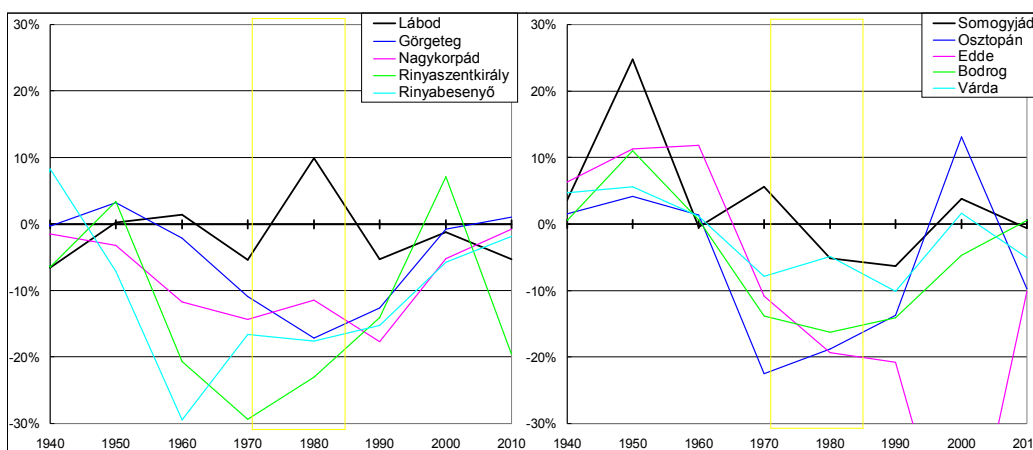
3.2.4. Négy mikrotér népesedési viszonyai

Az alsóbb településkategóriák folyamatait négy kiválasztott kiskörzet példáján mutatom be. A két kiemelt alsófokú központ a státuszhoz mérten nagyobb területtel rendelkezett és nagyobb számú vonzott települést jelentett, melyek között részleges alsófokú központok is voltak (24. ábra). A körzetközpontok közül Kadarkút népessége csak a hatvanas évtizedben csökkent, a hetvenesben ismét növekedésbe váltott, míg Böhönye erősen fogyott a nyolcvanas és a kilencvenes években is. Érdekes, hogy a két település közül Böhönye forgalmi helyzete sokkal kedvezőbb, mégsem tudott élni az OTK-ban kapott kiemelt státuszával, míg Kadarkút a vasúti szárnyvonal megszűnése ellenére is növekedésbe váltott. A hozzájuk tartozó települések közel hasonló irányú, de sokkal volatilisabb tendenciái a hetvenes évekre az OTK kategóriák szerint rendezett népességvesztési ütemet eredményeztek, majd a kilencvenes évekre ismét nagyjából közelítettek egymáshoz. Itt is látható azonban, hogy az elkülönülés már 1970 előtt megkezdődött, tehát valószínűleg nem közvetlenül az OTK intézkedései okozhatták azokat, legfeljebb csak ráerősítettek az egyéb társadalmi-gazdasági folyamatok által indukált változásokra.

A másik két kiskörzet sima alsófokú központtal rendelkezett, és csak néhány függő településből állt (25. ábra). Ezek is rendre erősebb negatívumot produkáltak, mint a központ, de náluk is már az OTK előtti években megfigyelhető a népességvesztés erősebb tendenciája. Lábad a hetvenes években hirtelen növekedést mutatott, majd visszakerült a korábbi stagnálás szintjére, míg Somogyjád éppen ellenkezőleg, korábbi növekedését váltotta le, és a hetvenes-nyolcvanas években is gyenge csökkenést szenvedett el alsófokú központ szerepköre ellenére.

24. ábra. Két kiemelt alsófokú központ településeinek dekádonkénti népességváltozási üteme (Forrás: KERESÉ T. 2011)

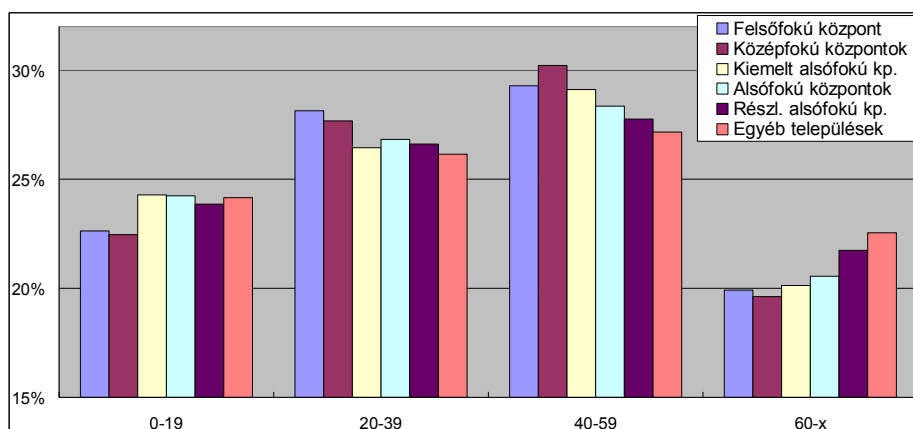

25. ábra. Két alsófokú központ településeinek dekádonkénti népességváltozási üteme (Forrás: KERESÉ T. 2011)

Megjegyzendő, hogy az OTK-val nagyjából egy időben zajlott a magyarországi cigányság kezdetben spontán, később egyre inkább szervezett letelepítése részben az elvándorlással sújtott falvak kiürülő házaiba (KEMÉNY I. at al 2004). Ez a program egyre jelentősebben befolyásolhatta az egyes települések népesedési útjait, hiszen a romák magasabb természetes szaporodási rátája csökkenthette, esetleg meg is fordíthatta a kisebb települések negatív népességdinamikáját. Ez különösen Kadarkút és Lábod kiskörzetében játszhatott szerepet a népesedési trendek alakulásában.

3.2.5. Néhány települési jellemző az OTK kategóriáiban

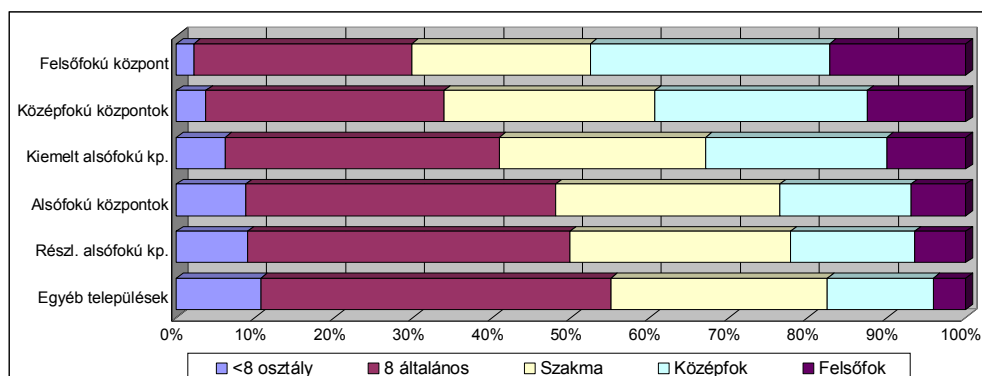
A kategóriák demográfiai jellemzőit összevetve a korstruktúrában mutatkozó eltérés jellegzetes ugyan, de nem nevezhető szignifikánsnak (26. ábra). Mindössze néhány százalékos előnyben vannak a felső és középfokú központok az aktív korosztályoknál, és hasonlóan alacsony értékű hátrányban a fiatal és idősebb generációk esetében. Az egyéb településeknél a fiatalabb korosztály magasabb arányát okozhatta az általában nagyobb gyerekszámmal rendelkező roma etnikum magasabb arányú jelenléte is, de ez a teljes kategóriáknál valószínűleg eloszlott.

26. ábra. Az OTK településkategóriák össznépességének kormegoszlása 1990-ben
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

Ugyanakkor az aktív népesség iskolai végzettségét tekintve a vártak megfelelő különbségek mutatkoztak (27. ábra). A magasabb hierarchiaszintű központok természetes módon vonzzák a magasabb iskolai végzettségű

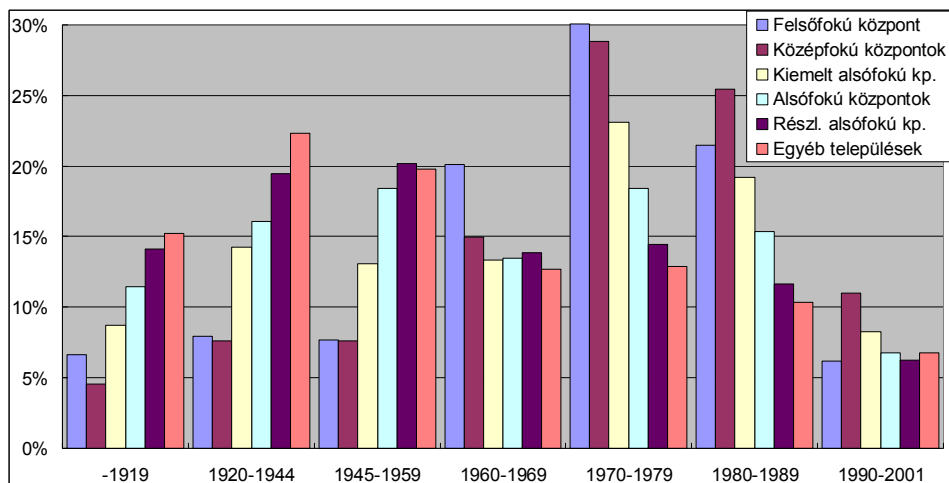
népességet, illetve a magasabb fokú képzési helyekhez való könnyebb hozzáférhetőség is a javukra billentheti a mérleget. Mindkét demográfiai különbség az OTK-tól függetlenül tevékeny tényezők révén is előállhatott volna, hiszen hasonló szerkezeti különbségek figyelhetők meg az egységes államilag irányított településfejlesztéssel nem rendelkező országok különböző településtípusainál is.

27. ábra. Az OTK településkategóriák népességének iskolai végzettsége 1990-ben
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

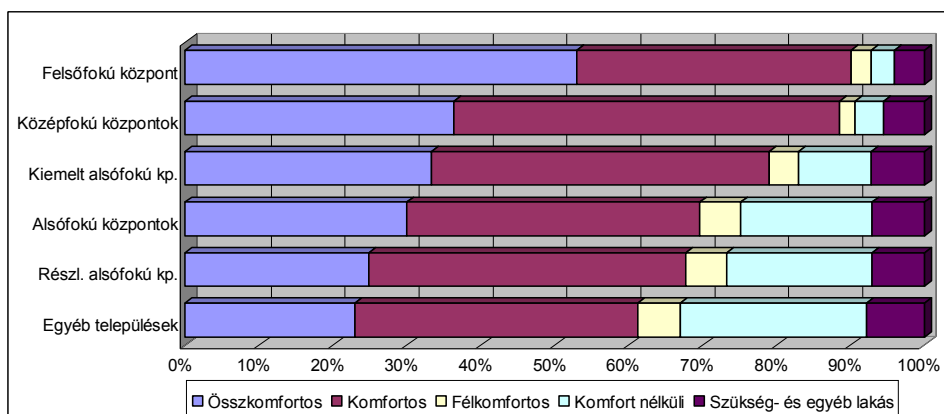
A településtípusok infrastruktúrájában határozott különbségek mutatkoztak. A lakások építési év szerinti megoszlása az egyes településkategóriákban jellegzetes eltérést mutatott (28. ábra). Míg az alsószinteken egyértelműen a régebbi építésűek teszik ki a lakásállomány nagyobbik részét, a felső és középfokú, de még a kiemelt alsófokú központoknál is kiemelkedő a hetvenes és a nyolcvanas években épített lakások aránya. Ezek a felsőfokú központban, a döntő részben állami lakásépítés keretében házgári technológiával épített lakótelepek lakásait, kisebb részt az akkori divat szerint „kalákában” épített magánérs családí házak kertvárosí lakónegyedeít jelentheti.

Természetesen a kettő aránya a középfokú központokban kiegyenlített, a kiemelt alsófokú központoknál, pedig már megfordult, sőt, az állami lakásépítés az alsófokú szinteken már elenyésző lehetett. A lakásprofil kialakulásában az OTK komoly szerepet játszott, hiszen a lakótelep építésekét és részben a magánérs lakásépítések számára terepet nyújtó közműberuházásokat is a Koncepció alapján osztott forrásokból fedezhették a városí és községi tanácsok.

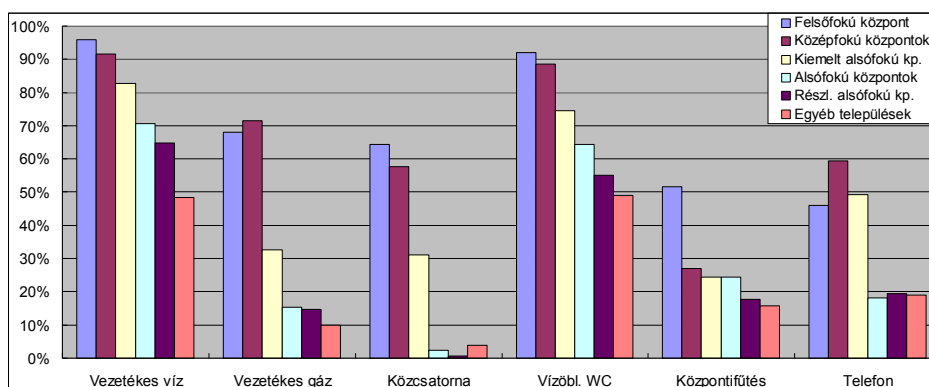
28. ábra. A lakások építési éve az OTK településkategóriákban 2001-ben
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

Jellemző képet mutatott a lakások komfortfokozatának településkategóriák szerinti megoszlása is (29. ábra), ami a lakások építési idejével is összefüggésben lehet. Természetes a megyeszékhely és a középszint előnye az összkomfortos és komfortos lakások terén, hiszen állományuk jórésze újabb építésű. Érthető az alsófok és az egyéb települések régi építésű házainak alacsony komfortfokozata is, bár részben megtörtént a falvak komfort nélküli házainak felújítása is. Mindez az OTK településkategóriái szerinti tendenciózus arányeltolódást eredményezett a lakások komfortfokozatában, de ez csak részben történhetett a besorolásnak köszönhetően, részben a lakosság iskolázottsági eltéréseiből fakadó magasabb jövedelmi helyzet és magasabb igényszint számlájára írható.

29. ábra. A lakások komfortfokozatának megoszlása az OTK településkategóriákban
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

A lakások felszereltsége hozta a legegértelműbb különbséget (30. ábra). Míg a vezetékes vízellátottság és a vízőblítéses WC-vel való felszereltség tendenciózusan csökkent a hat településkategória hierarchiaszintjének megfelelően, a vezetékes gáz és a közcsatorna ellátottságban éles törésvonal húzódott a felső és középfok, valamint az alsófokú és az egyéb településkategória között. A kiemelt alsófok képzett mintegy átlagos átmenetet a végletek közt. Érdekes, hogy a központi fűtésben a kaposvári távfűtéses lakások kiemelkedése után a többi településkategóriában alig különbözött az arány, bár a sorrend itt is egyértelműen a hierarchia-sorrend szerint rendezett. A telefonellátottságban szintén éles törésvonal húzódott a 3-3 kategóriaszint közt. A vezető viszont itt nem a felsőfokú központ, hanem a középszint, ami valószínűleg a Balaton-parti települések kiemelkedő helyzetének volt köszönhető.

30. ábra. Lakások felszereltsége az OTK településkategóriáiban 1990-ben
(Forrás: KERESÉ T. 2011)

A kommunális felszereltségben mutatkozó különbségek kialakításában jelentős szerepe lehetett a felülről osztott fejlesztési forrásoknak, hiszen a közműberuházásokat a hetvenes és részben a nyolcvanas években is ezekből finanszírozhatták a települési tanácsok. Az OTK idején előnyben részesített településeknek a rendszerváltás utáni kilencvenes években már nem kellett alapellátottságuk kiépítésére költeniük, így a települések versenyében előnyösebb helyzetből indulhattak. A Konceptciónak tehát áttételesen ugyan, de hosszú távú hatásai is voltak a településhálózat további fejlődésére.

3.2.6. Az OTK tényleges somogyi hatásai

A somogyi adatok tükrében az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció hatása korántsem volt annyira egyértelmű, mint amennyire a korábbi kritikák a negatív településfejlődési trendeket neki tulajdonították. A felsőfokú központok kiemelt fejlesztése már 1971 előtt megkezdődött, és a népesség koncentrációja az ötvenes-hatvanas években már folyt. A kisebb települések munkaképes lakosságának elvándorlása is megkezdődött már, s az elnéptelenedő falvak a gazdasági folyamatok eredményei. Ez a sajátos szocialista iparfejlesztés és a kollektivizált mezőgazdaság által kikényszerített urbanizáció természetes velejárójának tekinthető, és valószínűleg jórészt végbement volna az OTK merev településhierarchiája nélkül is. Hasonló következtetésre jutott városaink, köztük Kaposvár arculatváltását elemző CSAPÓ T. (2011) is.

A Koncepció hatása a településhálózat középszintjén lehetett a legmeghatározóbb. A városhiányos térségek nagyközségeinek várossá fejlesztése pozitív eredmény volt Somogyban. A hierarchia középső fokain álló településeket emelte fel várossá abban a megyében, ahol az indulásakor mindössze három volt belőlük. Megszűnése utáni évben viszont már a duplájára nőtt, sőt az OTK-t követően fél évtizeddel újra duplázódott ez a szám. Persze részben a Koncepció véglegesítette a nagyobb népességű, korábban mezővárosi, majd nagyközségi jelentőséggel bíró, de a modern közlekedési vonalaktól távol került, vagy a hierarchiában központi funkció nélkül maradt települések süllyesztőbe kerülését is. Néhálynak sikerült később leküzdenie a hátrányokat, és a közben lesüllyedt városkritériumok révén az ezredforduló után újabb négy kisvárost köszönthettünk.

A településkategóriák demográfiai szerkezetében tapasztalt különbségek valószínűleg megjelentek volna a Koncepció végrehajtása nélkül is, bár az aprófalvak iskoláinak és munkát adó szövetkezeteinek megszüntetése fűződik hozzá. Ezeket azonban inkább okozatként kellene értékelnünk, mintsem okként a kistelepülések elnéptelenedésével összefüggésben. A fiatalok a sokkal magasabb szintet jelentő városi életet választották. Az OTK tehát legfeljebb csak ráerősíthetett az egyébként is zajló városodási trendekre, illetve részben a városiasodás irányába terelte az urbanizációs folyamatokat.

Az infrastruktúrafejlesztési források merev leosztása révén azonban egyértelmű különbségek jöttek létre az egyes kategóriák lakásállományában és azok felszereltségében, sőt a települések morfológiájában is, mely hatások messze túlmutattak az OTK 14 éves ciklusán is. A magasabb infrastrukturális fejlettségre szert tett városok ugyanis jelentős előnnyel indulhattak a rendszerváltás utáni időszak szabad településversenyében. Azóta azonban teljesen átalakultak a települések fejlődését befolyásoló tényezők is, így az 1971-es pártállami településpolitika hatásai egyre halványodnak immár az EU által befolyásolt újabb OTK, illetve a ráépülő terület- és településfejlesztési gyakorlat új rendszerében.

3.3. A demográfiai erózió területi differenciái 1970 után

3.3.1. A demográfiai erózió megjelenése Somogyban

Somogy mind a demográfiai, mind a gazdasági jellegű területi folyamatokban szinte mindvégig vesztes volt a XX. században. A negatív tendencia napjainkban folytatódik, sőt erősödni látszik. Az ezredforduló utáni évek folyamatai – különös tekintettel az intézményesülő területfejlesztéssel beinduló központi támogatások és az EU csatlakozás után egyre bővebben áramló uniós fejlesztési források – újabb változásokat hozhattak a területi folyamatokban. Bár a népesség csak némi késéssel reagál a reálgazdaság változásaira, a migrációs döntésekbe előbb-utóbb beépülnek a fejlődési dinamikában meglévő területi különbségek (MENDOLA, M. 2010). A rurális terekre az elnéptelenedés lesz jellemző, mivel a taszító tényezők révén a mobilisabb népesség jobb megélhetést keres (ZELINSKY, W. 1979, KOCSIS K. 1988, MOLNÁR J. 2003, TIMÁR J. et al 2012).

Somogyban ezzel együtt a népesség országos átlagnál erősebb csökkenését és ezzel együtt a népességszerkezet negatív változását hozták az ezredforduló körüli évtizedek. Érdemes ezért áttekinteni az 1970 utáni négy dekád demográfiai változásait és azok területi differenciáit, részletezve a népességváltozás dimenzióinak mennyiségi tendenciáit. A megye népmozgalmi adatait összevetve más megyék hasonló mutatóival, vagy az országos demográfiai adatokkal, nyilvánvaló Somogy hátrányos helyzete. Az évi átlagos természetes szaporodás és

vándorlási különbség dekádonkénti átlagának grafikus összehasonlításával megjeleníthetők az egyes településtípusok és a kistérségek közötti differenciák. Az adatok forrásul 1970 és 2001 között a 2001. évi Népszámlálási kötet településsoros adatai szolgáltak. A 2001-utáni adatokat pedig a T-Star települési adatbázisa alapján számoltam.

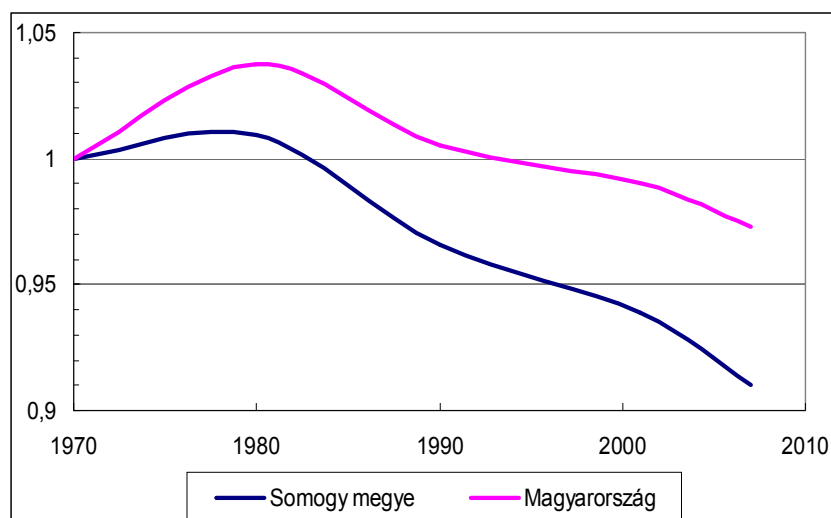
Problémát jelentett, hogy a népszámlálási adatokban a nemzetközi vándorlás is realizálódik, míg a T-Star csak a belföldi vándorlási különbséget tartalmazza. Az ezredforduló utáni évek nemzetközi vándorlási adatára csak megyesoros adatokat tud biztosítani a KSH. Hogy megőrizsem az adatok metodikai folytonosságát, kísérletet tettem a nemzetközi vándorlások 2001 utáni területi becslésére. Ez HABLICSEK L. (2004) korábban már hivatkozott megállapítására alapozható, mely szerint a regiszteralapú népesség előreszámítási adatbázisok és a tényleges népszámlálások különbsége – a statisztika hibalehetőségeit figyelmen kívül hagyva – a nemzetközi vándorlás értékét adja.

A KSH előreszámítási adatbázisának 2000. év végi lakónépesség adatát összevetve a 2001. februári népszámlálásával, meghatározható volt a települések nemzetközi vándorlása az ezredforduló előtti évtizedben. Feltételezve, hogy az ezredforduló utáni vándorlási irányok nem módosultak, a korábbi adatok arányai alapján becsülhető a 2001-től már nyilvántartott megyei nemzetközi vándorlási különbség a települések szintjén. A folyamatok 2001 utáni esetleges változásait követendő a 2005-ös mikrocenzus településenkénti népességhibakorrekciójával átlagoltam az előreszámítás adatait, ezzel remélve a valóságot leginkább megközelítő nemzetközi vándorlási adatot. A T-Star belföldi adatait a nemzetközi vándorlási különbség becsült értékével korrigálva, az adatsorokból a legújabb kistérségi beosztás, illetve településtípus szerinti aggregálást végezve a népmozgalmi mutatók grafikus ábrázolásával szemléltettem a folyamatokat.

3.3.2. Somogy népmozgalma országos összehasonlításban

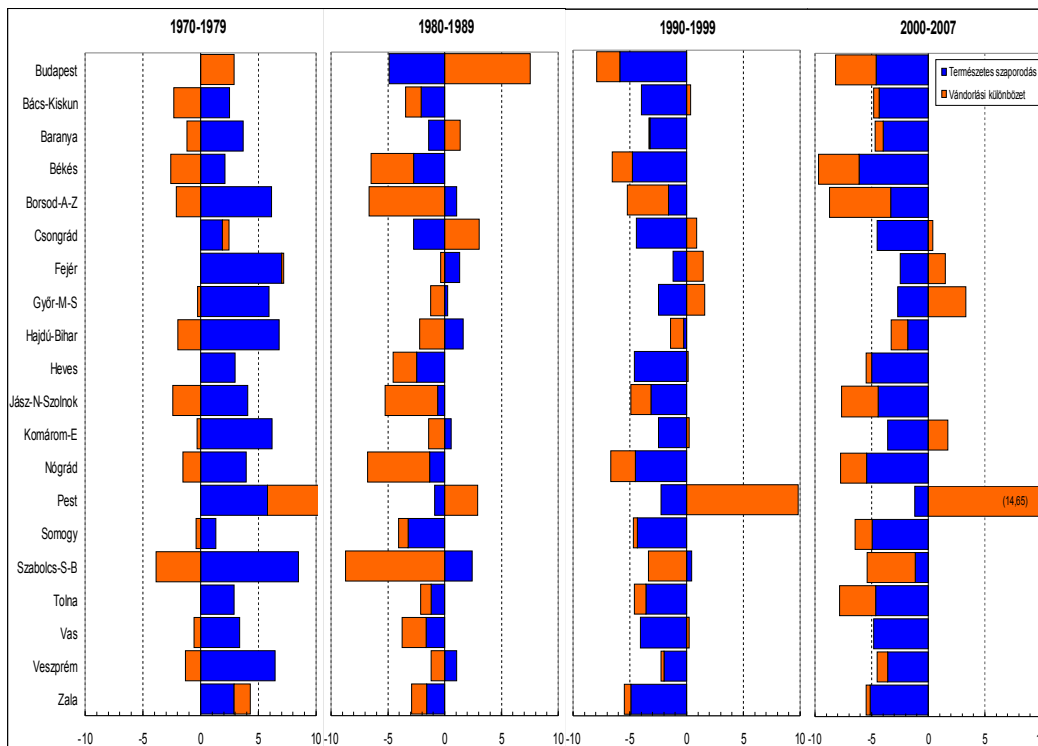
Somogy megye demográfiai átmenete az országoshoz hasonlóan az 1980-as évek elejére tehető (31. ábra). Előtte – a növekvő népesség szakaszában – Somogy lakossága az átlagnál lassabban emelkedett sőt, a hatvanas dekádban már

egyszer csökkent is, és a megye népesedési csúcsát 1960 jelenti. A nyolcvanas évektől viszont az országost meghaladó ütemben végig fogyott.

31. ábra. Somogy megye népességváltozása az országoshoz viszonyítva 1970-2007
(Forrás: KERESÉ T. 2009)

A népességcsökkenés oka lehet a születéseknél magasabb halálozási arányból fakadó természetes fogyás, és a vándorlási veszteség. Más megyékkel összevetve Somogy a legalacsonyabb természetes szaporodást mutatta már a hetvenes években is, illetve kimagaslóan a legerősebb fogyás jelentkezett a nyolcvanas dekádban, csak a fővárosé múltá felül (32. ábra). Békés, Csongrád és Heves mutat még jelentős, 8 megye pedig mérsékelt ütemű fogyást. Ugyanakkor hét megyénkben még szaporodott a lakosság. A kilencvenes években tovább fokozódott ugyan Somogy természetes fogyása, de értékét Budapest mellett már Békés, Csongrád, Heves, Nógrád és Zala is kis mértékben felülmúlta, valamint további 5 megye megközelítette. Természetes szaporulattal már csak Szabolcs-Szatmár megye rendelkezett az ezredforduló előtt. 2000 után a fogyási ütem újabb növekedésével sikerült „javítani”, így a kiugróan „vezető” Békés, a biztos második Nógrád és a dobogós helyét orrhosszal őrző Zala mögött, Hevessel „harcol” Somogy a 4. helyért. Közben már csak Fejér, Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Pest és Szabolcs mutat mérsékelt reprodukciós hiányt. A természetes fogyás tendenciáira tehát az országoshoz hasonló irányok a jellemzők, de annál hamarabban és erősebb mértékben jelentkeztek a negatív folyamatok.

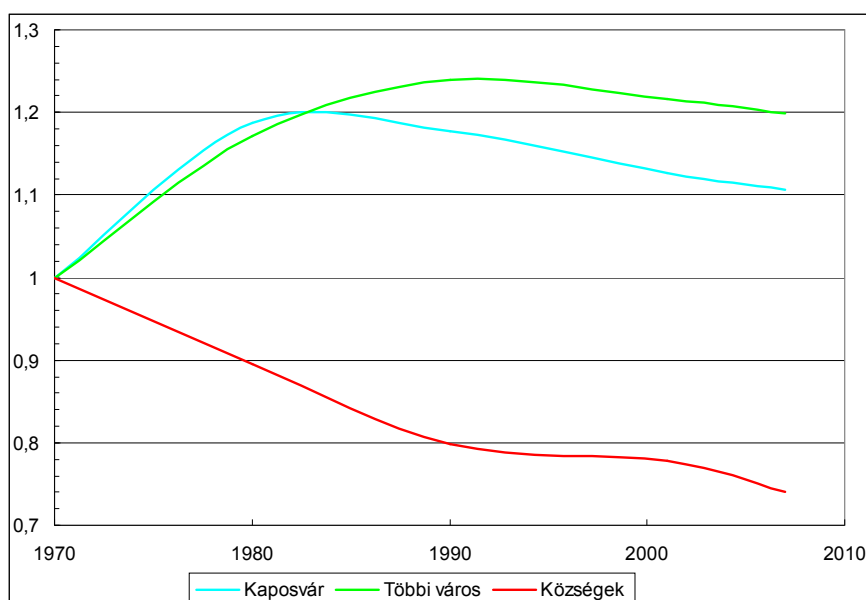
32. ábra. Budapest és a megyék természetes szaporodása és vándorlási különbözete dekádönkénti évi átlagban 1970-2007 (Forrás: KERESÉ T. 2009)

A migrációban érdekes jelenség, hogy a nyolcvanas években minden megye negatív, míg a kilencvenesben – Borsodot kivéve – pozitív vándorlási egyenleget mutat, ami a bevezetőben már tárgyalt nemzetközi vándorlás vagy statisztikai hiba problémakörbe tartozik. A kilencvenes éveket kivéve Somogyot a kismértékű elvándorlás jellemezte. Az ipari tengely erőltetett iparosításától érintetlen Somogyországban mértéke jópár megyénkhez képest mérsékelt volt, és a kilencvenes évek aktívuma is nagyjából átlagosnak tekinthető. Napjainkban hét megye is erősebb elvándorlási értékkel rendelkezik, melyek közül öt a Dunától keletre található. Számos település társadalomszerkezete már az összeomlása jeleit mutatja ennek következtében (NÉMETH Zs. 2008).

3.3.3. Népmozgalmi tendenciák településtípusonként

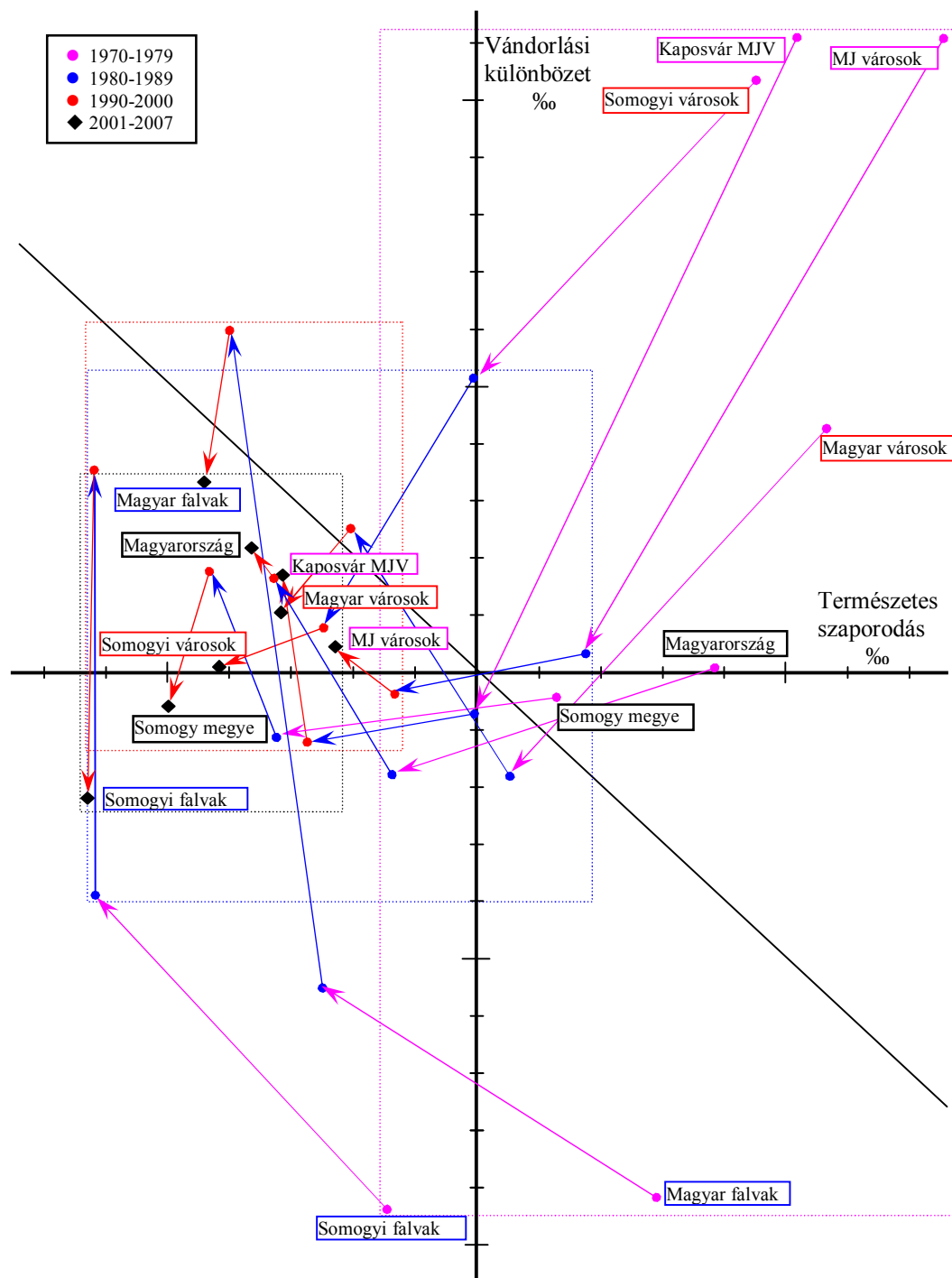
A megyeszékhely és a többi somogyi város népességváltozása kis különbséggel, de hasonlóan alakult a vizsgált időszakban (33. ábra). A népességváltozás a hetvenes években a városok erőteljes növekedését és a falvak

csökkenését jelzi. Utóbbiak országosan a kilencvenes években még némi növekedést is fel tudtak mutatni, majd az ezredforduló után újra csökkenésnek indultak. Ezzel ellentétben a somogyi falvak össznépessége végig lejtőn volt, mely 2000 után újra gyorsuló tendenciával jellemezhető, és ezzel együtt lakosságuk mintegy negyedét veszítették el 1970 óta. Kaposvárnál előbb következett be a népesség csökkenése, így a korábbi nagy lendületből származó, 1970-hez viszonyított 20%-os növekményének felét elvesztette napjainkra. A többi város átlagában a nyolcvanas évek végéig tartó növekedés után mérsékeltabb visszaesés volt. A 20%-os növekmény mögött természetesen nagy városenkénti szórások lehetnek, főleg a balatoni városok javára (KERESE T. 2005).

33. ábra. Somogy megye településtípusainak relatív népességváltozása 1970-2007
(Forrás: KERESÉ T. 2009)

Az egyes településtípusok megyei és országos népmozgalmi tendenciáit a 34. ábra szemléltettem. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az azonos településtípusok somogyi és országos címkéit azonos színnel jeleztem. Az évtizednek megfelelő színű halvány keret jelzi az adatok szóródását, amelynek méretéből és eltolódásából következtethetünk az általános tendenciákra is.

34. ábra. A természetes szaporodás és a vándorlási különbség Somogy megye és Magyarország településtípusaiban dekádonként 1970-2007 (Forrás: KERESÉ T. 2009)

A természetes szaporodás folyamatosan tolódik a negatív irányba minden településtípusban, ami gyorsuló fogyást jelez. A vándorlási különbségben a hetvenes évtizedre jellemző szélsőségek jelentősen csökkentek a nyolcvanas

évekre. Az erős vándorlási többlettel rendelkező városok és a hiánnyal küszködő falvak is a tengely felé mozdultak el. A kilencvenes évtizedben aztán fordulat következett be a migráció településtípusonkénti irányában. A népességmozgás a falvak és a kisebb városok felé fordult, miközben a nagyvárosok kismértékű migrációs veszteséget szenvedtek el. Megjegyzendő, hogy az ezredforduló előtti két évtized adataiban az 1990-es népszámlálás már említett esetleges alulszámlálása és a minden bizonnyal erősödő nemzetközi vándorlás is megjelenhetett. Az ezredforduló után azonban mindegyik településtípus egyenlege a pozitív tartományba került, ami Budapest nullszaldója mellett már csak a nemzetközi vándorlás többletével magyarázható. A bevándorlók fő célpontja persze továbbra sem a vidék, hanem a Budapestre koncentrálódó külföldiek az onnan vidékre települő magyarokat pótolhatják. (HABLICSEK L. 2003)

Az országos és somogyi tendenciákat összehasonlítva jól látható, hogy Somogy megye egésze és a somogyi települések természetes szaporodása is hasonló irányban változott, de minden korszakban negatívabb értékeket mutatott, mint az azonos kategória országos átlaga. A falvaknál már a hetvenes években is megfigyelhető a természetes fogyás. Ez főleg az átlagnál nagyobb mobilitású, szülőképes, fiatal korosztályok elvándorolását jelzi. A megye minden településtípusában a népességreprodukció képessége gyorsabban csökkent az országosnál, ami leginkább a falvakat érintette. Hozzájárulhatott ehhez különösen a Dráva mentén már a XX. század elején elterjedt egykézés is, így Somogy megye régóta az országosnál gyengébb szaporasággal rendelkezett.

A vándorlásban már jelentősebb különbségeket lehet felfedezni. A megye egészének vándorlási hiánya az első dekádban országosan nem jellemző. Az akkori politikai viszonyok nem igazán tették lehetővé a nemzetközi vándorlást. A nyolcvanas években mutatkozó növekvő negatívum viszont a lazuló utazási szabályoknak is tulajdonítható erősödő mértékű kivándorlás mellett, az 1990-es alulszámlálásnak is köszönhető. A kilencvenes dekádban a somogyi vándorlás is többletbe váltott – nagyrészt a szocialista ipar leépítése miatt bekövetkező hazatelepülésnek köszönhetően – és Magyarország nemzetközi vándorlási

egyenlege is pozitívan alakult a főleg keletről érkező külföldi bevándorlók miatt. Továbbá valószínűleg az 1990-ben kihagyott polgárokat is megtalálta a KSH.

Az ezredforduló után az országos vándorlási egyenleg kismértékű javulásával ellentétben Somogyot ismét elvándorlás jellemzi. A jelenkori elköltözést okozhatta, hogy az ezredforduló körüli gazdasági fellendülés Somogyban kevésbé volt érezhető, és a megye gazdaságilag az egyik legelmaradottabb területté vált az országban. Ezen a területfejlesztési források sem tudtak jelentősen változtatni, mivel azok sokáig a keleti országrészre összpontosítottak.

A településtípusokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a hetvenes években a megyeszékhely hajszálra hozta a megyei jogú városok kiemelkedő többletét, majd a nyolcvanas években meginduló szuburbanizációs folyamatok nulla közelébe taszították az egyenleget, mely Kaposvár esetében már némi elvándorlást jelentett. Megjegyzendő, hogy a város – a természetes szaporodás nullázódása miatt – már a fogyó népességű települések közé került, mely ekkor még csak Miskolcot, Tatabányát és Békéscsabát jellemezte a megyeszékhelyek közül (TÓTH J. 1993). A kilencvenes évek folytatódó elvándorlása után azonban Kaposvár pozitívba váltott a 2000-es években, ellentétben a többi megyei jogú város gyakorlatilag stagnálást mutató átlagával. Ezt semmiképp sem magyarázza a somogyi megyeszékhely gazdasági fejlődéséből fakadó vonzerő, hiszen a város számos összehasonlításban a sereghajtók közé került. Sokkal inkább a somogyi vidék relatív elmaradottsága miatt az államilag támogatott lakáshitelek révén kialakult újabb városba költözési hullám lehet oka a pozitív vándorlási különbözethetnek.

Az egyéb városok esetében kezdetben igen magas – a megyei jogúakéval megegyező – vándorlási többlettel rendelkező somogyiak, a csökkenő irányvonal ellenére, a nyolcvanas években is inkább célpontjai a migrációnak, miközben a kisebb városok országos egyenlege negatívba ment át. A kilencvenes években viszont újra a vándorlás célpontjaivá váló átlag magyar kisvárosokkal ellentétben a somogyiak továbbra is egyre csökkenő vonzerőkkel bírtak. Az ezredforduló előtti évtizedben ez helycserét eredményezett, s már az országos átlagot alulmúló, éppen nulla fölötti egyenleget mutattak a megye egyéb városai. 2000 óta Somogyban folytatódott a stagnálás, viszont az országos tendencia is negatívan

mozdult el, de még mindig kismértékű többlettel rendelkezett. A Somogyi kisvárosok korábbi kiemelkedő vonzerejét nagy valószínűséggel a Balaton-part okozhatta, mely minden bizonnyal napjainkban is fennáll, de a többi kisváros erősen negatív egyenlege jelentősen lerontja a megyei átlagot.

A legnagyobb változások a falvak esetében játszódtak le. Magyarország és Somogy községeit is erős elvándorlás jellemezte a hetvenes, de csökkenő mérték mellett a nyolcvanas évtizedben is, majd a kilencvenes években óriási pozitívumba váltottak. Ez a látszólagos dezurbanizáció részben azzal is magyarázható, hogy a szocialista nagyipar városokba költözött, de falusi gyökereit még megtartó munkaereje annak leépülése után visszaáramlott a falvakba. Másrészt a piaci ingatlanárakkal óriási szakadék keletkezett a városi lakások és a falusi házak árai között, s a lecsúszó rétegek menekülési útjává váltak az olcsó falusi települések. Az államilag támogatott lakáshiteleknek köszönhetően az ezredforduló után ez a tendencia fékeződött, majd megfordult. Somogyban azonban újra a migráció vesztes települései lettek a községek, népességük ismét zömmel a Balaton és Kaposvár felé áramlik.

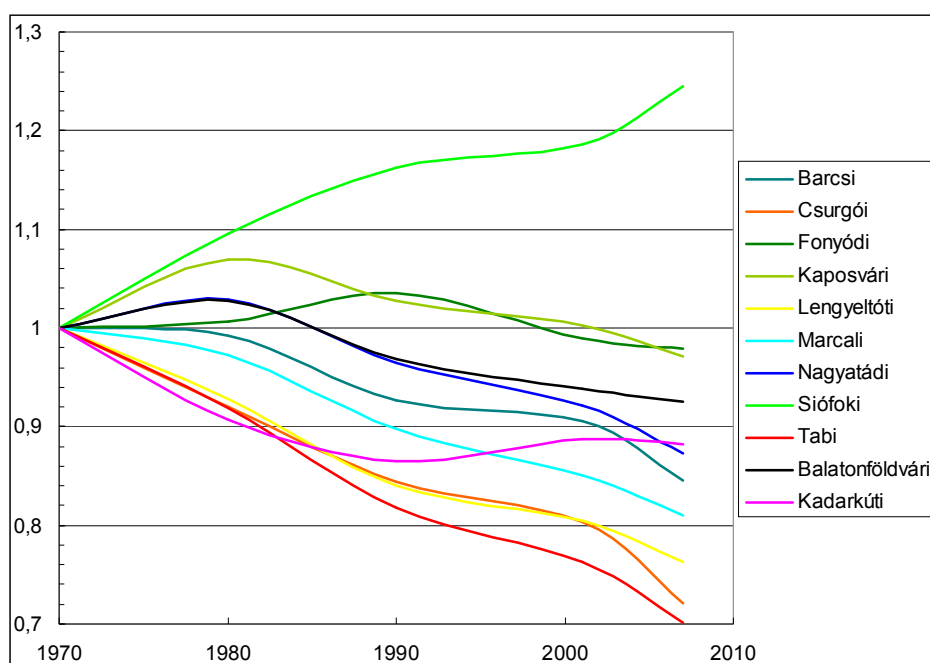
Kaposvár és a falvak népmozgalmi mutatói tehát az ezredforduló előtt Somogyban is hasonló irányokat, de többnyire negatívabb értékeket mutattak, mint az országos. Az egyéb városok viszont a Balatonnak köszönhetően kiemelkedő vándorlási többlettel rendelkeztek. Az ezredforduló után a változások iránya azonos volt az országossal, az eredményt tekintve viszont a megye egésze és a falvak tekintetében ellentétes vándorlási egyenleg figyelhető meg, mint az országos adatok.

3.3.4. Népmozgalmi tendenciák kistérségi különbségei Somogyban

A megye 11 kistérségének 1970-hez viszonyított relatív népességváltozásában egyedül a megye északkeleti csücskében lévő Siófoki kistérség növekszik folyamatosan (35. ábra). Feltűnő, hogy a kezdeti évek kivételével általánosan lefelé tartó tendenciákat a megye legújabb kistérsége, a kadarkúti töri csak meg.

A következő népességfejlődési változatokat különíthetjük el az ábra alapján. Kiemelkedő népességdinamikájával önálló kategória a végig erős növekedéssel

jellemezhető Siófoki kistérség. A dinamika eredményeként negyedével nőtt Siófok és környékének népessége a korszakban. A Kaposvári és némi eltolódással a Fonyódi kistérség is a kezdeti növekedés után lassú csökkenésbe kezdtek, mely összességében stagnálást eredményezett. A Nagyatádi és a Balatonföldvári szintén gyenge növekedéssel rajtolt 1970-ben, de a nyolcvanas évektől erős fogyásba mentek át, és kb. 10% körüli népességvesztés érte őket az elmúlt szűk négy évtizedben, nagyjából a megyei átlagnak megfelelően.

35. ábra. Somogy megye kistérségeinek relatív népességváltozása 1970-2007
(Forrás: KERESÉ T. 2009)

A Barcsi és a Marcali kistérségek már a kezdeti évtizedben is némi fogyatkozást mutattak, miután az előzőkhöz hasonló meredekséggel csökkentek, így 15-20% közötti veszteséget halmoztak fel. A Lengyeltóti, a Csurgói és a Tabi kistérségek népességváltozása végig erős csökkenéssel jellemezhető, aminek eredményeképp 20-30% közötti veszteséget szenvedtek el 1970-es népességükhöz képest. Kezdetben a vesztesékekkel tartott a legifjabb Kadarkúti kistérség is, sőt a legnagyobb népességcsökkenést szenvedte el a hetvenes dekádban, de a nyolcvanas évektől lassult az ütem, majd a kilencvenes években irányt váltva

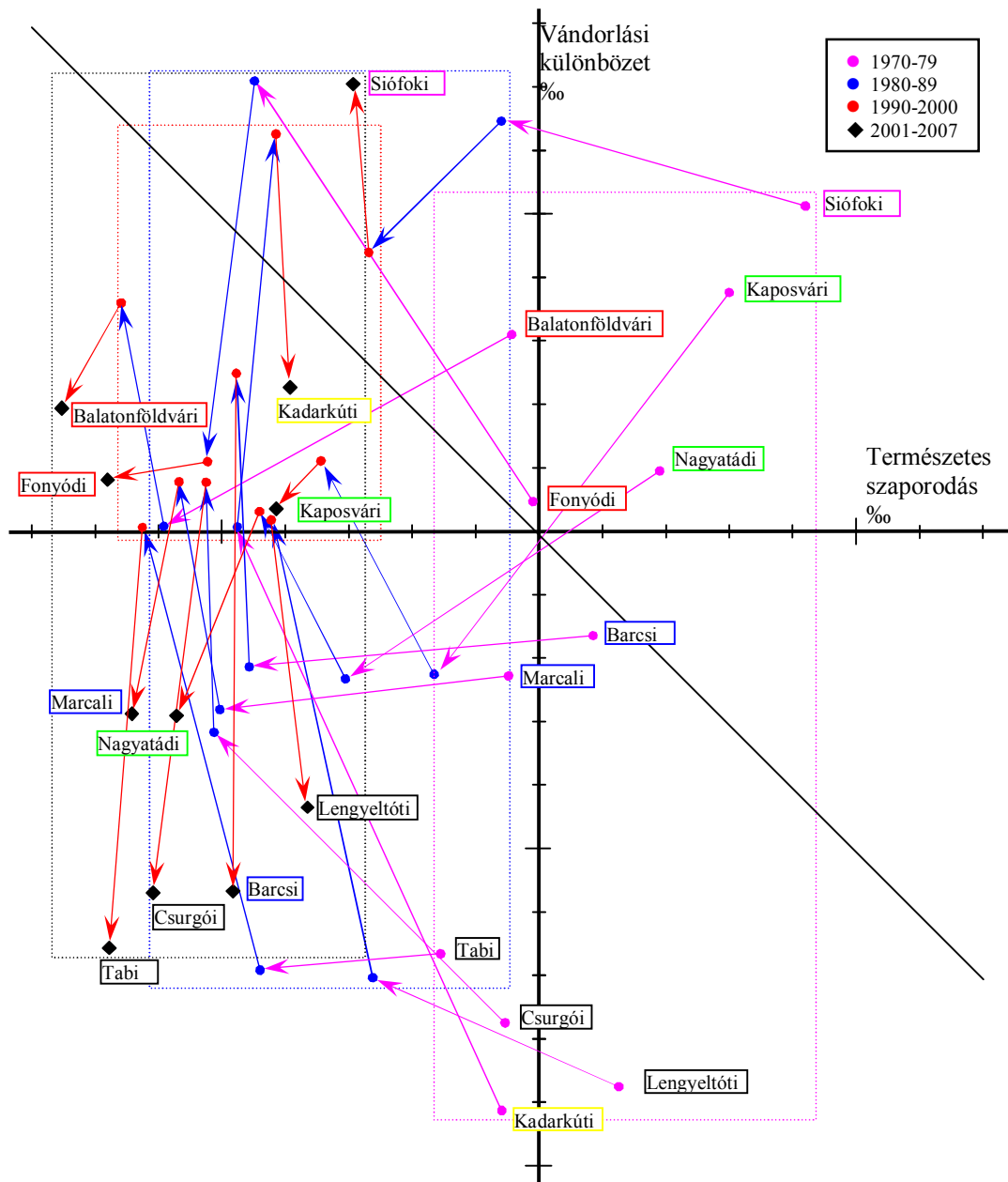
némi abszolút növekedést is fel tudott mutatni. Az ezredforduló stagnálása következtében a teljes népességveszteség valamivel 10% fölötti volt.

A népmozgalom területi különbségeinek alakulásában Somogy 11 kistérsége változatos képet mutat (36. ábra). A természetes szaporodás rátája általánosan tolódik a negatív irányba, de a Kadarkúti a kilencvenes évektől, a Lengyeltóti az utolsó korszakban már csökkenő mértékű természetes fogyással rendelkezett. Oka a pozitív természetes szaporodási rátájú roma népesség magas és egyre növekvő arányában kereshető, de a Kadarkúti kistérség esetében a szuburbanizációs folyamatok is felelősek lehetnek.

A vándorlási különbözetben itt nemcsak a hetvenes évtizedben figyelhető meg a természetes szaporodásnál jóval nagyobb szórás, hanem míg a településtípusok esetében ez fokozatosan csökkent napjainkig, addig a kistérségek esetében végig erős szélsőségek jellemezték a vándorlás egyenlegét. Csak a kilencvenes években látható egy szóródáscsökkenés elsősorban a negatív oldal eltűnésével, de az ezredforduló után újra visszaállt a közel -7‰-es minimum. 2000 után tehát újra a szélsőségek jellemzik a demográfia térbeli különbségeit. A kistérségek dekádok közti változásának iránya kezdetben itt is általánosan a szélsőségek csökkenése felé mutat, de mindig van egy-két kivétel, ami a szélső értékeket tartva sokkal szórtaabb tendenciákat eredményez. Ez a földrajzi elhelyezkedés és a fejlettségi különbségek különböző korszakokban változó népességvonzó és taszító hatásait jelezheti. Megjegyezhető, hogy a két köztes intervallum, azaz a nyolcvanas és a kilencvenes évek vándorlási különbözetét a tényleges migrációs folyamatok mellett az 1990-es népszámlálás korábbiakban említett, többlettől eltérő módszertana is – akár területenként eltérő irányban – befolyásolhatta, így sajnos a hivatalos adatokból levonható következtetéseket némi fenntartással kell kezelni.

Mivel a természetes szaporodásban csak kisebb differencia lelhető fel, a kistérségek a vándorlási egyenlegben felismerhető hasonlóságok és különbségek szerint csoportosíthatók. Mindkét szempontból a legpozitívabb mutatókkal a megye északi csücskét elfoglaló Siófoki kistérség rendelkezik az összes időintervallumban. Amellett, hogy a vándorlási egyenlege némi ingadozással, de végig erős többletet mutatott, a természetes szaporodásban is a legjobb mutatókkal

rendelkezett. Bár utóbbi a nyolcvanas évektől itt is fogyásba ment át, a legkisebb természetes fogyással rendelkezik Somogyban. Ez összefügghet a vándorlásban megmutatkozó többlettel, hiszen a migrációban elsősorban a fiatalabb kohorszok vesznek részt, melyek magasabb születésszámot eredményeznek a célterületen.

36. ábra. A természetes szaporodás és a vándorlási különbség Somogy megye kistérségeiben dekádonként 1970-2007 (Forrás: KERESÉ T. 2009)

Még fontosabb, hogy a természetes fogyást bőven pótolja a nagymértékű bevándorlás, és a Siófoki kistérség népességváltozása végig a legnagyobb pozitív értéket mutatja. Sőt, 2000 után egyedüli növekvő népességű kistérségként tarthatjuk számon Somogyban. Ennek okát könnyen magyarázhatnánk a balatoni idegenforgalom gazdaságélénkítő hatásával, de a dinamikát ma már sokkal inkább az kölcsönözheti, hogy Siófok az országos térszerkezeti háló sűrűbb textúrájú, magasabb fejlődési potenciállal rendelkező részének a délnyugati nyúlványán található. Hazánk egyik legfejlettebb kistérségeként, kiváló közlekedési adottságai miatt is kevésbé kerül el a tőke, mint a többi somogyit, így a megyei népességvándorlás fő célpontja lett.

A másik két Balaton-parti kistérség (a Balatonföldvári és a Fonyódi) bár közlekedésföldrajzilag hasonlóan jó pozíciókkal rendelkezik, de a fővárostól nagyobb távolságra vannak. Centrumaik kisebb mérete miatt is gyengébb vonzerőt jelentenek, összességében jóval kisebb vándorlási többletet mutattak. A szaporulatuk eleve negatívummal indult, és ma már a legerősebb természetes fogyás épp náluk mutatkozik. Utóbbinak oka lehet a nyugodt balatoni üdülővárosokat nagyobb arányban megcélzó idősebb korosztály, akik közül sokan a téliesített nyaralóba költözéssel a fiatal generáció lakásproblémáit segítették megoldani. A teljes stagnálást jelző origóból induló Fonyódinak a nyolcvanas években volt egy látványosan kiugró vándorlási többlete, ami az összevont Boglárlelle városfejlesztési törekvéseivel függhet össze. A Balatonföldvári kistérség vándorlása viszont a nulla és a közepes többlet között váltakozott.

A megyeszékhely környéke és hasonlóan a – megye sokáig harmadik fejlődési centrumát tartalmazó – Nagyatádi kistérség átlag körüli hullámzó változást mutatott. Miközben a kezdeti természetes szaporodás egyre inkább fogyásba ment át, a vándorlási különbözet szinkronban csökkent, illetve nőtt a két térségben. A szocialista megyeszékhely-fejlesztés következtében erős többlettel induló Kaposvári a Nagyatádival megegyező mértékben kezdett fogyni a nyolcvanas évek megtorpanásában, aztán mindkettő kismértékű többletet mutatott. Az ezredforduló után a Kaposvári nullszaldóval, a Nagyatádi viszont közepes veszteséggel rendelkezett, a Marcali kistérséggel kerülve egy szintre.

A másik két kiscentrum – a korábban is járási székhely Marcali és Barcs – térségei nagyjából nulla körüli természetes szaporulattal, de már kismértékű elvándorlással jellemezhetők a hetvenes években is. Mindkét térség vándorlási vesztesége a nyolcvanas évtizedre kismértékben növekedett, aztán a kilencvenesben főleg a barcsi esetében többletbe váltott, hogy az ezredforduló után ismét veszteséget mutasson. Különösen az addig jobb helyzetben lévő Barcsi kistérség 5%-os mínusza feltűnő, amivel átkerült a legerősebb elvándorlású csoportba. Érdekes, hogy eközben a nyolcvanas évektől a természetes fogyás üteme a Marcali esetében csak minimálisan, a Barcsi esetében viszont egyáltalán nem fokozódott tovább, valószínűleg a romáknak köszönhetően.

A hetvenes években leginkább elvándorló négy térségből három – a kilencvenes évtized rövid nullszaldós korszaka után – ismét 5-6 ezrelék körüli vándorlási veszteséget produkált. A Tabi, Csurgói és Lengyeltóti kistérségek a kezdetit leszámítva mindegyik intervallumban a legnegatívabb egyenleget mutatták, és az időközben idekerült Barcsival együtt ők a megye leginkább erodálódó perifériatérségei, népességfogyásuk évi 1% körüli ütemben zajlik. Nemcsak az erős elvándorlás jellemzi őket, hanem ehhez közel hasonló mértékű természetes fogyás is társul, bár utóbbi már nem változik jelentősen. Sőt érdekes színfolt a képen, hogy a Lengyeltóti kistérség természetes fogyása még némileg csökkent is, amit szintén a roma etnikum aráynövekedésével lehet indokolni.

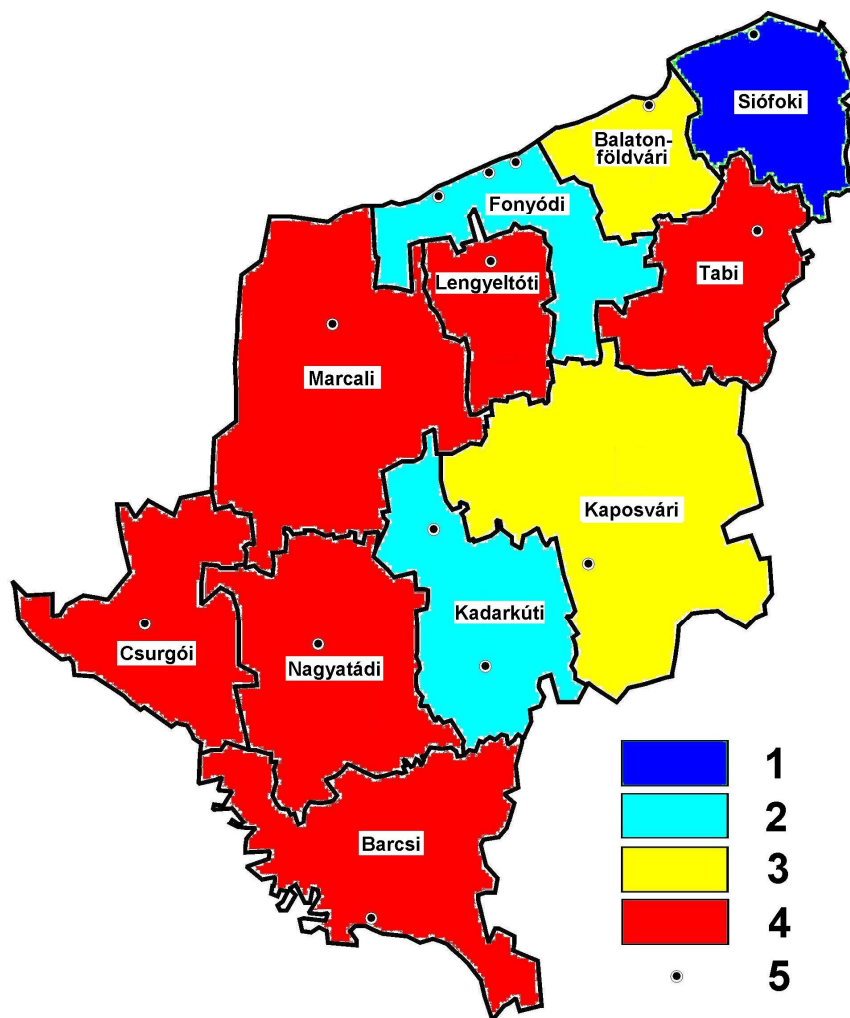
A legnagyobb volatilitást a Kadarkúti kistérség mutatta. A hetvenes években a legrosszabb demográfiai jellemzőkkel bírt, a nyolcvanas évekre már nullszaldós, majd a kilencvenes évtizedben a Siófokit megelőzve a legnagyobb vándorlási többlettel rendelkezett. Ez a fogyást is meghaladva abszolút népességnövekedést jelentett a fogyatkozó Somogyban. Az ezredforduló után ugyan a kiugró vándorlás csökkent, de még mindig a pozitív tartományban maradt, és a második legjelentősebb vándorlási célpont volt a megyében. A Kadarkúti kistérség többiekétől elkülönülő pályáját részben szintén a roma etnikum, részben az szuburbanizációs folyamatok erős befolyása okozhatta. A Kaposváriból nemrég kivált kistérség ugyanis a tágabb agglomeráció nyugati harmadát választotta le, s az alig húsz kilométerre fekvő két kisvárostól a megyeszékhely közigazgatási

határáig terjed. Űgyesen kiszámolták az itteni települések vezetői, hogy különválva a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé kerülhettek, ami jóval több központi támogatás elérését tette lehetővé számukra. Ismét egy ékes példája ez annak, hogy a közigazgatási illetve statisztikai határok meghúzése Magyarországon a tényleges földrajzi logika helyett a politikai és anyagi érdekek pillanatnyi állása szerint történhet.

3.3.5. Területi differenciák a demográfiai erózióban

Somogy megye elmúlt négy évtizedben zajló demográfiai folyamataiban a hetvenes évek vége óta az országos átlagnál nagyobb, sőt az egyik legerősebb természetes fogyás a kiemelendő. A kilencvenes évek rövid visszatelepülési időszakát leszámítva negatív vándorlási folyamatok érvényesültek, de a megyén belüli területi különbségek igen nagyok. Az elvándorlás legerősebben a falvakat érintette, amelyek Somogyban ma is – ellentétben az országos tendenciával – negatív vándorlási egyenleget mutatnak. A kisvárosok egyre csökkenő aktívuma is lenullázódott napjainkra, és az országos átlag alá került. Ezzel szemben a megyeszékhely két évtized fogyás után ismét a népességvándorlás célpontja lett.

Somogy kistérségeinek demográfiai típusai az alábbiakban különíthetők el (37. ábra). Csak a Siófoki térség tudott máig tartó növekedési pólus maradni. A Fonyódi és a részben agglomerálódó Kadarkúti kistérségben pótolta egy évtizedig a csökkenő születéseket a hirtelen megugró vándorlási többlet, az átlagnál kisebb ütemű népességfogyásuk a mérsékelt csökkenő típusba sorolta őket. A nemrég létrejött Kadarkúti kistérségben Kaposvár közelsége miatt az agglomerációs folyamatok és a roma etnikum hozhattak pozitív népességváltozást. A hetvenes években még növekedést mutató Kaposvári és Balatonföldvári kistérség a nyolcvanas évektől már az országos átlagot meghaladó, közepes mértékű fogyással jellemezhető. A szintén növekedéssel indult Nagyatádi, a többi már 1970-től fogyó kistérséggel együtt átlagon jóval felüli népességvesztést szenvedett. A megye kistérségeinek felét tehát erős demográfiai erózió sújtja, melyért a természetes fogyás mellett a munkaképes lakosság elvándorlása okolható.

37. ábra. Somogy megye kistérségeinek népességváltozása 1980-2007 között

(Forrás: KERESÉ T. 2009)

Jelmagyarázat: 1 – növekvő, 2 – mérsékleten csökkenő (0-6%),

3 – közepesen csökkenő (6-13%), 4 – erősen csökkenő (13% <), 5 – város.

Az ezredforduló után intézményesen is beinduló terület- és településfejlesztési támogatások nem tudtak javítani a Kaposvár körüli délnyugat-magyarországi rurális térség népességmegtartó képességén, sőt a negatívumok 2000 óta újra felerősödtek. A demográfiai folyamatok és ezzel a hátrányos helyzet konzerválódása úgy tűnik hosszú távon is elkerülhetetlen a térségben, főképpen, hogy az elvándorlás az itt maradó népesség minőségi gyengülését is maga után vonja, hiszen inkább a népesség képzetesebb, dinamikus rétege megy el. Az itt maradók átlagos munkaerő mutatói ezzel romlanak, s egyre kevésbé lesz alkalmas a térség komolyabb tőkeberuházó kiszolgálására.

3.4. Nyertesek egy vesztes térben – a népességnövelő települések

3.4.1. Népességnövekedés és fejlődés

A fejlődést és a népesség növekedését nem korrelálhatjuk egyértelműen egymással, a köztudat mégis gyakran összefüggésbe hozza a két tényezőt. Az azonban nem igazán képezheti vita tárgyát, hogy a gyorsan fejlődő területek az odavándorlás és a fiatalosabb népességstruktúra révén általában dinamikus népességet is jelentenek. Érdeemes tehát külön foglalkozni a növekvő lélekszámú településekkel, főleg egy olyan térségben, amely összességében csökkenést mutat. Persze utóbbi sem biztos, hogy csak a vesztes pozíció következménye lehet, de a perifériára csúszó térségek népessége előbb-utóbb csökkenésnek indul, melyet csak speciális tényezők írnak felül (TÓTH J. 1990).

A relatív népességdinamika települési értékei természetesen nagy differenciákat mutathatnak, melyek változást okozhatnak a népességrangsorban is. Az átlagnál erősebben csökkenők visszaeshetnek, míg a jobbak, főleg az abszolút növekvők előre léphetnek. Az eltérő népességdinamika mögött különböző társadalmi-gazdasági folyamatok rejtőzhetnek. E részben Somogy növekvő lélekszámú településeinek demográfiai jellemzőit, valamint ezek társadalmi és gazdasági hatótényezőit vizsgálom.

A KSH statisztikai adatbázisaira támaszkodva – elsődlegesen a T-STAR demográfiai adatait alkalmaztam – a települések lakónépességének változását rangsorba állítva kiemeltem a növekménnyel rendelkezőket. A növekedés évi átlagos értékét összehasonlítva a megelőző két évtized népszámlálási adatbázisból származó változási ütemével a tendencia tartósságát ellenőriztem. A növekvő településeket kartogramon ábrázolva azok területi eloszlását értékeltem. Néhány jellemző demográfiai és gazdasági adat összevetésével a növekedés lehetséges okait igyekeztem feltárni, végül ez alapján kategorizáltam a településeket.

3.4.2. Növekvő népességű települések Somogyban

A megye 244 településének 2001 utáni népességváltozásáról megállapítható, hogy az állomány alig harmada mutat a megyeinél jobb demográfiai értékeket. A

középső harmad a megyei veszteséget meghaladó arányú, 4-10% közötti fogyással rendelkezik. A harmadik harmad népességsökkenése igen erős, 10% feletti, míg a rekorderek bő 30%-os fogyást produkáltak az ezredforduló óta eltelt szűk évtizedben. Az ellenpólust az állomány 1/6-a képviseli, amelynek népessége abszolút értékben is növekedett. A 43 növekvő somogyi település alapadatait a 3. táblázatban foglaltam össze, közöttük mindössze két várost találunk. A megye 15 városa közül a második legnépesebb Siófok 3%-ot épphogy meghaladó növekedésével 22., a szomszédos Zamárdi – amely 2008-ban kapta városi címét – közel 6%-al a 14. leggyorsabban bővülő település volt a vizsgált időszakban.

A növekvő települések méretkategóriáiról – TÓTH J. (2002) tipizálása szerint – megállapítható, hogy az élmezőny kétharmadát törpe és apró falvak alkották. Ez részben érthető, hiszen a kis népességszám miatt, néhány újszülött vagy bevándorló is jelentős arányú változást jelenthet, részben viszont ellentmond az aprófalvak életképességéről alkotott képünknek. A két várost leszámítva mindössze 12 növekvő település népessége haladta meg az ezer főt, de a legjobb helyezést elérő Juta is csak a tizedik legnagyobb ütemben gyarapodó.

A népességnövekedésben kiemelkedő Nemeskisfalud 80%-os értéke, ami közel duplázódást jelent az évtized alatt. Ezt egy afrikai falu is megirigyelhetné. A rekordert nyolc település követi 14-21% közötti növekedési ütemmel, amelyek a világ átlagos népességnövekedési ütemét még jelentősen meghaladják. A következő három település 10-13% közötti növekménnyel a világátlag körül alakul, majd következik 13 átlag alatt, 3-9%-kal növekvő, s köztük van a két város is. A maradék 18 település növekedése csak jelképes, 3% alatti, de az európai stagnálásnak teljesen megfelel. Persze a megye 5,5%-os csökkenéséhez képest ez is igen jó mutatónak számít.

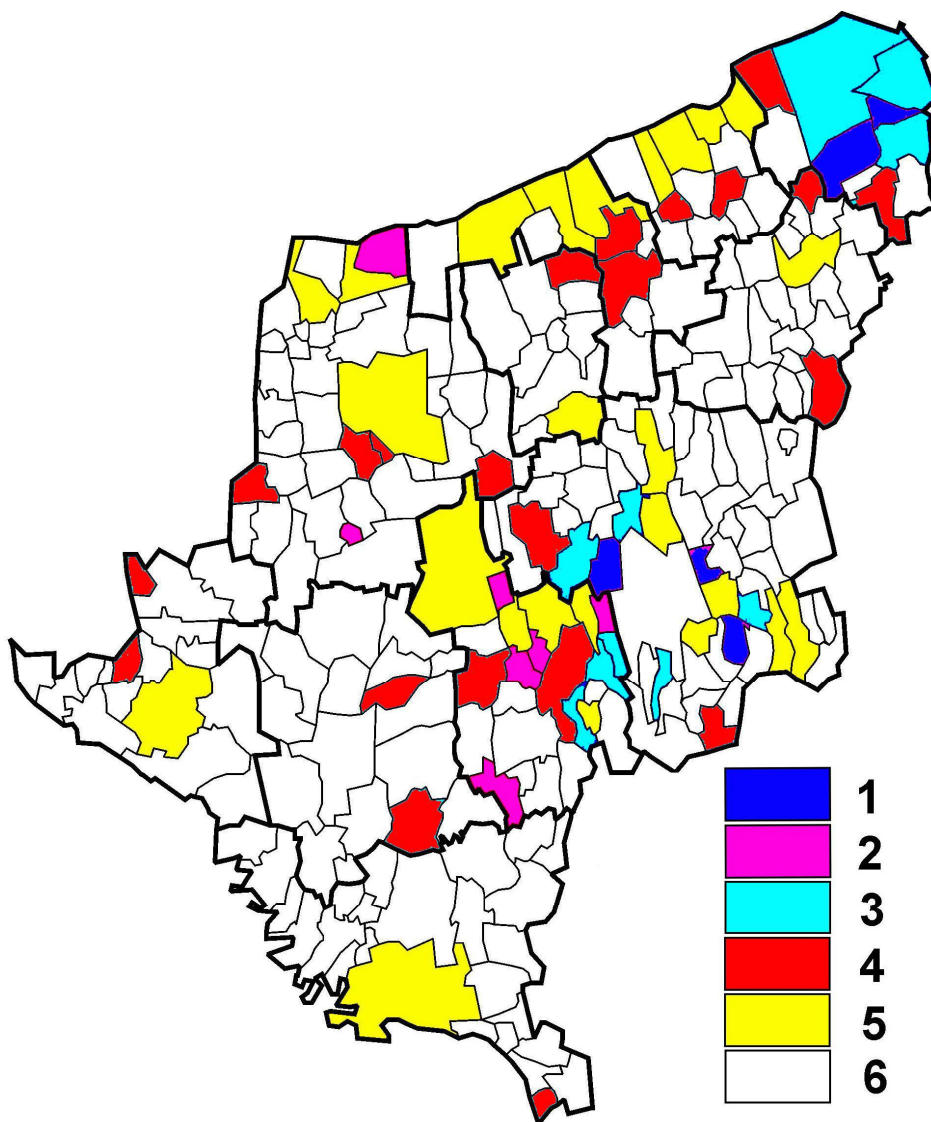
Érdekes, hogy a növekedést felmutatni tudó 43 település közül 29 csak a vizsgált időszakban produkálta ezt, azaz a korábban csökkenő tendencia fordult pozitívba. Némelyiknél az extrém fogyás váltott növekedésbe. 19 község kétszámjegyű, ebből öt bő egyharmadnyi népességfogyással jellemezhető az ezredforduló előtti két évtizedben. Csak 14-ben figyelhető meg a megelőző időszakban is növekedés, bár a gyarapodó települések száma ekkor is kb. 40 volt.

3. táblázat. Somogy megye növekvő népességű települései

Település	Lakónépesség		Absz. növ .	Növ. %	Évi átl. növ. ‰	Évi átl növ. ‰	Nép. vált. ‰
(méretkategóriák szerinti színezéssel)	2000	2007	2000-2007			1980-2001	
Nemeskisfalud	58	100	42	72,41	80,93	-40,44	-57,97
Balatonmáriafürdő	566	655	89	15,72	21,08	-12,52	-23,25
Kölkút	562	647	85	15,12	20,32	-3,82	-7,72
Pálmajor	338	389	51	15,09	20,28	-7,65	-14,89
Kaposhomok	432	496	64	14,81	19,93	4,33	9,50
Orci	522	593	71	13,60	18,39	3,24	7,04
Kaposújlak	661	744	83	12,56	17,04	-2,73	-5,57
Siójut	538	594	56	10,41	14,25	11,18	26,29
Kisasszond	166	183	17	10,24	14,03	-14,74	-26,79
Juta	1 152	1 257	105	9,11	12,54	20,02	51,64
Ságvár	1 762	1 910	148	8,40	11,59	4,07	8,89
Gige	353	379	26	7,37	10,20	-6,36	-12,53
Gálosfa	297	315	18	6,06	8,44	-21,96	-37,27
ZAMÁRDI	2 250	2 382	132	5,87	8,18	-4,96	-9,91
Kelevíz	343	360	17	4,96	6,93	-4,71	9,43
Porrog	246	258	12	4,88	6,83	-21,19	-36,22
Kaposszerdahely	958	1 003	45	4,70	6,58	13,66	32,97
Balatonszabadi	2 871	3 001	130	4,53	6,35	6,63	14,88
Magyaregres	610	634	24	3,93	5,53	1,87	4,01
Mezőcsokonya	1 239	1 284	45	3,63	5,11	-0,59	-1,23
Gadány	365	377	12	3,29	4,63	-11,81	-22,08
SÍÓFOK	23 318	24 031	713	3,06	4,31	5,72	12,72
Teleki	219	225	6	2,74	3,87	-27,80	-44,69
Kereki	557	572	15	2,69	3,80	-2,88	-5,87
Csököly	1 145	1 171	26	2,27	3,21	-7,12	-13,94
Szabás	639	652	13	2,03	2,88	-2,54	-5,20
Szenna	747	762	15	2,01	2,84	0,74	1,56
Törökkoppány	486	494	8	1,65	2,34	-15,04	-27,26
Pogányszentpéter	510	518	8	1,57	2,23	-4,42	-8,88
Somogyfajszt	529	537	8	1,51	2,15	-5,98	-11,83
Baté	844	855	11	1,30	1,85	1,22	2,60
Somogytúr	426	431	5	1,17	1,67	-15,72	-28,30
Hetes	1 155	1 168	13	1,13	1,60	5,82	12,96
Somogysimonyi	90	91	1	1,11	1,58	-31,34	-48,77
Szőlősgyőrök	1 219	1 231	12	0,98	1,40	-10,14	-19,26
Görgeteg	1 191	1 202	11	0,92	1,31	-6,75	-13,25
Lulla	253	255	2	0,79	1,13	-10,53	-19,93
Szentborbás	134	135	1	0,75	1,06	-16,39	-29,32
Bárdudvarnok	1 199	1 207	8	0,67	0,95	-9,00	-17,28
Ádánd	2 336	2 346	10	0,43	0,61	1,57	3,34
Zselicszentpál	397	398	1	0,25	0,36	3,70	8,06
Látrány	1 363	1 366	3	0,22	0,31	-0,34	-0,71
Som	684	685	1	0,15	0,21	-3,73	-7,55

(Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A növekvők területi eloszlásában a mindkét intervallumban gyarapodó 14 település a megye északkeleti csücskében, valamint Kaposvár körül csoportosult (38. ábra). Közülük ötnek növekedési rátája haladta meg a 10%-es ütemet, a többi kilenc alatta maradt ennek. Fejlődésükben legnagyobb és legdinamikusabb centrumok vonzó hatásai érvényesülhettek az agglomerációs folyamatokkal kiegészülve.

38. ábra. A somogyi települések népességváltozási típusai 1980-2008 között
(Forrás: saját szerkesztés)

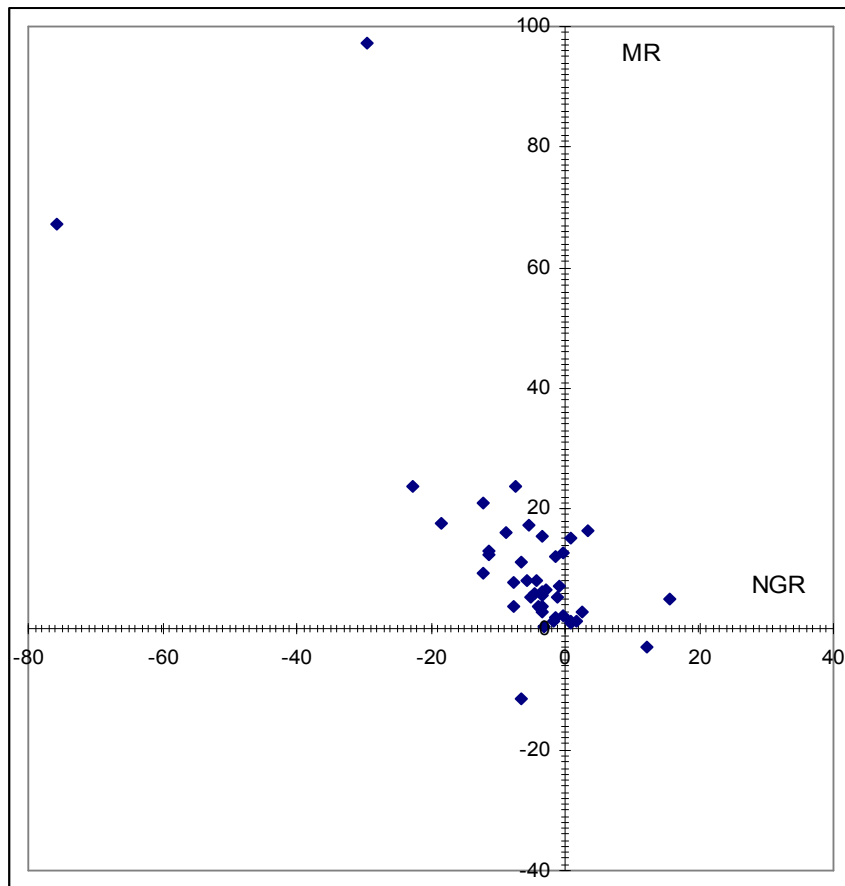
Jelmagyarázat:

- 1 – gyorsan növekvő, hosszútávon növekvő, 2 – gyorsan növekvő, korábban csökkenő,
- 3 – növekvő, hosszútávon növekvő, 4 – növekvő, korábban csökkenő,
- 5 – korábban növekvő, jelenleg csökkenő, 6 – hosszútávon csökkenő.

A legdinamikusabb somogyi centrum Siófok, egyedüli városként maga is a tartósan növekedők körébe tartozott. A korábban visszaeső népességű települések közül 10%-ot meghaladó gyors növekedésbe váltott hét község, egyikük a Balaton partján, a többi Kaposvártól nyugatra terül el, de az agglomeráció belső gyűrűjébe csak Kaposújlak tartozik. A gyengébb növekedési ütemű és korábban nem növekvő települések elszórtan helyezkedtek el a megye közepén, részben az agglomeráció külső gyűrűjében, és az északi részen, a balatoni háttérben, de jut egy-egy a nyugati, a keleti és a déli peremre is. Mérsékelt növekedésük befolyásolója részben itt is lehet a közeli kiscentrum, vagy a Balaton-tengely dinamizáló ereje, de néhány városoktól távoli településnél egyéb okot kell keresni.

A korábbi növekedők közül szembetűnő a városok és a Balaton-parti községek többségének, továbbá több kaposvári agglomerációba tartozó, főutak mentén elhelyezkedő településnek ebből a körből való kiesése. A városok és a főutak menti települések növekedésének áthelyeződése a második vonal zónájába a dezurbanizációs folyamatok megindulását is jelezheti, ami Magyarországon a rendszerváltás óta lecsúszott menekülő rétegek sajátja. A megyeszékhely Kaposvár, és a korábban harmadik legnépesebb Nagyatád már a nyolcvanas évek óta csökkenő népességgel rendelkezett, két miniváros, Lengyeltóti és Kadarkút társaságában. Mindkét intervallumban csökkenő népességű a faluállomány bő háromnegyede, melyek szinte összefüggően karolják körül a kaposvári növekvő agglomerálódó térséget. Néhány kivételtől eltekintve szinte csak hosszútávon csökkenő településekkel rendelkezik a Tabi, a Lengyeltóti, a Nagyatádi, a Csurgói és a Barcsi kistérség is.

A népességet két tényező befolyásolhatja. A természetes szaporodás és a migráció. A 43 somogyi település népességének növekedésében alapvetően a vándorlás játszotta a fő szerepet (39. ábra). Mindössze két településnek van negatív vándorlási egyenlege, ugyanakkor a természetes szaporodás pozitív oldalán is csak néhány található. Extrém értékeikkel a többiektől elszakadva a diagram bal felső negyedében található a rekorder Nemeskisfalud és a szintén idősek otthonával rendelkező Kőkút.

39. ábra. A 43 település természetes szaporodása és belföldi vándorlási különbözete
(Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Érdekes, hogy több település esetében a természetes fogyásnál kisebb a belföldi vándorlási különbözet rátája. Sőt, Somogysimonyinál mindkét adat jelentős negatívumot mutatott, mégis növekedett a lakosság. Itt a lakónépesség növekedését – a statisztikai hibáktól eltekintve – a nemzetközi vándorlással magyarázhatjuk. Ez a T-Star egyik hiányosságára utal, mely települési szinten nem tartja számon a nemzetközi vándorlást, a migrációs adat csak a belföldit tartalmazza. A nemzetközi bevándorlás tényét viszont más adatok is alátámasztják, Budapest után Somogyban vásárolták a legtöbb lakás vagy üdülőcélú ingatlant külföldiek (KOVÁCS E. et al. 2004). A Balaton-part mellett néhány kis somogyi falu is jelentős célpontjává vált a vidéki életformát kereső külföldiek számára. Somogysimonyi ingatlanállományának több mint fele már külföldiek tulajdonában van, hiszen a nyugat-somogyi csendes aprófaluk kiürülő

házait felfedezték a német és a holland nyugdíjasok. Az ingatlanközvetítéssel is foglalkozó KEMKERS, R. (2009) szerint a hollandoknak egyik kedvenc területe a nagy, kertes ingatlanokat olcsón kínáló Dél-Dunántúl, de a koncentrációban bizonyára a közvetítői kapcsolat is szerepet játszott.

A pontosabb elemzéshez és az azonosíthatóság érdekében számszerűleg is érdekesek lehetnek a népmozgalmi mutatók és a rangsorban betöltött pozíció (4. táblázat). Eszerint 15 faluban és Zamárdiban 10%-ot meghaladó a vándorlási különbség éves rátája. Szintén 15 falu és a megye második legnépesebb városa 3-10% közötti bevándorlási rátával rendelkezett. Negatív vándorlási különbséget csak Gige és Somogysimonyi esetében tapasztalhattunk.

Nyolc település természetes szaporodása mutatott pozitívumot, közülük Pálmajor és Gige kiemelkedően magas mutatója messze felülmúlta a vándorlási különbség értékét, tehát náluk egyértelműen a magas születésszám okozta a népesség növekedését. Az élmezőnyben szereplő Kaposhomok és Orci pozitív szaporulata ellenére az azt meghaladó mértékű bevándorlás a főszereplő a növekedésben. A többi négy település gyenge szaporodása mellett a kismértékű bevándorlás is emelte a lakosságszámot.

Egy általánosan csökkenő térségben a népességnövekedés jelentős változásokat indukálhat a népességrangsorban betöltött pozíció esetében. Ennek mértéke függ a sorban szomszédos települések méretétől is. Az élmezőny öt települése húsz vagy annál több helyet lépett előre a népességrangsorban, míg további tizenháromnak tíz és húsz közötti volt az előre menetelése. A nagyobb lélekszámúak általában kevesebb helyezést tudtak javítani a rangsorban, mint a kisebbek. Siófok és Balatonszabadi pozíciója nem is változott, sőt Ádánd esetében a nála gyorsabban növekvő Zamárdi lekörözte, így növekedése ellenére Ádánd hátralépett a népességrangsorban.

4. táblázat. Somogy megye növekvő településeinek népmozgalmi mutatói,
és a népességrangsorban elfoglalt hely változása

Település	Term szap. ‰/év	Vándorlás ‰/év	Népességrang		
	2001-2007		2000	2007	változás
Nemeskisfalud	-29,60	97,16	243	234	9
Balatonmárfiafürdő	-12,31	21,08	121	99	22
Kőkút	-75,66	67,19	122	102	20
Pálmajor	15,72	5,00	178	154	24
Kaposhomok	3,27	16,37	155	132	23
Orci	0,82	15,17	134	114	20
Kaposújlak	-7,52	23,74	104	88	16
Siójut	-0,27	12,78	130	113	17
Kisasszond	-3,48	15,60	228	218	10
Juta	-5,29	17,19	64	53	11
Ságvár	-1,38	12,19	36	27	9
Gige	12,10	-2,86	171	160	11
Gálosfa	-8,89	16,04	193	176	17
ZAMÁRDI	-6,41	11,17	22	19	3
Kelevíz	-3,37	5,73	176	166	10
Porrog	-11,42	12,85	208	193	15
Kaposszerdahely	-0,90	7,15	70	68	2
Balatonszabadi	-1,10	5,48	13	13	0
Magyaregres	2,56	3,02	113	106	7
Mezőcsokonya	-4,32	8,10	55	52	3
Gadány	-22,61	23,69	169	162	7
SIÓFOK	-2,84	6,53	2	2	0
Teleki	-1,31	1,95	218	202	16
Kereki	-3,37	6,29	124	116	8
Csököly	1,61	1,37	65	61	4
Szabás	-0,22	2,22	108	101	7
Szena	-4,46	6,01	92	86	6
Törökkoppány	-18,32	17,57	144	133	11
Pogányszentpéter	0,84	1,12	137	128	9
Somogyfajsz	-7,74	7,91	133	122	11
Baté	-5,68	8,09	82	75	7
Somogytúr	-3,73	3,65	156	146	10
Hetes	-11,39	12,39	63	62	1
Somogysimonyi	-6,47	-11,50	238	238	0
Szőlősgyörök	-7,80	3,94	56	55	1
Görgeteg	-1,69	1,31	60	58	2
Lulla	-4,00	3,91	206	194	12
Szentborbás	-12,16	9,33	232	229	3
Bárdudvarnok	-3,49	3,77	59	57	2
Adánd	-3,40	2,85	20	21	-1
Zselicszentpál	-5,12	5,31	162	153	9
Látrány	-3,17	0,31	51	47	4
Som	0,83	1,25	102	94	8

(Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Az átlagtól jelentősen eltérő népességalakulásnak különböző társadalmi-gazdasági okai lehetnek. Ezen okok a statisztikai mutatókban is nyomot hagynak, s az adatok elemzése révén feltárhatók. A vizsgált települések jövedelmi helyzetét, valamint társadalmi és gazdasági fejlettségének néhány adatát szemléltettem az 5. táblázatban. Az életszínvonal általános jellemzésére a következő fejezetben tárgyalt településfejlettségi vizsgálat „életkörülmény” faktorának, a települési értékeit is szerepeltettem (KERESE T. 2001). A megye falvainak átlagánál gyengébb, negatívan értékelhető indikátorokat pirossal, a megye egészének átlagánál jobb értékeket pedig késsel kiemelve kirajzolódott a növekvő népességű települések három csoportja.

Az elsőbe a többségében pozitív mutatókkal rendelkezők tartoztak. Ezek kizárólag a megyeszékhelyet övező urbanizálódó falvak vagy a Balaton közelében, főleg Siófok környékén elhelyezkedő települések. Ide tartozik Siófok és Zamárdi is, a két növekvő lélekszámú város, melyek Kaposvár szomszédjaival, Jutával és Hetessel együtt kizárólag pozitív mutatókkal rendelkeztek. Ezen falvak valamint a két város népességnövekedése mögött valós társadalmi-gazdasági fejlődés húzódik meg. Siófok és környéke az ország gazdasági magterületéhez való közelsége, valamint a Budapest-Zágráb tengely helyzeti előnyét és a balatoni idegenforgalom hullámait meglovagolva évtizedek óta Somogy legdinamikusabb kistérsége. A modern közlekedésből még jóideig kimaradó a gazdasági lecsúszás jeleit mutató megyeszékhely egyértelműen a szuburbanizáció korszakába lépett. Napjaink egyik fő tendenciájaként az agglomerálódás jelei mutatkoznak a környező településgyűrű növekedésével.

Az ellenpólust a zömében vagy teljes egészében negatív mutatókkal jellemzett települések alkották. Közülük hétnek az összes adata gyengébb az átlagnál, de további hét település csak egy-két pozitív mutatóval rendelkezett. Ennek ellenére a vándorlási különbözet ezeknél is magas pozitívumot mutat és helyenként természetes szaporodás is van. Közös jellemzője e településeknek, hogy a roma lakosság aránya az átlagot meghaladó mértékű, s többségében a Szigetvár-Marcali között húzódó sávban helyezkednek el.

5. táblázat. A növekvő somogyi települések néhány mutatója

Név	Havi 1 főre jutó Ft	Tercier foglalk. %	Munka- nélküli %	Inak- tívok %	Eltar- tott/ 100fő	Roma- lakos %	Komf. nélk. lak. %	Élet- körül. faktor
Nemeskísfalud	49 164	42,9	13,8	55,2	157	13,8	61,2	-1,07
Balatonmáriafürdő	67 748	74,8	2,4	46,1	72	0,0	1,8	1,09
Kőkút	34 359	48,9	5,2	58,9	349	3,7	69,9	-1,66
Pálmajor	36 469	26,5	7,5	31,6	474	6,3	54,8	-
Kaposhomok	48 641	48,1	7,2	36,9	115	2,2	26,9	-0,16
Orci	73 442	53,4	2,9	32,5	64	0,0	7,2	1,61
Kaposújlak	74 740	60,4	5,9	35,6	61	0,0	6,4	1,04
Siójut	66 511	62,6	10,0	31,8	75	0,0	13,8	0,97
Kisasszond	58 210	47,8	2,4	42,1	98	0,0	48,6	-1,39
Juta	72 892	73,8	2,6	27,6	58	1,1	7,4	2,28
Ságvár	62 185	66,3	5,1	33,1	74	0,5	13,3	0,84
Gige	47 376	41,5	7,0	37,9	202	17,7	37,9	-1,28
Gálosfa	58 692	51,7	15,5	33,7	73	0,3	27,4	-1,16
ZAMÁRDI	78 969	73,1	4,1	37,1	63	0,0	1,8	1,06
Kelevíz	57 409	42,0	6,3	43,5	92	9,5	31,3	0,36
Porrog	59 371	44,3	4,9	45,7	97	2,5	43,3	-0,62
Kaposszerdahely	65 788	54,2	3,1	28,8	74	4,1	16,7	1,72
Balatonszabadi	70 399	68,2	4,7	33,6	74	0,3	8,3	1,57
Magyaregres	61 618	47,1	4,7	29,6	77	3,0	16,1	0,90
Mezőcsokonya	59 886	55,9	5,4	37,0	85	2,0	16,2	0,93
Gadány	60 930	40,6	9,4	43,9	143	11,7	51,2	-1,06
SÍÓFOK	85 747	72,3	3,7	32,4	69	2,0	2,4	1,84
Teleki	42 133	64,5	11,8	38,4	226	3,0	26,5	0,02
Kereki	68 177	52,4	2,3	40,8	72	1,1	12,3	1,11
Csököly	51 937	50,4	5,5	38,9	149	10,1	33,6	-0,38
Szabás	57 626	46,7	7,2	40,2	152	9,5	25,5	-0,21
Szena	72 310	61,0	3,3	32,9	100	8,9	18,8	0,34
Törökkoppány	68 105	46,1	5,6	41,3	63	0,4	21,8	-0,01
Pogányszentpéter	58 303	43,4	3,7	32,6	106	7,2	25,3	-0,31
Somogyfajsz	55 541	47,1	7,7	35,9	140	3,7	40,3	-1,53
Baté	74 867	58,3	6,3	33,7	69	2,2	9,9	1,36
Somogytúr	59 249	53,4	8,1	40,7	84	0,7	22,9	0,32
Hetes	65 250	66,9	4,5	33,7	90	0,5	7,7	1,29
Somogysimonyi	63 902	57,1	0,0	45,8	61	0,0	38,9	-0,52
Szőlősgyőrök	58 687	56,3	8,7	34,8	80	0,7	7,7	1,11
Görgeteg	56 243	46,2	7,7	38,4	135	8,7	17,3	-0,06
Lulla	64 134	30,3	7,5	39,0	70	0,8	14,9	-0,26
Szentborbás	62 340	31,8	11,1	51,1	132	18,5	56,3	-2,21
Bárdudvarnok	63 445	55,5	5,1	36,7	87	2,1	35,2	-0,09
Adánd	62 447	62,3	4,0	32,5	92	0,9	9,3	1,50
Zselicszentpál	75 060	61,3	5,5	30,1	73	0,0	8,4	1,76
Látrány	60 305	55,3	4,7	35,6	79	5,0	8,0	0,93
Som	60 066	61,7	4,5	32,0	82	0,8	27,4	0,33
Megyei átlag	72 816	62,1	4,7	34,6	81	3,1	13,2	-
Községek átlaga	64 021	54,6	5,4	37,7	95	4,4	22,1	-

(Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Itt kell megjegyezni, hogy a 2001-es népszámlálás etnikai hovatartozást önbevallás alapján jelző adatai jelentősen alulértékelik a cigányság arányát. A 2003-as MTA kutatás például közel 30 ezer romát ad meg Somogy megyére a KSH alig 10 ezres létszámahoz képest. A cigány önkormányzat szerint viszont ennél is több, legalább 35 ezres a lélekszámuk. Ez a 4,4% helyett 8,8%, illetve 10,5%-os megyei arányt jelentene. A települések szintjén még nagyobb eltérés mutatkozhat, de más településsoros értékek hiányában kénytelenek vagyunk a KSH adatait alkalmazni. Az országos jövedelemstatisztikában is sereghajtó Pálmajorban a 6,3%-os KSH adat ellenére az önkormányzat szerint is a falu lakossága szinte teljes egészében roma. Magyarország Nemzeti Atlaszában (1989) – a nyolcvanas évek felmérésén alapuló – vonatkozó térképe szerint is az említett Szigetvár-Marcali sáv falvainak többségében 10% feletti, jónéhányban pedig 20%-ot is meghaladó az arányuk. Minden bizonnyal állíthatjuk tehát, hogy a települések növekedését a roma etnikum magas szaporodási rátája, „megélhetési gyermekvállalása”, és az előregedő majd kihaló somogyi lakosság helyére irányuló migrációja okozhatja.

A harmadik növekedési csoportot azok a települések alkották, ahol az előző két tényező együttesen vagy mérsékelten lépett fel, így nincs egyértelmű hatása a települési mutatókra. Ezen kívül előfordulhatott, hogy egyéb bevándorlást gerjesztő feltételek jelentették a település növekedésének induktorát. Ilyen lehet például Nemeskisfalud, vagy Kőút esetében a népmozgalmi mutatók extrém értékeit okozó idősök otthonába irányuló bevándorlás. Törökkoppány esetében a térségi iskola a pedagógusok falusi térségben kiemelkedő bérszínvonalával az átlagjövedelem, valamint a szellemi foglalkozásúak arányának javítása mellett némi migrációs vonzerőt is gyakorol a térség ellátatlan falvainak lakosságára. Pogányszentpéter dinamikáját Nagykanizsa közelsége segíthette. Végül ebbe a csoportba tartozik Somogysimonyi is, az M7-es közelében fekvő csendes törpefalu, ahová az ingatlanvásárlás mellett a letelepedésre is számos külföldit vonzott a szép nyugodt környezet.

3.4.3. A „nyerő” települések típusai

Az erősen csökkenő népességű Somogy megye településállományának mintegy hatoda, 41 község és két város mutatott népességnövekedést. Ezek földrajzilag a megye északkeleti részében és a megyeszékhely körül csoportosultak, illetve elszórva a megye közepén és délnyugati felében helyezkedtek el. A növekvő népesség elsődleges oka a bevándorlás volt, de néhány falunál a természetes szaporulat is pozitív. A települések társadalmi-gazdasági mutatóinak elemzésével az alábbi csoportok voltak elkülöníthetők:

1. „Valódi nyertesek” a valós fejlődésük következtében migrációs vonzerőt kifejtő települések. A növekvő népesség a közeli munkaerőcentrumok kereslete által indukált pozitív vándorlási egyenlegnek köszönhető. Zömmel urbanizálódó, fejlett települések a megyei átlagánál jobb indikátorokkal. Részben a somogyi gazdaság forró pontjaként a siófoki kistérségben alkottak tömböt, részben a stagnáló Kaposvárt fogták gyűrűbe, jelezve a szuburbanizáció folyamatát.

2. „Látszat nyertesek” a korábban előregedő lakosságú falvak, melyek régóta a roma migráció célpontjaivá váltak. A cigányok magas aránya a nagyobb gyermekvállalási hajlandóságon keresztül fiatalos demográfiai szerkezetet hozott létre. Itt a természetes szaporodás is szerepet játszott a népesség növekedésében, de a további szelektív migráció is elősegítette a falvakban az etnikum arányának növekedését. Nagyrészt átlag alatti társadalmi-gazdasági jellemzőkkel rendelkező, pusztuló képet mutató települések a megye közepén tömörültek.

3. „Véletlen nyertesek” azok lettek, melyeknél egyik hatás sem jelent meg markánsan, illetve valamely más speciális hatótényező gyarapította a népességet. A vegyes mutatókkal rendelkező települések elszórtan helyezkedtek el a megye területén. Növekedésük esetleges is lehetett és nem tartós tendencia, hiszen az ezredforduló előtt jórészt még csökkenő népességű volt.

A 43 település növekedésével előretört a megye népességrangsorában, helyzetük azonban mégsem mindig irigylésre méltó. Az első két csoport valószínűleg tartósan növekedni fog, de társadalmi-gazdasági fejlődésük a szétszakadás irányába mutat. Ennek jövőbeni meggátolása településfejlesztési politikánk sikerességének egyik fokmérője lehet.

4. Somogy térszerkezete a rendszerváltozás után

4.1. Tér és társadalom a piacgazdasági átmenetben

A politikai rendszerváltás és a piacgazdasági körülmények kiépülése mélyreható változásokat hozott a térszerkezet alakulásában, amit a történeti fejezetben már részben kifejtettem. Sajnos 1990 statisztikai rendszerváltozást is jelentett annyiban, hogy az adatgyűjtések és a nyilvánosságra hozott információk terén számos változás történt. Ez megnehezíti a folyamatok hosszabb időtávban való követését, és a kontinuitások keresését. TÓTH J. (1995) szerint a „statisztika válsága” is kialakult, ami a kutatási eredmények megalapozottságát kérdőjelezi meg, hiszen minden tudományos következtetés annyira áll biztos alapokon, amennyire az azt megalapozó statisztikai adatok helyesek.

Az 1990 körüli átmeneti állapotok jelentették viszont a „starthelyzetet” az azóta eltelt – egyre inkább már a globális piacgazdaság, valamint az Európai Unió által befolyásolt – bő két évtized térfolyamataiban. Mivel a megelőző korszakok elég változatosan érintették a településhálózat egyes elemeit, a különböző kiindulási pozíciók elég jelentős befolyást gyakoroltak piacgazdasági fejlődésükre, így a jelen viszonyait is erősen meghatározták. Az ezredforduló körüli folyamatok megértéséhez ezért célszerű rögzíteni a megye rendszerváltás korában fennálló térszerkezetét. Ebben a fejezetben faktor- és klaszteranalízis együttes alkalmazásával vizsgáltam Somogy megye településeinek fejlettségbeli differenciáit az 1990-es és az azt követő évek adatai alapján.

4.2. A faktor- és klaszteranalízis, mint módszer

A társadalmi-gazdasági tér sokdimenziós jellege megnehezíti jellemzőinek számszerű kifejezését, ami fontos feltétel a regionális elemzésekben. Ha a térnek csak egy vagy néhány tipikus dimenzióját vizsgáljuk, csak a területi struktúra egy részösszefüggéséről kaphatunk képet. Az indikátor jó megválasztásával ez jól közelítheti az egészet, de hibalehetőségeket is hordoz. Az egyszerű adatkezelés és világosabb értelmezhetőség miatt a kutatások többségét mégis így végezzük. A

sokdimenziós értékelő módszerek egy része egyszerű matematikai pontozással összegzi a különböző elemek értékeit, vagy a sorrendiségre alapozva végzi el az összetett tulajdonságok számszerűsítését. A hazai területfejlesztés kiemelten támogatott kistérségeit és településeit ilyen egyszerűbb pontozásos rendszerre alapozva határozza meg az adminisztráció (FALUVÉGI A. 2003).

A számítógépek és az elektronikus adatbázisok elterjedésével együtt vált a faktor- és klaszteranalízis gyakran alkalmazottá az olyan átfogó vizsgálatokban, melyek egyszerre veszik figyelembe a tér számtalan jellemzőjét (SIKOS T. T. 1984). Ezek az összetett matematikai eljárások az egyes változók és elemek közti összefüggéseket is megmutatva, az elvont tulajdonságok kvantifikációját, az elemek sokszempontú csoportosítását teszik lehetővé. A térinformatikai módszerek a gyors térbeli áttekintést, és a kiindulási adatok egyszerű visszakeresésének lehetőségét is biztosítják. Szép számú példát találunk alkalmazásukra a hazai térkutatásban (BELUSZKY P. – SIKOS T.T. 1982, 2007, NEMES NAGY J. 1994, RECHNITZER J. 2002). Számos bírálat is éri azonban a módszert, mert sokszor bizonytalanná, néha erőltetetté válhat az eredmény a kapott új változók szubjektív megítélése, az eredmény korlátozott érvényessége vagy a nehéz reprodukálhatóság miatt (CZIRFUSZ M. 2010).

Analitikus vizsgálatomban a megye 1995-ben önálló 239 települését a társadalom, a gazdaság és az infrastruktúra helyzetét jellemző 24 változóval írtam le (2. melléklet). Az alapadatok forrása jórészt a KSH népszámlálási adattára volt, melyet néhány mástól származó adatsorral is kiegészítettem. Mivel az alapadatok általában abszolút mennyiségben fejezték ki az ábrázolt jelenségek településenkénti jellemzőit, a minőséget kifejező relatív értékeket kellett előállítani. Ez bizonyos esetekben egy részjelenség egészhez viszonyított arányának kifejezésében, bizonyos esetekben a jelenségek egy főre, vagy a populáció egy részére jutó értékében valósult meg. A másodlagos változók kiszámítását és az analízisek lefolytatását az egyik legelterjedtebb számítógépes statisztikai programcsomag, az SPSS segítségével végeztem.

A többféle eljárással is lefuttatott analíziseket összehasonlítva csak kisebb eltéréseket tapasztaltam az eredmények közt. Végül a faktoranalízishez a

főkomponens vizsgálatot, a klaszteranalízishez a legközelebbi szomszéd eljárást választottam. A kapott faktoroknak – a változók korrelációs mátrixa alapján – a társadalmat és a gazdaságot komplexen leíró szubjektív elnevezések voltak adhatók. A faktorértékek és a klaszterek területi megjelenítéséhez a Mapinfo térinformatikai szoftvert alkalmaztam.

4.3. Somogy településeinek faktoranalízise

A főkomponens vizsgálaton alapuló analízis során öt, egynél nagyobb saját értékkel rendelkező faktor jelentkezett. Ezek közül az első 45,3%-os varianciamagyarázattal rendelkezik, a második 9,5%-os, a többi három 5% körül van. Az öt faktor kumulált varianciamagyarázata 69,2%, ami kielégítőnek mondható (6. táblázat).

6. táblázat. A faktoranalízis eredménytáblázata közvetlenül az SPSS-ből

Változó	Kommunalitás *	Faktor	Saját érték	Varian.m.	Kumm.v.m.
ADFIAR90	.62189 *	1	10.86900	45.3	45.3
AKTARA90	.73042 *	2	2.26977	9.5	54.7
ELTAKT90	.74024 *	3	1.26879	5.3	60.0
EVAL9294	.47571 *	4	1.14782	4.8	64.8
FFKARA90	.82844 *	5	1.06348	4.4	69.2
JNCEGP92	.68114 *				
JOVPOP90	.79794 *				
KFKARA90	.78149 *				
KFORPO90	.66942 *				
KFT9294	.52521 *				
KFTPOP92	.69638 *				
KISKPO91	.70936 *				
KOMLAK90	.89592 *				
KPFLAK90	.73414 *				
L3XLAK90	.51322 *				
MERVON90	.64671 *				
MUNRAT93	.48610 *				
REGLAK90	.66575 *				
SZEARA90	.89875 *				
TELPOP91	.68857 *				
TERCAR90	.62206 *				
UJLLAK90	.74364 *				
VALPOP92	.76050 *				
VIZLAK90	.70587 *				

(Forrás: saját szerkesztés)

A rotált faktormátrix lehetővé tette a társadalmi-gazdasági tér faktorok mögötti összetett dimenzióinak értelmezését (7. táblázat). Bár nem kötelező nevet adni a kapott faktoroknak, alapvetően a 0,5 fölötti korrelációs értékek alapján

kerestem olyan – a társadalmi környezet minőségét jelző átfogóan informatív – fogalmakat, amelyek közel állhatnak a faktorok tényleges információtartalmához.

7. táblázat. A vizsgálatba vont változók és a faktorok forgatott korrelációs mátrixa

Változó tartalma	Faktor1	Faktor2	Faktor3	Faktor4	Faktor5
Személyi jövedelemadót fizetők aránya	,37955	,21088	,73226	,28466	,36907
Aktív keresők aránya a lakónépességből	,62076	,19644	,76295	,13242	,36811
Egy eltartottra jutó aktív keresők száma	,33851	,20183	,81618	-,19598	,15322
Egyéni vállalkozók számának változása 1992-94		-,18267		,64802	-,11284
Felsőfokú végzettségűek aránya aktívból	,59565	,45869	,18281		,85953
Jogi szem. nélküli gazdasági szerv. 1000 főre	,42352	,78641		,16001	,38842
Egy főre jutó adóköteles jövedelem	,75648	,46333	,63346	,16794	,58225
Középfokú végzettségűek aránya az aktívból	,71184	,46187	,44093		,74050
KFT-k számának változása 1992-94	,40832	,37033	,28100	,50526	,49661
KFT-k 1000 főre	,29173	,63786	,36424	,49310	,34029
Kiskereskedelmi forgalom egy főre jutó értéke	,36468	,80502	,11998		,43623
Összkomfortos és komfortos lakások aránya	,89804	,43565	,46395	,14232	,61804
Központi fűtéssel felszerelt lakások aránya	,81123	,31358	,48561	,26523	,42554
3 vagy több szobás lakások aránya	,70298	,21937	,34467		,22385
Munkaerő-vonzási index (helyben dolgozó / aktív)	,17266	,40772	,29747		,76085
Regisztrált munkanélküliek aránya az aktívból	-,66600	-,33736	-,28124		-,15858
1945 előtt épített lakások aránya	-,80258	-,34489	-,37269	-,19516	-,36698
Szellemi foglalkozásúak aránya az aktívból	,71935	,44181	,37636		,85350
Egy főre jutó telefonok száma	,46535	,71979	,22080	-,12297	,62255
Tercier szektorban dolgozók aránya az aktívból	,70738	,50170	,10270		,45328
Vendéglátó-ipari forgalom egy főre jutó értéke	,23464	,82772	,15695	-,13072	,27780
1980 és 1990 között épített lakások aránya	,78625	,42016	,44642	,34938	,47160
Egyéni vállalkozók 1000 főre	,42835	,80662	,33023	-,23968	,38267
Közütemi vízvezetékkel ellátott lakások aránya	,79170	,34280	,30301	,16253	,57241

(Forrás: saját szerkesztés)

1. faktor: A társadalom életkörülményeit közvetlenül kifejező jövedelem és lakásinfrastruktúra mutatói egyesültek a népesség képzettségi, gazdasági aktivitási jellemzőivel, valamint a harmadik szektor arányával az első faktorban. Mivel a legjobb korrelációt a lakásinfrastruktúrával és a jövedelemmel mutatta, „életkörülmény faktornak” nevezhetjük.
2. faktor: Inkább gazdasági jellegű adatok kerültek magasabb korrelációs pozícióba a második faktorra. A legerőteljesebb együttthatók a különböző újszerű, tehát a gazdasági tér átalakulását mutató vállalkozások egy főre jutó értékével jelentkeztek. Ehhez csatlakozott még a telefonsűrűség,

valamint ismét a tercier arány. Ez lehet a gazdasági tér átalakulását leginkább jelző, NEMES NAGY J. (1996) elnevezése szerint a „vállalkozói tér faktora”.

3. faktor: A társadalom gazdasági aktivitását mutató változókkal – aktív keresők, adófizetők és eltartottak aránya – valamint az egy főre jutó jövedelemmel volt erős kapcsolatban a harmadik faktor. Mivel ezek a társadalom hosszú távú stabilitásával vannak összefüggésben "társadalmi egészség" faktornak neveztem el.
4. faktor: A magángazdaság, az üzleti élet változásának jelzőszámaihoz – Kft-k, egyéni vállalkozások számának változása – kapcsolódik legerősebben a negyedik faktor, így ezt a „vállalkozói dinamika faktorának” hívhatjuk.
5. faktor: Több társadalmi jelenséggel, elsősorban a népesség képzettségi szintjével, a szellemiek és a harmadik szektor arányával, az ingázás mértékével, továbbá ismét néhány infrastrukturális mutatóval (telefonellátottság, lakáskomfort) korrelált erősen az ötödik faktor. További változókkal, köztük a gazdaságiakkal is jelentős, bár 0,5 alatti a korreláció. Ez a faktor a legnagyobb korrelációs értékeket mutató változók alapján a humán erőforrások, vagy tágabb értelemben „innovációs potenciál faktoraként” értelmezhető.

4.4. A faktorok területi szerkezete

A továbbiakban a faktorok települési értékeit elemeztem, amellyel a társadalmi-gazdasági tér dimenzióinak területi struktúrája volt feltárható. A húsz legjobb és legrosszabb faktorértéket kapott település között – a gazdasági dinamika kivételével – általában jó értékkel szerepeltek a városok. A megyei törésvonalat jól mutatja, hogy az élmezőnybe Nagyatádot kivéve csak a megye északkeleti felében lévő települések kerültek be (8. táblázat). A legrosszabb értékeket kapott települések viszont a gazdasági dinamika kivételével mind kisközségek, köztük viszont vannak déli és északi fekvésűek is, ami a méret szerepét emeli ki az egyes dimenziókban. A faktoranalízis részletes eredmény-táblázatát az egyes települések faktorértékeivel a 3. melléklet tartalmazza.

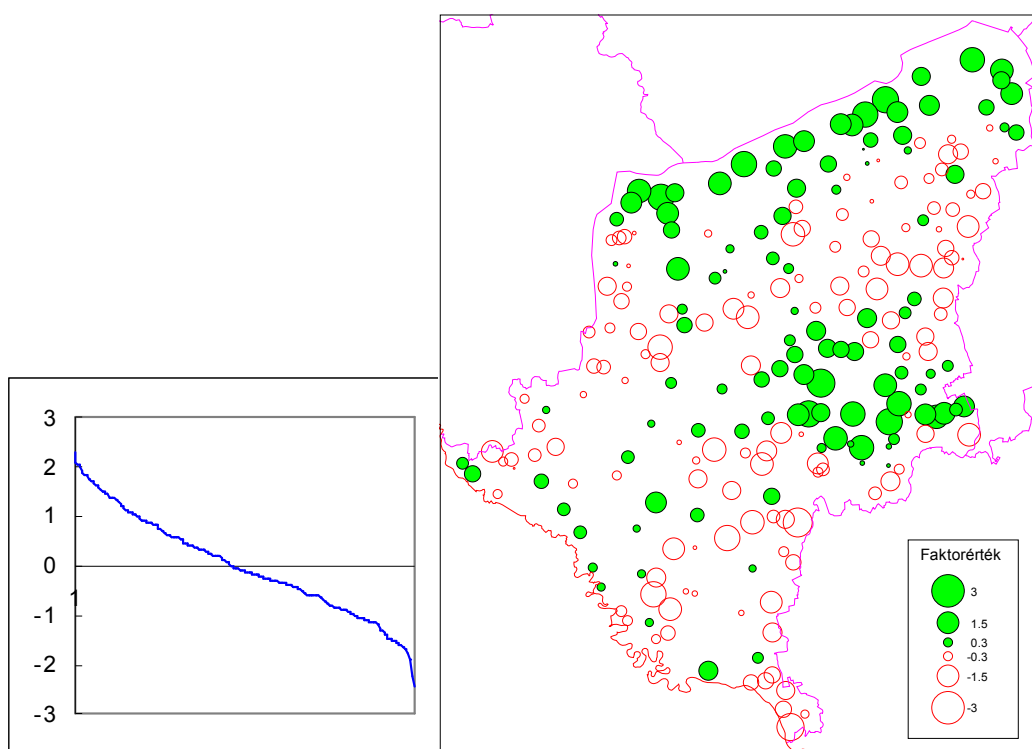
8. táblázat. Az öt faktor szerinti legjobb és leggyengébb értéket kapott húsz település

Nr.	Életkörülmények faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora
1	Juta	Somogybabod	Szentbalázs	Balatonmáriafürdő	Somogybabod
2	BALATONFÖLD.	Szorosad	Taszár	Zamárdi	Kelevíz
3	Kaposmérő	Komlósd	KAPOSVÁR	FONYÓD	Kercseliget
4	Balatonkeresztúr	Sérsekszőlős	TAB	SIÓFOK	Balatonfenyves
5	Sántos	Balatonendréd	BALATONFÖLD.	BALATONFÖLD.	Szentborbás
6	Balatonszárszó	Törökkoppány	Szorosad	Balatonkeresztúr	Sántos
7	FONYÓD	Pusztaszemes	FONYÓD	Balatonszárszó	Ráksi
8	SIÓFOK	Bőszénfa	SIÓFOK	Balatonszemes	Nagybajom
9	KAPOSVÁR	BALATONBOG.	NAGYATÁD	BALATONLELLE	Somodor
10	Taszár	Péterhida	Balatonberény	Balatonfenyves	Bakháza
11	Zselicszentpál	Balatonöszöd	CSURGÓ	BALATONBOG.	Szentgáloskér
12	BALATONBOG.	BALATONLELLE	Balatonmáriafürdő	KAPOSVÁR	Mernye
13	Kaposszerdahely	Kaposgyarmat	MARCALI	Balatonberény	Bárdudvarnok
14	Balatonberény	Sántos	Zamárdi	Sántos	Hencse
15	Mosdós	BALATONFÖLD.	Mosdós	Kisasszond	Kára
16	Balatonfenyves	Kőröshegy	Gyékenyes	BARCS	Szena
17	Orci	Potony	BARCS	NAGYATÁD	Kaposszerdahely
18	Balatonszabadi	Kaposújlak	Patca	TAB	Bodrog
19	MARCALI	Hosszúvíz	Igal	Kereki	Sérsekszőlős
20	Nagyberki	Zselicszentpál	BALATONBOG.	Balatonszabadi	CSURGÓ
*	*	*	*	*	*
20	Kisasszond	Szegerdő	Gadács	Jákó	FONYÓD
19	Kálmáncsa	Hajmás	Hajmás	Péterhida	Gölle
18	Ecseny	Kercseliget	Visz	Beleg	Somogyegres
17	Bedegkér	Nikla	Kaposhomok	Táska	Vízvár
16	Somogybükkösd	Somogyzitfa	Teleki	Istvándi	Szorosad
15	Rinyaszentkirály	Drávagárdony	Hács	Rinyaújlak	Balatonkeresztúr
14	Somogyfajsz	Drávatamási	Bálványos	Somogyegres	Balatonmáriafürdő
13	Kercseliget	Szenyér	Csombárd	Somogyudvarhely	Hosszúvíz
12	Bonnya	Nagyszakácsi	Gadány	Nemesdéd	Péterhida
11	Somogyaracs	Nemesdéd	Rinyakovácsi	Patosfa	Balatonberény
10	Somogyacsa	Somogyszentpál	Kisasszond	Bolhó	BALATONFÖLD.
9	Rinyakovácsi	Hollád	Porrogszentpál	Mesztegnő	Somogysimonyi
8	Kökút	Rinyabesenyő	Szilvásszentmárton	Zselickislak	Kisberény
7	Kisbajom	Libickozma	Fiad	Heresznye	Bonnya
6	Kisberény	Kökút	Rinyaújnép	Miklósi	Tótújfalu
5	Szenyér	Csákány	Főnyed	Somogyaracs	Rinyakovácsi
4	Rinyaújnép	Büssü	Kereki	Csurgónagymarton	Zala
3	Rinyabesenyő	Somogyaracs	Gyugy	Kára	Libickozma
2	Szentborbás	Tikos	Táska	Somogysárd	Patca
1	Visnye	Kisberény	Péterhida	Sávoly	Rinyaújnép

(Forrás: saját szerkesztés)

4.4.1. Életkörülmény faktor

A faktorértékek eloszlásgörbéje szerint az életkörülmények viszonylag egyenletes meredekséggel változtak a legjobbtól a legrosszabb értékekkel rendelkezők felé (40. ábra). A faktor terjedelme 2,28 és -2,44 között volt. 40 település -1-nél kisebb és 44, +1-nél nagyobb faktorértékkel rendelkezett, míg a tengely metszéspontja nagyjából az 50 %-nál található. A húsz legjobb között kizárólag a kaposvári és a balatoni agglomeráció települései találhatók, és a régi középváros Marcali. A leggyengébbek viszont mind a közlekedési utaktól többnyire távol eső pusztuló kis- és aprófalvak közül valók.

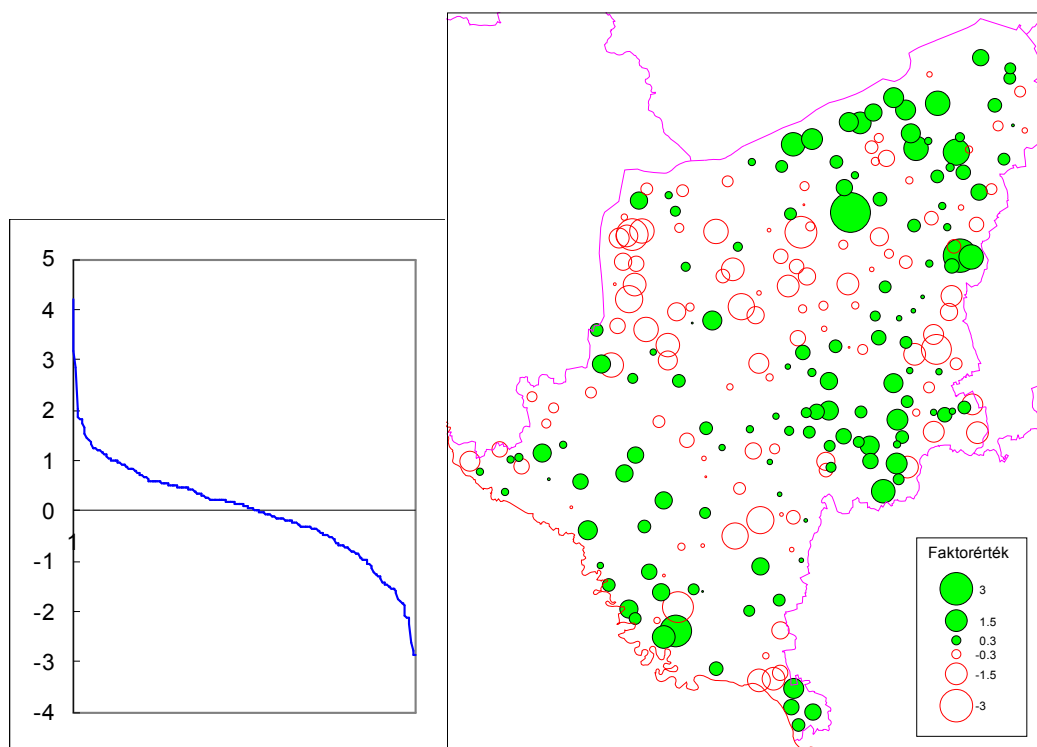
40. ábra. Az életkörülmények faktor értékeinek eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

A faktortérkép kitűnően ábrázolja a megye térszerkezetét. A balatoni és a kaposvári agglomeráció településeinek kiemelkedése szembetűnő. Markánsan kirajzolja a balatoni térszerkezeti vonalat, valamint Kaposvár vonzáskörzetének településeit. Közepes pozitív értékekkel jelentek meg a megye kisvárosai és néhány balatoni háttértelepülés, gyenge pozitív factorsorok jelzik az észak-déli Marcali-Barcs és délnyugaton a határ menti másodlagos térszerkezeti vonalakat.

Jelentős negatív faktorértékű összefüggő településcsoport figyelhető meg a Kaposvár-Nagyatád-Barcs vonal és a délkeleti megyehatár által közrezárt területen. Itt található a legalacsonyabb életkörülményekkel rendelkező, negatív rekordokat jelentő települések. A másik nagyterjedésű negatív csoportosulás a északkeleten, a Kaposvár és Siófok közötti "légüres térben" helyezkedik el. Jelentős depressziós térség még a megye nyugati határ menti régiója is.

4.4.2. Társadalmi egészség faktor

A társadalmi egészség valamivel szimmetrikusabban differenciált az előzőkhöz viszonyítva (41. ábra). A maximum érték 4,18, míg a minimum -2,87 volt. Egynél magasabb értéket viszont csak 28 település kapott, míg az -1-nél gyengébb települések száma 33. A nyolc legjobb szétszórta fekvő kistépülés lett, ezt követi néhány Balaton-parti vagy agglomerálódó falu. Ugyanakkor a negatív csúcsokat általában megyehatár menti, kisebb részt a Belső-Somogy északi felében lévő aprófalvak adták.

41. ábra. A társadalmi egészség faktorértékeinek eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

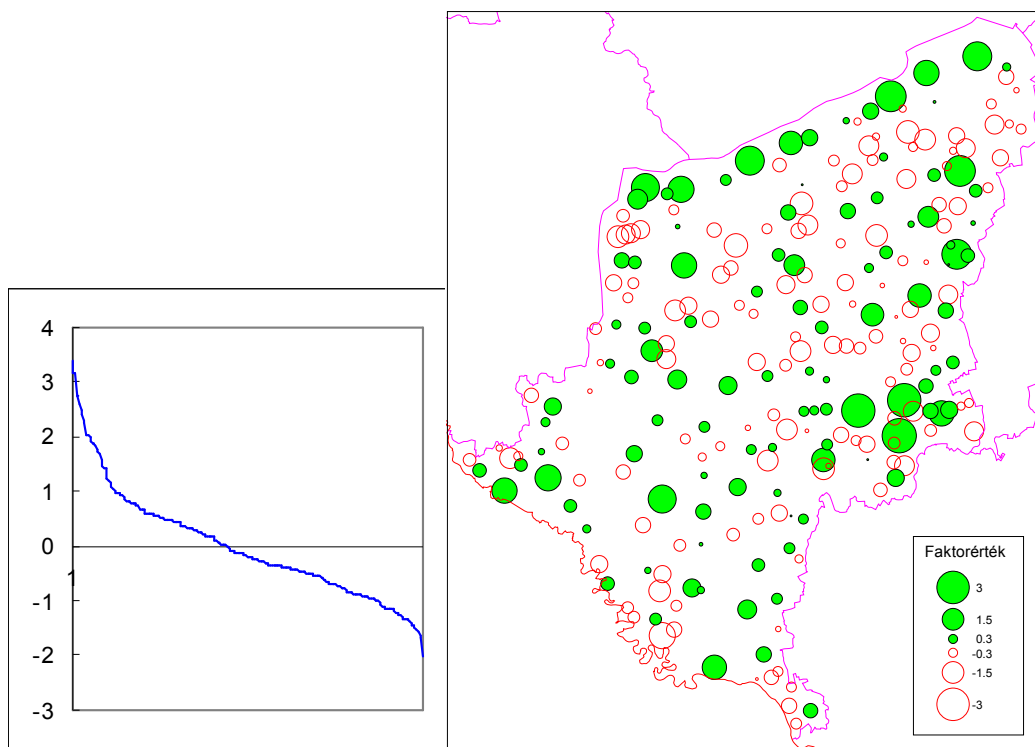
A faktortérképen ez a faktor szabálytalanabb elrendeződést mutat, inkább kisebb nagyobb göcökbe tömörültek a pozitív értékű települések. Itt is kirajzolódik a Balaton-part és a kaposvári agglomeráció, de néhány ezekről távolabb eső település is erős pozitív értékekkel rendelkezett. A Dél-Belső-Somogy közepes falvai egy harmadik összefüggő pozitív csoportot alkottak. Ismét jelentős negatív terület a Kaposvár-Marcali közti térség, valamint a megye nyugati és keleti határ menti térsége. Sok település erősen negatív faktorértéket kapott, ezek egy része az északnyugati megyehatár mentén tömörül.

4.4.3. Innovációs potenciál faktor

Itt is inkább a pozitív csúcs jelent meg a görbén, bár az eloszlás elég egyenletesnek mondható (42. ábra). 30-30 település volt egynél távolabb a nullától mindkét irányban. Maximumként a 3,37 és minimumként a -2 értéke kissé aszimmetrikusnak mondható. A megyeszékhely és a többi város kitüntetett szerepét jelzi, hogy a húsz legjobb település közt található Balatonlellét és Lengyeltótit kivéve a megye tíz városa, valamint a kaposvári és a balatoni agglomeráció több települése is. A leggyengébb faktorokat többnyire városoktól távoli kistelepülések kapták.

A faktortérképen kirajzolódtak ugyan a fő térszerkezeti irányok, de az első két faktorénál nehezebben kivehetők. A legmagasabb pozitív értékek azonban többnyire ezek mentén, illetve a városok esetében figyelhetők meg. Kiemelkedő Kaposvár és néhány szomszédos agglomerálódó község értéke, amely a megyeszékhely iskolaváros jellegét is tükrözhetette. Közepes pozitív értéket kaptak a közlekedési vonalak mentén elhelyezkedő egyéb települések.

A negatív faktorú halmazokat számos jó értékkel rendelkező település bontotta meg, így azok kevésbé egyértelműen mutatkoztak, mint az első két faktor esetében. Érdekes, hogy a legrosszabb potenciálú települések a balatoni háttér kis falvai és a megyeszékhely vonzáskörzetének peremén elhelyezkedő községek.

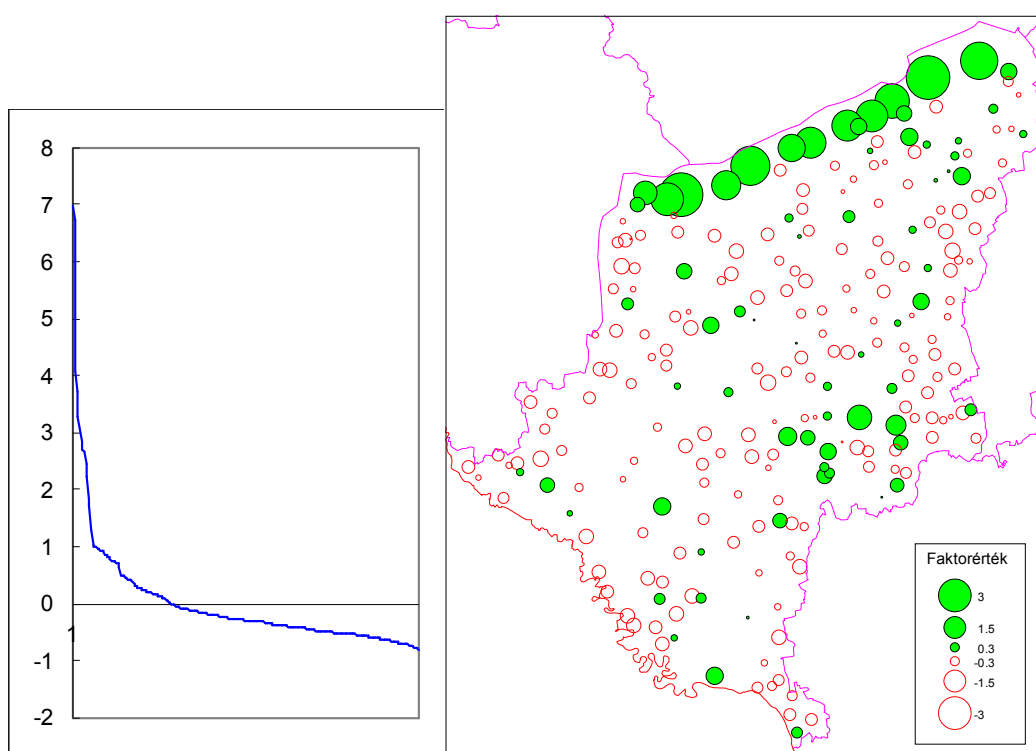
42. ábra. Az innovációs potenciál faktorértékeinek eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

4.4.4. Vállalkozói tér faktor

Ez a legaránytalanebbul megjelenő faktor. Kiugró, hét közeli értéket kaptak a vállalkozói térben kiemelkedő Balaton-parti települések, míg a faktor minimuma csak -0,8 körül volt. A kimagasló pozitív érték valamint a faktorértékek eloszlásgörbéjének hirtelen törése mutatta, hogy a gazdasági tér átalakulása – vagyis a vizsgálatban elsősorban szereplő az új értékeket hordozó vállalkozói formák eloszlása – rendkívül differenciált volt még a rendszerváltás után (43. ábra). 16 település kapott egynél nagyobb értéket (közülük kettőé hatnál is magasabb). További 53 esik 0-1 közé, míg a többi 170 helység a negatív tartományban oszlik el. A húsz legmagasabb értékű település közül az első 11 és további három Balaton-parti, vagy a közvetlen háttér települése. A többiek a megye városai és a kaposvári agglomeráció néhány települése. A húsz leggyengébb település pedig ismét a kis falvak közül került ki.

A faktortérkép is a vállalkozói tér erőteljes Balaton és város orientáltságát mutatja. A legmagasabb pozitív értékű települések sorával markánsan kirajzolódik

a balatoni erőtgengely. Ennek árnyékában szinte elveszik a kaposvári agglomeráció közepesen pozitív csoportosulása is. Ezt magyarázhatja a Balaton speciális idegenforgalmi funkciójának a vállalkozások életre hívásában betöltött kiemelkedő induktori szerepköre. Csak néhány kisebb pozitív érték jelzi a megye kisvárosait. Érdekes, hogy néhány perifériális kistelepülés is jelentős pozitív értéket kapott a faktortérben. A vállalkozói térben is nagy összefüggő negatív területek rajzolódtak ki, melyek nagyjából megegyeztek az előző faktorok szerinti depressziós területekkel, de a negatív értéket kapott települések száma valamivel nagyobbak, a faktorok numerikus értékei viszont kisebbek voltak.

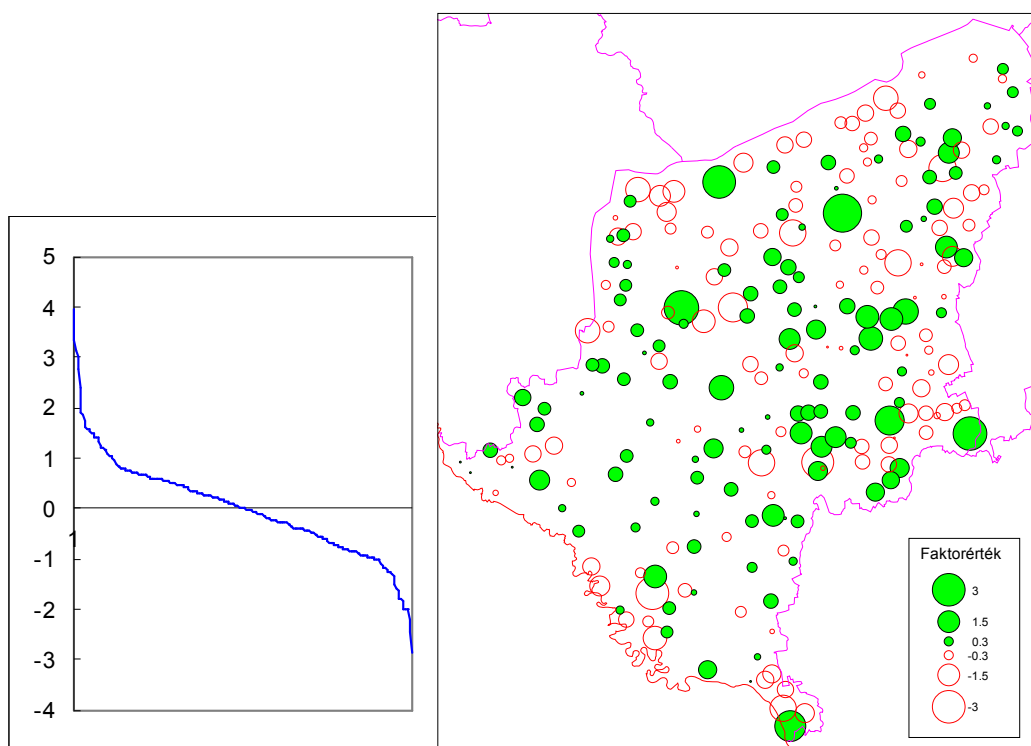

43. ábra. A vállalkozói tér faktorértékeinek eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

4.4.5. Gazdasági dinamika faktor

A gazdaság változásában a pozitív csúcsot alkotó települések ugranak ki markánsan, de a „gödör is mély” (44. ábra). 3,95 és -3,02 közötti faktorértékek a társadalmi egyészség faktoréhoz hasonlóan oszlottak el. 28 település kapott egynél nagyobb értéket, míg hatan a kettőt is jelentősen meghaladták. Kiugrásukat jelzi az eloszlásgörbe két jelentősebb törése. A negatív csúcsot az a 25 helység

jelenti, amely -1-nél kisebb értékkel jelent meg. Érdekes, hogy a legjobbak között alig található Balaton-parti helységek, melyek a vállalkozói tér faktorában kiemelkedőek voltak, inkább a kistelepülések kaptak pozitív értékeket. A negatív póluson elhelyezkedő húsz település közt viszont több balatoni is található.

44. ábra. A vállalkozói dinamika faktorértékeinek eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

A faktortérképen a legfeltűnőbb, hogy a többinél kiugró Balaton-part negatív értékeket kapott. Ez talán annak köszönhető, hogy a vizsgált időszak nem éppen a balatoni fellendülés korszaka (angolnavész, algavirágzás, délszláv-válság stb.), másrészt az is szerepet játszhatott, hogy a Balaton-parti „vállalkozás-bumm” kissé lecsengőben volt. A megye többi részén a gazdasági dinamika szeszélyes térbeli eloszlású. A térszerkezeti vonalak nem rajzolódtak ki, a pozitív értékű települések a negatívokkal sokszor keveredve helyezkednek el. A többi faktor szerint jól kirajzolódó negatív értékű településhalmazok sem figyelhetők meg. Ez talán jelenthette a depressziós területek néhány településének beindult fejlődését vagy a munkanélküliekből lett „kényszervállalkozókat” is. Persze a kisebb méretű települések nagyobb relativitása is okozhatta a jelentős faktorérték-szélsőségeket.

4.5. A faktorértékek klaszteranalízise

A faktorértékek hierarchikus klaszteranalízisének eredménye a települések közti hasonlóságokat és különbségeket szemléletesen megjelenítő dendrogram (4. melléklet). Az összevonások ágrajza alapján jól elkülöníthetők az egyes településcsoportok, mindenekelőtt a 11 Balaton-parti település. Egy 121 és egy 107 elemet magába foglaló csoport összevonására a 22. lépésben került sor. Mindkettő három-három alcsoportra volt bontható. További kisebb alcsoportok is megjelentek, de ezek jellemzői nem váltak el szignifikánsan egymástól, és a kezelhető számú csoport érdekében is célszerűnek tűnt a hét klaszteres mélység megtartása.

A városokat és a nagyobb lélekszámú falvakat tartalmazó – a dendrogram alsóközép részén elhelyezkedő – csoport összevonása a 13-15. lépésben történt. A három alcsoport közül a kicsi, nyolcelemű kettes tartalmazza a megye négy jelentősebb, nem a Balaton partján fekvő városát, Kaposvárt, Nagyatádot, Marcalit és Tabot, valamint négy községet. Utóbbiak közül három a kaposvári agglomeráció tagja, a negyedik pedig az azóta várossá vált gyógy-idegenforgalmi központ Igal. Három város (Barcs, Csurgó, Lengyeltóti) és az azóta szintén városi rangot kapott Nagybjom és Kadarkút, 45 nagyobb létszámú községgel került összevonásra hármas klaszterben. Végül a négyes alcsoportba 50 falu került. A főleg kis- és aprófalvakat tartalmazó, a dendrogram felső részén található ötös, hatos és hetes klaszter összevonására csak a 17-18. lépésben került sor. Ez jelezheti, hogy a kistelepülések közt is éles differencia van.

A hét klaszter az őket alkotó települések faktorértékeinek átlagai alapján rangsorolható volt (9. táblázat). A klaszterek faktorátлагаiból megállapítható, hogy a Balaton-parti települések csoportja magasan kiemelkedett a vállalkozói tér faktorában, továbbá a legjobb átlagot érte el az életkörülmények és a társadalmi egészség faktorában is. A vállalkozói dinamika faktorában viszont igen rosszul szerepelt, míg az innovációs potenciálja a második legjobb lett.

9. táblázat. A faktorok klaszteranalízise alapján kijelölhető csoportok faktorátlagai

Klasz- ter	Telep. szám	Összes faktor átlaga	Élet- körülmény faktor átlaga	Társadalmi egészség faktor átlaga	Innovációs potenciál faktor átlaga	Vállalkozói tér faktor átlaga	Gazdasági dinamika faktor átlaga
1	11	1.29832	1.64266	0.60340	1.63307	3.63493	-1.02243
2	8	1.05695	1.29563	0.54749	2.54316	0.68578	0.21271
3	49	0.40223	0.46006	0.19007	0.69705	0.03816	0.62579
4	50	0.12596	0.75384	0.45849	-0.10871	-0.22475	-0.24904
5	58	-0.12061	-0.72975	0.15793	-0.24242	-0.28830	0.49947
6	19	-0.62021	-0.81986	-1.80449	-0.61226	-0.40157	0.53713
7	44	-0.68102	-0.69924	-0.41204	-0.93944	-0.26709	-1.08730

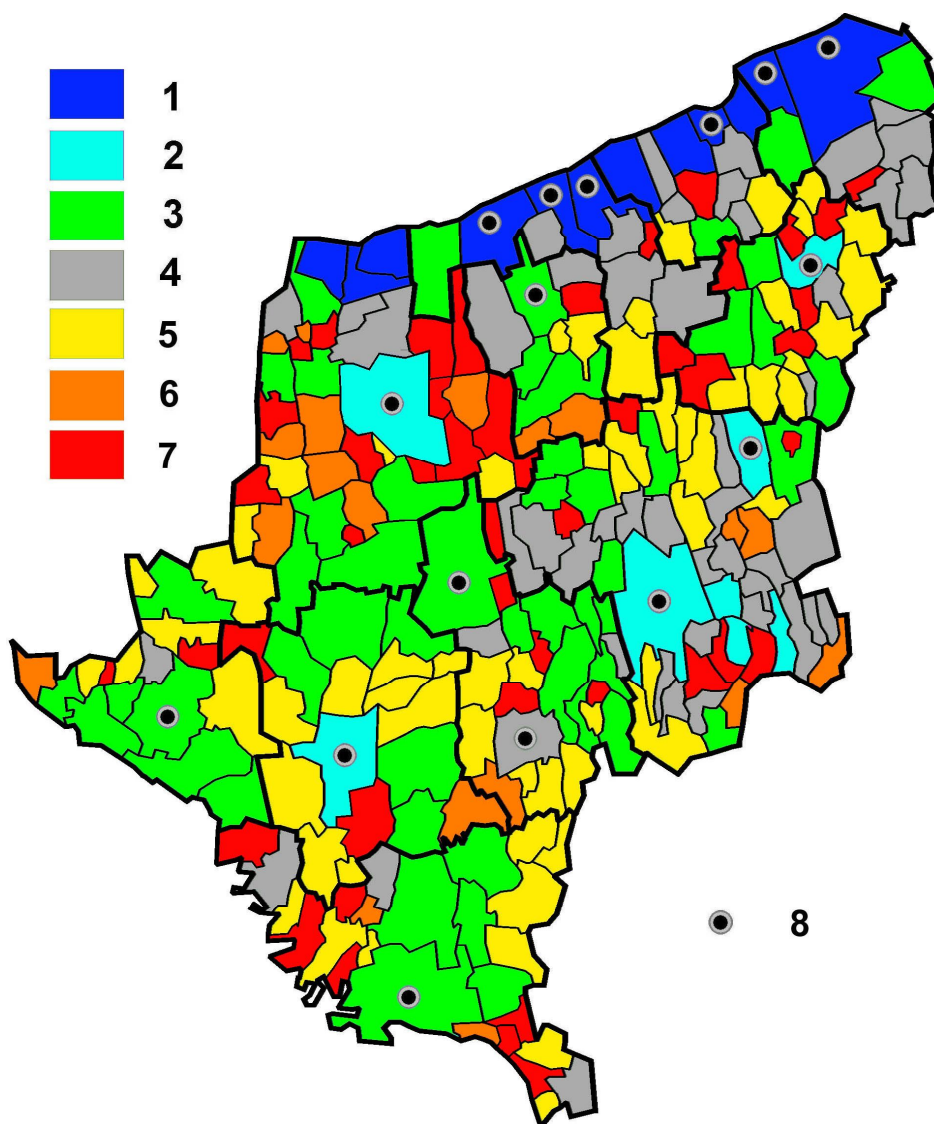
(Forrás: saját szerkesztés)

A második csoportot képező négy város és négy község az életkörülmény, a társadalmi egészség és a vállalkozói tér faktora szerint a második legmagasabb átlagokat kapta, a vállalkozói dinamika szerint csak a középmezőnybe tartozott, míg magasan a legjobb az innovációs potenciál terén. A 49 települést tartalmazó harmadik csoport a legjobb faktorátlagot kapta a gazdasági dinamika terén, viszont a többi területen csak közepes értékeket mutatott fel, sőt az életkörülmények és a társadalmi egészség faktorban a negyedik helyre szorult.

A negyedik csoport 50 községe, amely az életkörülmény és a társadalmi egészség faktora szerint is jó átlageredményű, a gazdasági faktorok és az innovációs potenciál terén jelentősen elmaradt a harmadiktól. Az utolsó három településcsoport is szóródást mutat az öt faktor átlagaiban. Az ötödik és a hatodik csoport a gazdasági dinamikában jó, míg a többi területen gyenge. Sőt a hatodik csoport három faktor szerint is a legrosszabb. A leggyengébb 33 települést tartalmazó hetedik csoport, a gazdasági dinamika és az innovációs potenciál faktor átlagában lett a legrosszabb. Bár három faktornál ez a csoport jobb, mint a hatos, összesített átlaguk alapján ezek képviselik a somogyi települések legesélytelenebb, legfejletlenebb lemaradó részét.

A faktorok klaszteranalízise alapján elkülönített településcsoportokat térképre vetítve látható a megye aránytalan fejlettsége (45. ábra). A kiemelkedő egyes klaszter települései az északi határ mentén a Balaton-parton rendeződtek vonalba, kirajzolva a legerősebb térszerkezeti vonalat. A kettes csoportba tartozó nyolc

fejlett település közül hat a keleti megyehatár északi feléhez közel, míg Marcali a Balaton közelében található. Nagyatád egyedül képviseli a fejlett csoportot a megye délnyugati felében, mivel Barcs, Csurgó és Nagybajom a beszűkült "élmezőnyből" kiszorulva csak a közepes harmadik klaszterbe került. Sőt, Kadarkút egyedüli városként a gyenge közepes négyesbe tartozik. A falvaknál a térszerkezeti tényezőkön túl a méret is játszott szerepet a besorolásban, így náluk a kép – főleg az erősen fejletlen falvaké – inkább mozaikos.

45. ábra. A komplex település-fejlettségi klaszterek Somogyban

(Forrás: saját szerkesztés)

Jelmagyarázat: 1 – Kiemelkedő, 2 – Fejlett, 3 – Közepes, 4 – Gyenge közepes, 5 – Fejletlen, 6 – Erősen fejletlen A, 7 – Erősen fejletlen B, 8 – Város.

A fő térszerkezeti irányok jobban felismerhetők, ha a klasztereket az úthálózattal együtt ábrázoljuk (5. melléklet). A Balaton partján húzódó hetes főút és a Budapest-Zágráb vasúti fővonal mentén sorakozó első csoportba tartozó települések a megye főtengelyét jelölik, mely a nemzetközi Adria-folyosó része. A második csoportban lévő centrumtelepülésekkel együtt a harmadik csoport települései jelenítik meg a megye másodlagos erővonalait, melyek többnyire a másodrendű közlekedési főútvonalak mentén helyezkedtek el. Közülük a kelet-nyugati Kapos-völgyi a legmarkánsabb, mely a 61-es főút és a Dombóvár-Kaposvár-Gyékényes nemzetközi vasút nyomvonalának szétválása következtében nyugat felé kettéágazik, így szerepe gyengül. A tervezett M9-es autópályát a jövőben bizonyára megerősíti ezt a térszerkezeti vonalat, hiszen a megye nagy részét és Tolnán keresztül a Dél-Alföldet és Erdélyt bekapcsolhatja az „Adria-folyosóba”.

A megye nyugati részén – a 68-as főút mentén – az észak-déli futású Marcali-Barcs térszerkezeti vonalat a kettes és a hármas klaszter települései rajzolják ki. A szintén észak-déli irányú Kaposvár-Fonyód erővonalat a hármas klaszter falvai jelzik a térképen a két város között vezető másodrendű vasútvonal mentén, amelyet azonban közút nem erősített meg. A közúti főirányt jelentő 67-es utat ugyanis keletebbre helyezték el Balatonlelle irányában, melynek térszervező ereje még alig jelentkezett. Érdekes, hogy az egykor fontos Barcs-Gyékényes másodrendű vasút ma már szintén nem jelent látható térszerkezeti vonalat. Több, a megye területén csak rövid szakaszon található térszerkezeti vonal is sejthető a főútvonalak meghosszabbításával.

A további településcsoportok elrendeződése az alábbiak szerint alakult. A közepes faktorátlagú négyes klaszter települései legnagyobb részben a kaposvári agglomeráció külső gyűrűjében és a Balaton háttérében találhatóak. A leggyengébb faktorértékeket felmutató ötös, hatos és hetes klaszter településeinek többsége a megye határai mentén, illetve a térszerkezet erővonalai közötti belső perifériákon fekszik. Érthető módon a leggyengébb klaszterbe tartozott a zsáktelepülések zöme. Jelentősebb összefüggő hátrányos területek alakultak ki aprófalvakból Marcali és Tab környékén, valamint Kadarkút zónájában, a Belső-Somogy és a Zselic határán.

4.6. Somogy településrendszere a faktor- és klaszteranalízis alapján

A felvett adatmátrix faktoranalízise öt faktort eredményezett, melyek kumulált varianciamagyarázata 69,2%-ra adódott. A faktorstruktúrában jól tükröződött a társadalom és a gazdaság tere. A korrelációs mátrix elemzése alapján az egyes faktoroknak az életkörülmény, a társadalmi egészség, az innovációs potenciál, a vállalkozói tér és a vállalkozói dinamika faktora neveket adhattam. A kapott faktorértékek térinformatikai ábrázolása már felhasználható volt a területi eltérések leírására. A kartogramokon szemléltethető volt a megye településeinek több szempontú differenciálódása. Ennek segítségével megállapítható a települések adott faktor szerinti fejlettségi szintje, az előny vagy a lemaradás jellege és relatív mértéke. Mindezek diagnosztizálása segítséget nyújthat a terület- és településfejlesztésben.

A klaszteranalízis hét csoportjának kartogramján megjelent a megye településterének némileg mozaikos szerkezete, de a fő erőtengely és a megyepólus egyértelműen kirajzolódott. Az egyes fejlettségi típusok részben logikusan meghatározható területi konfigurációt mutattak, melyben a közlekedési fővonalak voltak a fő térszervező tényezők, részben a nehezebben elérhető belső terekben az útviszonyok szerint tagolódtak. Az összetett analízis jól használható volt a települések különbségeinek meghatározására, a közlekedési vonalak és az elérhetőség fejlődést befolyásoló szerepének megítélésre.

5. Somogy településrendszere a jövedelmek alapján

5.1. Forró és hideg pontok a somogyi jövedelmekben

5.1.1. Fejlettség és jövedelem

Napjaink településhálózat-fejlődésének alakításában meghatározóvá válhattak a gazdasági tevékenység területi differenciái. Ennek fő statisztikai jelzőszámai azonban csak nagyobb területi egységekre aggregálva érhetők el. A GDP és export adatokat pl. csak megyei szintig teszi közzé a magyar statisztika, így a területi különbségek mikroszintű elemzésére ezek az indikátorok nem alkalmazhatók. A centrum-periféria viszonylatokat viszont jól mutathatják a népesség életkörülményeit közvetlenül meghatározó jövedelmi különbségek, amelyet már települési szinten is publikálnak (RECHNITZER J. 2008). Ezek a jól fizetett álláshelyek tömörülésén túl az ingázási hajlandósággal és a demográfiai szerkezettel is összefüggésben lehetnek, így számos területi kutatásban alkalmazott fő indikátor (NEMES NAGY at al. 2001, MALAKUCZINÉ PÓKA M. 2003, PÉNZES J. 2007, 2009, BARRIOS, S. – STROBL, E. 2009).

Az egy főre jutó adózott jövedelmekben már csak a híresen elmaradott Szabolcs-Szatmárt tudta megelőzni Somogy. Ez a fentiekkel együtt egyértelművé teszi periférikus helyzetét Magyarország területi-gazdasági struktúrájában. A települések szintjén természetesen ez a rurális terület is differenciált. A közelmúlt polarizációját a jövedelmi különbségek területi szerkezetével, ezek társadalmi hatótényezőinek feltárásával vizsgáltam.

5.1.2. Települési jövedelemadatok és a térszerkezet

A KSH településsoros adatbázisaira valamint a CID Cég-Info Kft. marketing célú jövedelemindex számításaira támaszkodó kutatás elsődleges indikátoraként az utóbbi – utolsó válság előtti évre vonatkozó – 2008-as egy főre jutó jövedelem adatait vettem figyelembe. Ez a lakosság teljes elkölthető bevételét veszi számba, illetve az adózott jövedelmeket és a társadalmi juttatásokat együttesen tartalmazza. Számos kistépülés végzett a ranglistán kiemelkedően jó helyen, így

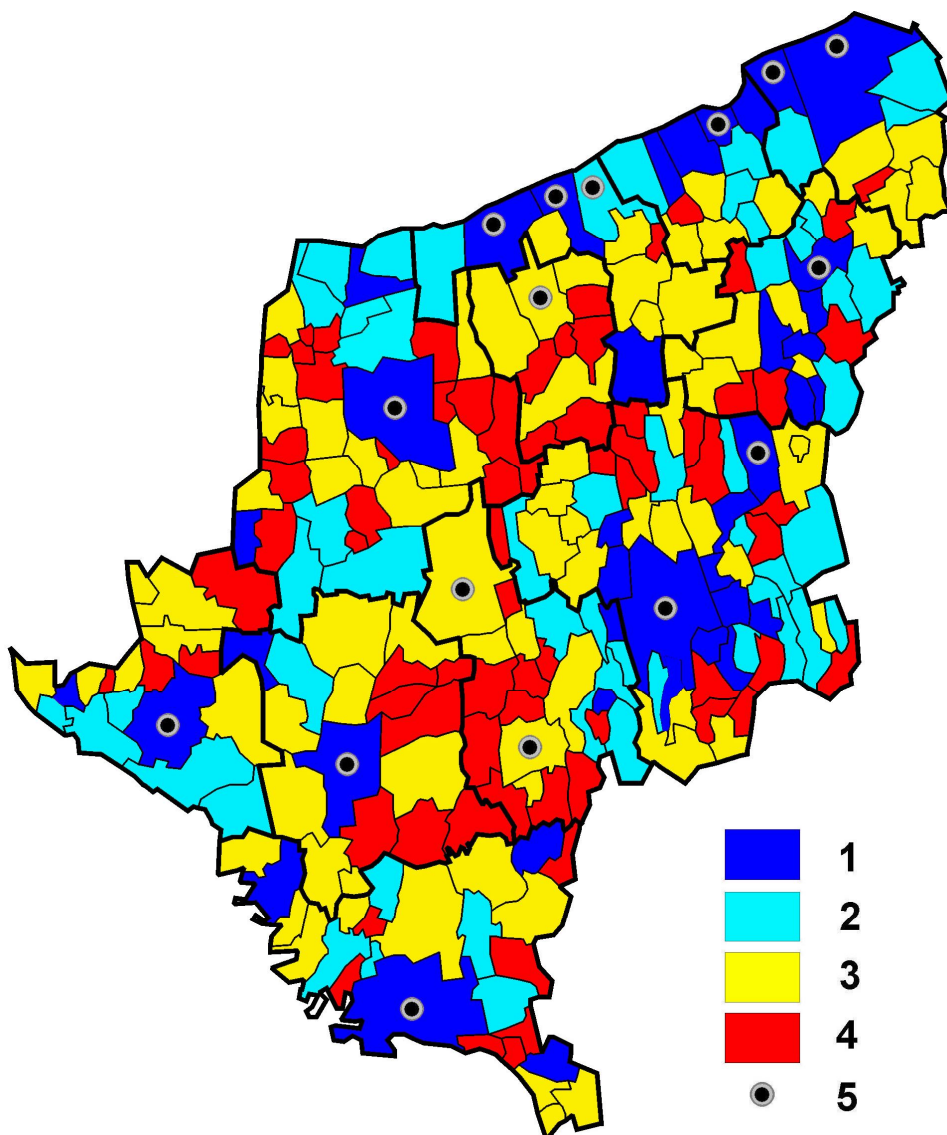
a magyar hírsajtóban nagy publicitást kapott megjelenése. Összevetettem ezt a KSH – bérekből és a tőkehozadékból származó, a NAV nyomán kalkulált – adózott (bevallott) jövedelemre vonatkozó adataival is. Az adatsorokból a területi különbségek jellegzetes mutatóit kalkuláltam, és a települések jövedelem-kategóriáit kartogramon ábrázolva vázolható volt a megye jövedelmi térszerkezete. A „gazdag” és „szegény” falvak területi eloszlását külön is ábrázoltam. A szélsőséges jövedelmi helyzetű aprófalvak társadalmi struktúráját vizuálisan elemezve – az alsó és felső jövedelmi decilisekből képzett csoportok átlagszámainak összevetésével – a különbségek lehetséges okaira mutathattam rá.

5.1.3. A somogyi jövedelmek területi eloszlása

A megye népességének egy főre jutó tiszta jövedelme havi 73 ezer forint volt, ami kb. 260 eurónak felel meg. A települési átlagjövedelmek eloszlása a 34-107 ezer közötti tartományra terjedt ki. A két véglet közötti jövedelmi olló értéke tehát 3,2. Az országos 5,3-hoz képest ez valamivel kiegyenlítettebb érték, de elsősorban a kiemelkedő jövedelmű települések hiányoztak. A 245 település adatai alapján kalkulált Robin Hood-index 6,6-ra adódott. Ez jóval a korábban publikált 15 körüli értékek alatt van (NEMES NAGY J. 2005). Persze a CID adatbázisa tartalmazza a különböző társadalmi juttatások címén kapott egyéb lakossági bevételeket is, melyek célja épp a különbségek tompítása.

A KSH adózott jövedelem adataiból hasonló térszerkezet jelentkezett, bár a kistépülések esetében nagy eltérések is előfordultak. A megyei átlag itt 44 ezer forint, mely 6-64 ezer közötti terjedelemben oszlott el. A jövedelmi olló értéke tehát itt 10,4 volt. Az adózott jövedelmek alapján kalkulált Robin Hood-index 11,2-es értéke is kisebb az országosnál, ami kiegyenlítettebb somogyi jövedelmeket jelez, de itt is elsősorban a magas értékek hiányoztak. Az adózott jövedelmek 11,2-es és a teljes bevételekből számított 6,6-os érték közti csaknem kétszeres különbség a magyarországi társadalmi juttatások igen jelentős nivelláló hatását jelezheti. A két adatsor 0,8-as korrelációt mutatott egymással, amit a társadalmi jövedelmek és az adózott jövedelmek területi eloszlásában fennálló eltérésként is felfoghatunk.

A települések jövedelemkategóriáinak térbeli eloszlásában figyelemreméltó a magasabb jövedelmű települések peremi helyzete (46. ábra). A megye északi szélén lévő Balaton-part és a keleten elhelyezkedő megyeszékhely környékének kiemelkedése egyértelmű. További jó jövedelmi szintű zónát alkot a délnyugati határsávban elhelyezkedő kisvárosok és középfalvak sora. Szintén magasabb jövedelmű sáv rajzolódik ki a keleti határ mentén is, Kaposvár és Siófok között.

46. ábra. Somogy megye településeinek egy főre jutó „tisztá jövedelme” a megyei átlaghoz képest (a CID adatai alapján saját szerkesztés)
Jelmagyarázat: 1 – 100% fölött, 2 – 90-100%, 3 – 80-90%, 4 – 80% alatt, 5 – város.

A negatív ellenpólus a megye közepén, észak-déli irányban, mintegy hossztenegelyként húzódik, ahol még a városok is mélyen átlagon aluli jövedelemmel rendelkeztek. (Nemrég lettek városok.) Somogy sajátosan inverz textúráját részben a természetes határokkal, részben az ezek nyomán kiépülő peremi helyzetű főközlekedési irányokkal magyarázhatjuk. A két kiemelkedő térség részletesebb vizsgálatra is érdemes.

Kaposvár a Dél-dunántúli régió második legnagyobb települése. A körülötte alakuló agglomeráció Dombóvár felé már Tolna megyébe is átnyúlik. Bár néhány regionális funkciót sikerült magához vonzania, Pécs mellett alárendelt szerepet játszik. A 13. legnépesebb városunk igazgatási szerepkörét tekintve a 11. legfontosabb a magyar nagyvároshálózatban, de gazdasági jelentőségét vizsgálva csak a 16. (CSAPÓ T. 2008). Bár fejlettségi állapotát figyelembe véve helyzete jónak mondható, a dinamikus mutatókban rendre a sereghajtók közé kerül. Már LENGYEL I. – RECHNITZER J. (2000) versenyképességi vizsgálatában is a legnagyobb „vesztes” Salgótarjannal, Békéscsabával együtt. A városvezetés siker-kommunikációja ellenére, azóta is folyamatosan csúszik lefelé. Ezzel egybevág a jövedelmek relatív alacsony egy főre jutó értéke, melyben csak Miskolc, Hódmezővásárhely és Salgótarján van Kaposvár mögött a megyei jogú városok közül (KERESE T. 2010/b). A bérek növekedésében viszont már csak Salgótarjánt tudta megelőzni.

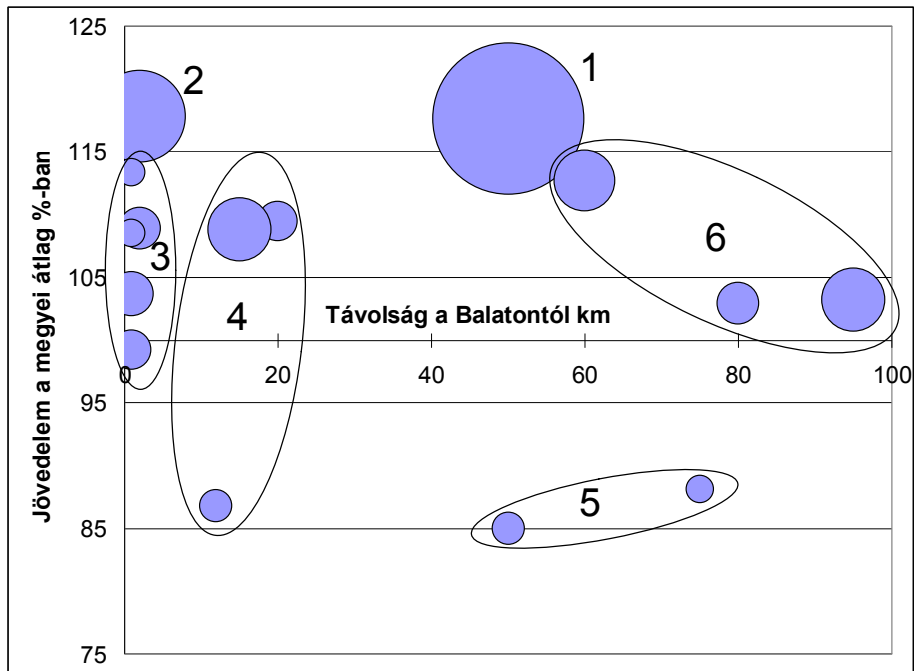
Mindennek okát abban találhatjuk, hogy a magyar közlekedéshálózat-fejlesztési koncepció révén a forgalom modern fővonalai továbbra is elkerülik Kaposvárt és a megye belső területeit, s a rossz állapotú másodrendű főutak megnehezítik elérését. A válság valószínűleg tovább késlelteti a modern közlekedés kiépítését. Mindaddig maradnak a széttaposott, sebesség-korlátozásokkal telerakott, részben lakott területeken futó utak. Ezt a potenciális tőkebefektetők is tudhatják, mert messzire elkerülik a várost, a belső erőforrások viszont nem elegendőek a dinamikus fejlődéshez.

Ezzel szemben a Balaton-part speciális idegenforgalmi szerepkörű agglomerálódó térsége nemzetközileg is kiemelkedő térszerkezeti helyzetben van. Itt fut át a Budapestet Padániával összekötő Adria-tengely, a Magyarország

fejlődését meghatározó András-kereszt ágai közül a második legfontosabb. Jelentősége az észak-keleti irányú Budapest-Kijev-Moszkva tengely erősödésével együtt csak növekedni fog. Az M7 autópálya révén kiemelkedő közlekedés-földrajzi helyzetben van, és jelentős részéről a Balaton Airport is gyorsan elérhető. Hátránya, hogy az egypályás Budapest-Nagykanizsa vasúti fővonal áteresztőképessége szűkös. Mindenesetre ez a megye legdinamikusabban fejlődő zónája. Különösen a Budapesthez is viszonylag közeli Siófok kiemelkedő – országosan is az élmezőnyben található a középvárosok között – gyakorlatilag a megye fejlődési pólusaként fogható fel. Mérete és helyzete miatt is a területi „spread” hatása azonban csak a megye északkeleti szűk részére terjed ki. Részben neki is tulajdonítható a Kaposvár-Siófok közötti magas jövedelmű sáv.

A kartogramon egyértelműen kirajzolódik a városok előnye, melyek többsége átlag feletti mutatóval szolgált. A népesség 50%-át adó városlakók a jövedelem 57%-t tudhatják magukénak. Ezzel átlag 11,5%-kal kerestek a megyei egy főre jutó felett. A falusi 50%-nak a bevételek 43%-a jutott, ami az átlagtól 12%-os elmaradást jelent.

A városok jövedelmében egyértelmű a két legnagyobb centrum, Siófok és Kaposvár erőteljes kiemelkedése (47. ábra). Három tradicionális kisváros (Nagyatád, Marcali, Tab) és három Balaton-parti (Fonyód, Balatonföldvár és Zamárdi) van jelentősebben a megyei átlag felett. Átlag körüli a szocialista érában Boglárlelleként összevont, majd újból szétvált két Balaton-parti település, a déli határ menti kiscentrum Barcs, valamint a régi „iskolaváros” Csurgó jövedelme. Három „aligváros” azonban több mint 10%-kal marad el a megyei átlagtól, mellyel a falvak között is csak a középmezőnyben lennének. A befolyásoló tényezők közül a település mérete egyértelmű, de a kisebb városoknál a Balatontól való távolság hatása is felismerhető.

47. ábra. Somogyi városok a jövedelem és a Balatontól mért távolság terében

(Forrás: a CID adatai alapján saját szerkesztés)

Jelmagyarázat:

1 – Kaposvár, megyei jogú város, 2 – Siófok, dinamikus fejlődési centrum,

3 – Balaton-part városai, 4 – Balaton-part háttér városai,

5 – új minivárosok a belső periferián, 6 – régi kisvárosok a délnyugati külső periferián.

5.1.4. Az alsó és felső jövedelmi decilis falvainak társadalma

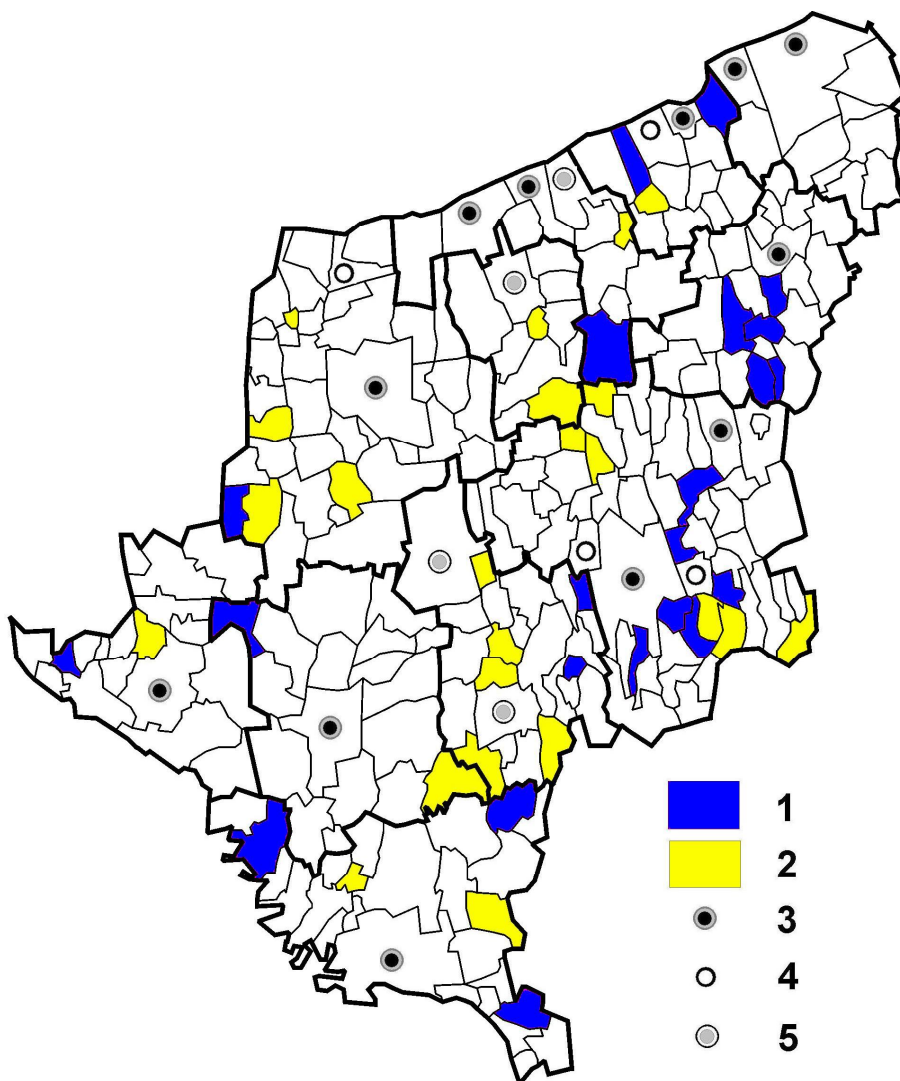
A 245 települést az egy főre jutó jövedelmük szerint rangsorba állítva a lista alsó végén természetes a kis- és aprófalvak megjelenése. Figyelemre méltó azonban, hogy a hat listavezető is ilyen. Sőt, a 43 átlag feletti jövedelmet felmutató település több mint fele, 23 tartozik ebbe a kategóriába. A 11 város és 9 nagyobb falu mellett ők alkotják a „gazdag” települések szegmensét. A mérethatást kiküszöbölendő a 23 átlagjövedelem feletti ezer főnél kisebb faluból képzett felső tizedet a leggyengébb 23 településsel szembeállítva hasonló vizsgálati halmazokat kaptam. Mindkét csoport kb. tízezres lélekszámmal rendelkezik, ami a megye népességének 3-3%-át teszi ki.

A két szélső decilis átlagjövedelme között kétszeres a különbség, akár a teljes jövedelem, akár a KSH adózott jövedelem értékeit vesszük szemügyre. Utóbbi valamivel nagyobb szórást jelez. A kiegyenlítéshez a felső decilis jövedelmének negyedét kellene átcsoportosítani a szegényebbek javára, a 46 településből

számított részleges Robin Hood-index értéke tehát 25 volt. A gazdag csoport 9%-al jobban, míg a szegény csoport 40%-al gyengébben keres a megyei átlagnál. A két adatbázis alapján kiszámítható az adózott és a társadalmi jövedelmek aránya. Megyei szinten a nettó munka és tőkejövedelmekhez 37%-t, viszont a felső decilis falvainál 80, az alsónál 150%-t tett hozzá a társadalom. Azaz mindkét szélsőség erősen a szociális háló juttatásaira van utalva. A felsőnél a jövedelem csaknem felét, az alsó esetében ennél jóval többet tesz ki a nem bér- és tőkejellegű bevétel.

Szélső értékeit tekintve a somogyiak a magyar településállomány jövedelem-tartományát teljesen átfogták. Patca – a leggazdagabb somogyi – 20. az országos listán, míg a sereghajtók, Visnye és Kőkút, országosan is az ötödik és a hatodik legszegényebb települések, sőt tavaly már a szintén somogyi Pálmajor kullogott a lista végén. Köztük több mint háromszoros különbség található. A felső decilis leggyengébb és az alsó decilis legjobb települése között kétharmados különbség van, ami a falvak szintjén értelmezve 1,5-ös percentilis értéknek felel meg.

A 23 leggazdagabb és legszegényebb falu térbeli eloszlásában a gazdagok harmada Kaposvárt fogja gyűrűbe, ötöde pedig Kaposvár-Tab között található (48. ábra). A szegény települések a megye középső és délkeleti területein szóródtak, de jutott néhány a nyugati szélre is. Sokszor egymás mellett jelentek meg a szélsőségek. Közlekedésföldrajzi helyzetükről elmondható, hogy két Balaton-parti gazdag és két északnyugat-somogyi szegény települést kivéve főútvonalaktól távol eső, nehezen elérhető, néha csak bekötőúttal rendelkező falvak adták mindkét szélsőség többségét. Az alsó tizedben kizárólag fejletlen, kiemelt településfejlesztési támogatásban részesülő falvak, a felsőben viszont fejlett, urbánus és elmaradott falvak egyaránt találhatók. Utóbbiaknál az eltartottak viszonylag alacsony aránya segíthet az egy főre jutó jövedelem emelésében, illetve a kis népesség miatt a kellemes vidéki környezetbe költöző egy-két gazdag család is erősen emelheti az átlagot. A betelepülők között a nyugdíjasok (sokszor külföldiek) általában tényleg beépülnek a falu társadalmába, az aktív korúak viszont sokszor megtartják „ideiglenes” városi lakóhelyüket is, és gyakorlatilag ott élve a falusi „állandó” lakásukban csak nyaralnak (BAJMÓCY P. – BALOGH A. 2002). A KSH viszont az állandó lakhely szerint tartja nyilván a jövedelmet.

48. ábra. A somogyi falvak felső és alsó jövedelmi decilise

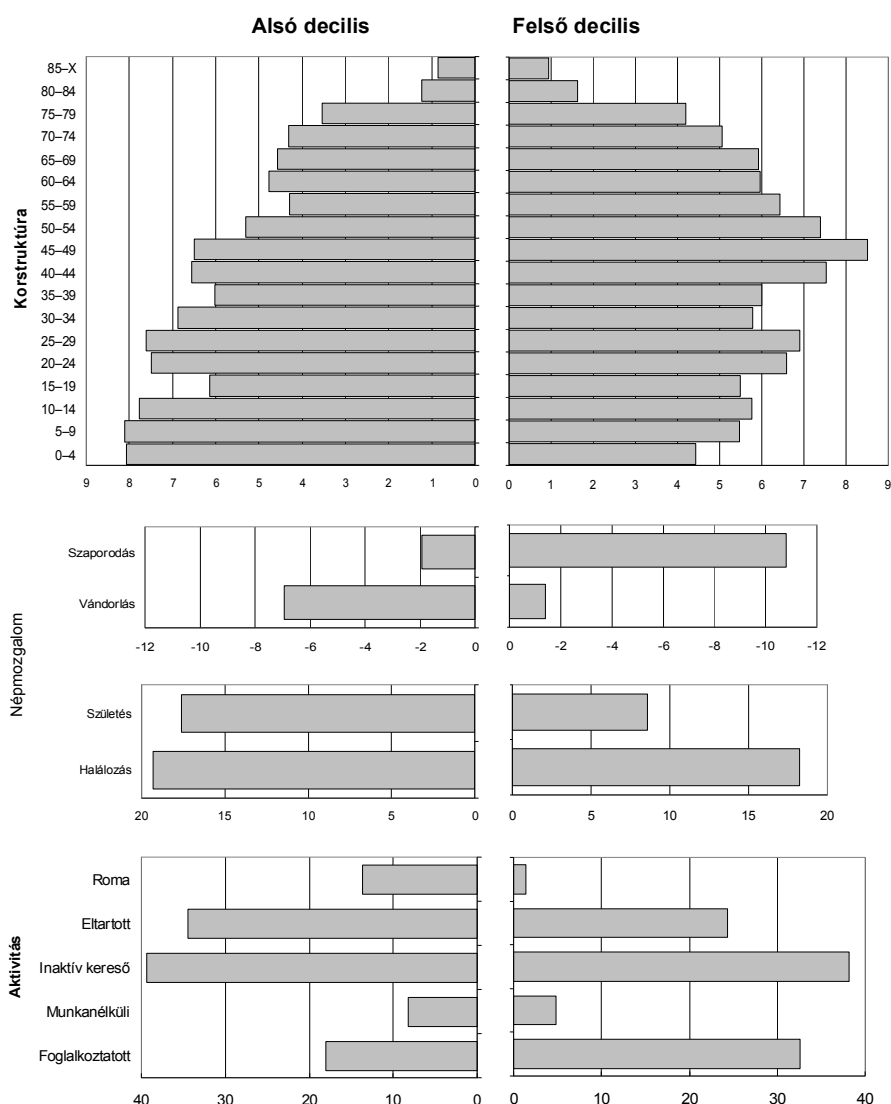
(Forrás: a CID adatai alapján saját szerkesztés)

Jelmagyarázat:

- 1 – gazdag aprófalvak (átlagnál jobbak), 2 – szegény aprófalvak (átlag 2/3-ánál gyengébb),
3 – magas jövedelmű városok, 4 – magas jövedelmű közép falvak, 5 – átlag alatti városok.

A szélső jövedelmi decilisekbe tartozó aprófalvak jelentősebb különbséget mutató társadalmi jellemzőit összefoglalva kiemelhető a korszerkezet különbsége (49. ábra). Az alsó decilis a fejlődő-növekvő juvenilis társadalmak piramis formáját mutatja, míg a felső a fejlett-fogyó maturus társadalmak gomba alakját. Ennek okai a népmozgalmi adatok különbségeiben találhatók. Míg a felső osztályt az erős természetes fogyás melletti gyenge elvándorlás, addig az alsót az éppen negatív természetes szaporulat melletti erős elköltözés jellemzi. A természetes szaporodásban meglévő különbséget elsősorban az alsó decilis magasabb születési

arányszámai okozzák, míg a vándorlási veszteség egy részét a felső decilis város közeli falvaiban pótolhatják a szuburbanizációs folyamatok révén betelepülők.

49. ábra. A somogyi falvak alsó és felső jövedelmi decilisének néhány társadalmi jellemzője
(Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A gazdasági aktivitás mutatóiban az alsó jövedelmi osztály sokkal rosszabb helyzetben van, különösen az alacsony foglalkoztatottsággal párosuló magas eltartott arány szembetűnő. A regisztrált munkanélküliek is többen vannak ott, mint a felsőben. Mindez összefüggésben lehet a roma etnikum jóval magasabb arányú jelenlétével, melyet tapasztalataim szerint erősen alábecsül a hivatalos statisztika. A legalsó jövedelmi szinten lévő falvak gettósodását megerősíti az iskolázottságban és a lakáskörülmények mutatóiban is jóval gyengébb értékük. A

szegény falvakban kiemelkedő a csak alacsony végzettséggel rendelkezők aránya, a gazdagokban a szakmával rendelkezők vannak legnagyobb arányban, a közép- és felsőfokú végzettségűek pedig jól látható többségben. A jövedelmi különbségekben a területi pozíciók mellett tehát a társadalmi szerkezet is meghatározó szerepet töltött be.

5.1.5. A jövedelemkülönbségek térszerkezete Somogyban

Somogy településeinek egy főre jutó jövedelemvizsgálata a terület centrumának és a Balaton mentén húzódó forgalmi tengely településeinek kiemelkedő előnyét hozta. A térség rurális teréből némileg kiemelkedtek a régi kisvárosok is, míg a legfiatalabb városi rangú településekről ez nem mondható el. Figyelemre méltó, hogy a felső jövedelmi szinten számos aprófalú is megjelent a városok között. Ezen falvak elhelyezkedésében a centrum közelség, és az északkeleti fekvés volt a fő területi jellemző, egy részük eloszlása viszont teljesen elszórt képet mutatott. A jövedelmi létra alján álló települések a megye közepén és délkeleti részén szóródtak. Helyenként a szélsőségek egymás mellé kerültek. Ez a területi pozíciók mellett más tényezők szerepét mutatja a jövedelmi különbségek kialakulásában.

A skála ellenkező végein elhelyezkedő települések kétszeres eltérése nem mondható nagynak, de ez már az állami újraelosztás által tompított érték. A falvakra értelmezett szélső decilisek társadalmi mutatóiban jelentős eltérés mutatkozott, ami a jövedelemkülönbségek társadalomszerkezeti okaira utal. Ebből kiemelkedik az eltérő korstruktúra, a gazdasági aktivitás és az iskolázottsági szint, melyet a város közeli gazdag falvak esetében a szuburbanizációs folyamatok is fokozhatnak.

Végül hangsúlyozandó, hogy az alsó jövedelmi decilis falvaiban jelentős a roma etnikum jelenléte, ami a népmozgalmi adatokat is tekintve a gettósodás folyamatát jelzi. A társadalmi szélsőségek konzerválódása a szegény falvak számára a periféria perifériájára sodródást hozhatja, amin a társadalmi juttatások nivelláló hatása csak ideiglenesen segíthet (KERESE T. 2012). A probléma bővített újratermelése helyett hosszú távú megoldást csak a speciális fejlesztésük hozhat.

5.2. A munkajövedelmek és a társadalmi juttatások aránya

5.2.1. A szociális háló szerepe a területi különbségekben

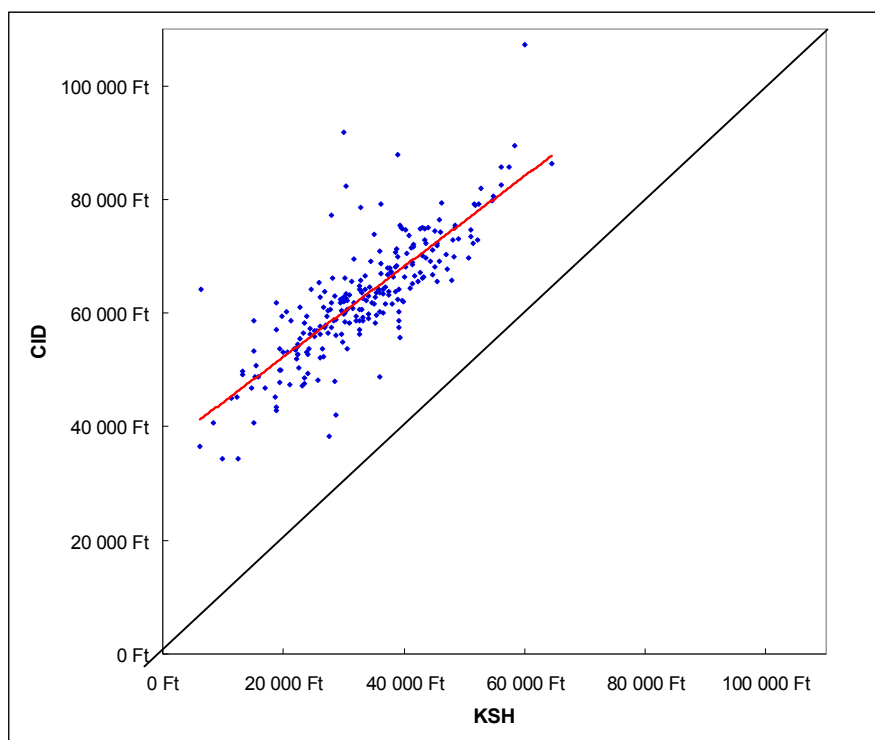
A jövedelmi különbségeket Magyarországon jelentős szociális háló igyekszik tompítani. A különböző segélyek, pótlékok, nyugellátások rendszere igen nagy terhet ró az államra és áttételesen a gazdaságra. Természetesen ezek a társadalmi juttatások is jelentős területi különbségeket mutathatnak országosan és alacsonyabb szinteken egyaránt. A társadalmi és a munkajövedelmek arányaiban mutatkozó területi eltérés, azaz a jövedelmi típusok által kirajzolt térszerkezet a települések területi pozíciói mellett összefügghet a társadalmi szerkezetükkel is (BELUSZKY P. – SZIRMAI V. 2000). Kísérletet tettem ezért a munkajövedelmek és a társadalmi juttatások eltérő szerepének meghatározására, s a jövedelemszerzés forrásai szerint kategorizáltam a településeket. Az egyes típusok területi elhelyezkedése alapján következtettem a megye térfolyamataira, a szociális háló szerepének területi differenciáira.

A jövedelemkülönbségek leírásában továbbra is a KSH településsoros adózott jövedelem adatbázisaira, valamint a CID teljes jövedelemindex számításaira támaszkodtam. Hipotézisem szerint a két adatsor különbsége azonosítható a társadalmi juttatások értékével, ebből számítható azok aránya, és a jövedelemszerzés forrásai szerint településkategóriák képezhetők. A tipizálást grafikus módszerrel végeztem, kétdimenziós pontdiagramon ábrázolva a települések jövedelmét és a társadalmi juttatások arányát. Dimenzióként 3-3 csoportot képezve az átlag körüli és a két szélsőség településeiből a metszetek kilenc kategóriát alkottak. Ezeket kartogramon ábrázolva a terület jövedelemtípusok szerinti térszerkezete kirajzolódott.

5.2.2. Somogy települései a jövedelemszerzés forrásai alapján

A megye településeinek két adatbázis szerinti egy főre jutó jövedelmi értékeit grafikusán összevetve jól érzékelhető a szociális juttatások életrívót emelő hatása (50. ábra). Az alacsonyabb jövedelmi szinteknél arányaiban jelentősebb a társadalmi kiegészítés, de a magasabb jövedelmek létrehozásában is közel

ugyanolyan összegben vettek részt. Persze ez arányaiban jóval gyengébb szerepet jelent, és valószínűleg a juttatások belső szerkezete is más lehet.

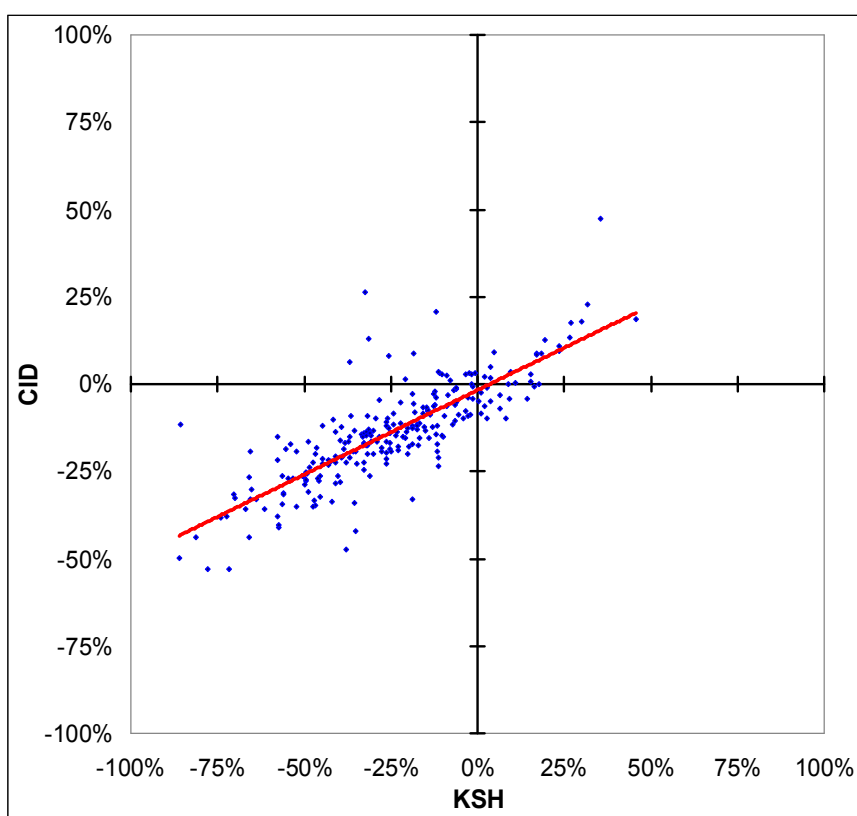

50. ábra. Somogy megye településeinek átlagos jövedelmi szintjei a KSH adózott és a CID tiszta jövedelme szerint (Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A 60/40 ezer forint körüli térben található a legtöbb település, és innen kiindulva a kb. 40/10 ezer és a 80/60 ezer forint által kijelölt pontok közti közel 45fokos trendvonal mentén csoportosulnak a többiek. Néhány elszakadt adatpont mutatja az általános arányoktól erősen eltérő településeket. A két rekorder Patca – a kis törpefalu – és Szántód – a Balaton-part legkisebb községe – is igen erős arányban a szociális juttatásoknak köszönheti csúcsszintjét, ami talán a magas nyugdíjakkal is magyarázható.

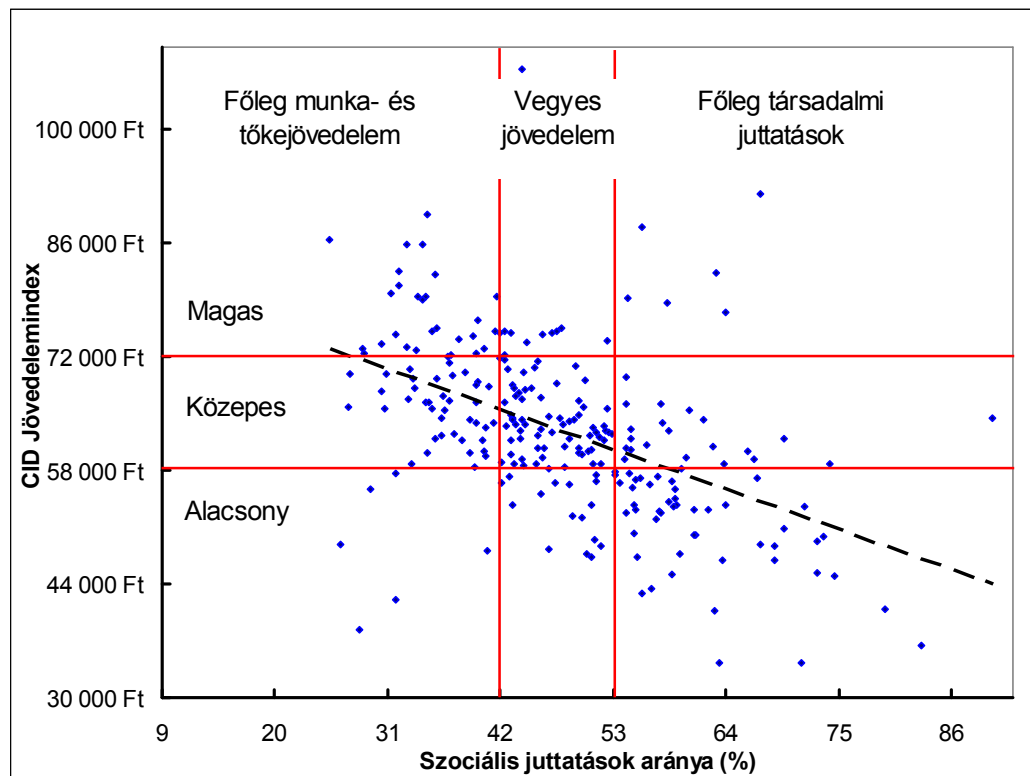
A megyei értékhez viszonyítva 22 település mindkét lista szerint átlag feletti jövedelemmel rendelkezett (51. ábra). Ezek főleg a nagyobb lélekszámú városok. 15 helység átlag felett volt a munka-, és átlag alatt a teljes jövedelem alapján, viszont 17 átlag alatti a munka- és átlag feletti a teljes jövedelmet figyelembe vevő adatsor szerint. Előbbieknél az aktív népesség magasabb aránya és a jobb bérszínvonal lehetett a magyarázó tényező, utóbbiaknál a nyugdíjasok magas és az

eltartottak alacsony aránya is okozhatta a totál jövedelmek kiemelkedő egy főre jutó értékét. Átlag alatti jövedelmet a városok közül csak háromnál jelzett mindkét statisztika, viszont a falvak zöme ide tartozott. A legalacsonyabb helyzetben lévő településeknél a teljes jövedelmi mutató többszöröse a munkajövedelmek értékének, azaz a népesség zömmel a társadalmi juttatásokból él. Az arányban csúcstartó Libickozmán a munkajövedelmek kb. tízszeresét kitevő társadalmi juttatások átlag közelire emelik a falu tiszta jövedelmét.

51. ábra. A településenkénti átlagjövedelem szórása a megyei átlag százalékában a KSH adózott és a CID tiszta jövedelme szerint (Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A települések egy főre jutó jövedelme és a két jövedelmi adatsor különbségéből számított társadalmi juttatások aránya alapján az átlag körüli és az attól való pozitív és negatív eltérés alapján kilenc kategória képezhető (52. ábra). A kategóriahatárokat több verziót is kipróbáltam. Nagyjából a főbb törésvonalak mentén törekedtem a határok megvonására. Végül az ábrán látható értékeket tartottam legalkalmasabbnak, mivel mindkét szempont szerint nagyjából azonos elemszámú csoport képződött.

52. ábra. A somogyi települések egy főre jutó jövedelme és a társadalmi juttatások aránya
(Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A magas és közepes jövedelem határát adó 72 ezer forint nagyjából megegyezik a megyei átlaggal, a közepes és alacsony határát jelentő 58 ezer forint pedig egy minimálbér nettójának felelt meg akkor. Megjegyzendő, hogy eközben a létminimum összege a KSH szerint 66 ezer forint volt 2008-ban, amelyet a somogyi települések közül alig 50 ért el, igaz a népesség bő kétharmada élt ezeken a településeken. Az ábrán a trendvonal jelzi a fő összefüggést. Nevezetesen a magas jövedelmeket inkább a magas munkabér és/vagy tőkehozadék eredményezi, míg az alacsonyabb jövedelmeknél a társadalmi juttatások szerepe a meghatározó. Az adatpontok elhelyezkedése azonban igen szórt, kis számban, de a fő trenddel ellentétesen viselkedő elemeket is jelez.

A két szempont szerinti hármas tipizálás kilenc kategóriájába besorolt települések számát a 10. táblázat szemlélteti, melyben külön megadtam a városok elhelyezkedését is. A települések darabszámát tekintve a közepes szintű vegyes jövedelem volt a legjelentősebb kategória a települések több mint 25%-ával. Az

alacsony szintű társadalmi juttatásból élők csaknem 20%-ot tettek ki, de a közepes szinten munkából élő települések is meghaladták a 15%-os arányt. A magas szintű munkajövedelemből élő csoport 28 eleme bő 10%-ot jelent a településekből, de a városok kétharmada ebben a csoportban található. A többi típus jelentéktelen, de a két magas jövedelmű osztályban egy-egy város is megjelenik. Három város egy főre jutó jövedelme csak a közepes, átlag alatti szintre volt elég. Várossá nyilvánításuk eszerint is kétséges lehet, de hosszabb távú területi hatásaik mindenképp indokoltá teszik jogcímeiket.

10. táblázat. Somogy településeinek megoszlása a jövedelmi kategóriákban

Települések	Inkább munka/ tőkejövedelem	Vegyes jövedelem	Inkább társ. juttatások	Összesen
Magas jövedelem	28 (11 város)	10 (1 város)	6 (1 város)	44 (13 város)
Közepes jövedelem	40 (1 város)	69 (2 város)	22	131 (3 város)
Alacsony jövedelem	6	16	48	70
Összesen	74 (12 város)	95 (3 város)	76 (1 város)	245 (16 város)

(Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

A csoportok népességarányát elemezve egész más értékeket kapunk (*II. táblázat*). 28 magas szintű munkajövedelemből élő településen lakik a népesség bő 50%-a. A nagyobb városok mind ide tartoznak a balatoni és a Kaposvár körül kialakult agglomeráció néhány községével együtt. Ezek a megye gazdasági és népességi centrumai. 15% körüli népessége van még a közepes szintű vegyes jövedelmű csoport 69 és az átlagos szinten munkából élő csoport 40 településének. Utóbbiakban három kisváros is szerepel. Jelentős lakosság él még az alacsony szintű társadalmi jövedelemből élő csoportban, a többi kategória népességaránya nem éri el a 3%-ot.

11. táblázat. A somogyi népesség megoszlása a települések jövedelmi kategóriáiban

Népességarány	Inkább munka- és tőkejövedelem	Vegyes jövedelem	Inkább társadalmi juttatások	Összesen
Magas jövedelem	51,5	2,7	1,1	55,4
Közepes jövedelem	14,4	17,8	3,0	35,1
Alacsony jövedelem	0,4	2,4	6,7	9,5
Összesen	66,4	22,9	10,8	100

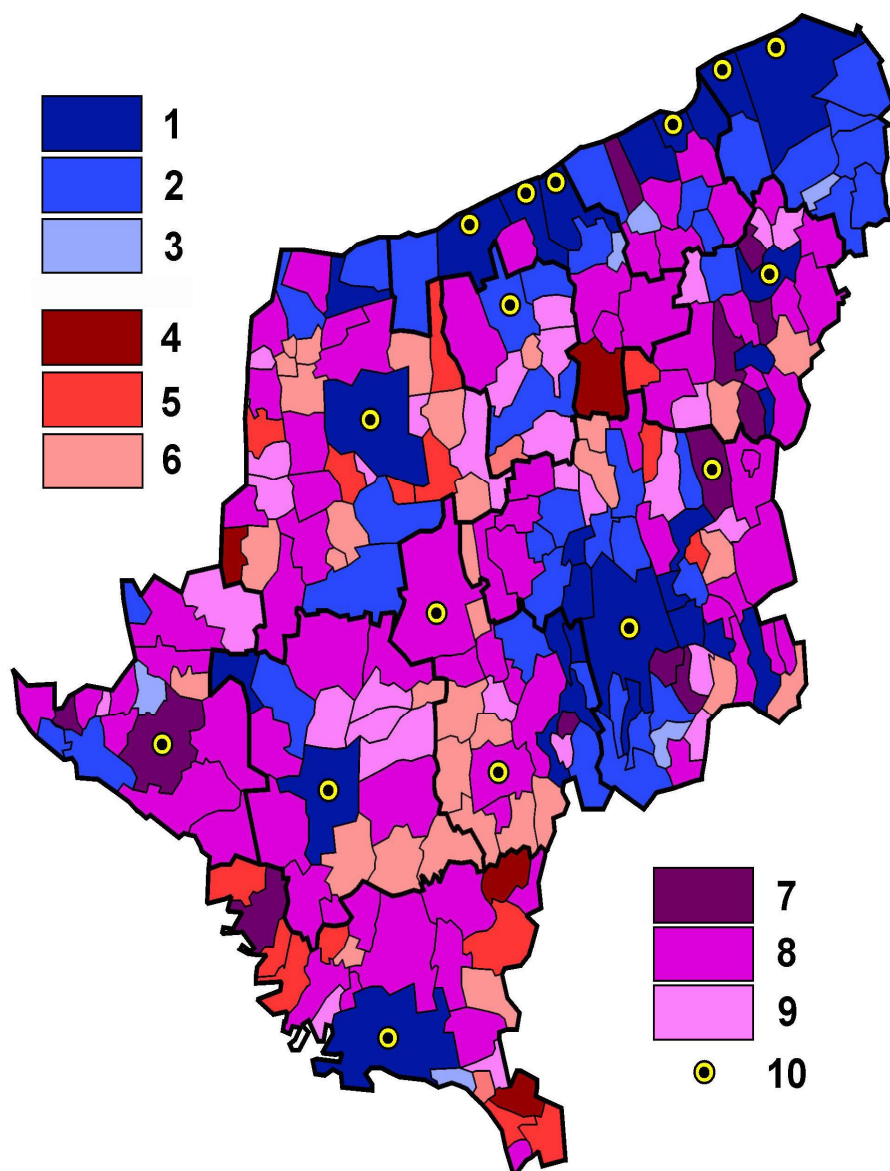
(Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Somogy megye jövedelmi térszerkezetében kirajzolódottak a megye „egészséges” gazdasággal és társadalommal rendelkező területei, valamint a hátrányos helyzetű, társadalmi juttatásokra utalt térségek (53. ábra). A Balaton-part néhány háttértelepüléssel – főleg a megye dinamikai éllovasa Siófok környékén – és a megyeszékhely az őt körülvevő szuburbán falvak gyűrűjével jelenik meg a magas vagy a centrumtól kissé távolabb a közepes szinten munkából élők lakóhelyeként. Itt a népesség elsősorban munkából vagy befektetéseiből tud megélni. A jövedelmi szintek kirajzolták a megyeszékhely agglomerációjának belső és külső gyűrűjét is. Magas munkajövedelemmel rendelkezett még a megye négy tradicionális kisközpontja, Marcali, Nagyatád, Barcs, valamint Tab és néhány kistelepülés is.

A legnagyobb csoportot adó vegyes jövedelemből élő települések eloszlása eléggé elszórt képet mutatott. Közülük a magas jövedelműek közé tartozott Somogy nyugati kisvárosa Csurgó és néhány község, mint a megyei listavezető Patca. A közepes szintű vegyes jövedelem a települések szűk harmadát jellemezte, köztük két várost is. Ők a legutóbbi évtizedben címet kapott „aligvárosok”, Nagybajom és Kadarkút, melyek jobbára csak nagyobb falunak tekinthetők.

A nagyarányú társadalmi juttatások melletti magas jövedelemszint nem jelent túl nagy csoportot, de mégis érdekes színfolt a megye térképén. A nemrég várossá nyilvánított gyógyfürdőhely, Igal esetében érthető a helyzet, hiszen sok magasabb nyugdíjjal rendelkező időskorú telepedett le itt. A Kaposvár melletti Sántos helyzete is valószínűleg a magas nyugdíjas hányaddal párosuló alacsony eltartott aránnyal magyarázható. A többiek esetében – melyek a KSH jövedelem-

statisztikájában csak az alsó középosztályban foglaltak helyet – speciális tényezőkkel magyarázható a kiemelkedés.

53. ábra. Somogy megye településeinek jövedelemtípusai
(Forrás: a CID és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Jelmagyarázat:

Munka/tőkejövedelemből 1 – magas, 2 – közepes, 3 – alacsony színvonalon élők;

Társadalmi juttatásokból 4 – magas, 5 – közepes, 6 – alacsony színvonalon élők;

Vegyes jövedelemből 7 – magas, 8 – közepes, 9 – alacsony színvonalon élők; 10 – Városok.

A társadalmi juttatásokból élő csoport alacsony szintű, kisebb részben közepes jövedelmű települései néhány összefüggő tömböt alkottak. A legjelentősebb ilyen településcsoport közel 30 faluból állt a megye déli részén, a

Barcs és Nagybjom közötti sávban. A 21 faluból verbuválódó kettős tömörülés Marcali körül, a kistérség nyugati és keleti peremén alakult ki. Egy kisebb, kb. tíz településből álló tömb a Kaposvári kistérség északi peremén húzódott, és megjelent még a csoport egy-egy települése a megye keleti határa mentén is.

Az alacsony szintű társadalmi juttatásokból élő települések jórészt a legmagasabb munkanélküli arányszámokkal rendelkeztek, és a roma etnikum jelentős hányadot képviselt lakosságukban. A képzetlen állástalanok megélhetési forrását a különböző segélyek jelentik. Ezek között jelentős a gyermekek után járó támogatások összege, mivel a települések népesség struktúrája fiatalos. Az eltartottak magas aránya viszont kétségkívül hozzájárul az alacsony egy főre jutó jövedelmek kialakulásához.

A romák által jelentős arányban lakott települések tömbjei egyfajta területi szegregációként értelmezhetők, amely különböző segélyekből és gyermekek utáni juttatásokból alacsony szinten élő szociális-etnikai gettókat hoz létre, hasonlóan a csereháti és ormánsági falvakhoz (BARANYI B. et al. 2005). A roma hagyományok miatt magas szaporodási ráta eleve fiatalos társadalmi struktúrát hozott létre bennük, s az erre ráerősítő szociális rendszer – a „több gyerek több pénz” effektus következtében – gátolja a demográfiai átmenetet. Köztük több település is növekvő népességgel rendelkezik. Az eddigi beavatkozási kísérletek, melyek a segélyezésre épültek, csak azt eredményezték, hogy egész térségeket, társadalmi rétegeket leszoktattak a munkáról. Néhány faluban a „közmunkás státusz, mint a fiatalság jövőperspektívája” jelent már meg. A szociális rendszer tehát a probléma egyre bővülő újratermelődését eredményezte. Az iskolákban alkalmazott pozitív diszkrimináció sem hozott igazán megoldást, inkább a társadalmi konfliktusok éleződéséhez vezetett. (SZABÓ A. 2007)

5.2.3. Településtípusok a jövedelem forrása szerint

A két jövedelemstatisztika Somogy megyei településekre vonatkozó egy főre jutó adatai szerint a magas színvonalú jövedelmek inkább a munkából és tőkehozadékból adódtak, míg az alacsony színvonalú jövedelmek inkább a társadalmi juttatásokból származtak. A közepes színvonalú jövedelmeknél a

vegyes forrás az uralkodó, de mindkét szélsőség is megtalálható. A nagyszámú „vegyes jövedelmű” település területi eloszlása elszórt képet mutatott, míg a munkajövedelemből és a társadalmi juttatásból élő települések is jellegzetes eloszlást mutattak.

A „dolgozó” csoportot a Balaton-part települései és a megyeszékhely agglomerációja alkotta. Ezek a megye gazdaságilag és társadalmilag egészséges térségei, magas – a városoktól távolodva közepes – munkajövedelmekkel, megyei szinten alacsony munkanélküliséggel. Hozzájuk csatlakozik még a négy kisváros és néhány speciális adottságú falu, melyek szigetszerűen emelkedtek ki a közepes vagy alacsony jövedelmű, vegyes vagy társadalmi juttatásokból élő falvak teréből.

Az „élő” csoport centrumoktól távoli falvainak egy részéből az aktív lakosság elvándorolt, ami előregedéshez, a fiatal népesség alacsony arányához vezetett. Itt főként nyugdíjszerű társadalmi juttatásokból élnek, de az önreprodukciós képesség hiánya lassú kihalásukhoz vezethet, hacsak a bevándorlás nem pótolja a népességfogyást. A romák által lakott településtömbök viszont formálódó etnikai gettótérségek, ahol a különböző segélyek és a gyermekek után járó juttatások adják a megélhetés fő forrásait. A magasabb szaporodási ráta és az olcsó ingatlanok miatti beköltözés következtében is a problémák bővített újratermelése zajlik esetükben.

Megállapítható, hogy a jövedelemkülönbségekben, és a jövedelemforrás alapú típusok kialakulásában a területi pozíciók mellett a társadalom szerkezete is meghatározó szerepet tölt be. A társadalmi-gazdasági folyamatokat a demográfiai tényezők is erősíthetik, ami a differenciák újratermelődéséhez, esetleg további növekedéséhez vezet. Mindez eredményezhette a megye országos térben utóbbi időben érzékelhető lecsúszását, ami a folyamatok erősödésével hosszabb távon visszafordíthatatlan lehet.

6. Somogy településrendszerének alakulása az érettségizők véleménye alapján

6.1. A térszerkezetet alakító folyamatok

A társadalom tagjait helyzetüktől és lakóhelyüktől függően is differenciáltan érik azok a globális és országos folyamatok, amelyek az átfogó trendeket meghatározzák. Az elmúlt válságévek társadalmi-gazdasági változásai újabb eltéréseket indukálhattak a térbeli fejlődésben. A népesség szubjektív értékítéletében hamar megmutatkozhatnak ezek a különbségek, és a demográfiai folyamatokban is előbb utóbb tetten érhetők. A statisztika általában csak követni tudja ezek következményeit. A vélemények kérdőívezéssel történő felmérése viszont hamarabb előre jelezheti a differenciálódásban esetleg bekövetkező irányváltásokat is (MOLNÁR J. 2005), melyek a válságidőszakokban valószínűbbek.

A jövő szempontjából a fiatalok viselkedése a döntő, akik a rurális terekből veszélyes arányban vándorolnak el. A „youth drain” okait a fejlődési különbségekben és a korosztály jellemzőiben kell keresni (KIRSTEIN, K. – BANDRANAİKE, S. 2004). Ez a politika és a kutatók homlokterébe került fiataalkori mobilitás nemzetközileg már népszerű téma (EVERSOLE, R. 2001, CORBETT, M. 2005, JAMIESON, L. – GROVES, L. 2008). Kutatásom befejező szakaszában 1796 érettségi előtt álló somogyi diák megkérdezésével vázoltam a megye életminőség-differenciáit, és prognosztizáltam a demográfia várható területi irányait. Ezzel a települési térszerkezet jelen- és jövőbeni változásaira következtethettem. Persze a középiskolások véleményét némileg átírhatta a felsőoktatás-politika közelmúltbeli irányváltása, de a fő tendenciákon bizonyára nem változtatott. Sőt, felerősíthette a negatív folyamatokat, amelyeket a kérdőívek eredményei is előre vetítenek.

6.2. A szubjektív térszerkezet kérdőíves felmérése

Egy nagyobb tér népességének megkérdezése komoly apparátus hiányában problémákba ütközik, és az alanyok véletlenszerű kiválasztásában vegyülhetnek a területi és társadalmi pozíciókból fakadó eltérések is. A középiskolás korosztály

viszont egy könnyedén elérhető közel homogén mintavételezési lehetőséget jelent. A továbbtanulás előtt álló végzősök ráadásul már többnyire figyelnek a körülöttük zajló folyamatokra, van saját értékítéletük, és a családtagok véleményének is egyfajta vektorát adhatják. Értékelésük lakóhely alapú összegzése alkalmas lehet a térben végbemenő folyamatok szubjektívan érzékelt szerkezetének feltárására.

A diákoktól családi körülményeik, tanulmányi eredményeik és jövőbeli terveik mellett lakóhelyük ötös skálán való értékelését kértem a kérdőívben (6/1. melléklet). Vándorlási hajlandóságukat egy fiktív helyzethez rendelt célpontválasztással és egy „munkanélküliség vagy költözés” alternatívával igyekeztem felmérni. A feldolgozást megkönnyítendő jelentős részben zárt végű kategóriaváltozókat alkalmaztam a kérdésekben. Néhány esetben teret kellett hagyni a nyílt válaszvariációnak is, de ezzel tapasztalataim szerint a diákok elenyésző része élt, többnyire extrém válaszokkal. Csak a fiatalok tanulmányi eredményét és jövőbeli jövedelemigényét kértem be nyitott numerikus adatokkal. A kérdésekre adható válaszvariációkkal összességében igyekeztem felmérni az egyes települések diákságának jövőről való gondolkodását, terveiket.

A felvételezés 2011 őszén zajlott, s a teljes somogyi lakóhellyel rendelkező érettségiző korosztályt célozta meg. A 31 somogyi középiskolába elküldött kérdőíveket minden intézményben kitöltették. A 2337 kiküldött kérdőívből 1796 érkezett vissza értéklehetően, ami 77%-os hatékonyságot jelentett. Ez persze iskolánként változott az önkéntesség, a hiányzások, az extrém válaszokat adó és a nem somogyi lakóhelyű diákok kérdőíveinek feldolgozásból való kiemelése miatt (6/2. melléklet). Ezzel a teljes 18 éves korosztály közel felét sikerült a vizsgálatba bevonni, amely így szignifikáns eredményt adhat a megye szubjektív, de a valós helyzetet megközelítően leképező mentális térszerkezetéről.

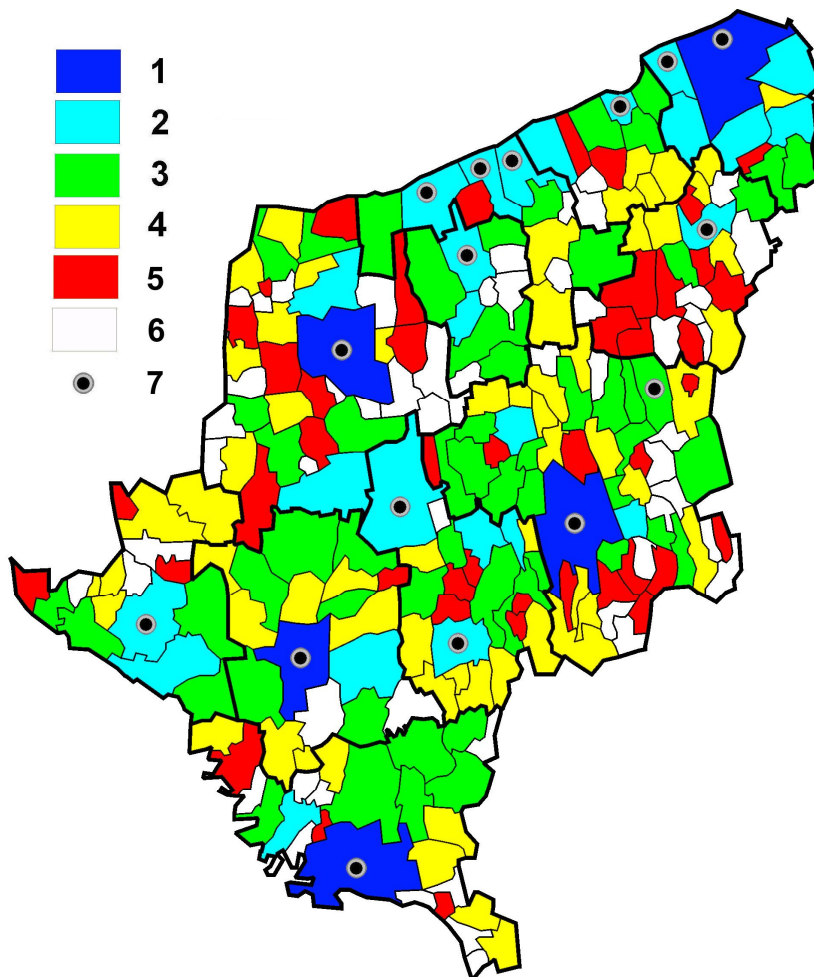
A diákok lakóhelye szerint 194 somogyi helyről érkezett információ, ebből 86 településről kaptam – legalább öt kérdőív alapján – statisztikailag is értékelhető adatokat (12. táblázat). Utóbbi a településállomány közel harmadát tette ki, ahonnan a kérdőívet kitöltők 88%-a volt regisztrálható. 51 településről nem érkezett kitöltött kérdőív, ami közel 80%-os valószínűséggel azt jelenti, hogy nem is él bennük végzős középiskolás diák.

A beérkezett kérdőívek területi megoszlásában természetesen kiemelkedtek a városok és a nagyobb falvak (54. ábra). Kaposvári diákok a kérdőívek 22%-át töltötték ki, ami a megyeszékhely népességarányának csaknem megfelel, valamivel nagyobb annál. A városoknál általában ez volt a helyzet, hiszen ellensúlyozniuk kellett a diákok lakóhelyeként nem funkcionáló településeket.

12. táblázat. Településenként érkezett kiértékelhető kérdőívek

Nr.	TelKat.	Kérdőívek száma		Települések száma	
1	>70	797	797	5	5
2	10-40	429	1226	25	30
3	5-9	362	1588	56	86
4	2-4	161	1749	61	147
5	1	47	1796	47	194
6	0	0	1796	51	245

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

54. ábra. A beérkezett kérdőívek a kitöltők lakóhelye szerint (Forrás: saját szerkesztés)
Jelmagyarázat: 1-6 – a 12. táblázat kategóriái szerint, 7 – Város.

A kérdőívek feldolgozását részben az Excel, részben az SPSS programcsomaggal végeztem, grafikus ábrázolással, illetve kereszttáblákkal megjelenítve a főbb jellemzőket, összefüggéseket (7. melléklet). A teljes információtömeg elemzése után a területi szóródást a településtípusok, a kistérségek és a megye térszerkezeti elemeinek szintjén is vizsgáltam. Az egyes jellemzők területenkénti eltéréseit táblázatokban vagy grafikonokon szemléltettem. A legalább öt kérdőív alapján értékelhető településeket és a térszerkezeti elemeket a válaszok alapján kalkulált 26 szempont megyei átlagtól való eltérései alapján tipizáltam, és kartogramokon vizualizáltam a megye szubjektív térszerkezetét.

A kérdőíveket értékelhetően kitöltő 1796 somogyi érettségiző diák családi körülményei az átlagnál jobbak voltak (13. táblázat). A lányok enyhe többsége szinte megegyezik az országgal. A szülők végzettségében kiemelkedő a felsőfokúak aránya, míg az iskolázottsági létra alján állók gyermekei alig voltak jelen a felmérésben. A normál kétszülős családban élők tették ki a válaszadók 2/3-át míg az elvált anyával élők az 1/5-ét. A diákok közel tizede „új apával vagy anyával” él, tehát a két szülőből az egyik nem vérszerinti. Szintén közel tizedük nem a szüleivel él, hanem nagyszülő, testvér, vagy más rokon volt a megjelölt felnőtt kapcsolat. Ezek az arányok nagyjából megfelelnek az országos átlagnak.

13. táblázat. A válaszadó érettségizők családi körülményeinek néhány adata

Statisztikai adat	Mért	Országos KSH adat
Lányok aránya	55%	54%
Felsőfokú végzettségű szülők aránya	34%	14%
Középfokú végzettségű szülő aránya	35%	23%
Szakt munkás szülők aránya	26%	24%
8 általánost végzett szülők aránya	4%	39%
Normál családban élők aránya	66%	65%
Két szülővel él, de egyik nem vér szerinti	7%	7%
Elvált anyával él	20%	22%
Elvált apával él	4%	3%
Más családtaggal él (nem szülővel)	3%	3%
Nincs testvére	14%	45%
Több testvére van	39%	15%
Több generációs családban él	21%	16%
Családja részesül valamilyen segélyben	29%	12%

(Forrás: kérdőívek és a KSH adatai alapján saját szerkesztés)

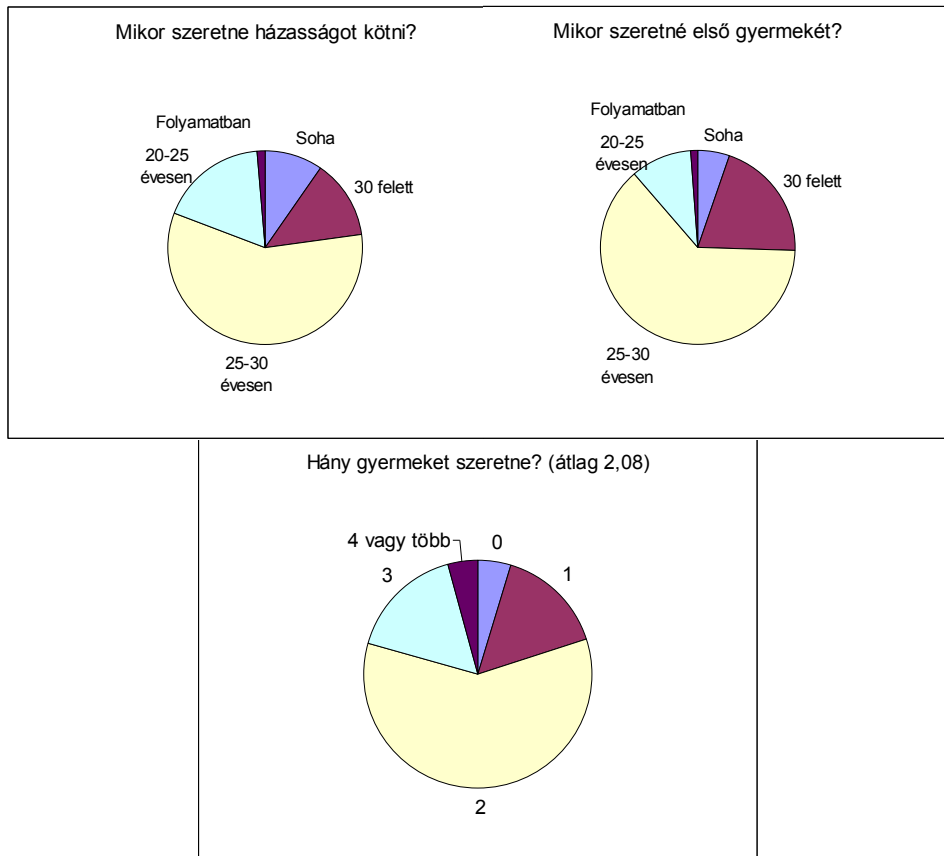
A három és több gyermekes családból való diákok aránya viszont magasnak, míg az „egykék” alacsonynak mutatkoztak Somogyban a családok országos statisztikából ismert átlagos szerkezetéhez képest. A diákok ötöde él több generációs családban, és a válaszaik szerint közel harmadának családja kapott valamilyen rendszeres segítyt. Mindkettő az országos átlagszint fölött van. A több generációs családok számát a megye alacsony urbanizáltságával, a falusi-kisvárosi lakhellyel rendelkezők magas arányával magyarázhatnánk, hiszen ezekben a településtípusokban általában gyakoribb a családdal együtt élő nagyszülő. A segélyben részesülők közel egyharmados szintjét a – Somogy gazdasági lecsúszása következtében igen magasra szökött – munkanélküliségi ráta, és a romák magas aránya is indokolhatja. Bár utóbbiak közül még viszonylag kevesen jutnak el az érettségit adó középiskolákba (BECSEI J. 2006).

6.3. Az érettségiző korosztály általános jövőképe

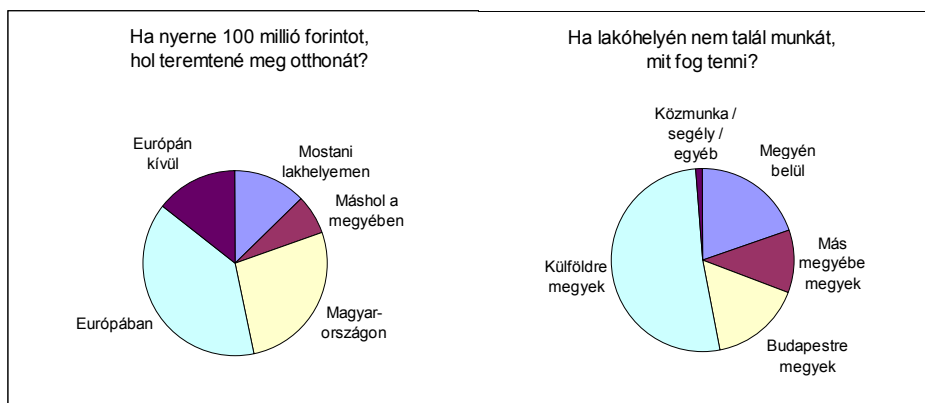
A települések demográfiai jövőjét befolyásoló családalapítási és gyermek vállalási szándékban meglepően pozitív a fiatalság gondolkodása. A ma általános gyakorlattal ellentétben bő $\frac{3}{4}$ -ük 30 éves koráig szeretne házasságot kötni, és $\frac{3}{4}$ -ük szeretné addigra első gyermekét is (55. ábra). Csak tizedük akarna örökre nőtlen vagy hajadon maradni, gyermektelen életben pedig csak kevesebb, mint huszaduk gondolkozik. Átlag 2,08 gyermeket vállalnának, ami közel áll az önreprodukcióhoz szükséges szinthez. Többségük a kétgyermekes családmmodell híve, de közel negyedrészen a három vagy több gyermekes család is felmerült gondolataikban. Persze ezek csak távoli tervek – esetleg csak a kérdőívezés okozta szokatlan helyzet szülte ötletek – megvalósulásukat az élet számtalan faktora elbizonytalaníthatja vagy meggátolhatja.

Mindenesetre ez a családoorientált jövőkép teljesen egészséges demográfiai arányokat hozhatna, de az igen magas vándorlási hajlandóság következtében úgy tűnik, hogy ebből más térségek profitálhatnak. A diákok migrációs attitűdjeit felmérő két kérdés – bár más volt a deklarált helyzet és a válaszadás struktúrája is – a fő szempontokból hasonló eredményt hozott. A megye és az ország jövőjére nézve is eléggé negatív ómen, hogy a válaszadó diákok több mint fele

gondolkodik határon túli lakó-, illetve munkahelyben (56. ábra). Somogyban előreláthatólag csak a fiatalok ötöde akar maradni, míg a mostani lakóhelyén alig a nyolcaduk rendezné be életét. A megyét elhagyóknak alig több mint negyede akar az ország határain belül maradni.

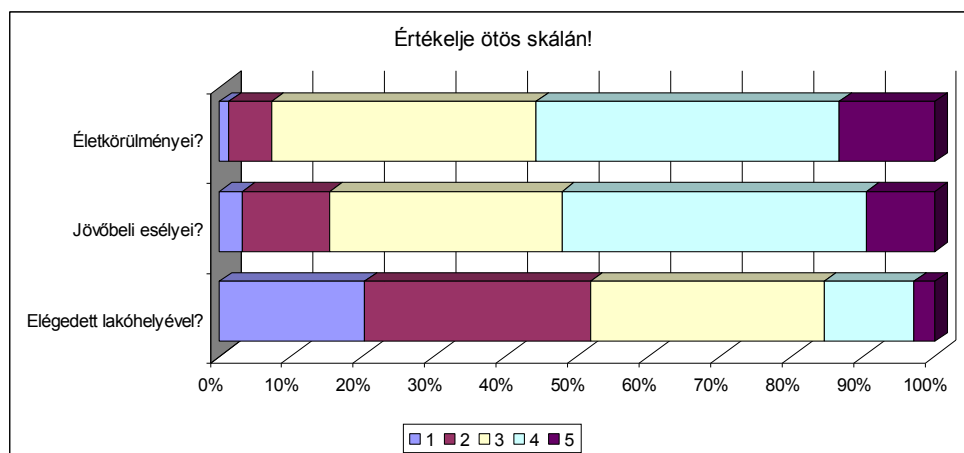
55. ábra. Családalapítási tervek a somogyi érettségiző korosztálynál
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

56. ábra. Migrációs attitűdök a két fiktív élethelyzet függvényében
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A korosztályról ugyan elmondható, hogy a szokásosnál talán szélsőségesebben gondolkodik, de ha az előre jelzettnek csak a fele is megvalósul, nem lesz a somogyi települések többségének fiatal családalapító generációja, és a már eddig is erősen fogyó megye népességszökkenése tovább gyorsulhat. A társadalmi összetételre pedig még súlyosabb hatással lehet, hogy a jövő szellemi elitrétegének zöme távozik, és teljesen torz, hátrányos népességstruktúra alakulhat ki. Elmondható ez egész Magyarországról is, hiszen az 55%-os kivándorlási gondolattal az eddig is fogyatkozó nemzetünknek tíz év múlva hiányozni fog a képzett fiatal korosztály fele, szerencsésebb esetben a negyede. A magyarok külföldi munkavállalásának növekedéséről utóbbi időben érkező sajtóhírek megerősíthetik az emigrációs gondolkodásban mért kimagasló arányt.

Miből adódhatott a nagyarányú „el innen” aspektus? A helyzetértékelésben az életkörülmények és a jövőbeli esélyek osztályozása hasonló eredményt hozott (57. ábra). Mindkettőben nagyjából harmasok és négyesek tették ki a válaszok zömét. Különbséget a szélső jegyekben találhatunk. Míg a jelen helyzetét a válaszadók bő nyolcada értékelte jelesre, addig a jövőt már csak tizedük, ugyanakkor a két legrosszabb osztályzat aránya számottevően nagyobb a jövő esetében. Az igazi okot a lakóhely értékelése hozta, hiszen a somogyi fiatalok fele elégedetlen vele, ötödük elégtelenre osztályozta azt. Átlagosnak minősítette somogyi lakhelyét a diákok harmada, míg jót kb. 15%-uk, jelest pedig alig 3%-uk adott.

57. ábra. Az érettségiző diákok szubjektív helyzetértékelése Somogyban
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

Eszerint az erős elvándorlásról gondolkodás alapvető oka a lakóhellyel való elégedetlenség lehet. A kereszttábla-elemzés is megerősítette ezt. Az életkörülmények és a jövőbeli esélyek összefüggése a migrációs attitűddel némileg jelentkezett, de az elvárható 5%-os szignifikanciát egyik esetben sem érte el. A Khi-négyzet értéke alatta maradt a kívánatosnak – így mindkét esetben fennmaradt a nullhipotézis (14. táblázat). Csak a lakóhely értékelés esetében volt elfogadható szintű összefüggés nulla közeli szignifikanciával, bár a kontingencia együttható itt is elég alacsonyra, 0,157-re adódott, ami nem túl erős kapcsolatot mutat. Összefüggést determináló hipotézisünk megállta helyét a nemek arányát, valamint a szülők iskolai végzettségét vizsgálva is. A gender alapú összehasonlításban a fiúk jelentősen magasabb arányban szándékoztak a lakóhelyükön maradni, míg a lányok az országhoz ragaszkodtak erősebben. A többi esetben minimális volt a különbség. A szülők iskolázottsága magasabb elvándorlási aránnyal, az alacsonyabb végzettség magasabb helyben és megyében maradási szándékkal párosult a diákoknál. Mindkét változónál erősítette a hipotézist az ezrelék alatti szignifikancia, míg az összefüggések erősségét a kontingencia együtthatók 0,143, illetve 0,157 értékei itt is gyengén jelezték.

14. táblázat. A vándorlási attitűd összefüggésének erőssége a többi válasszal

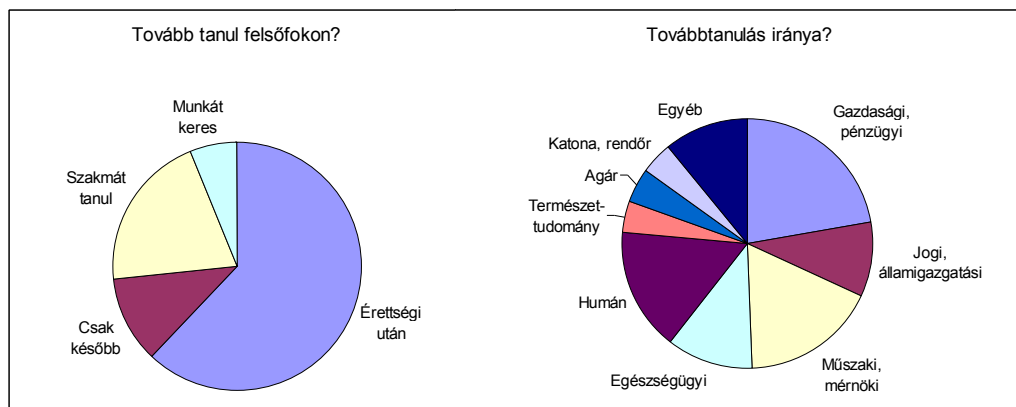
Változó	Szabadság fok	Khi ²	Szignifikancia	Kontingencia
Életkörülmény	16	20	0,204	0,106
Jövő esélye	16	22,5	0,127	0,112
Lakóhelyi elégedettség	16	45	<001	0,157
Nem	4	40	<001	0,148
Szülők iskolázottsága	37	36,6	<001	0,143
Nem talál munkát eset	12	529	<001	0,484
Munkahelyválasztás	16	207	<001	0,329
Jövedelem forrása	8	18,8	0,16	0,103
Továbbtanulás	12	75,4	<001	0,202
Családi körülmények	16	17,7	0,342	0,099

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A két migrációval összefüggő kérdés kapcsolatában – amivel a kérdőívek véletlenszerű kitöltését is ki lehetett zárni – a nulla közeli szignifikancia érték mellett kiemelkedő 0,5 közeli kontingencia a sablonos kitöltés ellen szólt, és a két különböző döntési helyzetre adott analóg válaszok is megerősítették egymást.

Szignifikáns összefüggés jelentkezett a munkahelyválasztással és a továbbtanulással, a választott jövedelemforrással és a családi körülményekkel viszont nem volt kapcsolata a migrációs attitűdnek.

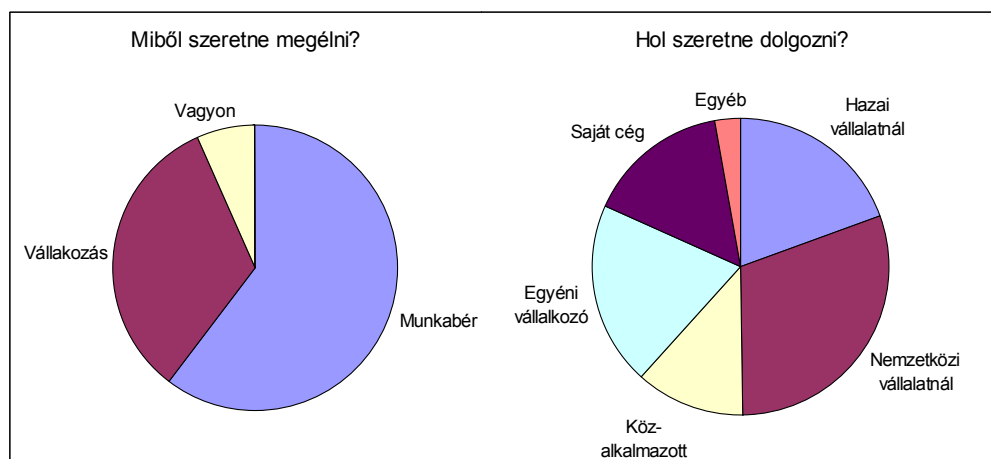
A korosztályt leginkább érintő továbbtanulás kérdését tekintve a diákok 2/3-a érettségi után rögtön szeretne egyetemre vagy főiskolára menni, tizedük később szeretne felsőfokú tanulmányokat folytatni (58. ábra). Ez a munkaerőpiac felvevőképességéhez mérten igen magas érték. A válaszadók bő negyede tanul szakmát vagy keres munkát a matura után, aminek okát jórészt az anyagiak hiányában jelölték meg. A továbbtanulás irányában még hagyományos a kép, csaknem negyedrészen gazdasági-pénzügyi vonalon képeznék magukat, közel ötödrészen pedig műszaki irányban tanulnának tovább. A humán szakok változatlanul nagyon népszerűek, míg az egészségügyi és a jogi pálya holtversenyben a negyedik-ötödik helyen szerepelt 10% közeli arányokkal. Huszadrész körüli hallgatója lehet Somogyból a természettudományi, az agrár és a közszolgálati pályákra képző felsőoktatási intézményeknek, míg a diákok tizede egyéb szakokat jelölt meg. Érdekes, hogy a megye gazdasági és felsőoktatási profiljában is jelentős szerepet játszó agrárium gyengén vonzza csak a megye fiataljait.

58. ábra. Az érettségizők továbbtanulási szándékai Somogyban
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A megélhetésről és a munka világáról való gondolkodásukban a diákok kiemelkedő vállalkozási aránya emelhető ki (59. ábra). Majdani jövedelemforrásként közel harmadrészen saját vállalkozást, míg kívánt

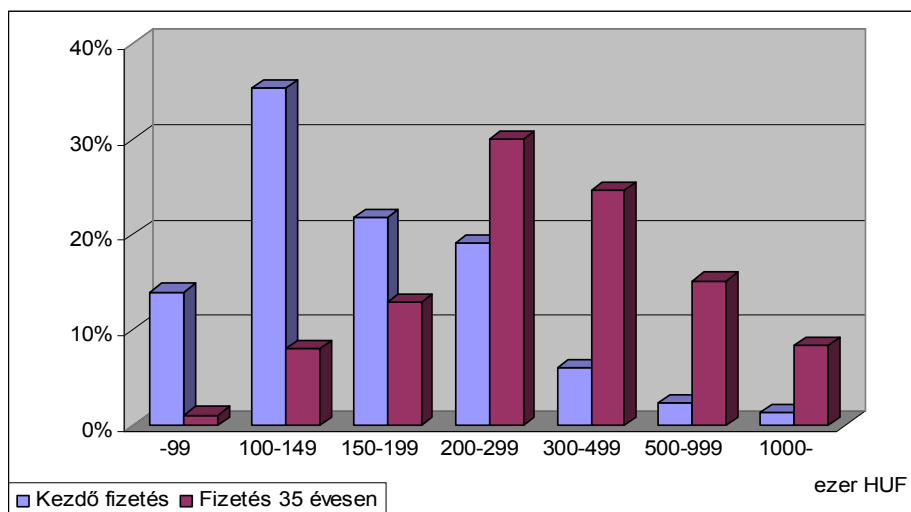
munkahelyként ötödük egyéni vállalkozói státuszt, nyolcaduk viszont saját céget jelölt meg. 2/3 részben tartoznának a fiatalok a bérből fizetésből élők körébe. A jobban fizető nemzetközi vállalatoknál mintegy kétszer annyian dolgoznának, mint a hazaiaknál. A közalkalmazotti státusz csak a válaszadók tizede számára volt megcélzandó alternatíva, ami a mostani mostoha bérhelyzetre gondolva nem is tűnhet kevésnek. Érdekes színfolt a családi vagyonból megélni szándékozók számottevő szelete, ami a somogyi felső tízezer utódainak munkához való hozzáállását mutathatja.

59. ábra. Az érettségizők gondolkodása a megélhetésről és munka világáról Somogyban
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

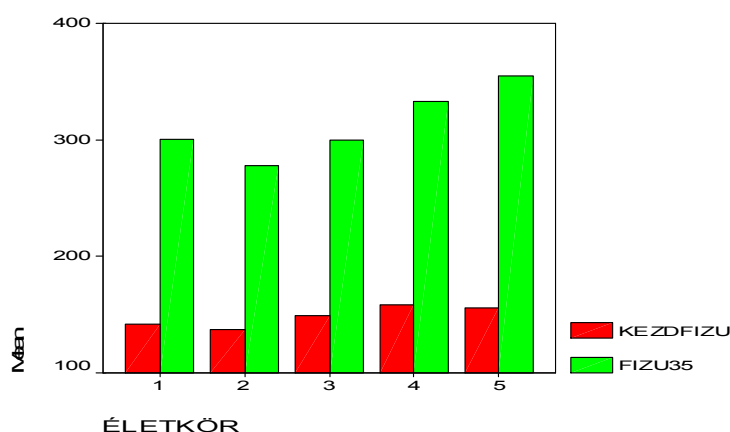
Kissé irreálisan alakult a fiatalság jövedelemigénye, ami a tanulmányi eredménytől teljesen függetlenül szóródott (korreláció 0,06 illetve 0,11). A realitások helyett inkább a szép kerek összegekhez való ragaszkodás jelent meg. Az átlapolt hisztogramok szerint az elvárt kezdő fizetések és a 35 éves kori fizetések eltolódása jelentős, a legtöbben a 100-150 ezer közötti kezdő és 2-300 ezer forintos későbbi jövedelemmel lennének megelégedve (60. ábra). A 170, illetve 320 ezres átlag nagyjából megfelelt a felsőfokú végzettségűek mai keresetének, de a szóródás felfelé igen erős volt. Számottevő arányban jelöltek meg a diákok 35 éves korukban milliós jövedelemigényt, de a kezdő fizetések között is előfordult, ami még álmoként is eléggé irreálisan hangzik. A fiatalok egy része vagy nincs tisztában a somogyi gazdaság bérszínvonalának realitásaival, vagy nagyon is tisztában van az európai szintű megélhetéshez szükséges

összegekkal. Mivel utóbbit itthon nem igazán kaphatják meg, a kivándorlást választják. Ebből közvetve következtethetünk arra, hogy Magyarország és benne Somogy megye alacsony jövedelmi szintje is hozzá járulhatott a magas emigrációs szándékhoz, sőt, talán a meghatározó faktort jelenthette.

60. ábra. Kívánt kezdő fizetés és a 35 éves korban elérendő jövedelem megoszlása
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A kezdő fizetésekben és a későbbi jövedelemigényben is szerepet játszottak az életkörülmények. Minél magasabbra értékelték a diákok az életnívójukat, annál magasabb elvárt jövedelmet jelöltek meg (61. ábra). Kivétel a legelégedetlenebb csoport, a mélypont mindkét szempont szerint az elégségesre értékelők köre. Persze arányukat tekintve ők a vizsgált populáció legelenyészőbb részei, így a különbség könnyebben alakulhatott a véletlen befolyása alatt is.

61. ábra. Elégedettséget kiváltó jövedelemszintek és az életkörülmények összefüggése
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

6.4. Területi különbségek az érettségizők véleményében

A kérdőívezés céljaiban a területi differenciákon volt a fő hangsúly, így a válaszok további elemzésében térbeli szempontok szerint bontott részmintákat hasonlítottam össze. A teljes minta eredményei alapján a migrációs attitűd és a lakóhelyi elégedettség tűntek a meghatározó tényezőknek, így ezeket és a velük összefüggő válaszokat térképeztem fel részletesen is többféle területi bontásban.

6.4.1. Kistérségi differenciák

A megye kistérségeinek differenciái részben összhangban voltak a korábbi fejlettségi eredményekkel, de a vándorlási hajlandóság és a kistérségi eloszlás keresztábra-elemzésében nem állta meg helyét alapfeltételezésem. A kontingencia együttható ugyan 0,17-re adódott, de a szignifikancia csak 7,7% volt, így határesetként, de fennmaradt a nullhipotézis.

Vizuálisan – kiemelve az átlagtól való nagyobb eltéréseket – felfedezhetők némi szabályszerűségek a migrációs attitűd területi különbségeiben. A kistérségeket a Balaton és az országhatár közötti pozíciójuk szerint sorba rendezve látható, hogy a helyben maradók átlagon felül vannak az északkeletiekben és a Csurgóiban (15. táblázat). A határ menti zóna és a Kaposvári térség fiataljai számára jelent átlagon felül migrációs célpontot a megye területe. De míg a megjelölt céltelepülések alapján Kaposvár és környékének lakói számára a Balaton-part a preferált körzet, a déli térség számára Kaposvár az elsődleges célpont. Az országon belüli elvándorlási kedv erős a Tabi, a Barcsi és a Nagyatádi kistérségekben. Jóval átlagon felüli kivándorlási hajlandósággal csak a megyeszékhely térsége rendelkezett, de a válaszadó diákok harmadával meghatározó szerepet töltött be a megyében. Érdekes a Kadarkúti kistérségben élők kiemelkedő interkontinentális emigrációban gondolkodása.

A helyzetértékelést, a jövedelemigényt és tanulmányi eredményeket összefoglaló 16. táblázatban a megye három déli kistérsége, valamint a Tabi kistérség mutat az átlagtól jelentősebben eltérő negatív értékeket. A Kaposvári, a Fonyódi és némileg a Siófoki kistérségek diákjainak értékelésében találunk az átlagnál jobb adatokat. A többi területi egység jobbára az átlag körül volt.

15. táblázat. A migrációs attitűd kistérségi különbségei

Kód	Kistérség	Db	Helyben marad	Megyén belül	Országban belül	EU-ba	Tengeren túlra
4408	Siófoki	218	19%	5%	27%	37%	13%
4410	Balatonföldvári	61	16%	7%	30%	33%	13%
4403	Fonyódi	118	15%	4%	29%	36%	14%
4409	Tabi	55	16%	5%	35%	35%	9%
4405	Lengyeltóti	61	18%	5%	26%	38%	11%
4406	Marcali	173	9%	8%	31%	40%	13%
4404	Kaposvári	578	11%	8%	22%	42%	16%
4411	Kadarkúti	138	12%	6%	22%	37%	22%
4407	Nagyatádi	162	7%	10%	32%	38%	12%
4402	Csurgói	80	16%	8%	28%	36%	13%
4401	Barcsi	152	9%	8%	34%	36%	13%
	Somogy összes	1796	13%	7%	27%	39%	14%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

16. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény kistérségi különbségei

Kód	Kistérség	Élet-körülm.	Jövő esélye	Lakóh. érték.	Kezdő fizetés	Fizetés 35 éves	Tanul. átlag	Tehetség %
4408	Siófoki	3,68	3,48	2,81	183	429	3,68	17%
4410	Balatonföldvári	3,67	3,31	2,70	168	450	3,44	7%
4403	Fonyódi	3,72	3,66	2,59	167	402	3,80	24%
4409	Tabi	3,51	3,35	2,20	122	228	3,52	22%
4405	Lengyeltóti	3,66	3,36	2,25	163	359	3,71	16%
4406	Marcali	3,56	3,36	2,29	170	368	3,76	16%
4404	Kaposvári	3,62	3,52	2,61	179	425	3,81	18%
4411	Kadarkúti	3,54	3,54	2,42	157	338	3,81	17%
4407	Nagyatádi	3,62	3,32	2,12	161	361	3,57	10%
4402	Csurgói	3,49	3,09	1,96	144	279	3,58	11%
4401	Barcsi	3,46	3,17	2,21	153	321	3,66	13%
	Somogy összes	3,61	3,43	2,46	172	394	3,72	16%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

Az életkörülmények értékelésének kistérségi átlagait szemlélve nem fedezhető fel jelentős különbség az egyes területi egységek adatai között, csak minimális észak-déli lejtő érzékelhető. A legfejlettebb balatoni térség lakói csak két tizeddel értékelték jobbra életkörülményeiket, mint az országosan is legfejletlenebb dél-somogyi kistérségek. A jövőbeli esélyek latolgatásánál

azonban már erősödni látszik a különbség. A hattizedes tartományban egyértelműen megjelenik a megye területi fejlettségének kettős hulláma. A legjobb balatoni zónától délre eső belső periféria hullámvölgye után a megye-centrum és a szomszédos Kadarkúti kistérség helyi maximuma egyértelműen kettévágja a megyét, mely a somogyi térség külső perifériáján, délen éri el a mélypontot. Ez a kistérségek fejlettségi mutatóival nagyjából összhangban van, csak a Balatonföldvári lóg ki sötét jövőképevel Észak-Somogy fejlett zónájából.

A legnagyobb nyolc tizedes különbséget a lakóhelyek értékelése hozta egy egész jeggyel alacsonyabb szinten. A kettős hullám itt is megjelent, és a fejlettségi mutatókkal szinte teljesen korreláló elégedettséget, illetve inkább elégedetlenséget érzékelhetünk. A maximummal már Siófok körzete jelenti a megye legjobb életlehetőségeit nyújtó településcsoportját, míg a mélypontot egyértelműen a – fejlettségében országos összehasonlításokban is a sereghajtók közt lévő – Csurgói kistérség képviselte. A két periféria kettes közeli értékei között kiemelkedő a megyeszékhely értéke, ami az átlagnál jobb elégedettséget jelez.

A majdan megkívánt jövedelemszintekről való gondolkodásban is megjelent a megyére jellemző kettős hullám, csak itt a minimumot a Tabi kistérség diákjai hozták össze. A maximumok itt is Siófok, majd Kaposvár kistérségében jelentek meg, viszont Nagyatád egy kissé kiemelkedett Dél-Somogyban. A tanulmányi átlagokban és a tehetséges tanulók arányában már ismét nagyobb a keveredés, de a tehetségarányban vezető Fonyódi kistérség jó eredményeivel összecseng a jövőbeli esélyek maximálisra értékelése.

6.4.2. Településtípusok szerinti differenciák

A második területi szempontú vizsgálódásban a településtípusok jelentették a csoportosítási alapot, de a városokat külön is vizsgáltam. A migrációs attitűdök és a lakóhely településtípusának kereszttáblás összehasonlítása egy ezrelékes igen jó szignifikanciával vetette el a nullhipotézist, tehát a diákok lakóhelyválasztása egyértelműen függött a településtípusoktól. A kontingencia együttható 0,119-es értéke viszont gyenge összefüggést jelzett.

A konkrét százaléktételek szerint Kaposvár megyei jogú város 404 diákja átlag felett választotta mindkét nemzetközi vándorlást és átlag alatt a helyben maradást, valamint a Magyarországon belüli elvándorlást (17. táblázat). Utóbbiak közül pozitívnak értékelhetjük a Magyarországon belül elvándorlók viszonylag alacsony arányát. A többi városi jogú település 638 diákja csak a megyén belüli vándorlási szándék arányában tér el jelentősebben lefelé az átlagtól, ami a balatoni városok alacsony értékével magyarázható, hiszen ők relatíve a legjobb pozícióban vannak. Ha már vándorlásban gondolkodnak, akkor nem a gyengébb adottságokat nyújtó Somogy lesz a célpontjuk. A községek 754 érettségizője viszont átlag felett választott megyén belüli elvándorlási célt és átlag alatt külföldit, hiszen a gyenge adottságú községekhez képest jobb lehetőséget kínálnak a megye városai is.

Utóbbiak azonban maguk is differenciált vonzerőt nyújthatnak. Egyértelmű, hogy a Balaton-parti üdülővárosok – Igallal együtt – sokkal inkább helyben maradásra készítetik fiatal lakóikat, ahol megyén belüli migrációban Zamárdit kivéve szinte senki nem gondolkodott. A különböző megyén kívüli vándorlások esetében már tarka a kép, ami a célpontok kijelölésének esetlegességére utalhat. Általánosságban azonban elmondható, hogy a nagyobb és a balatoni városok fiataljai inkább a nemzetközi, míg a tradicionális kisvárosoké inkább a hazai vándorlásban vennének részt. Az átlagot közel negyedrészen meghatározó Kaposvár diákjai jelentősen kisebb arányban jelölték meg az országos és nagyobb arányban a tengerentúli irányokat. Ha kis mértékben is, de az EU-ba irányulás magasabb volt, mint a megye legtöbb városánál.

A kistérségekéhez hasonlóan az életkörülményektől a lakóhelyi elégedettségig növekvő mértékű eltéréseket hozott a helyzetértékelés a településtípusok szerint is. Kaposvár egyértelmű előnyét és a községek egyértelmű hátrányát mutatják a számok minden oszlopban (18. táblázat). A jövedelemigényekben és a tanulmányokban is megvan a megyei jogú székhely előnye, míg a községek itt is rendre átlag alatti értékeléssel szerepelnek. Érdekes, hogy a kezdő fizetésben és a tanulmányi átlagban alig van eltérés a településtípusok között, míg a távlati bérigény és a tehetséges diákok aránya már nagyobb különbséget mutat.

17. táblázat. A migrációs attitűd településtípusonként és a városok értékei

Kód	Település típus	Db	Helyben marad	Megyén belül	Országban belül	EU-ba	Tengeren túlra
2	Megyei jogú város	404	11%	7%	22%	42%	18%
3	Város	638	13%	4%	29%	40%	13%
4	Község	754	13%	9%	28%	36%	14%
	Somogy összes	1796	13%	7%	27%	39%	14%
	Városok						
1763	Siófok	138	20%	1%	27%	41%	12%
0600	Zamárdi	12	33%	8%	25%	17%	17%
0711	Balatonföldvár	13	23%	0%	8%	54%	15%
3386	Balatonlelle	25	24%	0%	24%	36%	12%
3385	Balatonboglár	38	8%	3%	37%	39%	13%
1463	Fonyód	30	17%	0%	17%	43%	23%
0859	Tab	22	9%	0%	41%	36%	14%
2667	Lengyeltóti	20	15%	5%	15%	45%	20%
1850	Marcali	86	7%	7%	31%	41%	14%
1119	Igal	8	38%	0%	25%	25%	13%
2047	Kaposvár	404	11%	7%	22%	42%	18%
2165	Nagybajom	15	7%	0%	27%	47%	13%
2645	Kadarkút	27	15%	11%	26%	33%	15%
1794	Nagyatád	88	9%	8%	32%	40%	10%
2131	Csurgó	31	6%	6%	32%	45%	10%
3279	Barcs	85	12%	6%	29%	39%	14%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A többi város átlag körüli értékei mögé nézve a Balaton-partiak előnye és a tradicionális belső-somogyi kisvárosok hátránya derül ki az adatokból. A skála két végén a jelentősen átlag feletti mutatókkal rendelkező Siófok és a tisztán átlag alattival rendelkező Csurgó áll. Több szempontból átlag alatti Lengyeltóti és Tab, bár utóbbiban a jövő esélyét pozitívnak tartják a fiatalok. Érdekes a frissen várossá vált üdülőtelepülés Igal, és a legújabb somogyi kistérség székhelyeként funkcionáló Kadarkút volatilis adatsora. Kilógásukat az alacsony számú kérdőívek is okozhatták, hiszen ilyenkor egy-két extrém értékelő is jelentősen módosíthatta az átlagokat.

18. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény településtípusonként és a városok értékei

Kód	Kistérség	Élet- körülm.	Jövő esélye	Lakóh. érték.	Kezdő fizetés	Fizetés 35 éves	Tanul. átlag	Tehet- ség %
2	Megyei jogú város	3,66	3,63	2,74	179	456	3,87	20%
3	Város	3,61	3,42	2,40	171	390	3,73	18%
4	Község	3,56	3,32	2,36	160	338	3,63	13%
	Somogy összes	3,61	3,43	2,46	172	394	3,72	16%
	Városok							
1763	Siófok	3,75	3,61	2,89	192	469	3,84	21%
0600	Zamárdi	3,83	3,17	2,33	139	328	3,50	17%
0711	Balatonföldvár	3,92	3,77	2,31	150	351	3,71	0%
3386	Balatonlelle	4,08	3,44	3,08	122	395	3,65	32%
3385	Balatonboglár	3,58	3,68	2,39	204	405	4,03	29%
1463	Fonyód	3,60	3,67	2,57	159	370	3,70	17%
0859	Tab	3,45	3,59	2,32	128	284	3,52	18%
2667	Lengyeltóti	3,50	3,25	2,00	182	404	3,39	10%
1850	Marcali	3,44	3,36	2,26	170	325	3,74	14%
1119	Igal	3,25	3,00	1,75	289	634	3,75	0%
2165	Nagybajom	3,67	3,47	2,53	183	447	3,70	20%
2645	Kadarkút	3,48	3,78	2,11	138	315	3,94	19%
1794	Nagyatád	3,69	3,36	2,22	171	407	3,63	15%
2131	Csurgó	3,42	3,13	1,74	130	261	3,55	10%
3279	Barcs	3,49	3,05	2,20	170	387	3,70	18%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

6.4.3. Agglomerációk szerinti differenciák

Somogy két agglomerációja közül a Balaton déli partján húzódó speciális idegenforgalmi szerepkörű településeggyüttes tömöríti a megye legdinamikusabb középvárosát és a legjobb életfeltételeket kínáló kisvárosok, falvak sorát. Összesen hat város és tizenegy község tartozik ide. A másik a Kaposvár által uralt holdudvar, mely a megyeszékhelyen kívül 13 községet foglal egybe, és a déldunántúli rurális térség kiemelt fejlettségi központja (LÖCSEI H. 2004). A maradék 214, agglomerációkba nem tartozó helységet továbbra is településtípus szerint bontva vettem figyelembe. A kérdőív eredményeinek harmadik területi szempontú elemzésében tehát a két agglomeráció átlagértékeit hasonlítottam a rurális tér városainak és falvainak átlagával.

A Khi-négyzet próba ennél a területi bontásnál hozta a legjobb összefüggést. Ezrelék alatti szignifikanciaszinttel állt meg a hipotézis, miszerint a diákok választása összefügg az agglomerációs lakóhellyel. Ennek oka a jobb életfeltételeken és a szélesebb lehetőségeken keresztül érvényesülő magasabb elégedettség lehet. Bár a kontingencia-együttható itt sem volt túl magas, a 0,173-as érték már konkrétan összefüggést jelez, a kereszttábla elemzésével viszont annak irányában a megszokott elemek találhatók (19. táblázat).

A legmagasabb balatoni helyben maradó arányon már nem csodálkozhatunk, hiszen a városoknál is ez mutatkozott, de a legalacsonyabb helyben maradót a nem agglomerációba tartozó városokban regisztrálta a mérés. A megyén belül költözés eredménye összecseng a településtípusoknál hozott adatokkal és az országos vándorlási hajlandóság is Kaposvár esetében a legalacsonyabb. Magas a kivándorlási szándék az országból a megyeszékhely agglomerációja és alacsony az agglomeráción kívüli községek esetében.

19. táblázat. Migrációs attitűd az agglomerációkban és azon kívül

	Agglomeráció	Db	Helyben maradó	Megyén belül	Országon belül	EU-ba	Tengeren túlra
1	Balatoni agglomeráció	326	18%	1%	27%	40%	14%
2	Kaposvári agglomeráció	502	11%	6%	22%	43%	17%
3	Többi város	382	10%	6%	30%	40%	13%
4	Többi község	586	12%	11%	29%	34%	14%
	Somogy	1796	13%	7%	27%	39%	14%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A helyzetértékelésben a két agglomeráció jól elkülönült a megye többi részétől (20. táblázat). A kapott osztályzatok átlagaiban, a fizetésigényben és a tanulmányokban is rendre magasabb értékek szerepeltek, mint az egyéb települések esetében. A fő törésvonal az agglomerációs és az oda nem tartozó településcsoportok közt húzódik. Nagyobb belső differencia csak az agglomerációk életkörülmény indexében és a többi településen élő fiatalok jövedelem igényében jelentkezett. Bár kiemelkedő értéket nem sokat találtunk, megmagyarázhatja az agglomeráción kívüli somogyi kisvárosokban élők legkisebb arányú lakhelyükön maradásban gondolkodását annak értékelésére adott

drasztikusan mély osztályzat. A Belső-Somogy tradicionális kisvárosainak lakói a legelégedetlenebbek tehát a településük nyújtotta lehetőségekkel, ami elsősorban fejletlenségükből, a gazdasági lemaradás okozta romló életszínvonalból adódhat.

20. táblázat. Jövedelemigény és helyzetértékelés az agglomerációkban és azon kívül

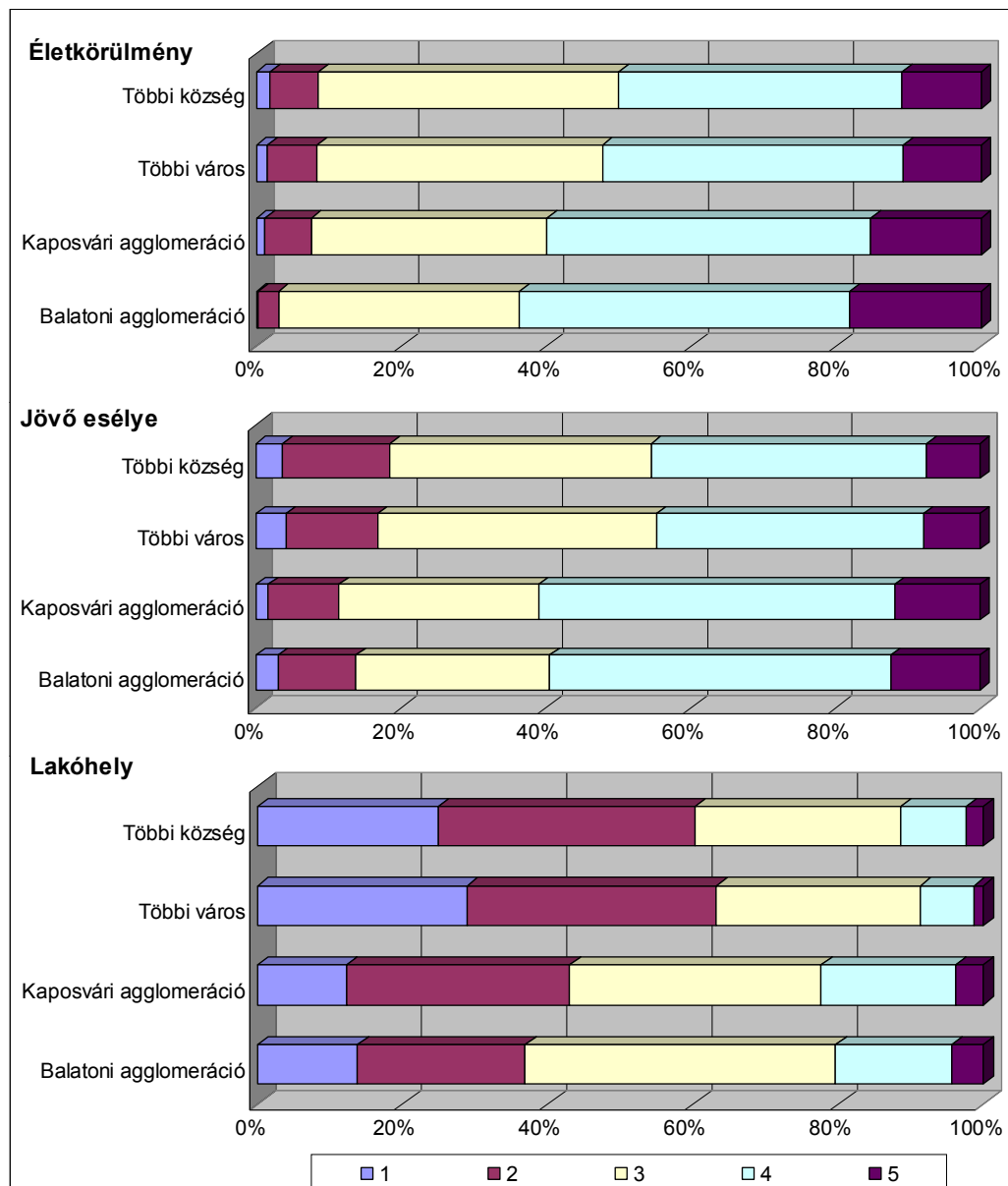
	Agglomeráció	Élet- körülm.	Jövő esélye	Lakóh. érték.	Kezdő fizetés	Fizetés 35 éves	Tanul. átlag	Tehet- ség %
1	Balatoni agglomeráció	3,77	3,54	2,73	179	448	3,78	20%
2	Kaposvári agglomeráció	3,67	3,59	2,71	178	431	3,83	18%
3	Többi város	3,52	3,31	2,17	166	365	3,68	15%
4	Többi község	3,51	3,30	2,29	155	318	3,62	13%
	Somogy összes	3,61	3,43	2,46	172	394	3,72	16%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A négy településcsoporton élő diákok – életkörülményt, jövőbeli esélyt és lakóhelyi elégedettséget értékelő – osztályozásában az „érdemjegyek” belső arányai is szolgálhatnak információkkal. Az elégedettségi minősítések agglomerációk szerinti megoszlásában található némi különbség (62. ábra).

Az életkörülmények és a jövőbeli esélyek értékelésében a közepes és a jó osztályzatok tették ki a válaszok négyötödét. Ezek belső aránya szinte megegyezett, csak a jövő értékelésében volt nagyobb a négyesek gyakorisága az agglomerációkban. A jeles érdemjegyekben már egyértelmű különbség volt a településegységek javára, míg az elégséges, illetve elégtelen osztályzatok ezzel szinkronban fogytak. A Balatonnál élőknel nem is találunk életkörülményét elégtelenre, vagyis a kérdőív eredeti fogalmazása szerint „nagyon rosszra értékelőt”. A jövő latolgatásában már nagyobb szerepet kapott az elégtelen és az elégséges osztályzat, a „többi község” lakói már közel ötödrészen minősítették jövőbeli esélyeiket rossznak vagy nagyon rossznak.

A lakóhelyi elégedettség esetében viszont a jeles osztályzatot alkalmazták elvétve a diákok, és a négyes is csak kevésszer került elő a többi település esetében. Sőt, utóbbiakban lakó diákok negyede elégtelenre, míg harmaduk elégségesre minősítette települését. Az agglomerációlakók bő harmada is elégedetlen volt a lakóhelyével, de náluk jóval kevesebb elégtelenre volt példa.

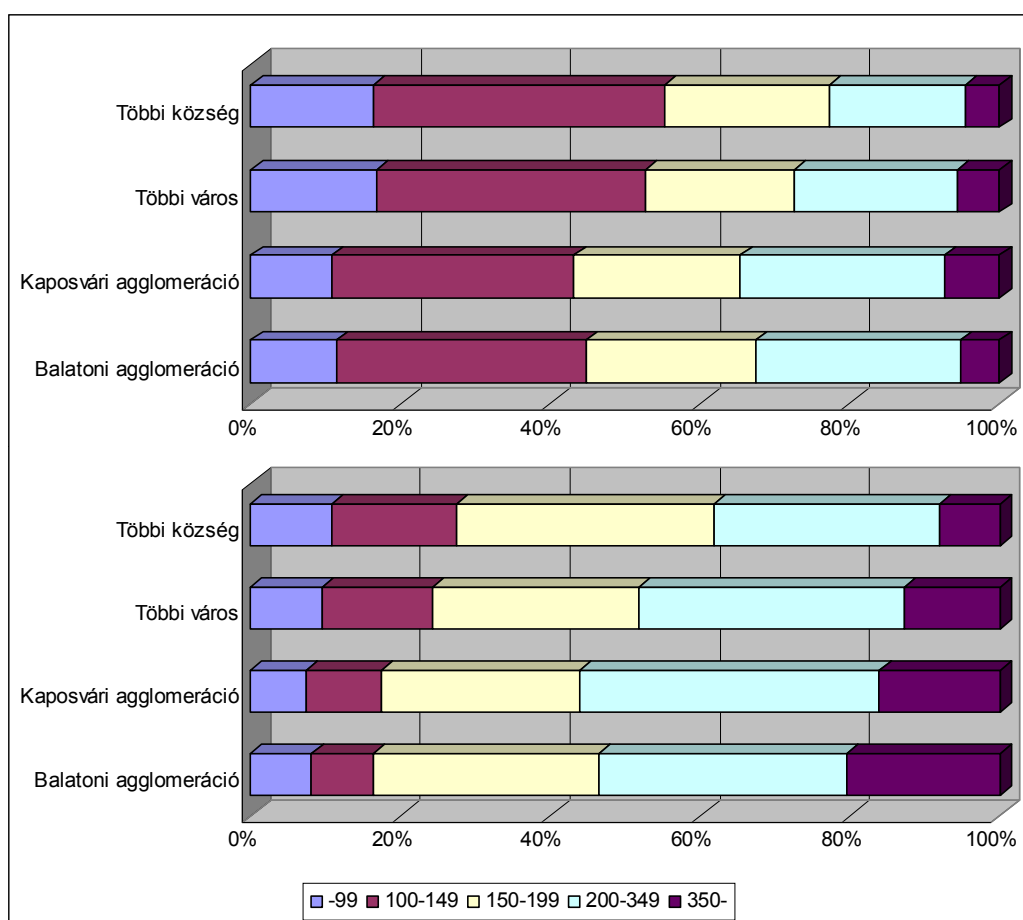

62. ábra. A somogyi fiatalok helyzetértékelése ötös skálán az agglomerációkban és azon kívül
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A jövedelem igényeket tekintve a diákok bő fele elégedett meg a 100-200 ezer forint közötti kezdővel (63. ábra). Ahogy az értékelésben, a közepes értékekben itt sem volt nagy eltérés a négy csoport között, a szélsőségek viszont egyértelműen jelezték a térbeli pozíciókat. A rosszabb helyzetben lévő agglomeráción kívüli terekben közel másfélszer annyian elégedtek meg 100 ezer forint alatti kezdő fizetéssel, mint a jobb gazdasággal rendelkező agglomerációkban. A 200 ezer feletti kezdő fizetést elvárók aránya pedig az

agglomerációkban volt sokkal magasabb, mint azokon kívül. Köztük is Kaposvár térsége volt a legmagasabb igényű.

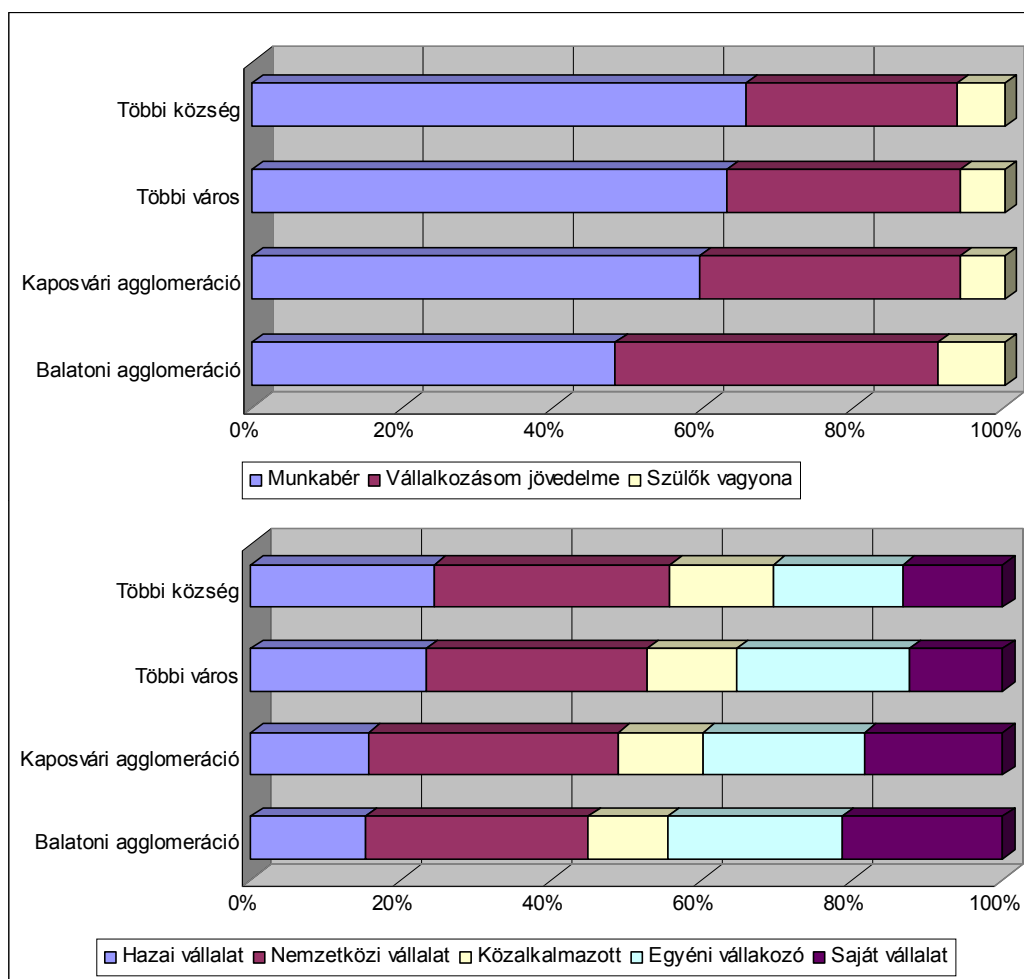
A 35 éves korban elégedettséget hozó jövedelemben már a 150-350 ezer közötti két intervallum tette ki szinte mindenütt a választások közel 2/3-át, miközben a 100 ezer alatti és a 100-150 ezer közti alacsonyabb intervallumokban gondolkodók rendre fogytak, a 350 ezer fölötti összegek viszont gyarapodtak a rurális térből az agglomeráció irányába haladva. A somogyi tér két végletén közel kétszeres különbség volt a kiemelkedően magas jövedelmet igénylők és az alacsony jövedelemmel is megelégedők arányában.

63. ábra. A kezdő és a 35 éves kori jövedelemigények területi eltérései az agglomerációkban és azon kívül (Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

Látványos különbség alakult ki a jövedelem forrása és a munkahelyi preferenciák szempontjából (64. ábra). Bérből és fizetésből tervezi megélhetését biztosítani az egyéb községek és városok diákjainak 2/3-a, míg a Balaton

agglomerációjában már felénél is kevesebb gondolkodik ebben. Náluk közel 50%-ban a vállalkozás jövedelme az elképzelt alapvető megélhetési forrás, míg a családi vagyont is itt jelölték meg legtöbben. A vállalkozói attitűd hasonló változását hozta a munkahely-elképzelést firtató kérdés is. A Balaton-parton élő fiatalok közel negyede saját vállalatánál, és közel negyede egyéni vállalkozóként szeretne dolgozni. Ez az arány mindkettőnél fokozatosan csökken a rurális tér felé haladva, egészen a hatodáig. A vállalkozói létről gondolkodó fiatalok helyét a hazai vállalatnál alkalmazotti státuszban dolgozni kívánók veszik át. A nemzetközi vállalatoknál elhelyezkedni szándékozók kaposvári maximuma összhangban van a kivándorlási hajlandóságban megjelent magas értékekkel is. A közalkalmazotti státusz népszerűsége viszont a községekben magasabb némileg.

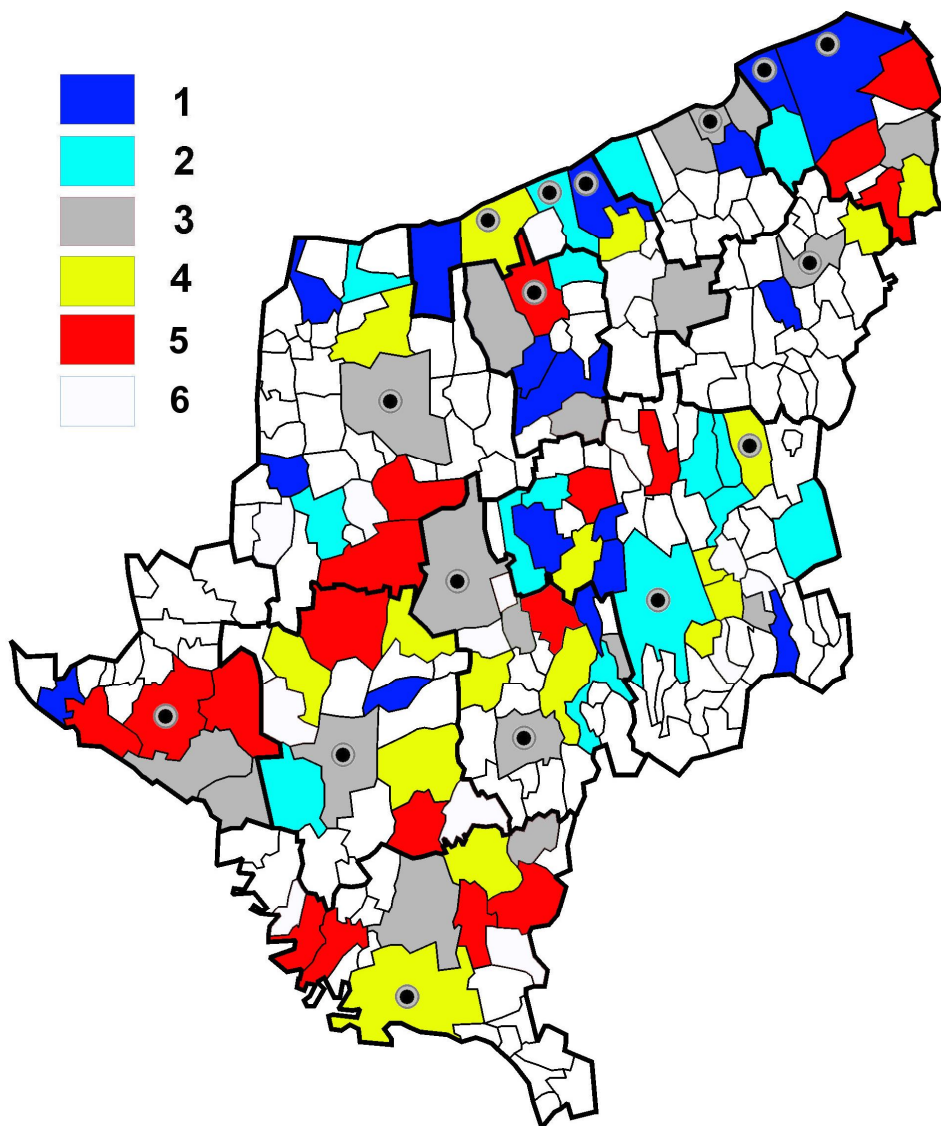
64. ábra. A jövedelmi és munkahelyi attitűd területi eltérései az agglomerációkban és azon kívül
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

6.4.4. Települési szintű differenciák

Települések szintjén a megye hálózatának harmadát, mintegy 86 helységet értékelhettem legalább öt kérdőív alapján. A kérdőívek válaszaiból 26 jellemző mutatószámot kalkuláltam. Ezeket a megye átlagával összevetve az attól való eltérés iránya és mértéke alapján pontoztam a településeket. Az átlag körüli érték nulla pontot, az attól való jelentősebb, de a szórásértéken belüli eltérés +1, illetve -1 pontot ért. Az erős szélsőségek, azaz a szóráson túli eltérések pedig +3, illetve -3 pontot jelentettek. Az így képzett 26 pontérték összege a település helyzetét jelzi a megye szubjektív elégedettségi terében. A települések összesített pontszáma és 26 jellemezője is visszakereshető a részletes eredménytáblázatból (8. melléklet).

Az pontszámokban öt kategóriát képezve térképen ábrázoltam a megye összetett szempontrendszer szerinti mentális térszerkezetét (65. ábra). Az öt kategória térbeli elhelyezkedésében a jók északi és Kaposvár körüli tömörülése, valamint a gyengék délnyugati fekvése egyértelmű. Néhány agglomerációs kistelepülés kitűnő minősítése a sikeres funkcióváltás eredménye lehet (TÓTH J. 2007). Ugyanakkor a megyeszékhely „csak” jó minősítése a magváros strukturális problémáira utalhat, míg Siófok kitűnő értékelése összhangban van dinamikus fejlődésével, minek révén a megye növekedési pólusa már a Balatoni agglomeráció központja.

A tradicionális somogyi kisvárosok közepesre, vagy Barcs, Csurgó és Lengyeltóti esetében annál is gyengébbre értékelése jelzi vesztes szerepüket a városversenyben. A déli közép- és nagyfalvak gyenge és nagyon gyenge eredményei mutatják a határ menti térség lakóinak nagyarányú elégedetlenségét településük adta lehetőségekkel. A gyenge eredmény azzal lehet összefüggésben, hogy gazdaságilag sokat romlott helyzetük a közelmúlt válság éveiben. A Balaton mögötti belső periferián is megjelent az elégedetlenség, de itt az aprófalvas szerkezet miatt csak viszonylag kevés települést tudtam értékelni.

65. ábra. 86 somogyi település tipizálása alapján kirajzolt mentális térszerkezet

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

Jelmagyarázat: 1 – Kiemelkedő, 2 – Jó, 3 – Közepes, 4 – Gyenge, 5 – Nagyon gyenge, 6 – Kevés adat.

6.4.5. Fejlettségi klaszterek szerinti differenciák

A 4. fejezetben feltárt fejlettségi klaszterek szerinti véleménykülönbség vizsgálatában igen jó szignifikanciával állt meg a hipotézis, miszerint a válaszok függenek a területi pozíciótól. A kontingencia koefficiens 0,185-ös értéke itt sem jelez erős összefüggést, de a kereszttáblázat értékelésével megállapíthatók az szabályszerűségek.

A migrációs attitűd eloszlása érdekesen alakult. A helyben maradók átlagon felüli aránya a balatoni agglomeráció kiemelkedően fejlett településeiben és a

szétszórtan elhelyezkedő erősen fejletlen falvakat tömörítő hatos klaszterben figyelhető meg (21. táblázat). Tehát nem feltétlenül a fejlett, kedvező helyzet jelenti a fő migráció elleni érvet. A megyén belüli költözésben gondolkodók között a hatos mellé felsorakozott a másik három fejletlen falvakat tartalmazó klaszter is, ők elsősorban a Balaton partját és Kaposvárt jelölték meg migrációs célpontként. Országon belüli mozgásra a fejletlen falvak diákjai gondoltak kissé átlagon felül. Jó részük Budapestre költözne, de Pécs, Székesfehérvár, Győr és Nagykanizsa is szerepelt a célpontok közt.

Az EU-ba irányulna magasabb százalékban a városokat és a hozzájuk hasonló nagyobb községeket tartalmazó első három klaszter tanulóiifjúsága, de közülük csak a Kaposvárt, Nagyatádot és Marcalit is tartalmazó fejlettnél jelentkezett átlagnál jelentősen nagyobb mértékben. A leggyakoribb célpontként Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság szerepelt. A gyengébb fejlettségű falvak jóval alacsonyabb arányban választanák a nemzetközi vándorlást, kivéve az interkontinentális vándorlásban bajnok legfejletlenebb hetes klasztert. Mellette a fejlett, és gyenge kisvárosokat, valamint középfalvakat is befogadó közepesen fejlett csoport kicsit átlag felett menne a tengerentúlra. Célpontként mindkét esetben a klasszikus kivándorlási irányt, Amerikát jelölték meg a legtöbben.

21. táblázat. A migrációs attitűd klaszterenkénti különbségei

Kód	Klaszter	Db	Helyben marad	Megyén belül	Országon belül	EU-ba	Tengeren túlra
1	Kiemelkedő	289	19%	1%	27%	40%	13%
2	Fejlett	634	11%	7%	26%	42%	16%
3	Közepesen fejlett	441	12%	6%	26%	41%	15%
4	Gyenge közepes	244	12%	14%	29%	32%	14%
5	Fejletlen	134	14%	10%	33%	32%	11%
6	Erősen fejletlen 1	19	21%	16%	26%	37%	0%
7	Erősen fejletlen 2	35	11%	9%	26%	29%	26%
	Somogy összes	1796	13%	7%	27%	39%	14%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A helyzetértékelés, jövedelemigény és tanulmányok terén abszolút vezet a kiemelkedő és a fejlett klaszter, erősen a megyei átlag feletti csoportértékekkel (22. táblázat). A hármas klasztertől lefelé már jórészt erősen átlag alatti értékekkel

rendelkeztek a fejlettség szerinti településcsoportok. Csak három ponton található kicsivel a megyei átlag feletti klaszterátlag. A gyenge közepes klaszter falvai kicsit magasabb kezdő jövedelemigénnyel léptek fel, a nagyon fejletlen hatos és hetes klaszter kis falvaiban viszont jobb tanulmányi eredményű diákok élnek, csak ez a hatosnál az átlagban, a hetesnél viszont a tehetséges diákok arányában jelentkezett.

22. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény klaszterenkénti különbségei

Kód	Klaszter	Élet-körülm.	Jövő esélye	Lakóh. érték.	Kezdő fizetés	Fizetés 35 éves	Tanul. átlag	Tehetség %
1	Kiemelkedő	3,77	3,55	2,77	182	450	3,76	20
2	Fejlett	3,64	3,54	2,57	182	438	3,80	18
3	Közepes	3,54	3,27	2,33	164	360	3,66	14
4	Gyenge közepes	3,58	3,40	2,39	174	350	3,64	12
5	Fejletlen	3,49	3,34	2,03	140	312	3,58	16
6	Erősen fejletlen 1	3,42	3,32	2,00	135	267	3,78	5
7	Erősen fejletlen 2	3,26	3,20	2,06	137	244	3,70	17
	Somogy összes	3,61	3,43	2,46	172	394	3,72	16%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

Az érettségiző középiskolások szubjektív értékelése tehát megerősítette a rendszerváltás utáni adatok matematikai analízisének eredményeit. Eszerint a klaszterekben – legalábbis csoportszinten – nem következett be jelentősebb eltolódás, legfeljebb néhány település esetében történhetett változás. A két erősen fejletlen klaszter különbségeinek okát további társadalmi vizsgálatokkal lenne érdemes feltárni.

6.4.6. Térszerkezet szerinti differenciák

A települések tipizálhatók a térben való elhelyezkedés szerint is. Ebben a balatoni elsődleges erőterengelyt, a megye közepén húzódó – a megyeszékhely agglomerációját is magába foglaló – másodlagos erővonalat, valamint az országhatárt tekintetem meghatározó tényezőknek. A hálózathálóból kiemelkedő városi jogú települések, vagy a városi ranggal nem rendelkező, de méretük és közlekedési pozíciójuk alapján némi központi funkciót is betöltő nagyobb községek is a térszerkezet külön figyelemre méltó elemei.

A térben elfoglalt pozíciók és a matematikai analízis által generált klaszterek településtípusainak térbeli elhelyezkedését figyelembe véve történt Somogy megye terének felosztása, ezzel a települések besorolása az egyes térszerkezeti kategóriákba. Két változat – egy 12 és egy 14 kategóriát tartalmazó – felosztás is készült, melyből a kereszttábla elemzésben jobb eredményt hozó 12 elemű területi változatot tartottam meg. Ez a Khí-négyzet vizsgálatban egy ezrelékes szignifikancia értékkel, 0,205-ös kontingencia együttható mellett érvényesítette a feltevést, a jelenlegi területi pozíció és a jövőbeli lakóhely választásának összefüggését.

Az átlagon felül helyben maradók továbbra is a Balaton-part települései (23. táblázat). Továbbá a balatoni háttér, Észak-Somogy belső periferiája és a kaposvári agglomeráció falvai is erősebben ragaszkodnak lakóhelyükhöz, mint a többi térség. A balatoni térség és a kaposvári agglomeráció falvai megyén belüli költözésben sem gondolkodnak, jelezvén, hogy Somogy legjobb pozíciójú részeiben élnek. Az agglomerációkhoz tartozókat kivéve az összes falun élő diák jelentősebb arányban mozdulna megyén belül Kaposvár vagy a Balaton irányába. Kaposvár és agglomerációjának megyén kívülre költözői inkább külföldre, mint országon belülre váltanának lakhelyet, sőt a kaposváriak közel ötöde tengerentúli kivándorlásban gondolkodik. Ezzel szemben a balatoni háttér falvainak diákjai a többi csoport 48-61%-ához képest alig több mint harmadrészben mennének az országhatáron túlra. Erősebben kivándorlás-orientált még a balatoni háttér három kisvárosa és érdekes módon a kisebb balatoni városok csoportja.

Az értékelésben egynél több jelentősen átlag feletti mutatót csak az agglomerációk településeinél találunk, jelezve ezek kiemelkedését a térszerkezetben (24. táblázat). Siófok minden adata jóval átlag feletti, Kaposvárnál egyedül az életkörülményekkel nem elégedettek annyira a diákok, de még mindig átlagon felüli az érték. Egy-egy erősen átlag feletti mutatószámot találunk még a balatoni háttér falvainak lakóhely minősítése és a belső periféria tehetséges diákjainak aránya esetében, de náluk már jóval átlag alatti értékek is zavarják a képet. A balatoni háttérfalvak mutatóinak zöme erősen átlag alatti, és náluk találjuk a leggyengébb tanulmányi átlagot. A belső periféria falvainak csak

három erősen átlag alatti értéke van, de itt a legerősebb a lakóhellyel való elégedetlenség.

23. táblázat. A migrációs attitűd különbségei térszerkezeti egységenként

Kód	Kistérség	Db	Helyben marad	Megyén belül	Országban belül	EU-ba	Tengeren túlra
5	Siófok	150	21%	1%	27%	39%	13%
6	BalAggVáros	93	15%	1%	27%	40%	16%
7	BalAggFalu	83	16%	2%	28%	41%	12%
8	BalHtérVáros	128	9%	5%	30%	41%	15%
9	BalHtérFalu	129	16%	14%	33%	26%	10%
10	BelsőPeriFalu	88	15%	9%	28%	39%	9%
1	KvárMJVáros	404	11%	7%	22%	42%	18%
2	KvárAggFalu	106	15%	3%	21%	46%	15%
3	KözépSoSeváros	77	11%	7%	29%	38%	16%
4	KözépSoFalu	201	11%	12%	26%	36%	16%
11	DélSoVáros	204	10%	7%	31%	40%	12%
12	DélSoFalu	133	11%	11%	30%	33%	16%
	Somogy összes	1796	13%	7%	27%	39%	14%

(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

24. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény különbségei térszerkezeti egységenként

Kód	Kistérség	Élet-körülm.	Jövő esélye	Lakóh. érték.	Kezdő fizetés	Fizetés 35 éves	Tanul. Átlag	Tehetség %
5	Siófok	3,78	3,60	2,87	188,6	467	3,82	21
6	BalAggVáros	3,72	3,61	2,63	169,5	395	3,82	26
7	BalAggFalu	3,87	3,39	2,63	180,9	492	3,67	11
8	BalHtérVáros	3,48	3,41	2,24	168,8	347	3,65	14
9	BalHtérFalu	3,47	3,25	2,57	156,8	323	3,50	14
10	BelsőPeriFalu	3,69	3,47	2,10	159,3	365	3,67	20
1	KvárMJVáros	3,66	3,63	2,74	183,3	470	3,87	20
2	KvárAggFalu	3,65	3,41	2,52	186,9	360	3,71	10
3	KözépSoSeváros	3,53	3,52	2,38	163,7	359	3,78	12
4	KözépSoFalu	3,49	3,33	2,25	170,8	361	3,69	14
11	DélSoVáros	3,57	3,20	2,14	166	384	3,65	15
12	DélSoFalu	3,44	3,20	2,14	142	261	3,55	8
	Somogy összes	3,61	3,43	2,46	172	394	3,72	16%

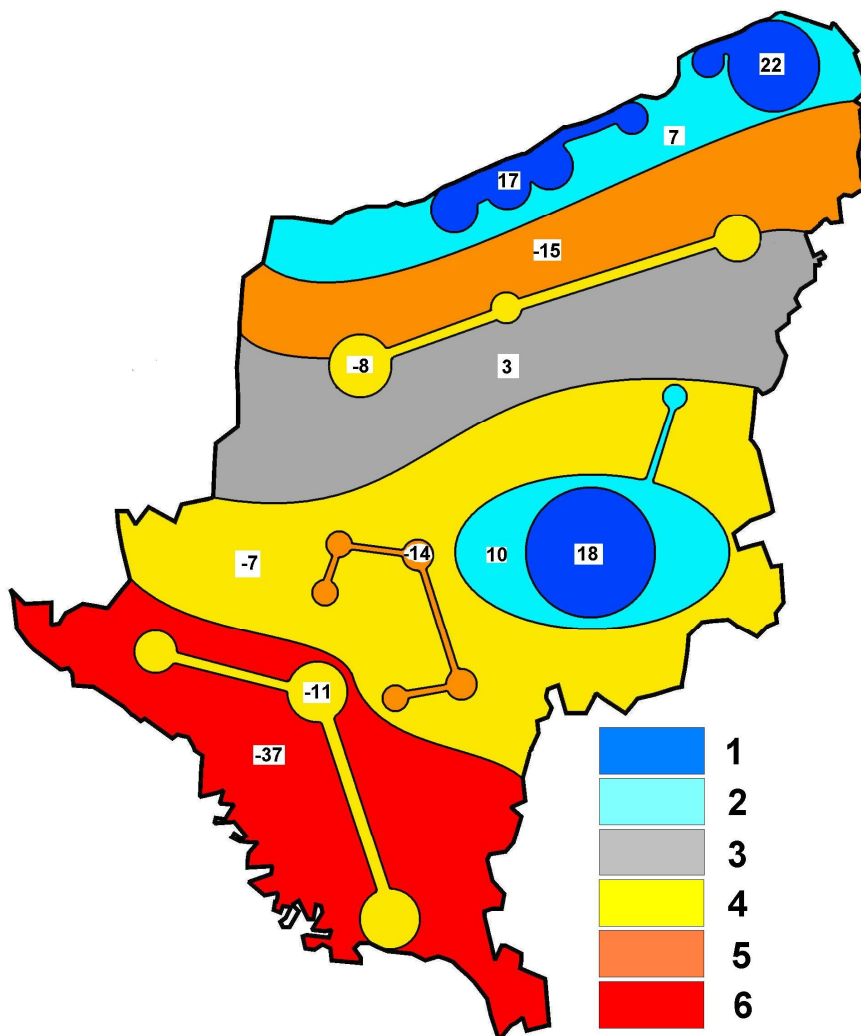
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)

A Balaton hátterének, valamint Dél- és a Közép-Somogy térségének kis-, és „aligvárosai” átlag körüli, illetve néhány esetben erősen átlag alatti értékelésükkel

jelzik a térszerkezet perifériájának gyengén fejlett központjait. Közép-Somogy középfalvai viszont egész jó helyzetben vannak a határ menti Dél-Somogy külső-perifériához tartozó községeihez képest, melyek minden értékelés szerint mélyen átlagon aluli értékeket kaptak, sőt négy esetben is sereghajtók. A dél-somogyi városokat átlagos jövedelemigénye és tehetségaránya kiemeli a falvak közül, de jövőképük és lakóhelyi elégedettségük már a környező falvak mélypontjával egyezik meg, mutatva a kilátástalanság érzetét.

A térfelosztás ezen 12 eleme is minősíthető a településeket tipizáló 26 mutatós pontrendszer alapján (9. melléklet). Ennek kartogramja pedig vizuálisan is kifejezi a megye terének szubjektív differenciáit (66. ábra.). A kategóriák alapján színekódolt térszerkezeti térképen szépen kirajzolódott északon a Balaton-part, valamint keleten a megyeszékhely agglomerációjának relatív fejlettsége, valamint Dél-Somogy periféria térségének igen erős elmaradottsága. A rurális tér észak-déli lejtőjében némi egyenetlenséget jelentenek a balatoni háttér falvainak nagyon gyenge eredményei és az északi belső periféria falvainak átlag körüli értékelése. Az ábrán az egyes térelemek konkrét pontszáma is leolvasható, ami még inkább kifejezi a diákok kérdőívezése alapján fellelt térbeli különbségeket.

Siófok, a balatoni agglomeráció többi kisvárosával együtt 20 körüli értékekkel magasan kiemelkedtek. Relatív erős bástya Somogy közepén a megyeszékhely is. A még átlag feletti jó szintű második vonalat a balatoni és a kaposvári agglomeráció alvóközségei adták. A két fejlett tér között a balatoni háttér kisvárosai a gyenge, falvai a nagyon gyenge kategóriába kerültek. Érdekes módon a belső periféria falvai ennél jobb értékekkel az átlagot képviselték. Nagyon gyenge értékelést kaptak Közép-Somogy városfogalom határán lévő „aligvárosai” és nagy falvai, melyekhez képest a térség középfalvai relatíve jobb – csak gyenge fokozatú – értékelést kaptak. Egyértelmű viszont Dél-Somogy óriási elmaradása, hiszen a három déli kisváros csak az átlagon aluli, gyenge kategóriát képviseli, míg a korábban jobb helyzetben lévő Dráva menti falvak mélyen a legrosszabbra értékelt térség, és létre kellett számukra hozni a katasztrofális kategóriát. Ebben bizonyára a határmentiség is szerepet játszhat, bár éppen Somogyban csökkenti az elzártságot a horvát határ mentén futó Murakeresztúr-Barcs vasútvonal.

66. ábra. Somogy megye térszerkezete és az egyes térelemek szubjektív értékelése
(Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés)
Jelmagyarázat:
1 – Kiemelkedő, 2 – Jó, 3 – Átlagos, 4 – Gyenge, 5 – Nagyon gyenge, 6 – Katastrofálisan gyenge.

6.5. A településrendszer szubjektív folyamatai

Az 1796 érettségiző somogyi diák kérdőíves megkérdezése alapján sikerült képet alkotni Somogy megye térszerkezetének várható jövőbeli alakulásáról. Az általános eredmény sajnos lesújtó jövőt jelzett. A fiatalok jelentős része ugyanis máshol képzei el jövőjét. Elsősorban a jobb képességű tehetséges diákok kívánják elhagyni somogyi lakhelyüket – sőt többségük az országból is kivándorolna – de a gyenge eredményű tanulók sem igazán akarnak maradni. Persze a gondolatot nem mindenki fogja tettere váltani, de a nagyarányú emigrációs attitűd mindenképp figyelmeztető előrejelzés lehet.

A válaszok elemzése alapján a lakóhellyel szembeni elégedetlenség, és a megfelelő jövedelmet biztosító munka hiánya volt a fő oka az „elinnen” aspektusnak, amit a területi különbségek összevetése is megerősített. A relatív térfolyamatokban a Balaton déli partján húzódó erőtengely kiemelt helyzetének erősödése prognosztizálható, mivel innen várható legkisebb arányú elvándorlás, sőt a megyén belüli migrációnak is célpontot jelent a térség. A Kaposvári agglomeráció viszonylagos előnyének már nincs ilyen jó fennmaradási esélye, hiszen a legtöbben innen szeretnének külföldre emigrálni.

Bár a jelenről kapott értékelő vélemények és a jövőről alkotott elképzelések kisebb területi szóródást mutattak a vártnál, de a városok és a két agglomeráció is egyértelműen elkülönültek a megye többi részétől. A kistérségi különbségek is érzékelhetők voltak a kontingencia táblázatból, de a Khí-négyzet próba nem erősítette meg ezt az összefüggést. A 86 – több kérdőív válaszai alapján is értékelt – település kartogramja jól egyezett a megyéről alkotott korábbi térszerkezet-feltárások eredményeivel. A 4. fejezetben taglalt matematikai analízist megerősítette, hogy a kérdőívek válaszainak klaszterek szerinti feldolgozása jónak értékelhető összefüggést mutatott.

Végül a területi szerkezet szerinti feldolgozás adta a legerősebb térbeli összefüggést, ami a várható relatív fejlődési pályákat is tekintve tovább erősíti a Balaton-parti tengely megyén belül kiemelkedő szerepét. Eltérő térszerkezet adódott viszont a megye déli határán. Az országos térszerkezetbe a vasút által bekapcsolt Dráva menti középfalvakat az infrastrukturális és a jövedelmi mutatók alapján is közepes szintre értékelhettük, a népesség szubjektív ítélete azonban a katasztrofális szintre helyezte a falvakat. Talán itt lehetnek egymástól legtávolabb az igények és a lehetőségek, hiszen a vasút jelentőségének csökkenésével ez a korábban jobb helyzetű terület került legtávolabb a modern közlekedés vonalaitól. A periféria perifériájára sodródását az igen magas munkanélküliségi ráta is jelezheti, ami a beruházások szinte teljes hiányának köszönhető. Ebben megint a közlekedéshálózat szerepe emelhető ki, igaz a demográfiai erózió minőségi vetületei következtében nem is igazán lenne képes a térség munkaereje kiszolgálni komolyabb tőkebefektetést.

7. Eredmények összefoglalása

7.1. A dolgozat eredményeinek összegzése, következtetések

Dolgozatomban Somogy megye településrendszerének fejlődését mutattam be, miközben a térszerkezeti változások és a demográfia néhány aspektusára is – több módszer alapján – újszerű módon rávilágítottam. Eredményeimet az eredeti célok rendszerében az alábbiakban foglalom össze.

Somogy településrendszerének történeti fejlődése

A szakirodalmi előzmények tartalmi szintetizálásával újszerű képet sikerült alkotni a Balaton és a Dráva közötti közel egységes természeti táj és történeti térség településhálózatának fejlődési korszakairól és az azokban érvényesülő fő tényezőkről. Megállapítható, hogy ezek nem tértek el jelentősen az ország többi területétől, de a városhálózat alulfejlettsége erősen meghatározta a megye XX. századi pozícióit. Ezen a felülről irányított pártállami településfejlesztés próbált változtatni, de inkább csak mennyiségi eredményeket sikerült elérnie.

Bár a megye „városhálózata” 1871-1971 között városrang nélkül létezett, számos nagyközség rendelkezett központi funkcióval, azaz némi városi szerepkörrel. A XX. század utolsó harmadában városnak „kiválasztatott” települések jelentős növekedésen mentek át, de a térséget magukkal húzó fejlődési pólus szerepüket többnyire nem tudták ellátni. Ez a somogyi viszonylatban látványos, de országos összehasonlításban már gyenge dinamikájú Kaposvárról is csak részben mondható el.

A ritka térszerkezeti háló következtében a fellendülési korszakok csak a terület egy részét érinthették. Mivel a dinamizáló nemzetközi erővonalak a központokat kikerülve a peremeken futnak, a belső vonalak forgalmi lehetőségei viszont gyengék, a pólusok nem voltak képesek hosszú távon kifejteni a területi „spread” hatásaikat. Somogy jó része így máig alacsony szintű perifériaterület maradt gyenge centrumokkal, és a rendszerváltás óta lemaradása erősödött az országos térszerkezetben.

A településrendszer fejlődésének fő faktora

A területi fejlődés fő rendező elve a közlekedés modernizációjának a megye belső területei számára hátrányos alakulása lehetett, és a mai lecsúszásban is ez tekinthető a meghatározó elemnek. Korábban a vasút jelentette a modern kapcsolatot a világgal. Ebben új kelet-nyugati térszerkezeti vonal jelent meg a megye közepén, amely Kaposvár gyors fejlődésében is szerepet játszott. A fő dinamizáló tényező viszont végig a Balaton déli partján húzódó Adria-erőtengely maradt, így a rangsorban legnagyobbat előre lépett települések zöme e mentén található.

Az ezredfordulóhoz közeledve már az autópályák jelentik a fejlődést indukáló modern közlekedést, amiben az egész régió Magyarország „mostohagyermeké”, hiszen a sztrádák az északnyugati és keleti peremein futnak, szinte csak az átmenő forgalmat kiszolgálva. Márpedig ha egy térség centrumait nem köti össze egymással, sem a nagyvilággal modern forgalmi pálya, a külső erőforrások bevonása ellehetetlenül, de a belsők kiaknázása is nehézkessé válik. Hazánk továbbra is Budapest központú közlekedésfejlesztési gyakorlata középtávon sem ígér ebben javulást, és a régió belső forgalmának gyorsítása még sokáig megoldatlan marad. Ezért is a somogyi-tolnai-baranyai rurális térség lehet hamarosan Magyarország modernizációtól „elzárt” szegényháza, Kaposvár és Pécs pedig ennek – a hasonló kategóriájú pólusokhoz képest – lecsúszó központja.

A közeljövő feladatai között a legfontosabb ugyanaz, mint 150 éve: a peremeken futó főpályákhoz való csatlakozással a térség közlekedési feltártságának javítása. Pécsre ugyan elérte az autópálya, de a hosszútávon is gyenge dinamikát generáló Baltikum-Nyugat-Balkán-tengelyből nyíló zsákjellegű M60-as kevés térszervező erőt jelent. Az M9-es is csak részleges megoldás lesz majd, mert tervezett nyomvonala nem fogja bekapcsolni a régióközpontot a Kaposvár-Szekszárd között formálódó nyugat-keleti tengelybe. A két erővonal kereszteződése viszont a legkisebb megyeszékhelyet dinamizálhatja, de ez a régiónak kevesebbet hozhat, mintha Pécsnek sikerült volna magához vonzania ezek csomópontját. Az OTrT szerint a régióbelső észak-déli forgalmát – Pécs-Dombóvár-Székesfehérvár közt – a távlatokban biztosító M65 ugyanakkor egyáltalán nem érinti Somogyot. Nem véletlen, hogy a kaposvári politikusok

ennek Taszár felé vonzásán, ezzel párhuzamosan a 67-es út gyorsforgalmúvá fejlesztésén is munkálkodnak. Az előnytelen tervváltozatokon és a lobbicsatákon viszont elcsúszhat a régió egészének érdeke, a központok egymással, valamint a tőke- és innovációáramlatokat jelentő fő nemzetközi erőtengelyekkel való mielőbbi összekötése.

Demográfia és területi fejlődés

A demográfia folyamatai, vagy legalábbis a népesség térbeli átrendeződése, sokáig erősen korreláltak a területi fejlődés differenciáival. A népességszám települési szintű követésével részletesen elemezhető volt a megye XX. században végbement térszerkezet-változása. Csak a nyolcvanas évektől vált megtévesztő mutatóvá a népességnövekedés, amikor a cigányság növekvő arányával és területi szegregációjával létrejöttek a gyarapodó népességű, de erősen lepusztuló gettófalvak. Ezek kiszűrését viszont a demográfia és a társadalom néhány mutatója egyszerűen lehetővé tette.

A somogyi településhálózat átstrukturálódása a censusok népességadatai alapján döntően 1949-80 között ment végbe. A települések megye egészéhez viszonyított népességdinamikája kirajzolta a térszerkezet fejlődő centrumait, erővonalait, valamint a depressziós, lecsúszó területeket. A népességet koncentráló, később városi rangot kapott központi szerepkörű településekkel szemben a falvak erőteljes csökkenést szenvedtek az elvándorlással, és demográfiai szerkezetük is aránytalanná vált.

A térségi differenciálódásban szembetűnő a bizonyos szerepköreit Tolna és Baranya felé is kiterjesztő megyeközpont, valamint a Balaton-parti városok kimagasló növekedése, az alcentrumként funkcionáló többi város és a balatoni üdülőfalvak kicsivel átlag feletti „fejlődéséhez” képest. A Kaposvár környéki falvaknál kezdetben a központ vonzása, majd az agglomerációs folyamatok hozhattak a többiekétől eltérő pályát. A többi község valamivel átlag alatti növekedését ugyanis 1949-től felváltotta a drasztikus fogyás, differenciálódásukban főleg a hatvanas évektől felértékelődött a közlekedésföldrajzi fekvés szerepe.

Somogy megye elmúlt évtizedekben végbement és napjainkban is zajló demográfiai folyamatairól megállapítható, hogy a hetvenes évek vége óta az

országos átlagnál nagyobb, sőt az egyik legerősebb természetes fogyás jellemezte a megyét. Emellett a kilencvenes évek rövid visszatelepülési időszakát leszámítva negatív vándorlási egyenleg mutatkozott. A területi differenciák azonban jelentősek. A kiemelkedően pozitív demográfiai jellemzőkkel rendelkező, továbbra is gyarapodó Siófokival szemben a két Balaton-parti és a két Kaposvár környéki kistérségben is az országos érték körüli a népességfogyás. A fiatal Kadarkúti kistérség egyik felében az agglomerációs folyamatok, a másikban a roma etnikum hozhattak az átlagnál valamivel jobb dinamikát.

A megye délnyugati felét viszont az erős demográfiai erózió jellemzi. Ezért a természetes fogyás mellett a munkaképes lakosság, mindenekelőtt a fiatalok gazdasági lemaradás következtében zajló elvándorlása okolható, melyet a jelentős roma kisebbség természetes szaporodása sem tud pótolni. Ez – mivel főleg a „jók” mennek el – minőségi vetületet is hordoz, s az itt maradók negatív irányban változó társadalmi szerkezete egyre kevésbé lesz alkalmas a térség akár kívülről történő fellendítésére. Ezért az ezredforduló után intézményesen beinduló terület- és településfejlesztési támogatások sem tudtak javítani a délnyugat-magyarországi rurális térség népességmegtartó képességén. Sőt, a negatív folyamatok 2000 óta felerősödtek, és a hátrányos helyzet konzerválódása hosszú távon is elkerülhetetlennek tűnik.

Településkategóriák a somogyi térben

A településrendszer elemeinek különböző módszerekkel történt tipizálásával a területi fejlettség struktúrái és azok fejlettségi különbségei megállapíthatók voltak. Ebben a kilencvenes évek adataira épített összetett matematikai eljárás hasonló eredményre vezetett, mint az egyszerűbb demográfiai vagy jövedelmi mutatókra alapozott vizsgálat. Somogy térszerkezete tehát egyértelmű, amelyben a Balaton és a megyeszékhely kiemelkedése minden szempontból megerősítést nyert, míg a térség többi területe hátrányos helyzetű periféria gyengén fejlett kisvárosokkal.

Az általánosan fogyó térségben tartósan növekvő népességű néhány település területi elhelyezkedése Siófokhoz és Kaposvárhoz kötődik, az időszakosan növekvők területi képe már elszórtabb. Előbbiek a társadalmi-gazdasági fejlődésben is élenjáró „valódi nyertesek”, utóbbiak a romák térnyerése miatti

„látszat nyertesek”, vagy a valamely egyedi ok miatt növekvő „véletlen nyertesek” csoportját képviselik.

A kilencvenes évek elejéről, az átalakulás időszakából származó 24 települési mutató alapján felvett adatmátrix analízise öt faktort eredményezett, melyeknek a korrelációk elemzése alapján a következő neveket adtam: életkörülmény, társadalmi egészség, innovációs potenciál, vállalkozói tér és vállalkozói dinamika faktora. A kapott faktorértékek térinformatikai ábrázolásával kirajzolódott az egyes fejlettségi szintek térbeli eloszlása, valamint az előny vagy lemaradás jellege és relatív mértéke. A faktorértékek klaszteranalízisével hét komplex fejlettségi településcsoportot tudtam elkülöníteni, melyek mozaikosnak látszó elhelyezkedése összhangban volt a megye térszerkezetével.

A települések egy főre jutó jövedelem alapján történt kategorizálása is a centrum és a Balaton mentén húzódó forgalmi tengely kimagasló előnyét hozta. A térség rurális teréből némileg kiemelkedtek még a tradicionális kisközpontok. Figyelemre méltó viszont, hogy a felső jövedelmi szinten számos aprófalú is megjelent a városok között. Ezen falvak elhelyezkedésében a centrum közelség és az északkeleti fekvés volt a fő területi jellemző. A jövedelmi létra alján álló települések többsége viszont a megye közepén húzódó Kadarkút-Lengyeltóti szegénységi tengelyben tömörült.

Helyenként a szélsőségek egymás mellé kerültek, s a területi pozíciók mellett az egyéb tényezők szerepét is mutatja a jövedelmi különbségek kialakulásában. A skála szélső deciliseinek társadalmi mutatóiban jelentős eltérés mutatkozott, kiemelkedően a korstruktúra, a gazdasági aktivitás és az iskolázottsági szint területén. Az alsó jövedelmi decilis falvaiban jelentős a roma etnikum jelenléte, ami a népmozgalmi adatokat is tekintve a gettósodás folyamatát jelzi. A társadalmi szélsőségek konzerválódása a szegény falvak számára a periféria perifériájára sodródást hozhatja, amin a juttatások nivelláló hatása csak ideiglenesen segíthet.

A KSH és a CID Céginfó adatbázisának összevetésével meghatároztam az adózott munka- és tőkejövedelmek, valamint a társadalmi juttatások településenkénti arányát. A magasabb életszínvonalat többnyire az előbbiből lehet elérni, az alacsonyabbat inkább az utóbbi biztosítja. A közepes szintű

jövedelmeknél a vegyes forrás az uralkodó. Ez alapján tipizáltam a településeket, melyek jellegzetes eloszlást mutattak a megye térképén.

- A „dolgozó” csoportot a Balaton-part települései és a megyeszékhely agglomerációja alkotta, melyek a megye gazdaságilag és társadalmilag egészséges térségei, magas és közepes munkajövedelmekkel.
- A „vegyes jövedelmű” települések területi eloszlása szabálytalanul elszórt képet mutatott, ők képviselték az átlagot a megyében.
- Az „élő” csoport gazdagabb falvaiból az aktív lakosság elvándorolt, ami előregedéshez vezetett. Itt főként nyugdíjszerű társadalmi juttatásokból élnek – az eltartottak alacsony aránya miatt – többnyire közepes szinten, de az önreprodukció hiánya kihalásukhoz vezethet.
- Az „élő” csoport jórészt romák által lakott településtömbjei viszont etnikai és szegénységi gettótérséget formálnak Somogy közepén, ahol a különböző segélyek és a gyermekek után járó juttatások adják a megélhetés fő forrásait. A magasabb, sok esetben pozitív szaporodási ráta, valamint az olcsó ingatlanok révén a lecsúszó rétegek beköltözése is a szegénység bővített újratermelését idézheti elő esetükben.

A jövedelemkülönbségekben és a jövedelemforrás alapú településtípusok kialakulásában a területi pozíciók mellett a népességszerkezet is meghatározó szerepet töltött be. A társadalmi-gazdasági folyamatokat tehát a demográfiai tényezők is erősítették, melyek a differenciák további növekedéséhez vezettek. Mindez eredményezhette a megye országos térben érzékelhető lecsúszását, ami a tendenciák erősödésével hosszabb távon visszafordíthatatlanná válhat. Ebből kiutat jelentő távlati megoldást csak a térség komplex fejlesztése hozhat.

A jövőbeli fejlődés várható irányai

A somogyi diákok véleményén keresztül sikerült képet alkotni napjaink válsághelyzetének néhány megyei folyamatáról. A további fejlődésben – 1796 érettségiző diák kérdőíves felmérése alapján – a felnövekvő generáció erős emigrációs gondolkodása lehet a döntő tényező. Az általános eredmény lesújtó tendenciát jelzett, és sajnos beigazolta a bevezetőben említett nagyarányú „el

innen” érzést. A fiatalok túlnyomó többsége máshol képzei el felnőtt életét. Elsősorban a jobb képességű tehetséges diákok kívánják elhagyni somogyi lakhelyüket, de a gyenge eredményű tanulók sem akarnak maradni. Az ifjúság több mint fele az országból is kivándorolna. Persze a gondolatot nyelvtudás hiányában nem mindenki fogja tettere váltani, de a nagyarányú elvándorlási szándék mindenképp figyelmeztető jelzés lehet.

A társadalom dinamikus rétegének eltávozása, az „agyelszívás” eddig is jelen volt Somogy életében, de ez most felerősödni látszik. A negatív demográfiai folyamatok következtében hátrányos szerkezet felé tolódó népesség a gazdaság további gyengülését eredményezheti a Dunántúl szegénypólusává váló megyében. Ez az egymást kölcsönösen gerjesztő tényezőkön keresztül a további lecsúszás veszélyét is magában hordozza, melynek megállítása egyre nehezebb lesz.

Bár a jelenről kapott értékelő vélemények és a jövőről alkotott elképzelések a vártnál kisebb területi szóródásban jelentkeztek, a két agglomeráció és a városok is egyértelműen elkülönültek a megye többi részétől. Matematikai analízisem eredményét megerősítette, hogy a válaszok klaszterek szerinti kereszttábla-elemzése jónak értékelhető összefüggést mutatott, de a legerősebb kontingenciát a 12 elemű területi szerkezetben elvégzett feldolgozás adta. Kizárólag jóval átlag feletti értékeket kapott ebben Siófok. Zömmel átlag feletti a többi balatoni város és Kaposvár. Mélyen átlag alattiak a dél-somogyi falvak, s jórészt átlag alatti a három déli kisváros, továbbá Közép-Somogy és a balatoni háttér falvainak csoportja.

A diákok válaszai alapján kalkulált 26 mutatóra épülő komplex pontrendszer szerint a megye erősen differenciált szubjektív térszerkezetet mutat. Siófok és a balatoni agglomeráció többi kisvárosa 20 körüli értékkel magasan kiemelkedik. Relatív erős bástya Somogy közepén a megyeszékhely is. A még átlag feletti második vonalat a balatoni és a kaposvári agglomeráció üdülő-, illetve alvóközségei adják. A két fejlettebb tér között a balatoni háttér kisvárosai a gyenge, falvai a nagyon gyenge kategóriába kerültek. Érdekes módon a belső periféria falvai ennél jobb értékeikkel az átlagot képviselik. A nagyon gyenge csoportba tartoznak Közép-Somogy „aligvárosai”, melyekhez képest a térség falvai relatíve jobb, csak gyenge fokozatú értékelést kaptak.

Egyértelmű viszont Dél-Somogy óriási elmaradása, hiszen a három kisvárosa is átlagon alul, csak gyenge szinten szerepelt, a Dráva menti falvak pedig mélyen a legrosszabbra értékelt településcsoport, és létre kellett hozni számukra a katasztrofális kategóriát. Ez viszont nemcsak a határmentiséggel függhet össze, mivel a vasútépítés által az országos térszerkezetbe korán bekapcsolt Dráva menti középfalvakat az infrastrukturális és a jövedelmi mutatók alapján is közepes szintre értékelhettük. Talán itt lehettek egymástól legtávolabb az igények és a lehetőségek, mert a vasút jelentőségének csökkenésével ez a korábban jobb helyzetű terület érezhette leginkább a modernizáció esélyétől való távolodást, a gyors közlekedés lehetőségétől való tartós elszigetelődést. Társadalmi perifériára sodródást az igen magas munkanélküliségi ráta is jelezheti, amelyet itt nemcsak a válság okozott, hanem a strukturális okok miatt régóta zajló tartós hanyatlás.

A differenciálódási folyamatok a jövőben tovább feszíthetik a megye már így is szélsőségesnek nevezhető térszerkezetét. Az Adria-tengely dinamizálódásával a fejlődési pólus hosszútávon a megye északkeleti sarkában rögzül. Siófok térségének dinamikus fejlődését az odavándorlás okozta népességnövekedés is megerősíti. Kaposvár stagnálásával viszont relatív előnye csökkenhet, és a szelektív elvándorlás a népesség minőségi erózióján keresztül a megyeközpont lassú hanyatlásához is vezethet. Ez a környező rurális tér kiürülését gyorsíthatja, ami a centrum-periféria viszonylatok egymást erősítő kölcsönhatásai miatt az egész térséget mélybe húzhatja. Ezzel az „agyszivattyú” is magasabb fokozatba kapcsolhat, és a tehetséges fiatalok elvándorlása Somogy nagy részéből megállíthatatlanná válik, melyet a jelenleg érvényesülő felsőoktatás-politika is tovább erősíthet.

Mi lesz egy terület jövője, ha fiataljai elhagyják? Valószínűsíthetjük, hogy Somogy ezredforduló óta érzékelhető gyorsuló lecsúszását a demográfiai folyamatok inkább csak gerjeszteni fogják. A gyenge belső erőforrásokkal rendelkező térséget a keleti országrészre koncentrálnak területepolitika sem segítette kellő mértékben, a külföldi tőke is elkerülte, és a modern közlekedés kiépítése is hátrányos helyzetbe hozta. A gazdaság folyamatos gyengülése, a magas munkanélküliség, a jövedelmek relatív alacsony szintje a képzett, dinamikus fiatalokra erős taszító erőt jelent, melyre többségük először ideiglenes, majd az elszívó faktorok

érzékelése révén végleges elvándorlással reagál. Az itt maradó előregedő népesség, valamint a gyors ütemben gyarapodó és teret nyerő cigányság hosszú távon igen hátrányos népelemszerkezetet eredményezhet, ami a jövőbeni fejlődés egyre magasabb gátja lehet. A kitörési esélyek csökkenése viszont a társadalmi konfliktusok éleződését vetíti előre.

7.2. Eredmények hasznosítási lehetőségei, további perspektívák

Értekezésem új eredményei hasznosak lehetnek a megye társadalmi-gazdasági folyamataival, vagy az egyes kistérségek, települések fejlődésével foglalkozó kutatók számára, továbbá az országos és nagytérségi vizsgálatok megállapításainak pontosítását is segíthetik. Gyakorlati alkalmazásban a gazdasági szereplők döntéseit támogathatja a térfejlődés felvázolása, valamint a terület- és településfejlesztés találhat hasznos információkat, ha az abban érdekelt politikai és szakmai vezetők a tényleges helyzetre és folyamatokra jobban illesztett stratégiák, tervek, programok kialakításához szeretnék kezdeni. Közel két évtizede Somogyban élve különösen fontosnak tartanám ezt, mert a megye lecsúszását csak a belső adottságokra épülő fejlesztésekkel, ezen keresztül a fiatalok megtartásával lehet lefékezni.

Saját kutatói pályámban is tervezem szűkebb hazám további figyelemmel kísérését, hiszen Somogyország fővárosában élve „saját bőrömon” is tapasztalom a lemaradásból fakadó hátrányokat. A legutóbbi népszámlálás hamarosan megjelenő adatai alapján további vizsgálatok végezhetők, illetve a korábbi eredményekkel való összevetésből a változási tendenciák meggyőzőbben követhetővé válnak. A jövedelmek alakulását is hamarosan újra érdemes lesz vizsgálni, hiszen a válságfolyamatok és a kormányzat adópolitikája jelentősen átalakítják a gazdaságot, ami a sikeres vállalkozások és az elkölthető jövedelmek átrendezésével a térfejlődésre is hamar hatással lehet. Az érettségi előtt álló diákok újabb megkérdezésével – összevetve a két minta eredményeit – a vélemények időbeli változása is nyomon követhető. Ez gyorsan változó világunkban és még gyorsabban változó országunkban jelentős eltéréseket mutathat, ami a globális hatások és a helyi politikai döntések társadalomra ható következményeinek feltárásában további új eredményeket hozhat.

8. Köszönetnyilvánítás

Először témavezetőmnek, Tóth Józsefnek szeretnék köszönetet mondani, aki rektori, majd intézetvezetői feladatai mellett is figyelemmel kísérte kutatásaimat, és szakmai tanácsaival aktívan támogatta társadalomföldrajzi irányultságom alakulását. Köszönettel tartozom a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete munkatársainak, kik akár bátorításukkal, akár építő szakmai kritikájukkal hozzájárultak vizsgálataim véghezviteléhez. Kiemelném közülük Dövényi Zoltánt, Nagyvárad Lászlót, László Máriát, Majdáné Mohos Máriát, Pirisi Gábort, Rudl Józsefet, Trócsányi Andrást és Wilhelm Zoltánt.

Köszönöm Kontra József kollégámnak, hogy kutatásaimat, eredményeim publikálását kezdettől fogva inspirálta, és segítette eligazodásomat a matematikai statisztikában, továbbá a KSH kaposvári kirendeltségén dolgozó Németh Tibornak és Vörös Ottónak az adatbázisok összeállítását. Köszönöm a somogyi iskolaigazgatók hozzájárulását kérdőíveim kitöltéséhez, a segédkező pedagógusok munkáját, valamint a diákok kérdéseimre adott válaszait is, amelyekkel hozzásegítettek értekezésem eredményeihez.

Köszönettel tartozom munkahelyem – a kaposvári Munkácsy Mihály Gimnázium – egykori igazgatójának, Gulyás Mihálynak, kinek jóvoltából doktori képzésemhez kezdetben jelentős anyagi támogatást is kaptam, és jelenlegi igazgatómnak Gyallai Katalinnak, aki lehetővé tette, hogy munkámat a tanári állásom mellett is végezhessem. Köszönöm Csajághy Nórának, Marácz Árpádnak és Varga Bálintnak, hogy angolul megjelent publikációim nyelvi megfelelőségét biztosították, valamint köszönöm Kontráné Várhegyi Erikának a magyar nyelvű írásaim nyelvhelyességi ellenőrzésében nyújtott segítségét.

Végül szeretnék köszönetet mondani családomnak. Feleségemnek, Andreának és leányomnak, Laurának azért, hogy megértőek voltak, amikor munkám miatt a családi élettől el kellett szakadnom. Apósomnak, Riez Ferencnek, hogy megosztotta velem Somogy megye önkormányzatánál végzett munkájának tapasztalatait, anyósomnak a mindig inspirálón ható támogató szavakért. Szüleimnek a távolból is kitartó gondoskodásukért.

Felhasznált irodalom

1. BÁCSKAI V. – NAGY L. 1984: *Piacközpontok, piackörzetek és városok Magyarországon 1828-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 402 p.
2. BÁCSKAI V. 1965: *Mezővárosok a XV. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 142 p.
3. BÁCSKAI V. 1988: *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 231 p.
4. BÁCSKAI V. 2002: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris Kiadó, Budapest, 171 p.
5. BÁCSKAI V. 2006: *Néhány gondolat a városhierarchia dualizmuskori átalakulásáról*. In: Györi R. – Hajdú Z. (szerk.) *Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák*. Dialóg-Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 11-24.
6. BAJMÓCY P. – BALOGH A. 2002: *Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai*. Földrajzi Értesítő 51/3-4. pp. 385-405.
7. BAJMÓCY P. – JÓZSA K. – PÓCSI G. 2007: *Szélsőséges aprófalvak. Aprófalvak a településlisták végein néhány társadalmi-gazdasági mutató alapján*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *A kistelepülések helyzete és településföldrajza*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 83-101.
8. BAJMÓCY P. 2007: *A népességszám változás települési és megyei szintű egyenlőtlenségeinek néhány mérési lehetősége Magyarországon*. Tér és Társadalom, 21/1. pp. 58-102.
9. BAJMÓCY P. 2010: *Urbanization and inner Migration Trends in Hungary after 1990*. Geographica timisiensis 19. /1. pp. 23-32.
10. BAJMÓCY P. – DUDÁS R. 2009: *Újraurbanizáció reurbanizáció mellett. Új trendek Magyarország népességének belföldi migrációjában*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Közép és nagyvárosok településföldrajza*, Savaria University Press, Szombathely, pp. 208-218.
11. BAKAY K. 1973: *Az avarok időrendjéről – Újabb avar temetők a Balaton környékén*. Somogy megyei múzeumok közleményei 1. pp. 5-86.
12. BAKOS N. – HIDAS ZS. – KEZÁN A. 2011: *Területi különbségek Magyarországon. A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után*. Területi Statisztika 51/4. pp. 335-358.
13. BALÁZS D. 2011: *A hazai települések népesedési típusai*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 151-165.
14. BALI L. 2010: *A horvát-magyar határ menti együttműködés két mikro regionális esete, Barcs és a magyar-horvát-szlovén hármashatár példáján*. Tér és Társadalom 24/4. pp. 237-248.
15. BALOGH T. 2009: *Úton Kelet és Nyugat között. Alternatív transzeurópai vasúti főirány – a Rijeka–Constanța (Transzbalkáni) vasút*. Falu, Város, Régió – Európai Duna Régió Stratégia különszám 1. pp. 44-47.

16. BARANYI B. – G. FEKETE É. – KONCZ G. 2005: *A roma-szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és a sellyei-siklósi kistérségekben*. In: Baranyi B. (szerk.) Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 13-28.
17. BARANYI B. 2004: *Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről*. Tér és Társadalom 23/2. pp. 1-21.
18. BARRIOS, S. – STROBL, E. 2009: *The dynamics of regional inequalities*. Regional Science and Urban Economics 39/5. pp. 575-591.
19. BARTHA D. 2000: *Erdőterület csökkenések fafajváltozások a Kárpát-medencében*. In: R. Várkonyi Á. (szerk.) Táj és történelem – Tanulmányok a történeti ökológia világából, Osiris Kiadó, Budapest, pp. 11-24.
20. BECSEI J. 2006: *A magyarországi népesség iskolázottságának területi viszonyai*. In: Kiss A. – Mezősi G. – Sümeghy Z. (szerk.) Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére. Szeged, pp. 99-107.
21. BELUSZKY P. – GYÖRI R. 2004: *Fel is út le is út... (Városaink település-hierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a XX. században)*. Tér és Társadalom 18/1. pp. 1-41.
22. BELUSZKY P. – GYÖRI R. 2005: *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 232 p.
23. BELUSZKY P. – GYÖRI R. 2006: *Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata és következményei 1990 után)*. Tér és Társadalom 2. pp. 65-81.
24. BELUSZKY P. – SIKOS T. T. 1982: *Magyarország falutípusai*. MTA-FKI, Budapest, 167 p.
25. BELUSZKY P. – SIKOS T.T. 2007: *Változó falvaink. (Magyarország falutípusai az ezredfordulón.)* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 360 p.
26. BELUSZKY P. – SZIRMAI V. 2000: *A települések társadalma*. In: Enyedi Gy. – Beluszky P. (szerk.) Magyarország településkörnyezete. MTA, Budapest, pp. 65-81.
27. BELUSZKY P. 1999: *Magyarország településföldrajza*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 568 p.
28. BELUSZKY P. 2003: *A Dunántúl és a Kisalföld a XX. század elejének modernizációs folyamataiban*. In: Frisnyák S. – Tóth J. (szerk.) A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. PTE Földrajzi Intézet és Nyíregyházi Főiskola Nyíregyháza-Pécs, pp. 43-54.
29. BELUSZKY P. 2005: *Magyarország történeti földrajza*. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest, 462 p.
30. BELUSZKY P. 2011: *Ment-e az OTK (1971) által a világ elébb?* In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 24-29.
31. BÓNA I. 1987: *A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon*. In: Székely Gy. – Bartha A. (szerk.) Magyarország története I. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 265-374.

32. BŐSZE S. 1989: *A dél-balatoni fürdőegyesületek történetéből (1890-1944)*. Somogy Megye Múltjából, Levéltári évkönyv 19. Kaposvár, pp. 211-252.
33. CORBETT, M. 2005: *Rural Education and Out-Migration: The Case of a Coastal Community*. Canadian Journal of Education 28/1. pp. 52-72.
34. CZIRFUSZ M. 2010: Faktoranalízis, a látszattmegoldás. Tér és Társadalom 24/1. pp. 37-49.
35. CZUPPON V. 2004: *Statistikai módszerek alkalmazása Somogy megye határmenti településkörének meghatározásához*. In: Táj, tér tervezés. Geográfus Doktoranduszok VIII. Országos Konferenciája. Szeged, pp. 1-9. CD-kötet
36. Czuppon V. 2006: *A Dél-dunántúli régió urbánus és rurális területeinek meghatározása*. III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest, <http://geography.hu/mfk2006/pdf/Czuppon%20Vikt%F3ria.pdf>
37. CSÁNKI D. 1894: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 567-707.
38. CSÁNKI D. 1912: *Somogy vármegye monográfiája*. Országos Monográfia Társaság, Budapest
39. CSÁNYI F. 1889: *Lapok Somogy megye múltjából*. Kaposvár, 158 p.
40. CSAPÓ T. – KOCSIS ZS. 1997: *A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon*. Tér és Társadalom 11/1. pp. 183–196.
41. CSAPÓ T. 2000: *A Nyugat-Dunántúl megyei városainak regionális szerepköréi*. In: Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág. MTA-FK, Budapest, pp. 201-224.
42. CSAPÓ T. 2003: *A Dunántúl népességének változása 1870-1920 között*. In: Frisnyák S. – Tóth J. (szerk.) A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. PTE Földrajzi Intézet és Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza-Pécs, pp. 261-269.
43. CSAPÓ T. 2008: *Municipal towns*. Modern Geográfia, 3. http://www.moderngeografia.hu/tanulmanyok/funkcionalis_telepulessfoldrajz/csapo_tamas_2008_3.pdf
44. CSAPÓ T. 2011: *Az 1971-es OTK hatása a városok morfológiájára*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 61-70.
45. CSATÁRI B. 2000: *Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására*. In: Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág. MTA-FK, Budapest, pp. 151-168.
46. CSATÁRI B. 2005: *Criteria of Rurality for the Hungarian Micro-regions*. In: Barta Gy. – G. Fekete É. – Szörényiné Kukorelli I. – Tímár J. (szerk.) Hungarian spaces and places: Patterns of Transition. Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 466-482.
47. CSÉFALVAY Z. 1996: *A privatizáció és a regionális egyenlőtlenségek Magyarországon (1990-1994)*. In: Dövényi Z. (szerk.) Tér – Gazdaság – Társadalom. MTA-FK. Budapest, pp. 257-272.
48. CSITE A. – NÉMETH N. 2007: *Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 3. MTA-KTI, 67 p.
49. DÁNYI D. 2001: *Somogy megye népessége a 18. század második felében a lélekösszeírások tükrében*. In: Faragó T. – Öri P. (szerk.) A KSH Népességtudományi Kutatóintézetének Történeti Demográfiai Évkönyve, Budapest, pp. 143–192.

50. DEÁK-VARGA D. – SZIGETVÁRI GY. 1983: *Somogy megye népessége és településhálózata (1960-1980)*. In: Kanyar J. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 14. Kaposvár, pp. 369-398.
51. DICKEN, P. 1992: *Global shift. The internationalisation of economic activity*. Paul Chapman, London, 492 p.
52. DOMBI P. – T. MÉREY K. 1992: *A Dél-Dunántúl településhálózatának néhány gazdaságtörténeti jellemzője a XIX. század közepén*. In: Szili F. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 25. Kaposvár, pp. 157-172.
53. DÖMJÉN M. 1931: *Somogy vármegye Trianon után*. In: Dömjén M. (szerk.) *Somogy vármegye Trianon után*. Budapest, pp. 73-82.
54. DÖVÉNYI Z. 2003: *Településrendszer*. In: Perczel Gy. (szerk.) *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 521-564.
55. DÖVÉNYI Z. 2004: *Contribution to the assessment of Hungarian economy and territorial structure in the light of the accession to the European Union*. Földrajzi Értesítő 53/1-2. pp. 21-31.
56. DÖVÉNYI Z. 2005: *A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás néhány területi aspektusa*. Kisebbségkutatás 14/3. pp. 338-344.
57. DÖVÉNYI Z. 2006: „Ez a falu város”. *Tűnődések a hazai várossá nyilvánítások kapcsán*. In: Blahó J. – Tóth J. (szerk.) *Tanulmányok Mendöl Tibor születésének 100. évfordulójára*. Orosháza – Pécs, pp. 109-115.
58. DÖVÉNYI Z. 2007: *A belföldi vándormozgalom strukturális és területi sajátosságai Magyarországon*. Demográfia 50/4. pp. 335-359.
59. DÖVÉNYI Z. 2009/a: *Csurgó Csokonai korában*. In: Gál A – Hanusz Á. (szerk.) *Tiszteletkötet Dr. Frisnyák Sándor professzor 75. születésnapjára*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földtudományi Intézete – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza – Szerencs, pp. 91-105.
60. DÖVÉNYI Z. 2009/b: *A belső vándormozgalom Magyarországon*. Statisztikai Szemle 87/7-8. pp. 748-762.
61. DÖVÉNYI Z. 2011: *A migrációs folyamatok sajátosságai a Balaton térségében*. In: Bokor L. at al (szerk.) *Geográfusok a Balatonért*. Idresearch Kft. – Publikon Kiadó, Balatonfüred, Pécs, pp. 189-199.
62. EKÉNE ZAMÁRDI I. 2000: *A belső vándorlás és a munkaerőpiac összefüggései a fejlett nyugati országokban és Magyarországon*. In: Dövényi Z. (szerk.) *Alföld és nagyvilág*. MTA-FK, Budapest, pp. 123-139.
63. EKÉNE ZAMÁRDI I. 2003: *A migráció szerepe a területi kiegyenlítődésben*. In: Süli-Zakar I. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 269-283.
64. ENYEDI GY. 1984: *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 37 p.
65. ENYEDI GY. 1996: *Külföldi működőtőke befektetések hatása a regionális fejlődésre Magyarországon*. In: Dövényi Z. (szerk.) *Tér – Gazdaság – Társadalom*. MTA-FK, Budapest, pp. 247-257.
66. ENYEDI GY. 2000: *A településkörnyezet*. In: Enyedi Gy. – Beluszky P. (szerk.) *Magyarország településkörnyezete*. MTA, Budapest, pp. 1-8.

67. ENYEDI GY. 2005. *Processes of regional development in post-socialist Hungary*. In: Barta Gy. et al. (szerk.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 18-28.
68. ENYEDI GY. 2009: *Competitiveness of the Hungarian regions*. *Hungarian Geographical Bulletin* 58/1. pp. 33-48.
69. ENYEDI GY. 2011: *A városnövekedés szakaszai – újragondolva*. *Tér és Társadalom* 25/1. pp. 5-19.
70. ERDŐSI F. 1971: *Adatok az egykori Dráva-hajózásról és annak Barcs fejlődésében betöltött szerepéről II*. In: Kanyar J. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 2. Kaposvár, pp. 181-212.
71. ERDŐSI F. 1980: *Somogy megye közlekedési hálózatának kialakulása a XIX-XX. században*. In: Kanyar J. (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 11. Kaposvár, pp. 269-320.
72. ERDŐSI F. 1996: *Magyarország kommunikációs tengelyeinek alakulása*. *Tér és Társadalom* 10/1. pp. 59-77.
73. ERDŐSI F. 1999: *Légi közlekedés és területi fejlődés*. *Tér és Társadalom* 13/4. pp. 45-76.
74. ERDŐSI F. 2002: *Gondolatok a közlekedés szerepéről a régiók/városok versenyképességének alakulásában*. *Tér és Társadalom* 16/1. pp. 135-159.
75. EVERSOLE, R. 2001: *Keeping youth in communities: Education and out-migration in the South West*. *Rural Society* 11/2. pp. 85-98.
76. FALUVÉGI A. 2003: *Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 51 p.
77. FALUVÉGI A. 2004: *A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában*. MTA-KTK Műhelytanulmányok 5.
78. FARAGÓ L. 2006: *A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása*. *Tér és Társadalom* 20/4. pp. 83-102.
79. FÉNYES E. 1847: *Magyarország leírása. II*. Pest, 61-69.p.
80. FESER, E. J. – SWEENEY, S. H. 2003: *Out-Migration, Depopulation, and the Geography of U.S. Economic Distress*. *International Regional Science Review* 26/1. pp. 38-67.
81. FLEISCHER T. 2007: *Transzeurópai folyosók: A meglévők hosszabbítgatása, vagy egy összeurópai hálózat kialakítása?* In: Glatz F. (szerk.) *A Balkán és Magyarország: Váltás a külpolitikai gondolkodásban?* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 365-379.
82. FLEISCHER T. 2009: *A közlekedés szerepe a policentrikus városhálózat fejlesztésében*. *Tér és Társadalom* 23/1. pp. 19-42.
83. FRIEDMANN, J. 1966: *Regional development policy: a case study of Venezuela*. MIT Press, Cambridge MA, 279 p.
84. FRISNYÁK S. 1992: *Magyarország történeti földrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest, 174 p.
85. G. FEKETE É. 2007: *Aprófalvak átalakulóban*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 24-37.
86. GRANOVETTER, M. 2004: *The Impact of Social Structure on Economic Outcomes*. *Journal of Economic Perspectives* 19/1. pp. 33-50.

87. GYENIZSE P. – LOVÁSZ GY. – TÓTH J. 2011: *A magyar településrendszer. A változó természeti környezet és társadalmi-gazdasági viszonyok hatása Magyarország településrendszerére*. Geographia Pannonica Nova 10. PTE TTK Földrajzi Intézet Pécs, 192 p.
88. GYÖRFFY GY. 1977: *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 667 p.
89. GYÖRFFY GY. 1986: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 354 p.
90. GYÖRFFY GY. 1987/a: *Magyarország története a honfoglalástól a tatárjárásig*. In: Székely Gy. – Bartha A. (szerk.): *Magyarország története 1242-ig*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 575-892.
91. GYÖRFFY GY. 1987/b: *A tatárjárás emlékezete*. In: Katona T. (szerk.) *A tatárjárás emlékezete*. Európa Kiadó, Budapest, pp. 30-32.
92. HABLICSEK L. – TÓTH PÁL P. 1995: *A nemzetközi vándorlás hatása a magyarországi népesség számának alakulására 1994–2010 között*. In: Sik E. – Tóth J. (szerk.) *Táborlakók, diaszpórák, politikák*. MTA PTI – Sík Kiadó, Budapest, pp. 161–179.
93. HABLICSEK L. – TÓTH PÁL P. 2001: *A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között*. In: Cseh-Szombathy L. – Tóth Pál P. (szerk.) *Népesedés és népesedéspolitika*. Századvég Kiadó, Budapest, pp. 395–429.
94. HABLICSEK L. 2003: *A népességreprodukció területi aspektusairól*. Demográfia 46/1. pp. 45-72.
95. HABLICSEK L. 2004: *A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására*. Demográfia 47/3-4. pp. 300-320.
96. HABLICSEK L. 2007: *Népességünk következő évtizedei – különös tekintettel a területi különbségekre*. Demográfia 50/4. pp. 392-429.
97. HAGGETT, P. 1983: *Geography. A modern synthesis*. Harper-Collins, New York, 627 p.
98. HAJDÚ Z. 1982: *Somogy megye vonzáskörzet-rendszere az 1920-as évek elején*. In: Kanyar J. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 13. Kaposvár, pp. 313-340.
99. HAJDÚ Z. 1996: *A magyar-horvát határ menti együttműködés dilemmái*. In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen – határon túl*. Szeged, pp. 306-312.
100. HAJDÚ Z. 1999: *A magyar-horvát államhatár történeti-politikai sajátosságai*. In: Tésits R. – Tóth J. (szerk.) *Kommunikáció térben és időben*. Tiszteletkötet Erdősi Ferenc professzor úr 65. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, pp. 113-131.
101. HAJDÚ Z. 2005: *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg-Campus, Pécs – Budapest, 332 p.
102. HAJDÚ Z. 2006: *A Kárpát-medence régiói – Dél-Dunántúl*. Dialóg-Campus, Pécs – Budapest, 499 p.
103. HAJNAL K. – BUGYA T. 2006: *Vizsgálatok a Magyarországi városhálózat 1949-2001 közötti népességváltozásairól*. Földrajzi Értesítő, 55/1-2. pp. 65-86.
104. HARDI T. 2000: *A gyorsforgalmi úthálózat fejlesztésének hatásai*. Comitatus 10/5. pp. 16-22.

105. HAYDEN, J. M. 2007: *Were the Poppers Right? Outmigration and the Changing Economy of the Great Plains*. The Online Journal of Rural Research and Policy 2. New Prairie Press, pp. 1-7.
106. HONFI I. – JÁVORI B. – ROSTÁS K. (szerk.) 1965: *Somogy húsz éve 1945-1965*. Kaposvár, 164 p.
107. HORVÁTH GY. 1995: *A Dél-Dunántúl fejlesztési koncepciója*. Somogyi műszaki szemle 20/2. pp. 2-17.
108. HORVÁTH S. 1988: *Magyarország megyéi – Somogy*. Kossuth Kiadó, Budapest, 158 p.
109. HORVÁTHNÉ KOVÁCS B. – RITZ I. 2007: *A Somogy megyei kistérségek pályázati aktivitása*. Területi Statisztika 47/3. pp. 267-272.
110. HORVÁTHNÉ TAKÁCS I. 2008: *A migráció jellemzői Dél-Dunántúlon. 2000–2006*. Területi statisztika 11/5. pp. 619-625.
111. ILLÉS S. 2002: *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. In: Faragó T. (szerk) Szerkezetek, folyamatok, összefüggések. Új Mandátum Kiadó, Budapest, pp. 245-280.
112. IVÁN L. 1993: *A külföldi tőkeérdekeltségű vegyesvállalatok létesítésének területi vonatkozásai Magyarországon*. Földrajzi értesítő 42/1-4. pp. 67-77.
113. IVANCSICS I. – TÓTH J. 2012: *A járásek múltjáról és lehetséges jövőjéről*. Területi Statisztika 52/1. pp. 6-33.
114. IZMÉNYI É. – NAGY J. – TROSZT T. (szerk.) 1998: *Somogy megye kézikönyve*. SZÜV-CEBA Kiadó, Budapest, 988 p.
115. JAMIESON, L. – GROVES, L. 2008: *Drivers of youth out-migration from rural Scotland*. Centre for Research on Families and Relationships, Edingurgh, 38 p. <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/210054/0055504.pdf>
116. KANYAR J. 1957: *Somogyi parasztság, somogyi nagybirtok 1901-1910*, Somogyi Almanach 2. Kaposvár, 56 p.
117. KANYAR J. 1978: *A dél-balatoni fürdőkultúra kialakulásának történeti korszakai*. In: Kanyar J. (szerk.) Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 9. Kaposvár, pp. 139-188.
118. KANYAR J. 1989: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról*. Kaposvár, 713 p.
119. KAPOSI Z. 1990: *Uradalom és jövedelmezőség a 19. század elején Somogyban*. In: Nemes I. (szerk.) A Dunántúl településtörténete. VIII. Veszprém, pp. 171-181.
120. KASZA S. (szerk.) 2004: *Somogy megye kézikönyve*. CEBA Kiadó, Budapest, 468 p.
121. KELETI K. 1871: *Hazánk népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából*. Athenaeum, Pest, 472 p.
122. KELETI K. 1879: *Magyarország közgazdasági és művelődési állapotai*. Budapest, 299 p.
123. KEMÉNY I. – JANKY B. – LENGYEL G. 2004: *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 85 p.
124. KEMKERS, R. 2009: *Benelux állampolgárok Magyarországon*. Területfejlesztés és innováció 3/1. pp. 2-15.
http://epa.oszk.hu/01900/01951/00005/pdf/teruletfejlesztes_es_innovacio_EPA01951_2009_01_1-15.pdf

125. KERESÉ T. 2001: *Somogy megye társadalmi-gazdasági térszerkezetének vizsgálata számítógépes faktor- és klaszteranalízis együttes alkalmazásával*, In: Rakonczay J. (szerk.) I. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei, CD kötet
126. KERESÉ T. 2004: *Somogy megye településeinek népességváltozása 1870-2000*. In: II. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei, CD kötet
127. KERESÉ T. 2005: *Somogy megye területi fejlődése a városhálózat alakulása alapján*. Comitatus 15/8-9. 44-62.p.
128. KERESÉ T. 2009: *A demográfiai erózió és területi differenciái Somogy megyében 1970-2007*. Modern Geográfia 6/5.
http://www.moderngeografia.hu/tanulmanyok/demografia/kerese_tibor_2009_2.pdf
129. KERESÉ T. 2010/a: *Winner places in a loser county – growing settlements in Somogy where the population decrease has been massive for half a century*. Modern Geográfia, 03.26.
http://www.moderngeografia.hu/tanulmanyok/demografia/kerese_tibor_2010_1.pdf
130. KERESÉ T. 2010/b: *Hot and cold spots in incomes between Lake Balaton and the River Drava*. Geographica Timisiensis 19/1. pp. 241-252.
131. KERESÉ T. 2011: *Az OTK hatása Somogyország településhálózatának fejlődésére*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 114-128.
132. KERESÉ T. 2012: *On the Periphery of the Periphery: Demographic Trends and Development Differences in Hungarian Villages*. In: Csapó T. – Balogh A. (szerk.) Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, pp. 103-118.
133. KIEPERT, H. 1863: „*Atlas antiquus*.”. Berlin, IX. tábla.
134. KIRSTEIN, K. – BANDRANAİKE, S. 2004: *Rural youth drain: Attitudes, behaviours & perceptions*. 12th Biennial Conference of the Australian Population Association, Canberra, http://www.apa.org.au/upload/2004-2D_Kirstein.pdf
135. KOCIS K. 1988: A határmenti fekvés hatása egy régió népesedési viszonyaira. Földrajzi Értesítő 37/1-4. pp. 137-158.
136. KOVÁCS E. – CSİTE A. – OLÁH M. – BOKOR I. 2004: *Sziget a magyar tengeren: külföldi ingatlan tulajdonosok a Balatonnál*. Szociológiai Szemle 2004/3. pp. 79-106.
137. KŐSZEĞFALVI GY. 1994: *Gazdaság és település*. In: Rechnitzer J. (szerk.) Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához. MTA-RKK, Győr-Pécs, pp. 168-185.
138. KŐSZEĞFALVI GY. 2000: *A magyarországi településrendszer fejlesztésére irányuló törekvések az elmúlt évtizedekben*. In: Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág. MTA-FK, Budapest, pp. 185-200.
139. KŐSZEĞFALVI GY. 2004: *Magyarország településrendszere*. Alexandra, Pécs, 158 p.
140. KRISTÓ GY. 1998: *Magyarország története 895-1301*. Osiris Kiadó, Budapest, 316 p.
141. KRUGMAN, P. 1995: *Development, geography and economic theory*. MIT Press, Cambridge, 127 p.

142. KURUCZ G. 2002: *Somogy megye demográfiai helyzete az ezredforduló évében*. Somogyi Múzeumok Közleményei 15. Kaposvár, pp. 275–288.
143. LÁSZLÓ M. – KOVÁCS-BÁTORI G. – GARDA V. 2009: *Területi különbségek és pályázati aktivitás a Dél-Dunántúlon*. In: Tóth J. (szerk.) Társadalomföldrajzi kutatások makro-, mezo- és mikrotérségekben. IDResearch, Pécs, pp. 91-108.
144. LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2000: *A városok versenyképességéről*. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.) Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 130-153.
145. LENNER T. 2000: *A kisvárosok modernizációjának társadalomföldrajzi áttekintése Vas megyei példákon*. Tér és Társadalom 14. /2-3. pp. 139-146.
146. LENNER T. 2011: *Lakótelepek a megyeközpontokban: az OTK, mint városfejlesztési koncepció*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 95-103.
147. LÓCZY I. 1975: *Somogy vármegye közlekedési hálózatának változása és Kaposvár központ szerepkörének kialakulása a XIX. század folyamán*. In: Kanyar J. (szerk.) Kaposvár. Somogy megyei Levéltár, Kaposvár, pp. 205-242.
148. LŐCSEI H. 2004: *A vidéki városi agglomerációk fejlődési pályája*. MTA- KTI Műhelytanulmányok 2004/24. Budapest, 25 p.
149. MAGYAR K. – NOVÁKI GY. 2005: *A Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig*. SMMI, Kaposvár, 298 p.
150. MAGYAR K. 1982: *A somogyi XIV-XV. századi mezőváros-fejlődés történetéről*. Somogyi Múzeumi közlemények 5. pp. 69-90.
151. MAJDÁN J. 2003: *A vasúti csomópontok dunántúli falvak és városok népességét növelő hatása*. In: Frisnyák S. – Tóth J. (szerk.) A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. PTE Földrajzi Intézet és Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza-Pécs, pp. 361-370.
152. MAKKAI L. 1963: *A magyar városfejlődés történetének vázlata*. Tankönyvkiadó, Budapest, 114 p.
153. MALAKUCZINÉ PÓKA M. 2003: *Kistérségek szerinti jövedelmi különbségek a megyében*. Szabolcs-Szatmár-Bereg szemle 38/2. pp. 121-137.
154. MATLEKOVITS S. 1897: *Magyarország közgazdasági és közmívelődési állapotai ezeréves fennállásakor*. Budapest, 735 p.
155. MENDOLA, M. 2010: *Rural out-migration and economic development at origin*. Journal of International Development 24/1. pp. 102-122.
156. MICSINAI R. P. – HONFI V. 2006: *Vidékfejlesztési adatok elemzése térinformatikai módszerekkel Somogy megye településein*. Acta Agraria Kaposvariensis 10/3. pp. 19-25.
157. MOLNÁR B. 2006: *A magyarországi kis- és középvárosok globalizációs típusai*. Tér és. Társadalom 20/4. pp. 67-83.
158. MOLNÁR J. 2003: *Egy rurális térség elnéptelenedésének története a Sajó és a Hernád által közrezárt határvidék magyarországi oldalán*. Földrajz – A Miskolci Egyetem Közleménye - A sorozat, Bányászat, 64. kötet, Miskolc, Egyetemi Kiadó, pp. 253-275.
159. MOLNÁR J. 2005: *Szubjektív életminőség vizsgálat a Bodroghözben*. Települési környezet Konferencia, CD kötet Debrecen

160. MOLNÁR T. – ILK B. F. 2010: *A települések fejlettségének alakulása a Dél-Dunántúli Régióban*. Acta Scientiarum Socialium, Tomus 32. pp. 29-38.
161. NÁDUJFALVY J. 1939: *Somogy megye szociális és gazdasági helyzetképe*. Kaposvár, 223 p.
162. NAGY G. 2005: *Changes in the Position of Hungarian Regions in the Country's Economic Field of Gravity*. In: Barta Gy. at al (szerk.) *Hungarian Spaces and Places*. Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 124-142.
163. NAGY G. 2006: *A magyar gazdaság területi folyamatainak mérlege: erősödő területi különbségek, vs. regionális kiegyenlítődés*. In: Kiss A. – Mezösi G. – Sümeghy Z. (Szerk.) *Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére*. Szeged, pp. 529–540.
164. NAGY G. 2007: *Divergencia, vagy konvergencia. Az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel*. Tér és Társadalom 21/1. pp. 35-51.
165. NEMES G. 2011: *Country profiles Report – Hungary*. In: *European Development Opportunities for Rural Areas – Final Report*, pp. 220-258. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/EDORA/EDORA_Final_Report_-_Annex_2-Country_Profiles_Reports.pdf
166. NEMES NAGY J. – JÁKOBI Á – NÉMETH N. 2001: *A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői*. Statisztikai Szemle 79/10–11. pp. 872-896.
167. NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1993: *Vállalkozások területi terjedése (1982-1991)*. In: Enyedi Gy. (szerk.) *Társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon*. KJK, Budapest, pp. 127-142.
168. NEMES NAGY J. 1994: *A Dél-Dunántúl a piacgazdasági átmenetben*. Tér és Társadalom 8/1-2. pp. 25-37.
169. NEMES NAGY J. 1996: *Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben*. Földrajzi Közlemények 120/1, pp. 31-44.
170. NEMES NAGY J. 2005: *Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai*. In: Dövényi Z. – Schweizer F. (szerk.) *A földrajz dimenziói*. MTA FKI, Budapest, pp. 141-158.
171. NÉMETH N. 2005: *Az autópálya-hálózat térszerkezet alakító hatásai – Magyarország esete*. In: Fazekas K. (szerk.) *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*. MTA KTI, Budapest, pp. 139-179.
172. NÉMETH N. 2009: *Fejlődési tengelyek az új hazai térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban*. Regionális Tudományi Tanulmányok 15. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest, 161 p.
173. NÉMETH ZS. 2008: *A megyék társadalomszerkezete és a vándorlások*. Demográfia 51/2-3. pp. 181-216.
174. NEUWIRTH G. 2006: *A településtípusok, megyék és nagyvárosok középiskoláinak néhány eredményességi mutatója*. Területi Statisztika 46/1. pp. 64-79.
175. PAP N. 2005: *A magyar terület- és településfejlesztés cél- és eszközrendszere*. In: Pap N. – Tóth J. (szerk.): *Terület- és településfejlesztés I. Kutatások a terület- és településfejlesztésben*. Alexandra Kiadó, Pécs, pp. 7-26.

176. PÉNZES J. 2007: *A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása az Észak-alföldi régióban*. Területi Statisztika 12/4. pp. 358-379.
177. PÉNZES J. 2009: *Északkelet-Magyarország jövedelmi térszerkezetének változásai a rendszerváltás után*. Területi Statisztika 14/2. pp. 181-197.
178. PIRISI G. – SZABÓ A. – TRÓCSÁNYI A. 2008: *The transformation of villages into towns – A quantitative way of Hungarian urbanisation*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Large villages and small towns in the space*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 60-68.
179. PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2006: *Átalakuló kisvárosok a Dél-Dunántúlon*. Földrajzi Értesítő 55/1-2. pp. 87-108.
180. PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2012: *The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990*. In: Csapó T. – Balogh A. (szerk.) *Development of the Settlement Network in the Central European Countries*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, pp. 63-73.
181. PIRISI G. 2009: *Város vagy nem város? Dilemmák a formális és a funkcionális városfogalom kettőssége kapcsán*. Területi Statisztika 12/2. pp. 129-136.
182. RÁCZ L. 2000: *A Kárpát-medence hosszú távú éghajlatváltozásai*. In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.) *Táj és történelem – Tanulmányok a történeti ökológia világából*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 287-304.
183. RÁCZ L. 2006: *Környezeti változások a kora újkori Magyarországon*. In: Györi R. – Hajdú Z. (szerk.) *Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térsztruktúrák*. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest, pp. 381-399.
184. RECHNITZER J. 1993: *Innovációs pontok és zónák, változási pontok a térszerkezetben*. In: Enyedi Gy. (szerk.) *Társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon*. KJK-Kerszöv, Budapest, pp. 127-142.
185. RECHNITZER J. 1996: *A regionális folyamatok sajátosságai és jövőbeli fejlődési irányai*. Magyar Tudomány 103/11. pp. 1347-1359.
186. RECHNITZER J. 1998: *Területi stratégiák*. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest, 307 p.
187. RECHNITZER J. 2002: *A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai*. Tér és Társadalom 16/3. pp. 165-183.
188. RECHNITZER J. 2008: *A regionális fejlődés erőforrásainak átrendeződése, új súlypont: a tudás*. In: Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. JATEPress, Szeged, pp. 13-25.
189. RÉDEI M. – KINCSES Á. 2011: *Települési népesség előreszámítások 2041-ig*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 228-239.
190. REMENYIK B. 2005: *Adatok a Dráva-szabályozás történetéből*. Földrajzi Értesítő 54/1-2. pp. 183-185.
191. RUDL J. – GYÖRGY-DÁVID A. 2009: *Aprófalvak demográfiai problémái a Dél-Dunántúlon*. In: Tóth J. at al (szerk.) *Társadalomföldrajzi kutatások makro-, mezo- és mikrotérségekben*. IDResearch, Pécs, pp. 207-216.
192. RUDL J. 2005: *Mezőgazdaság és falu-fejlődés a Dél-Dunántúlon*. In: Bugya T. – Wilhelm Z. (szerk.) *Tanulmányok Tóth Józsefnek*. PTE Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 313-320.

193. RUDL J. 2008: *Közép-, nagyfalvak és kisvárosok szerepe a Dél-Dunántúl településszerkezetében.* In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben.* Savaria University Press, Szombathely, pp. 10-18.
194. SARUDI CS. – BARNA K. 2005: *Multifunctional Agriculture and Rural Development.* Acta Agraria Kaposvariensis 9/1. pp. 1-9.
195. SARUDI CS. – MOLNÁR T. 2004: *A fejlettség településszintű elemzése a Dél-Dunántúli Régióban.* Gazdálkodás 68/8. pp. 23-34.
196. SARUDI CS. 1994: *A településfejlesztés és az agrártermelés gazdasági összefüggései Somogy megyében.* Gazdálkodás 38/5. pp. 46-53.
197. SHEPARD, J.C. 1994: *Grassroots Response from the Great Plains.* Forum for Applied Research and Public Policy 9. pp. 101-105.
198. SIKOS T. T. 1984: *Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 259-268.
199. SIMMIE, J. 2001: *Innovative Cities.* Taylor & Francis, London, 254 p.
200. SOMOGYI S. 1987: *A Kárpát-medence természeti viszonyainak változásai a honfoglalás előtt.* In: Székely Gy. – Bartha A. (szerk.): *Magyarország története I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 48-60.
201. SZABÓ A. 2007: *„Horvát” falu – „magyar” falu. Kis- és aprófalvak átalakulása és esélyei Dél-Somogyban.* In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *A kistelepülések helyzete és településföldrajza.* Savaria University Press, Szombathely, pp. 205-218.
202. SZEGHALMY GY. 1939: *Dunántúli vármegyék.* Magyar Városok Monográfiája kiadóhivatal, Budapest, 502 p.
203. SZENTPÉTERI J. 1995: *Cartographia Avarica. Térképészeti észrevételek ADAM-tól Bajánig.* Somogyi Múzeumok Közleményei 11. pp. 239-254.
204. SZENYÉRI Z. 2008: *Honfoglalás, kiűzetés, megmaradás – Fejezetek a dél-dunántúli németiség történetéből (1700-2007).* Dombóvár
205. SZILÁRD J. 1967: *Külső-Somogy kialakulása és felszínalaktana.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 150 p.
206. SZILI F. 1988: *Somogy megye kereskedelme a kései feudalizmus korában 1700-1848.* Kaposvár, 211 p.
207. SZILI F. 1995: *Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországba és Amerikába 1860-1914.* Somogy megyei Levéltár, Kaposvár, 320 p.
208. T. MÉREY K. 1987: *Városiasodó településtípusok a századfordulón Somogy megyei példák alapján.* In: Kanyar J. (szerk.) *Somogy megye múltjából.* Levéltári Évkönyv 18. Kaposvár, pp. 291-326.
209. T. MÉREY K. 1997: *Utak és települések viszonya Somogy megyében a 18–19. század fordulóján.* In: Szili F. (szerk.) *Somogy megye múltjából.* Levéltári évkönyv 30. Kaposvár, pp. 169–239.
210. T. MÉREY K. 2007: *A Dél-Dunántúl földrajza katonaszemmel a 19. század elején.* Geographica Pannonica Nova 1. Lomart Kiadó, Pécs, 252 p.
211. TÁNCZOS T. 2010: *A magyarországi kistérségek jellemzése társadalmi-gazdasági fejlettségük és fejlődésük alapján.* Területi Statisztika 50/4. pp. 406-419.

212. TIMÁR J. – VELKEY G. – NAGY T. 2012: Szelektív vándorlás és kiegyensúlyozatlan nemi arányok a rurális térségekben – Észak-alföldi régió. ESPON-SEMIGRA kutatás, vezetői összefoglaló, MTA-KRTK, Békéscsaba http://www.eszakalfold.hu/userfiles/hun/nemzetkozi_kapcsolatok/nemzetkozi_projektek/ESPON-SEMIGRA/Vezetoi_osszefoglalo_SEMIGRA.pdf
213. TÓTH B. 2011: *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében.* Területi Statisztika 51/5. pp. 530-543.
214. TÓTH G. 2004: *Az autópályák és a gazdaság területi összefüggései.* Gazdaság és Statisztika 3. pp. 14-27.
215. TÓTH J. – WILHELM Z. – PIRISI G. – KISS K. 2005: *A Kárpát-medence térszerkezetének stratégiai irányai az „andráskereszt” alapján.* In: Pap N. – Végh A. (szerk.) A Kárpát-medence politikai földrajza. PTE TTK FI – KMBTK, Pécs, pp. 10-19.
216. TÓTH J. 1981/a: *A Dél-Dunántúl térszerkezete vonzáscentrum és vonzáskörzet-vizsgálatok alapján.* In: Ádám L. – Marosi S. – Szilárd J. (szerk.) Dél-Dunántúli-dombság. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 581-594.
217. TÓTH J. 1981/b: *A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése.* Földrajzi Értesítő 30/2-3. pp. 267-291.
218. TÓTH J. 1983: *Városhálózatunk átalakulási tendenciái.* In: Dövényi Z. – Tóth J. (szerk.): Társadalmi-gazdasági változások és településstruktúránk fejlődése. Békéscsaba, pp. 14-44.
219. TÓTH J. 1990: *Depopulation of Rural Areas in Hungary.* In: Stasiak A. – Mirowski W. (szerk.) The Processes of Depopulation of Rural Areas in Central and Eastern Europe. Warszawa, pp. 236-251.
220. TÓTH J. 1992: *A gazdasági folyamatok és a népesedés.* Comitatus 2/1-2. pp. 22-24.
221. TÓTH J. 1993: *Nagyvárosok a magyar településrendszerben.* Comitatus 3/7-8. pp. 40-53.
222. TÓTH J. 1994/a: *Urbanization and Spatial Structure in Hungary.* Geo Journal 4. pp. 343-350.
223. TÓTH J. 1994/b: *A városokra épülő középszint lehetősége.* In: Európába megy-e a megye? Pécs, pp. 119-124.
224. TÓTH J. 1995: *A statisztika válsága vagy a válság statisztikája.* Statisztikai szemle 6. pp. 445-446.
225. TÓTH J. 1996: *Településrendszerünk legkisebb elemei.* In: Dövényi Z. (szerk.) Tér – Gazdaság – Társadalom. MTA-FK, Budapest, pp. 205-226.
226. TÓTH J. 1999: *Magyarország régiói.* In: Beluszky P. – Bokor B. – Tóth J. (szerk.) A terület és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere. JPTE, Pécs, pp. 101-160.
227. TÓTH J. 2002: *Általános társadalomföldrajz.* Dialóg-Campus, Pécs, 426 p.
228. TÓTH J. 2003: *A Dél-Dunántúl történelmi és mai társadalmi viszonyai.* In: Frisnyák S. – Tóth J. (szerk.) A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. PTE Földrajzi Intézet – Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza-Pécs, pp. 55-85.
229. TÓTH J. 2004/a. *Kell nekünk régió?* In: Hitseker M. – Szilágyi Zs. (szerk.) Mindentudás Egyeteme. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 193-212.

230. TÓTH J. 2004/b: *Tanulmányok a településföldrajz témaköréből*. Pécsi Tudományegyetem TTK FEEFI, Pécs, 295 p.
231. TÓTH J. 2006: *A közép-európai migráció keretei és kutatási tézisei*. In: Kiss A. – Mezősi G. – Sümeghy Z. (szerk.) *Táj, környezet és társadalom*. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, Szeged, pp. 723-735.
232. TÓTH J. 2007: *Kistelepülések az agglomerációkban*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *A kistelepülések helyzete és településföldrajza*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 38-48.
233. TÓTH J. 2008/a: *Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok*. Imedias Kiadó, Pécs, 427 p.
234. TÓTH J. 2008/b: *Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról*. Területi Statisztika 11/3. pp. 237-244.
235. TÓTH J. 2011: *Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepcióról*. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre*. Savaria University Press, Szombathely, pp. 5-23.
236. TÓTH T. 1988: *Munkamegosztás és településhálózat*. *Tér és Társadalom* 2/1. pp. 67-78.
237. TRÓCSÁNYI A. 2000: *A humán erőforrások regionális allokációja a Dél-Dunántúlon*. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.) *Konzerváció, modernizáció, regionalitás a Dél-Dunántúlon*. PTE Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 297-310.
238. TRÓCSÁNYI A. 2008: *A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában – Pécs adottságai és esélyei*. In: Pap N. (szerk.) *Kultúra – Területfejlesztés*. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben. Geographica Pannonica Nova 2. PTE FI – Imedias Kiadó, Pécs, pp. 231-244.
239. VERES L. 2004: *Belső perifériák jelene és jövője a társadalmi-gazdasági térszerkezetben Magyarországon*. In: *A magyar földrajz kurrens eredményei, II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged, CD kötet*
240. WALLERSTEIN, I. 1974: *The modern world system*. Academic Press, New York – London, 410 p.
241. WIESINGER, G. – DAX, T. 2008: Country profile on rural characteristics – Hungary. Rural Development Impacts (RuDI) – DABF, Vienna, http://www.rudi-europe.net/uploads/media/Hungary_WP1_Report.pdf
242. WILHELM Z. 2000: *A DDNP településeinek gazdasági fejlődése a népmozgalmi adattárak tükrében*. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.) *Konzerváció, modernizáció, regionalitás a Dél-Dunántúlon*. PTE Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 263-296.
243. ZELINSKY, W. 1979: *The hypothesis of the mobility transition*. *Geographical Review* 61. pp. 219-249.
244. ZOLTÁN Z. 2001: *A magyar kisváros-hálózat kiteljesedése az 1990-es évtizedben*. In: *A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei, Szeged, CD*
245. ZSADÁNYI O. 1937: *Somogy vármegye*. In: Zsadányi O. (szerk.) *Somogy vármegye adattára*. Pécs, 148 p.

Ábrajegyzék

1. ábra. Somogy megye fő kereskedelmi útjai és központjai a középkorban	24
2. ábra. Lázár deák 1528-ban megjelent térképének vonatkozó részlete.....	26
3. ábra. A mezőváros-hálózat fejlődése és az úthálózat a XIX. század közepén	31
4. ábra. Somogy megye gravitációs központjai és intenzív vonzáskörzetei 1925-ben.....	36
5. ábra. Somogy megye területi veszteségei és nyereségei 1948 óta	38
6. ábra. A Dél-Dunántúl térszerkezete és a főbb nemzetközi erővonalak	42
7. ábra. Európa főbb térszerkezeti vonalai	51
8. ábra. Dél-Dunántúl helyzete a pólusvárosok gyorsforgalmi elérhetőségében	53
9. ábra. Somogy megye településállományának méretprofilja a vizsgált 5 időpontban.....	58
10. ábra. Somogy megye településállományának relatív népességdinamikája.....	60
11. ábra. Somogy megye településeinek népességdinamikái a censusok négy korszakában	61
12. ábra. Mai lakosságszám szerinti településkategóriák népességváltozása	64
13. ábra. Somogy megye településcsoportjainak népességváltozása	66
14. ábra. Somogy városainak népessége 1870-2000.....	68
15. ábra. Somogy városainak relatív népességváltozása 1870-2000.....	68
16. ábra. Somogy megye településállományának élmezőnye.....	70
17. ábra. Somogy megye településrangsorában a legnagyobbat előrelépő települések.....	72
18. ábra. Somogy megye településrangsorában a legnagyobbat hátráló települések	72
19. ábra. Az OTK kategóriák és a települések népessége 1970-ben	75
20. ábra. Az OTK kategóriák össznépessége és a népességváltozás dekádokénti üteme	77
21. ábra. A településkategóriák dekádokénti vándorlási különbözete ezrelékben	78
22. ábra. A középfokú központok össznépessége és a változás dekádokénti üteme	79
23. ábra. A kiemelt alsófokú központok népessége és a változás dekádokénti üteme.....	79
24. ábra. Két kiemelt alsófokú központ településeinek dekádokénti népességváltozási üteme.....	81
25. ábra. Két alsófokú központ településeinek dekádokénti népességváltozási üteme.....	81
26. ábra. Az OTK településkategóriák össznépességének kormegoszlása 1990-ben.....	82
27. ábra. Az OTK településkategóriák népességének iskolai végzettsége 1990-ben	83
28. ábra. A lakások építési éve az OTK településkategóriákban 2001-ben	84
29. ábra. A lakások komfortfokozatának megoszlása az OTK településkategóriákban	84
30. ábra. Lakások felszereltsége az OTK településkategóriákban 1990-ben	85
31. ábra. Somogy megye népességváltozása az országhoz viszonyítva 1970-2007	89
32. ábra. Budapest és a megyék természetes szaporodása és vándorlási különbözete	90
33. ábra. Somogy megye településtípusainak relatív népességváltozása 1970-2007.....	91
34. ábra. A természetes szaporodás és a vándorlási különbözet településtípusonként.....	92
35. ábra. Somogy megye kistérségeinek relatív népességváltozása 1970-2007	96
36. ábra. A természetes szaporodás és a vándorlási különbözet kistérségenként	98
37. ábra. Somogy megye kistérségeinek népességváltozása 1980-2007 között.	102
38. ábra. A somogyi települések népességváltozási típusai 1980-2008 között.....	106
39. ábra. A 43 település természetes szaporodása és belföldi vándorlási különbözete	108
40. ábra. Az életkörülmények faktor értékeinek eloszlása	121
41. ábra. A társadalmi egészség faktorértékeinek eloszlása	122
42. ábra. Az innovációs potenciál faktorértékeinek eloszlása	124
43. ábra. A vállalkozói tér faktorértékeinek eloszlása	125
44. ábra. A vállalkozói dinamika faktorértékeinek eloszlása	126
45. ábra. A komplex település-fejlettségi klaszterek Somogyban	129
46. ábra. Somogy megye településeinek egy főre jutó „tisza jövedelme”.....	134
47. ábra. Somogyi városok a jövedelem és a Balatontól mért távolság terében	137
48. ábra. A somogyi falvak felső és alsó jövedelmi decilise	139
49. ábra. A somogyi falvak alsó és felső jövedelmi decilisének néhány társadalmi jellemzője	140
50. ábra. Somogy megye településeinek átlagos jövedelmi szintjei	143
51. ábra. A településenkénti átlagjövedelem szórása a megyei átlag százalékában.....	144
52. ábra. A somogyi települések egy főre jutó jövedelme és a társadalmi juttatások aránya	145

53. ábra. Somogy megye településeinek jövedelemtípusai	148
54. ábra. A beérkezett kérdőívek a kitöltők lakóhelye szerint.....	153
55. ábra. Családalapítási tervek a somogyi érettségiző korosztálynál.....	156
56. ábra. Migrációs attitűdök a két fiktív élethelyzet függvényében	156
57. ábra. Az érettségiző diákok szubjektív helyzetértékelése Somogyban.....	157
58. ábra. Az érettségizők továbbtanulási szándékai Somogyban.....	159
59. ábra. Az érettségizők gondolkodása a megélhetésről és munka világáról Somogyban.....	160
60. ábra. Kívánt kezdő fizetés és a 35 éves korban elérendő jövedelem megoszlása	161
61. ábra. Elégedettséget kiváltó jövedelemszintek és az életkörülmények összefüggése.....	161
62. ábra. A somogyi fiatalok helyzetértékelése ötös skálán az agglomerációkban	170
63. ábra. A kezdő és a 35 éves kori jövedelemigények területi eltérései	171
64. ábra. A jövedelmi és munkahelyi attitűd területi eltérései az agglomerációkban	172
65. ábra. 86 somogyi település tipizálása alapján kirajzolt mentális térszerkezet.....	174
66. ábra. Somogy megye térszerkezete és az egyes térelemek szubjektív értékelése	180

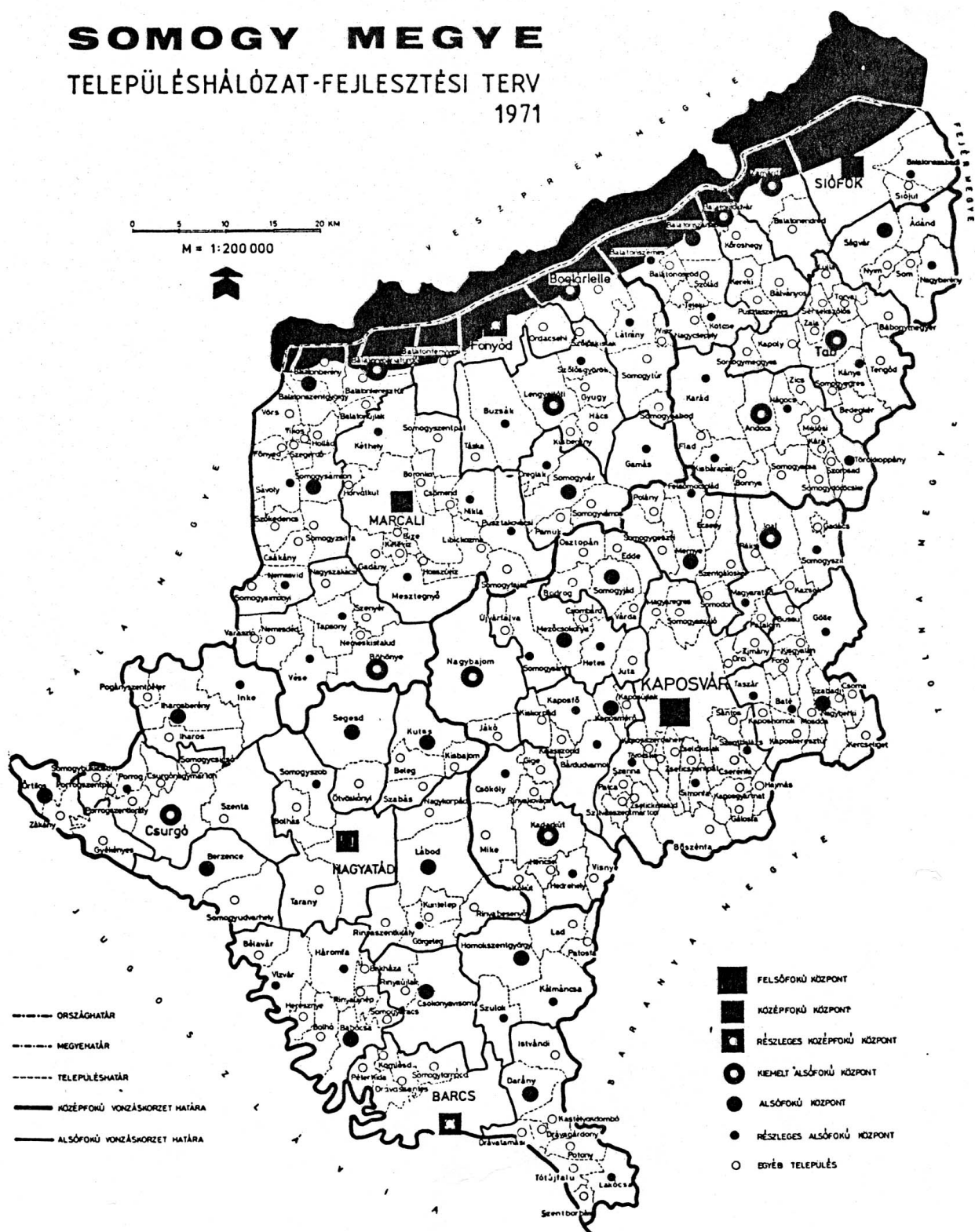
Táblázatjegyzék

1. táblázat. Somogy megye és a környező városkörzetek piacgazdasági átmenetének faktorai	48
2. táblázat. Az OTK kategóriák jellemzői Somogyban.....	76
3. táblázat. Somogy megye növekvő népességű települései.....	105
4. táblázat. Somogy megye növekvő településeinek népmozgalmi mutatói.....	110
5. táblázat. A növekvő somogyi települések néhány mutatója	112
6. táblázat. A faktoranalízis eredménytáblázata	117
7. táblázat. A vizsgálatba vont változók és a faktorok forgatott korrelációs mátrixa.....	118
8. táblázat. Az öt faktor szerinti legjobb és leggyengébb értéket kapott húsz település.....	120
9. táblázat. A faktorok klaszteranalízise alapján kijelölhető csoportok faktorátlagai	128
10. táblázat. Somogy településeinek megoszlása a jövedelmi kategóriákban	146
11. táblázat. A somogyi népesség megoszlása a települések jövedelmi kategóriákban	147
12. táblázat. Településenként érkezett kiértékelhető kérdőívek	153
13. táblázat. A válaszadó érettségizők családi körülményeinek néhány adata	154
14. táblázat. A vándorlási attitűd összefüggésének erőssége a többi válasszal.....	158
15. táblázat. A migrációs attitűd kistérségi különbségei	163
16. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény kistérségi különbségei	163
17. táblázat. A migrációs attitűd településtípusonként és a városok értékei.....	166
18. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény településtípusonként és a városok értékei	167
19. táblázat. Migrációs attitűd az agglomerációkban és azon kívül.....	168
20. táblázat. Jövedelemigény és helyzetértékelés az agglomerációkban és azon kívül.....	169
21. táblázat. A migrációs attitűd klaszterenkénti különbségei.....	175
22. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény klaszterenkénti különbségei	176
23. táblázat. A migrációs attitűd különbségei térszerkezeti egységeként.....	178
24. táblázat. A helyzetértékelés és a jövedelemigény különbségei térszerkezeti egységeként ...	178

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Az Országos Településhálózat-fejlesztési koncepció Somogyban.

(Forrás: Somogy megye Településhálózat-fejlesztési Terve)

2. melléklet. A faktor- és klaszteranalízisben felhasznált társadalmi-gazdasági mutatók

A bemenő adatok: 24 számított minőségi mutató

Változó	A változó tartalma	Számítás módja (alapadatok a következő oldalon)
ADFIAR90	Személyi jövedelemadót fizetők aránya	SZJAFI90 / LAKPOP90
AKTARA90	Aktív keresők aránya a lakónépességből	AKTKER90 / LAKPOP90
ELTAKT90	Egy eltartottra jutó aktív keresők száma	AKTKER90 / ELTART90
EVAL9294	Egyéni vállalkozók számának változása	EGYVAL94 / EGYVAL94
FFKARA90	Felsőfokú végzettségűek aránya az aktívból	AKTFFK90 / AKTKER90
JNCEGP92	Jogi szem. nélküli gazd. szervezetek 1000 főre	JNECEGP92 / LAKPOP90 * 1000
JOVPOP90	Egy főre jutó adóköteles jövedelem	ADOJOV90 / ALLPOP90
KFKARA90	Középfokú végzettségűek aránya az aktívból	AKTKFK90 / AKTKER90
KFORPO90	Kiskereskedelmi forgalom egy főre jutó értéke	KKEFOR90 / LAKPOP90
KFT9294	KFT-k számának változása	KFT94 / KFT92
KFTPOP92	KFT-k sűrűsége	KFT92 / LAKPOP90 * 1000
KISKPO90	Kisker. és vendéglátó-ipari forgalom 1 főre	KKEFOR90 / LAKPOP90
KOMLAK90	Összkomfortos és komfortos lakások aránya	LKOMF90 / LAKAS90
KPFLAK90	Központi fűtéses lakások aránya	LKOZPF90 / LAKAS90
L3XLAK90	3 és többszobás lakások aránya	L3XSZO90 / LAKAS90
MERVON90	Munkaerővonzási index	HELDOL90 / AKTKER90
MUNRAT93	Munkanélküliségi ráta	RMNEL937 / AKTKER90 * 0,9
REGLAK90	1945 előtt épített lakások aránya	LEP45E90 / LAKAS90
SZEARA90	Szellemi foglalkozásúak aránya az aktívból	AKTSZE90 / AKTKER90
TELPOP91	Telefonsűrűség	TELEF91D / LAKPOP90
TERCAR90	Tercier szektorban foglalkoztatottak aránya	AKTTER90 / AKTKER90
UJLLAK90	1980 és 1990 között épített lakások aránya	LEP80U90 / LAKAS90
VALPOP92	Egyéni vállalkozók sűrűsége	EGYVAL92 / LAKPOP90 * 1000
VIZLAK90	Közüzemi vízvezetékekkel ellátott lakások aránya	LVEVIZ90 / LAKAS90

Az alapadatok származási éve és forrása

Változó	A változó tartalma	Év	Forrás
ADOJOV90	Adóköteles belföldi jövedelem	1990	APEH
AKTFFK90	Felsőfokú végzettségű aktív keresők száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
AKTKFK90	Középfokú végzettségű aktív keresők száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
AKTSZE90	Szellemi foglalkozású aktív keresők száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
AKTTER90	Tercier szektorban foglalkoztatott aktív keresők	1990	KSH Népszámlálási kötet
AKTKER90	Aktív keresők	1990	KSH Somogy megyei Évkönyv
ALLPOP90	Állandó népesség	1990	KSH Népszámlálási kötet
BEINGA90	Más településről beingázók száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
EGYVAL92	Egyéni vállalkozók száma	1992	KSH Somogy megyei Évkönyv
EGYVAL94	"	1994	KSH Somogy megyei Évkönyv
ELTART90	Eltartottak száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
HELDOL90	Helyben dolgozók száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
JNECEG92	Jogi szem. nélküli gazdasági szerv. száma	1992	KSH Somogy megyei Évkönyv
KFT92	KFT-k száma	1992	KSH Somogy megyei Évkönyv
KFT94	"	1994	KSH Somogy megyei Évkönyv
KISKVE92	Kiskereskedelmi egységek vendéglátóh. száma	1992	KSH Somogy megyei Évkönyv
KKEFOR90	Kiskereskedelmi forgalom	1990	KSH Somogy megyei Évkönyv
L3XSZO90	3 és többszobás lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LAKAS90	Lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LAKPOP90	Lakónépesség	1990	KSH Népszámlálási kötet
LAKSZO90	Lakószobák száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LEP45E90	1945 előtt épült lakások sz.	1990	KSH Népszámlálási kötet
LEP80U90	1980 és 1990 között épült lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LKOMF90	Összkomfortos és komfortos lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LKOZPF90	Központi fűtéses lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
LVEVIZ90	Közüzemi vízvezetékkel ellátott lakások száma	1990	KSH Népszámlálási kötet
REGMN937	Regisztrált munkanélküliek száma	1993	Somogy M. Munkaügyi Központ
SZJAFI90	Személyi jövedelemadót fizetők száma	1990	APEH
TELEF91D	Telefonok száma	1991	MATÁV Pécsi Igazgatósága

3. melléklet. A társadalmi-gazdasági tevékenységet rendszerváltáskor jellemző mutatók faktor- és klaszterelemzésének eredmény táblázata

Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
1	2047	KAPOSVÁR	1.83119	0.50092	3.14463	1.81681	0.73979	2
2	3385	BALATONBOGLÁR	1.72356	1.65614	1.66676	2.21046	-0.91669	1
3	711	BALATONFÖLDVÁR	2.09122	1.26547	2.73885	3.26282	-1.80504	1
4	3386	BALATONLELLE	1.39043	1.41851	0.89951	2.67878	-0.84425	1
5	3279	BARCS	1.18626	0.61558	1.84931	1.00281	1.04508	3
6	2131	CSURGÓ	0.73176	0.04873	2.03000	0.71286	1.25509	3
7	1463	FONYÓD	1.87711	0.20229	2.48815	4.06323	-1.21483	1
8	2667	LENGYELTÓTI	0.97558	0.51535	0.76625	0.26846	0.49748	3
9	1850	MARCALI	1.52980	0.29863	1.98933	0.82759	-0.03191	2
10	1794	NAGYATÁD	1.31998	0.96165	2.28323	0.98484	0.25353	2
11	1763	SIÓFOK	1.84491	0.93305	2.39492	3.70826	-0.24124	1
12	859	TAB	1.09539	0.73631	2.75110	0.95283	0.56025	2
13	2871	Andocs	-0.24319	0.58386	0.16088	0.21941	0.52310	3
14	608	Ádánd	1.49930	-0.46304	-0.14095	-0.08667	0.46306	4
15	3047	Babócsa	0.24082	-0.18685	0.49908	-0.53952	-0.41857	5
16	1439	Bakháza	-1.12989	-0.03886	-1.00544	-0.48550	1.60149	5
17	2737	Balatonberény	1.68892	-0.50618	2.24623	1.71787	-1.79835	1
18	2072	Balatonfenyves	1.61614	-0.46378	0.45492	2.45916	3.02919	3
19	1946	Balatonendréd	1.24048	1.84865	0.04905	-0.54644	0.43546	3
20	737	Balatonkeresztúr	2.03123	0.20749	0.51303	3.04358	-1.33811	1
21	1456	Balatonmáriafürdő	1.08647	-0.53588	2.02455	6.99782	-1.49513	1
22	1191	Balatonöszöd	1.50021	1.46368	-0.22815	0.92987	-0.69523	4
23	1660	Balatonszabadi	1.57032	0.40779	0.24876	0.93189	0.44898	3
24	2490	Balatonszárszó	1.89339	0.99378	0.91226	2.86509	-0.90860	1
25	2282	Balatonszemes	1.38517	1.14348	0.15709	2.69025	-0.49280	1
26	2132	Balatonszentgyörgy	1.35542	1.01437	1.24154	0.68686	0.47118	3
27	1647	Balatonújlak	1.43238	0.38503	-0.35870	-0.17472	-1.12402	4
28	3233	Baté	1.36021	0.19011	0.82585	-0.48664	-0.72499	4
29	2831	Bábonymegyer	-0.14221	0.49727	-0.92739	-0.25954	0.24160	5
30	2445	Bálványos	-0.43123	0.21156	-1.33388	0.20311	0.32139	5
31	373	Bárdudvarnok	-0.08722	0.49240	-0.06924	0.73111	1.51777	3
32	2071	Bedegkér	-1.49259	-0.74410	0.09417	-0.52056	-0.52158	5
33	1712	Beleg	-0.09936	-0.74635	-0.35229	-0.68272	-0.05559	5
34	3011	Berzence	0.57519	-0.04577	0.57745	0.13629	0.23743	3
35	691	Bélavár	0.30438	0.19151	-0.98032	-0.62208	-0.95308	7
36	1050	Bodrog	0.40854	-0.81673	-0.37433	0.01587	1.39620	3
37	1399	Bolhás	-0.32220	0.99348	-0.74199	-0.12751	0.68859	5
38	1812	Bolhó	-0.35404	0.48374	-0.53376	-0.72336	-0.83344	7
39	2267	Bonnya	-1.56949	-0.55816	-0.39949	-0.34705	-2.01558	7

Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
40	2653	Böhönye	0.42223	0.54058	1.13896	0.15292	0.71041	3
41	2627	Böszénfa	-0.56607	1.74569	-0.66495	0.00038	1.03796	5
42	1735	Buzsák	0.61213	-0.06649	-0.37162	-0.57826	-0.68994	4
43	870	Büssü	-1.05426	-2.60522	-0.14407	-0.50998	-0.24480	6
44	379	Csákány	-0.79028	-2.24331	-0.38157	0.50213	0.49107	6
45	2568	Cserénfa	0.14711	0.22105	-0.48211	-0.49160	-0.93284	7
46	597	Csokonyavisonta	-0.11866	0.02330	0.21930	0.40021	0.13958	3
47	304	Csoma	1.33649	-1.41570	-0.31591	0.48752	-0.45162	4
48	247	Csombárd	0.91483	0.74032	-1.33748	-0.56495	-0.97796	7
49	2431	Csököly	-0.38085	-0.91958	0.36988	-0.64354	-0.47201	5
50	2727	Csömend	0.52306	-0.67846	-0.99084	-0.27177	-0.93291	7
51	1060	Curgónagymarton	-0.57035	1.05030	0.17260	-0.77402	-0.92933	4
52	3135	Darány	0.45106	-0.16633	0.81123	-0.18802	0.18236	3
53	1361	Drávacárdony	-0.86364	-1.59245	-0.69314	-0.31462	-0.95246	7
54	1588	Drávatamási	-0.83590	-1.62607	-0.03489	-0.42936	0.01854	6
55	1086	Ecseny	-1.48354	0.53249	-0.09450	-0.54819	-0.56270	5
56	348	Edde	-0.46911	-0.32318	-0.88351	-0.31505	0.03257	5
57	1398	Felsőmocsolád	-0.45683	-0.10073	0.31826	-0.29910	-0.24315	5
58	3164	Fiad	-0.93408	-1.04227	-1.47241	-0.39269	-0.78532	7
59	2202	Fonó	0.42612	-0.43014	0.75832	-0.53150	-1.00352	4
60	2270	Főnyed	-0.44128	-1.26543	-1.51814	-0.43644	0.20150	6
61	2826	Gadács	-1.31326	-1.35896	-1.19568	-0.25898	-0.09244	7
62	2622	Gadány	-1.05590	-1.11417	-1.34063	-0.44417	-0.56297	7
63	645	Gamás	-0.44045	-0.32358	-0.29602	-0.43473	-0.40923	5
64	658	Gálosfa	-1.15923	0.46816	0.96252	0.63423	0.98405	3
65	917	Gige	-1.27923	-0.38211	0.28117	-0.44978	0.34660	5
66	3057	Gölle	0.41421	-0.47115	0.55841	-0.47853	-1.26708	4
67	1459	Görgeteg	-0.05947	-0.06969	0.05537	0.16190	0.64591	3
68	3096	Gyékényes	-0.34583	0.19246	1.88812	-0.41105	-0.12110	3
69	2390	Gyugy	-0.65948	-0.00296	-1.63691	-0.41644	-0.63696	7
70	2583	Hajmás	-0.35460	-1.51461	-1.22510	-0.41887	1.19483	6
71	1863	Hács	-0.87929	-0.30598	-1.30923	-0.43050	0.16751	5
72	883	Háromfa	0.25728	0.82557	0.17998	-0.62675	-0.39457	4
73	1672	Hedrehely	-1.10602	-0.63163	0.01084	-0.59539	0.04180	5
74	994	Hencse	-0.58152	-0.06707	-0.88733	0.73026	1.49241	5
75	2484	Heresznye	-0.44723	1.03492	-0.47295	-0.73988	0.25484	5
76	992	Hetes	1.28652	0.27292	0.28161	-0.31171	-0.29391	4
77	621	Hollád	-0.07632	-1.86330	-1.11558	-0.34912	-0.92877	7
78	1915	Homokszentgyörgy	0.19715	0.97950	0.54566	-0.15212	0.36089	3
79	3077	Hosszúvíz	-1.02204	1.19229	-0.86670	0.91196	-1.60639	7
80	1119	Igal	0.68379	0.06085	1.73918	0.85510	-0.03467	2

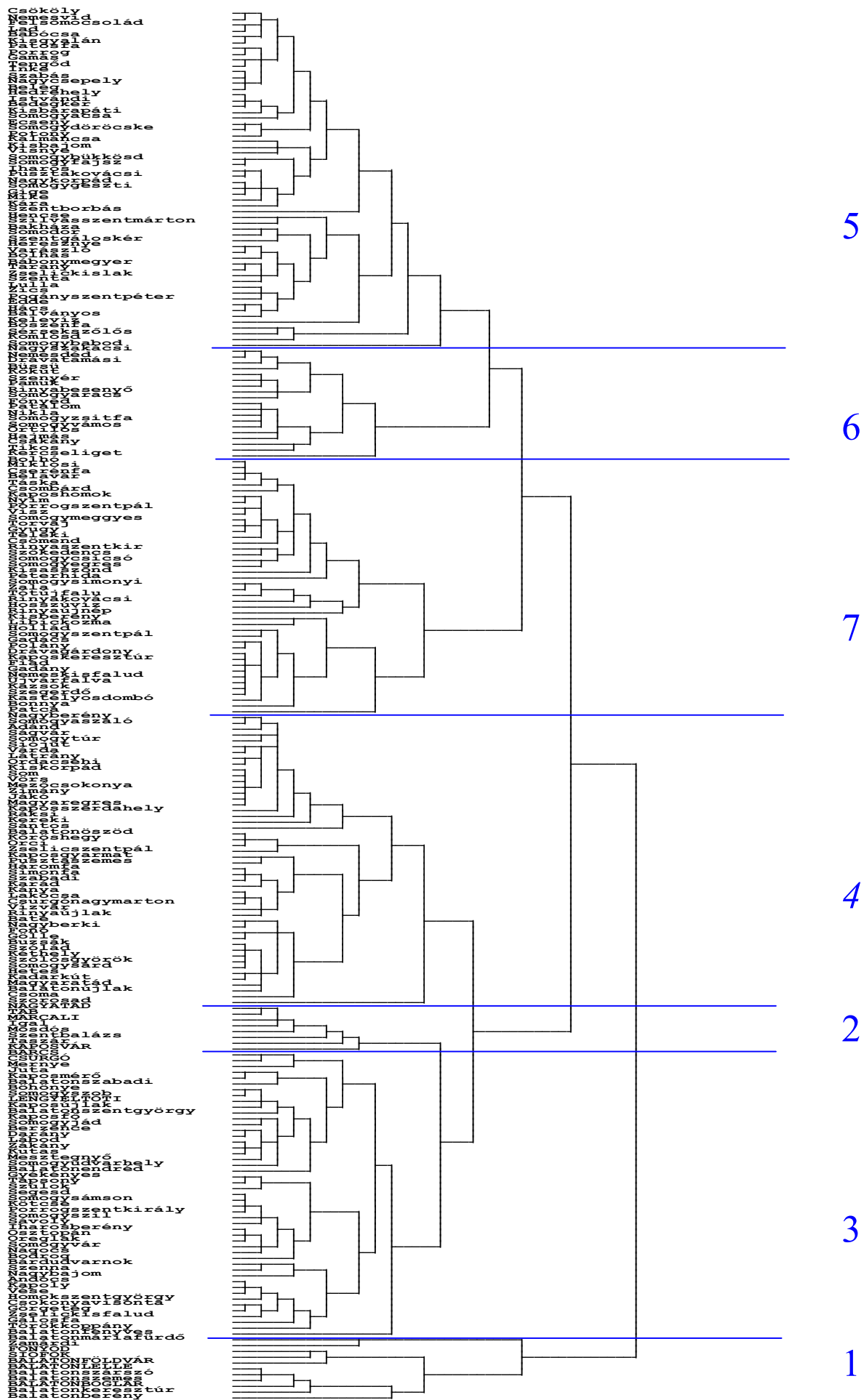
Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
81	1961	Iharos	-0.59461	-0.30998	0.32874	-0.34931	0.69649	5
82	2778	Iharosberény	0.20298	-0.40554	0.95424	-0.36644	0.59775	3
83	2630	Inke	-0.18702	-0.41279	-0.10739	-0.49003	0.07715	5
84	2133	Istvándi	-1.12684	-0.95315	-0.11509	-0.68629	-0.10929	5
85	1592	Jákó	0.72247	0.23230	-0.13525	-0.67738	0.08314	4
86	1727	Juta	2.28056	0.99140	0.17218	0.24512	0.71487	3
87	2645	Kadarkút	0.86027	0.08499	0.22187	-0.30388	-0.21205	4
88	3339	Kapoly	-0.36466	0.57493	0.57415	0.07820	0.61882	3
89	909	Kaposfő	1.44421	0.34991	0.35996	-0.21786	0.79246	3
90	2881	Kaposgyarmat	0.05279	1.36265	-0.62595	-0.28202	-0.82276	4
91	2586	Kaposhomok	-0.15730	-0.20621	-1.25699	-0.33758	-1.17084	7
92	1266	Kaposkeresztúr	-0.96531	-1.32487	-0.53447	-0.50455	-0.62463	7
93	1822	Kaposmérő	2.03988	0.84299	0.32167	-0.05649	0.82792	3
94	642	Kaposszerdahely	1.71970	0.78602	-0.77734	-0.00308	1.39808	4
95	1573	Kaposújlak	1.04324	1.19507	0.48753	0.28581	0.65184	3
96	526	Karád	-0.06766	0.65129	0.50739	-0.25891	-0.26268	4
97	841	Kastélyosdombó	-0.88667	-0.81508	-0.36579	-0.46154	-1.09922	7
98	2688	Kazsok	-0.96384	-1.22541	-1.07815	-0.28493	-0.56631	7
99	610	Kálmánca	-1.47094	0.48703	0.46661	-0.19190	0.71159	5
100	527	Kánya	-0.25514	0.91867	0.55111	-0.48297	-0.85173	4
101	535	Kára	-0.90782	-0.67061	0.24364	-0.77894	1.46701	5
102	1744	Kelevíz	0.36257	-0.26861	-0.95372	-0.08652	3.31746	5
103	1438	Kercseliget	-1.56706	-1.52840	-1.13445	-0.39077	3.15107	6
104	459	Kereki	1.11458	1.14151	-1.58404	0.94746	0.78204	4
105	1117	Kéthely	0.85680	-0.31415	0.08108	-0.53038	-0.43972	4
106	1905	Kisasszond	-1.39436	0.34644	-1.36689	1.03726	-0.39626	7
107	2438	Kisbajom	-1.66123	0.15103	-0.29183	-0.32004	1.14807	5
108	2449	Kisbárapáti	-1.16784	-0.33278	0.60273	-0.56799	-0.39360	5
109	3082	Kisberény	-1.68537	-2.87168	-0.83145	0.07510	-1.99778	7
110	482	Kisgyalán	0.31284	0.18026	0.35018	-0.30413	-0.14665	5
111	1378	Kiskorpád	0.57602	0.17309	-0.49971	-0.05306	0.09933	4
112	985	Komlósd	-0.73375	2.84316	-0.83867	0.17641	0.48415	5
113	1374	Kökút	-1.65857	-2.14736	-0.43664	-0.49654	0.59858	6
114	1551	Kőröshegy	1.36681	1.25171	-0.21618	0.78845	-0.83396	4
115	1814	Kötcse	-0.03884	-0.87370	0.25267	-0.08743	0.26927	3
116	2885	Kutas	0.67001	0.54958	0.46260	-0.62131	-0.19037	3
117	1625	Lad	-0.37128	-0.08573	0.45379	-0.24884	-0.41255	5
118	1104	Lakócsa	-0.26195	0.88486	0.74533	-0.50853	-1.19062	4
119	2829	Lábod	0.63198	0.46703	0.83613	-0.43539	0.14056	3
120	1486	Látrány	0.93243	0.57470	-0.44983	-0.32062	0.75963	4
121	3235	Libickozma	-1.37196	-2.10884	-0.35929	0.41268	-2.43764	7

Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
122	1001	Lulla	-0.25735	0.29559	-0.93083	0.18984	1.02772	5
123	1042	Magyaratád	0.90065	0.47469	-0.11661	-0.32347	-0.72505	4
124	2537	Magyaregres	0.89802	-0.00138	-0.72904	-0.62107	-0.06217	4
125	2363	Mernye	1.19866	0.36025	1.55772	-0.15693	1.55069	3
126	1610	Mesztegnő	0.84245	0.01423	0.48009	-0.72866	0.34440	3
127	3085	Mezőcsokonya	0.92622	0.12292	-0.50995	-0.40539	0.21892	4
128	2090	Mike	-1.04664	-0.50192	0.97430	-0.23306	0.68518	5
129	3337	Miklósi	-0.14051	0.19516	-0.76462	-0.74279	-0.80366	7
130	3134	Mosdós	1.65530	0.72308	1.88960	-0.20849	-0.16923	2
131	2165	Nagybajom	0.37248	-0.17763	1.05110	0.29918	1.86848	3
132	2906	Nagyberény	0.84147	-0.14095	-0.38323	0.20428	0.38067	4
133	2144	Nagyberki	1.50925	0.15296	1.01157	-0.08236	-1.00136	4
134	2059	Nagycsepely	0.05097	-0.24936	-0.46930	-0.33693	-0.26637	5
135	3280	Nagykorpád	-1.05036	-0.02322	0.16904	-0.32097	0.60349	5
136	2552	Nagyszakácsi	-0.87160	-1.78012	0.48503	-0.29721	0.54058	6
137	1590	Nágocs	0.46533	-0.67667	1.42119	-0.42204	0.13565	3
138	791	Nemesdéd	-0.65004	-1.81901	0.32593	-0.71901	0.74616	6
139	2551	Nemeskisfalud	-1.07337	-1.15272	-1.15209	-0.41358	-0.87504	7
140	1756	Nemesvid	-0.38320	-0.82204	0.33611	-0.56525	-0.42678	5
141	1095	Nikla	0.06333	-1.55602	-0.68955	-0.61285	0.60125	6
142	320	Nyim	-0.17650	-0.37916	-1.15454	-0.21490	-0.79101	7
143	2453	Orci	1.61009	1.13904	-0.38845	0.38272	-0.67762	4
144	1682	Ordacsehi	0.84729	0.48280	-0.62549	-0.51979	0.59800	4
145	1977	Osztopán	0.20391	-0.26190	0.76290	-0.29842	0.67766	3
146	705	Öreglak	0.57814	-0.73762	0.57395	-0.31131	0.93952	3
147	1401	Őrtilos	0.52332	-1.26826	-0.55625	-0.55114	0.00587	6
148	2639	Pamuk	-1.12249	-1.45364	-1.05486	-0.48575	0.63954	6
149	614	Patalom	-0.23411	-1.46999	-0.94709	-0.24675	-0.01555	6
150	1216	Patca	-1.34865	-1.06770	1.75279	0.29202	-2.87003	7
151	1559	Patosfa	-0.80839	0.10278	-0.25759	-0.72199	0.26073	5
152	2919	Péterhida	-0.30992	1.52979	-2.01771	-0.68151	-1.65094	7
153	2755	Pogányszentpéter	-0.30789	-0.37618	-0.74146	-0.54411	0.88316	5
154	1379	Polány	-1.02787	-1.44420	-0.92130	-0.23614	-0.21782	7
155	1182	Porrog	-0.62036	0.25074	-0.33192	-0.60263	-0.26773	5
156	1393	Porrogszentkirály	-0.00912	-0.76872	0.59490	0.21395	0.00801	3
157	2851	Porrogszentpál	-0.32577	0.20572	-1.42084	-0.16519	-0.32419	7
158	2836	Potony	-1.08542	1.23195	-0.37909	-0.37292	-0.86129	5
159	1902	Pusztakovácsi	-0.16825	-0.09985	0.43882	-0.62589	0.69135	5
160	2331	Pusztaszemes	0.19343	1.81617	-0.32850	-0.55164	-1.01419	4
161	3086	Ráksi	0.53641	0.09402	-0.89098	-0.08774	1.91834	4
162	507	Rinyabesenyő	-1.89564	-2.07064	-0.56332	-0.52466	-0.29657	6

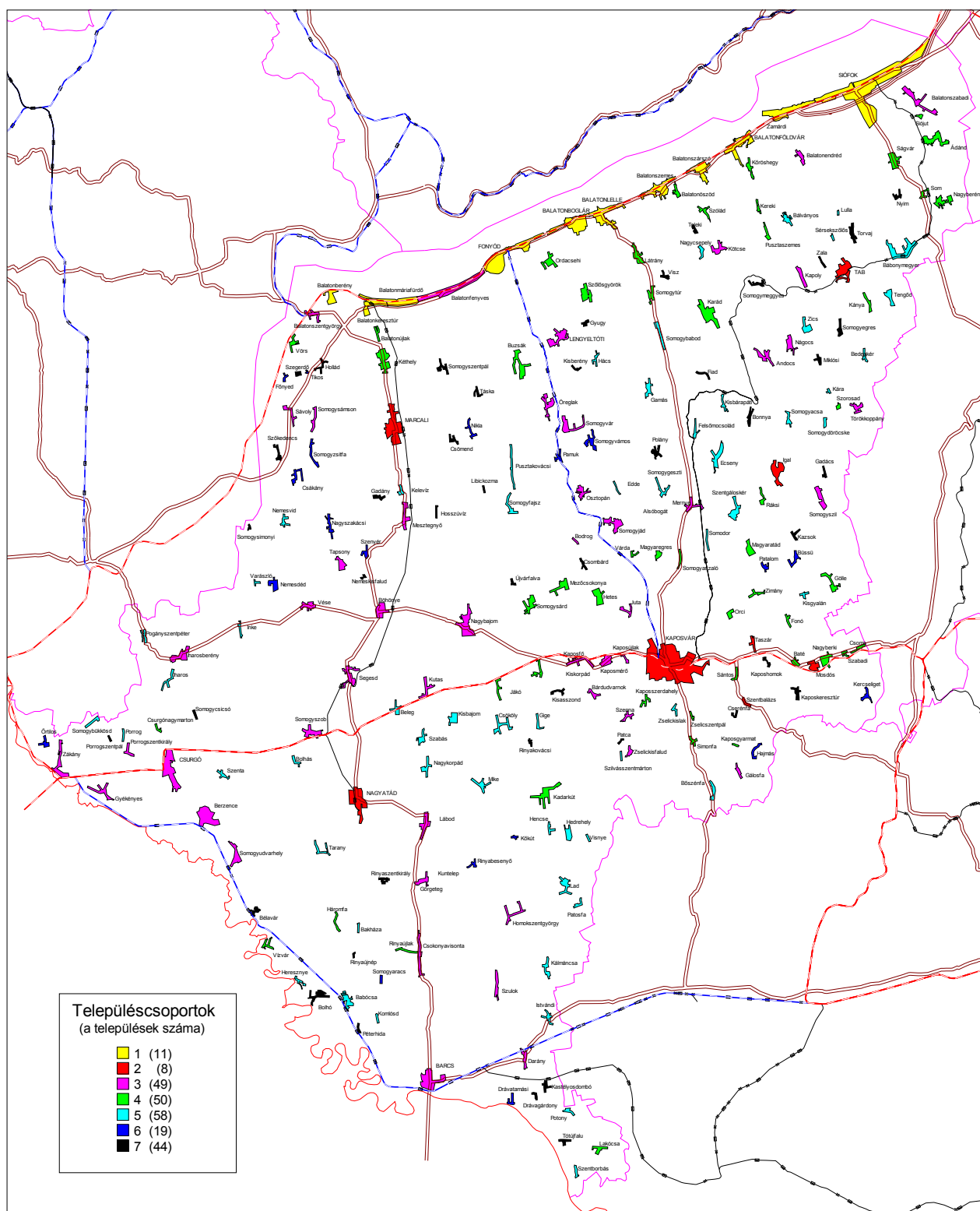
Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
163	3267	Rinyakovácsi	-1.62718	0.14437	-1.34732	-0.12385	-2.01972	7
164	2675	Rinyaszentkirály	-1.52885	-0.20200	-0.53618	-0.48226	-0.53487	7
165	2062	Rinyaújlak	-0.14055	0.45451	1.09779	-0.70069	-0.61257	4
166	2032	Rinyaújnép	-1.87569	0.96185	-1.50530	0.43837	-3.02509	7
167	1494	Ságvár	0.84097	0.68407	-0.39988	0.33072	0.18935	4
168	3112	Sántos	1.99439	1.32362	-0.66840	1.27222	2.37912	4
169	205	Sávoly	0.09907	-0.98672	0.84304	-0.80170	0.35420	3
170	2736	Segesd	0.21213	-0.53233	0.43413	-0.26052	0.23598	3
171	3213	Sérsekszőlős	-1.17424	2.01881	-0.19846	0.25655	1.31897	5
172	3278	Simonfa	0.11060	0.82523	0.00386	-0.44899	-0.75871	4
173	2309	Siójut	0.97373	0.52925	-0.82428	-0.38938	-0.25957	4
174	412	Som	0.33161	0.03470	-0.27983	-0.12465	0.23558	4
175	1382	Somodor	-0.85169	0.69799	-0.68319	-0.29619	1.73545	5
176	3058	Somogyacsa	-1.59540	0.19595	-0.09376	0.23296	-0.05016	5
177	550	Somogyaracs	-1.59207	-2.77414	-0.46190	-0.75129	0.57331	6
178	3121	Somogyaszaló	1.04892	-0.36885	-0.51714	0.13314	0.31064	4
179	3247	Somogybabod	-0.50637	4.18255	0.79236	0.49727	3.95057	5
180	2504	Somogybükkösd	-1.50160	-0.83818	-0.16777	-0.51178	0.76382	5
181	1148	Somogycsicsó	-0.94999	0.22415	-0.60197	-0.38209	-0.98445	7
182	1598	Somogydöröcske	-1.28989	0.68675	0.00870	-0.61396	-0.68399	5
183	2005	Somogyegres	-0.66177	-0.13490	-0.93904	-0.70078	-1.27562	7
184	1807	Somogyfajsz	-1.53434	-0.97111	-0.33937	0.02348	0.68842	5
185	2033	Somogygeszti	-0.90508	-0.22709	-0.18905	-0.13448	0.78512	5
186	2896	Somogyjád	1.13885	-0.13508	0.55103	-0.20118	1.21253	3
187	1287	Somogymeggyes	-0.58914	-0.20821	-1.16579	-0.33321	-0.44686	7
188	1562	Somogysámson	-0.05264	-0.84109	0.57864	-0.46343	0.26458	3
189	2872	Somogysárd	0.80696	-0.21681	0.45620	-0.78946	-0.55942	4
190	2753	Somogysimonyi	-0.52336	0.60054	-0.49715	-0.16885	-1.83699	7
191	660	Somogyszentpál	-0.22875	-1.82554	-0.71613	-0.57642	-0.50510	7
192	341	Somogyszil	-0.60407	-0.94798	0.79127	-0.18693	0.35349	3
193	1854	Somogyszob	0.55784	0.85410	0.92776	-0.23740	0.60650	3
194	3260	Somogytúr	0.32434	0.92512	-0.42323	-0.05339	0.06448	4
195	485	Somogyudvarhely	0.55491	1.17073	0.28746	-0.71787	0.47567	3
196	2185	Somogyvámos	-0.25778	-0.99506	-0.78370	-0.62313	0.46110	6
197	1944	Somogyvár	0.35292	-0.70411	1.40778	-0.37292	0.81614	3
198	483	Somogyzsitfa	-0.32606	-1.56388	-0.43707	-0.14256	0.50797	6
199	1485	Szabadi	0.56339	0.60155	-0.26414	-0.62693	-0.35169	4
200	2857	Szabás	-0.20731	-0.09171	-0.24560	-0.50761	0.16519	5
201	1860	Szegerdő	-0.62012	-1.50797	-1.14866	-0.62350	-0.99702	7
202	1510	Szena	0.34193	0.42102	0.42197	0.85945	1.40872	3
203	1150	Szenta	-0.29163	0.82578	-0.50388	-0.24876	-0.27394	5

Nr.	KSH kód	Település név	Élet-körülmény faktora	Társadalmi egészség faktora	Innovációs potenciál faktora	Vállalkozói tér faktora	Gazdasági dinamika faktora	Klaszter
204	2570	Szentbalázs	0.41966	0.60557	3.37101	0.73541	-0.01658	2
205	3284	Szentborbás	-2.21488	0.57930	-0.44508	0.44938	2.75290	5
206	1297	Szentgáloskér	-0.95471	0.14483	-0.03456	0.16047	1.56066	5
207	3014	Szenyér	-1.76542	-1.74132	-0.91608	-0.48207	0.47313	6
208	3246	Szilvásszentmárton	-0.38241	-0.64645	-1.44842	0.82396	1.15013	5
209	1519	Szólád	0.71166	-0.30044	-0.20901	-0.52472	-0.59719	4
210	519	Szorosad	-0.73686	3.18647	2.59016	-0.25900	-1.29687	4
211	581	Szőkedencs	-1.07937	-0.04213	-0.90474	-0.37403	-0.31838	7
212	1110	Szőlősgyőrök	1.11436	-0.30611	0.02654	-0.58424	-0.40791	4
213	1098	Szulok	-0.11277	0.45651	1.19067	0.04927	-0.41768	3
214	2461	Tapsony	-0.29779	0.15137	1.44308	-0.19769	0.07204	3
215	1673	Tarany	0.22051	0.55257	-0.84297	-0.37329	0.32101	5
216	493	Taszár	1.82991	0.49288	3.17719	-0.47784	0.40049	2
217	1369	Táska	0.26662	0.33713	-1.68088	-0.68587	-0.99509	7
218	2396	Teleki	0.02408	-0.56423	-1.28048	0.11570	-0.25149	7
219	3241	Tengőd	-0.84589	-0.45411	-0.34767	-0.44957	-0.35177	5
220	1784	Tikos	-0.74688	-2.86275	-1.15928	-0.01358	0.55798	6
221	1015	Torvaj	-0.80406	-0.19912	-1.12643	-0.27816	-0.86946	7
222	1640	Tótújfalu	-0.87255	0.80118	-0.84178	-0.53788	-2.01921	7
223	2009	Törökkoppány	-0.01044	1.82432	0.66758	-0.11219	1.08392	3
224	720	Újvárfalva	-1.12427	-1.31313	-1.00268	-0.40886	-0.81775	7
225	927	Varászló	-0.74680	1.07511	-0.17585	-0.61175	0.59723	5
226	2678	Várda	1.02956	0.57873	-0.98466	-0.51391	-0.00109	4
227	818	Vése	-0.18114	0.36144	0.66184	-0.38319	0.56060	3
228	1901	Visnye	-2.44356	0.05997	0.36822	-0.27988	0.57095	5
229	687	Visz	-0.17800	0.22819	-1.23284	-0.16344	-0.71567	7
230	2978	Vízvár	0.28257	0.57526	0.68036	-0.57333	-1.27814	4
231	964	Vörs	0.64436	-0.17227	-0.58932	-0.12030	-0.09405	4
232	1146	Zala	-0.60783	0.27068	-0.29151	0.04370	-2.19195	7
233	600	Zamárdi	1.05684	-0.14074	1.92238	6.74602	-0.19169	1
234	1462	Zákány	0.87324	0.20543	0.67409	-0.14097	0.01423	3
235	3305	Zics	-0.59171	0.22705	-0.70062	-0.28272	0.81188	5
236	2761	Zimány	0.59722	0.15435	-0.47784	-0.51125	0.30983	4
237	2684	Zselickisfalud	-0.60678	0.40379	-0.14341	0.40084	-0.08362	3
238	2411	Zselickislak	0.18128	0.45997	-0.36464	-0.73597	0.44340	5
239	1749	Zselicszentpál	1.76031	1.18713	-0.87215	-0.43247	-0.75704	4

4. melléklet. A hierarchikus klaszteranalízis dendrogramja

5. melléklet. A településklaszterek térképe (KERESE T. 2001)

Kérem, válaszoljon önállóan a kérdésekre! A betűválasztásnál egyet karikázzon be!

1. Ha 30 éves korában nyerne 100 millió forintot, amit lakásra / házra költhetne, hol teremtené meg otthonát?
A. mostani lakóhelyemen B. máshol, de a megyében C. Magyarországon D. Európában E. Európán kívül (Megnevezhet egy települést, helyet! _____)
2. Mikor szeretne házasságot kötni?
A. soha B. 30 éves korom után C. 25-30 évesen D. 20-24 évesen E. már folyamatban
3. Mikor szeretné első saját gyermekét?
A. soha B. 30 éves korom után C. 25-30 évesen D. 20-24 évesen E. már folyamatban
4. Hány gyermeket szeretne felnevelni? _____
5. Mekkora havi jövedelemmel lenne elégedett? (Egy összeget adjon meg!)
A. amikor kezdőként munkába áll? _____ B. 35 évesen? _____
6. Értékelje ötös skálán! Milyennek látja családjá életkörülményeit? _____
1 – nagyon rossz Milyennek látja esélyeit jövőbeli tervei megvalósításához? _____
2 – rossz Milyennek értékeli a lakóhelye által nyújtott lehetőségeket? _____
3 – átlagos, tűrhető Ha nem egyezik lakóhelyével, értékelje iskolája települését is! _____
4 – jó
5 – nagyon jó
7. Szeretne-e jelentkezni egyetemre, főiskolára továbbtanulni?
A. igen, amint lehet B. igen, de csak később
C. nem, inkább szakmát tanulok D. nem, érettségi után végleges munkát keresek
E. nem, mert: _____
8. Ha az előzőre c. d. vagy e. választ adott, erre a kérdésre nem kell válaszolnia!
Mely területen szeretne leginkább továbbtanulni? (Mit jelölne meg első helyen?)
A. gazdasági, pénzügyi B. jogi, államigazgatási C. műszaki, mérnöki
D. egészségügyi E. humán (művészetek, törté.,...) F. természettudományos (matek, fizika,...)
G. agrár H. egyéb, mégpedig: _____
9. Miből tervezi eltartani majd magát és esetlegesen a családját?
A. munkabér B. vállalkozásom jövedelme C. vagyon D. más: _____
10. Hol szeretne majd dolgozni?
A. alkalmazottként hazai vállalatnál B. alkalmazottként nemzetközi nagyvállalatnál
C. közalkalmazottként D. egyéni vállalkozóként
E. saját vállalatom lesz F. nem szeretnék dolgozni G. más: _____
11. Ha a lakóhelye közelében nem tud megfelelő munkát vállalni, mit fog tenni?
A. megyén belül keresek munkát B. más megyébe költözöm
C. Budapestre költözöm D. külföldre költözöm
E. közmunkára várok F. segélyen élek G. más: _____
12. Tavalyi tanulmányi átlaga? _____
13. Van nyelvvizsgálója? Jelölje meg a fokát is! (A – alapfok, K – középfok, F – felsőfok)
A. nincs B. angol _____ C. német _____ D. francia _____ E. egyéb: _____
14. Részesül-e a családja valamilyen állandó segélyben? A. igen B. nem
15. Szülei legmagasabb iskolai végzettsége? (Két szülő esetén csak a magasabb végzettséget jelölje meg!)
A. egyetem, főiskola B. érettségi C. szakmunkás D. 8 általános E. kevesebb mint 8 ált.
16. Együtt él a szüleivel?
A. két vérszerinti szülővel B. két szülővel, de egyik nem vérszerinti
C. egy szülővel: anya D. egy szülővel: apa
D. nem (Kivel él? _____)
17. Neme? A. fiú B. leány 19. Családdal együtt élő nagyszülő? A. van B. nincs
18. Testvérei száma? (bármilyen) _____ 20. Állandó lakóhelye? (település) _____

6/2. melléklet. A somogyi középiskolákban végzett kérdőívezés hatékonysága

Nr	Iskola	Cím	Igazgató	Oszt.	Kikü. db	Visz. db	Vissza %
1	Táncsics Mihály Gimnázium	Kaposvár	Reöthy Ferenc	5	158	153	97%
2	Munkácsy Mihály Gimnázium	Kaposvár	Gyallai Katalin	8	226	181	80%
3	Nagyboldogasszony Római Katolikus Gimnázium	Kaposvár	Godó László	2	58	48	83%
4	Kaposvári Egyetem Gyakorló Gimnáziuma	Kaposvár	Molnár Anna	3	60	53	88%
5	Lórántffy Zsuzsanna Református Gimnázium	Kaposvár.	Molnár Tímea	1	25	20	80%
6	Noszlopy Gáspár Közgazdasági Szakközépiskola	Kaposvár	Keczeli László	5	150	128	85%
7	Eötvös Lóránd Műszaki Szakközépiskola	Kaposvár	Horváth Miklós	5	140	119	85%
8	Kinizsi Pál Élelmiszeripari Szakképző Iskola	Kaposvár	Balázs Tibor	2	50	38	76%
9	Széchenyi István Kereskedelemi és Vendéglátóipari Szakképző I.	Kaposvár	Tóth Imre	2	60	49	82%
10	Móricz Zsigmond Mezőgazdasági Szakképző Iskola	Kaposvár	Torma Sándor	1	28	16	57%
11	Szigeti Gyula János Egészségügyi Szakképző Iskola	Kaposvár	Veiger Katalin	1	21	17	81%
12	Zichy Mihály Iparművészeti Szakképző Iskola	Kaposvár	Tamás Károly	3	23	14	61%
13	Építőipari, Faipar Szakképző Iskola	Kaposvár	Agócs Attila	3	48	31	65%
14	Perczel Mór Gimnázium	Siófok	Haskóné Csák Erika	4	117	91	78%
15	Krúdy Gyula Szakközépiskola	Siófok	Gruberné Kis-Pál Andrea	7	208	98	47%
16	Baross Gábor Közép- és Szakiskola	Siófok	Szamosi Lóránt	2	60	33	55%
17	Mátyás Király Gimnázium	Fonyód	Bántó Zsuzsanna	3	90	85	94%
18	Bacsák György Szakképző Iskola	Fonyód	Homor Judit	3	73	53	73%
19	Educationis Oktatási Alapítvány Szakképző Iskolája	Nagyberény	Halmos Katalin	1	25	13	52%
20	Mathiász János Középiskola	Balatonboglár	Halász Sándor	3	75	44	59%
21	Berzsenyi Dániel Gimnázium	Marcali	Fellegi Bálint	2	63	50	79%
22	Marcali Szakképző Iskola	Marcali	Bodrogi Csaba	1	28	21	75%
23	Széchenyi Zsigmond Szakközép- és Szakiskola	Somogyzsitfa-Szőcsénypusztá	Markhard József	2	60	29	48%
24	Ady Endre Gimnázium	Nagyatád	Büttnerné Bódy Ágnes	4	98	91	93%
25	Nagyatádi Szakképző Iskola	Nagyatád	Hojkovics István	1	28	26	93%
26	Rudnay Gyula Középiskola	Tab	Ruzsa Sándor	2	46	38	83%
27	Széchenyi Ferenc Gimnázium	Barcs	Csonka Zoltán	4	120	100	83%
28	Dráva Völgye Középiskola	Barcs	Horváthné Madarász Zsuzsanna	5	115	81	70%
29	Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium	Csurgó	Kovács József	1	25	24	96%
30	Nagyváthy János Középiskola	Csurgó	Szabó Sándor	2	47	43	91%
31	Jálics Ernő Általános és Szakképző Iskola	Kadarkút	Komjáti Tiborné	1	12	9	75%
XX	Somogy összes	31 intézmény		86	2337	1796	77%

7. melléklet. Az érettségizők kérdőíveinek keresztábra elemzése

Crosstab

% within ÉLETKÖR

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
ÉLETKÖR	1	8,3%	16,7%	16,7%	37,5%	20,8%	100,0%
	2	8,5%	12,3%	24,5%	37,7%	17,0%	100,0%
	3	12,9%	8,5%	27,2%	38,3%	13,1%	100,0%
	4	12,4%	5,3%	27,3%	40,0%	14,9%	100,0%
	5	15,2%	5,5%	26,6%	37,6%	15,2%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,9%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	20,361 ^a	16	,204
Likelihood Ratio	19,288	16	,254
Linear-by-Linear Association	,012	1	,913
N of Valid Cases	1782		

a. 3 cells (12,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,70.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,107	,204
	Cramer's V	,053	,204
	Contingency Coefficient	,106	,204
N of Valid Cases		1782	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within ESÉLYJÖV

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
ESÉLYJÖV	1	10,7%	8,9%	16,1%	42,9%	21,4%	100,0%
	2	17,9%	7,3%	25,2%	36,7%	12,8%	100,0%
	3	12,2%	7,9%	30,9%	36,6%	12,4%	100,0%
	4	12,0%	6,5%	26,0%	40,5%	15,0%	100,0%
	5	11,1%	5,8%	23,4%	40,9%	18,7%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,9%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22,520 ^a	16	,127
Likelihood Ratio	21,992	16	,143
Linear-by-Linear Association	4,491	1	,034
N of Valid Cases	1783		

a. 1 cells (4,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,96.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,112	,127
	Cramer's V	,056	,127
	Contingency Coefficient	,112	,127
N of Valid Cases		1783	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within LAKH_ÉRT

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
LAKH_ÉRT	1	7,2%	9,4%	22,4%	43,2%	17,7%	100,0%
	2	10,4%	6,4%	27,8%	40,7%	14,7%	100,0%
	3	14,3%	6,9%	29,6%	36,6%	12,7%	100,0%
	4	20,5%	6,3%	25,9%	33,9%	13,4%	100,0%
	5	23,5%	3,9%	23,5%	35,3%	13,7%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,9%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	45,089 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	43,981	16	,000
Linear-by-Linear Association	24,020	1	,000
N of Valid Cases	1783		

a. 1 cells (4,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 3,60.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,159	,000
	Cramer's V	,080	,000
	Contingency Coefficient	,157	,000
N of Valid Cases		1783	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within SZÜLISKV

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
SZÜLISKV	1	10,7%	3,7%	30,0%	39,5%	16,2%	100,0%
	2	13,2%	6,7%	26,4%	39,9%	13,8%	100,0%
	3	14,9%	10,8%	24,2%	37,4%	12,6%	100,0%
	4	12,2%	14,9%	25,7%	32,4%	14,9%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	27,0%	38,8%	14,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	36,624 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	35,993	12	,000
Linear-by-Linear Association	11,579	1	,001
N of Valid Cases	1765		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 5,24.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,144	,000
	Cramer's V	,083	,000
	Contingency Coefficient	,143	,000
N of Valid Cases		1765	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within GENDER

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
GENDER	1	17,3%	6,6%	22,3%	38,5%	15,3%	100,0%
	2	8,6%	7,5%	30,9%	39,2%	13,8%	100,0%
Total		12,5%	7,1%	27,0%	38,9%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	40,038 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	40,150	4	,000
Linear-by-Linear Association	6,353	1	,012
N of Valid Cases	1780		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 56,84.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,150	,000
	Cramer's V	,150	,000
	Contingency Coefficient	,148	,000
N of Valid Cases		1780	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within TEL_TIP

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
TEL_TIP	2	10,9%	7,2%	22,1%	42,0%	17,7%	100,0%
	3	13,3%	4,2%	28,6%	40,4%	13,5%	100,0%
	4	13,0%	9,3%	28,2%	35,8%	13,7%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	25,536 ^a	8	,001
Likelihood Ratio	26,390	8	,001
Linear-by-Linear Association	7,806	1	,005
N of Valid Cases	1785		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 28,38.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,120	,001
	Cramer's V	,085	,001
	Contingency Coefficient	,119	,001
N of Valid Cases		1785	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within KIST_KÓD

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
KIST_KÓD	4401	9,2%	7,9%	34,2%	35,5%	13,2%	100,0%
	4402	16,3%	7,5%	27,5%	36,3%	12,5%	100,0%
	4403	15,4%	4,3%	29,1%	36,8%	14,5%	100,0%
	4404	11,5%	8,0%	22,0%	42,5%	16,0%	100,0%
	4405	18,3%	5,0%	26,7%	38,3%	11,7%	100,0%
	4406	8,7%	7,5%	30,6%	39,9%	13,3%	100,0%
	4407	7,5%	10,0%	32,5%	38,1%	11,9%	100,0%
	4408	19,3%	4,6%	26,6%	36,7%	12,8%	100,0%
	4409	16,4%	5,5%	34,5%	34,5%	9,1%	100,0%
	4410	16,7%	6,7%	30,0%	33,3%	13,3%	100,0%
	4411	11,8%	5,9%	22,8%	37,5%	22,1%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	53,313 ^a	40	,077
Likelihood Ratio	52,596	40	,088
Linear-by-Linear Association	,118	1	,731
N of Valid Cases	1785		

a. 3 cells (5,5%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 3,88.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,173
	Cramer's V	,086
	Contingency Coefficient	,170
N of Valid Cases	1785	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within AGG_TELT

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
AGG_TELT	1	17,9%	1,5%	27,2%	39,8%	13,6%	100,0%
	2	11,4%	6,4%	21,8%	43,1%	17,2%	100,0%
	3	10,3%	6,3%	30,3%	40,0%	13,2%	100,0%
	4	12,4%	11,2%	29,0%	33,8%	13,6%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	55,038 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	59,072	12	,000
Linear-by-Linear Association	2,404	1	,121
N of Valid Cases	1785		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 22,87.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,176
	Cramer's V	,101
	Contingency Coefficient	,173
N of Valid Cases	1785	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within KLASZTER

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
KLASZTER	1,00	18,8%	1,4%	26,8%	39,7%	13,2%	100,0%
	2,00	10,6%	6,8%	25,5%	41,5%	15,5%	100,0%
	3,00	11,7%	6,2%	26,1%	41,2%	14,9%	100,0%
	4,00	11,5%	13,6%	29,2%	31,7%	14,0%	100,0%
	5,00	13,5%	9,8%	33,1%	32,3%	11,3%	100,0%
	6,00	21,1%	15,8%	26,3%	36,8%		100,0%
	7,00	11,8%	8,8%	26,5%	26,5%	26,5%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	27,0%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	62,914 ^a	24	,000
Likelihood Ratio	66,912	24	,000
Linear-by-Linear Association	2,378	1	,123
N of Valid Cases	1784		

a. 6 cells (17,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,34.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,188	,000
	Cramer's V	,094	,000
	Contingency Coefficient	,185	,000
N of Valid Cases		1784	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within PSK_12

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
PSK_12	1,00	10,9%	7,2%	22,1%	42,0%	17,7%	100,0%
	2,00	15,2%	2,9%	21,0%	45,7%	15,2%	100,0%
	3,00	10,5%	6,6%	28,9%	38,2%	15,8%	100,0%
	4,00	10,6%	11,6%	25,8%	36,4%	15,7%	100,0%
	5,00	20,7%	1,3%	26,7%	38,7%	12,7%	100,0%
	6,00	15,2%	1,1%	27,2%	40,2%	16,3%	100,0%
	7,00	15,9%	2,4%	28,0%	41,5%	12,2%	100,0%
	8,00	8,6%	5,5%	30,5%	40,6%	14,8%	100,0%
	9,00	16,3%	14,0%	33,3%	26,4%	10,1%	100,0%
	10,00	14,9%	9,2%	27,6%	39,1%	9,2%	100,0%
	11,00	9,9%	6,9%	31,0%	40,4%	11,8%	100,0%
	12,00	10,5%	10,5%	30,1%	33,1%	15,8%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	78,147 ^a	44	,001
Likelihood Ratio	82,767	44	,000
Linear-by-Linear Association	5,351	1	,021
N of Valid Cases	1785		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,36.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,209	,001
	Cramer's V	,105	,001
	Contingency Coefficient	,205	,001
N of Valid Cases		1785	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within PSK_14

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
PSK_14	1,00	10,9%	7,2%	22,1%	42,0%	17,7%	100,0%
	2,00	15,2%	2,9%	21,0%	45,7%	15,2%	100,0%
	3,00	10,5%	6,6%	28,9%	38,2%	15,8%	100,0%
	4,00	10,6%	10,6%	23,5%	40,0%	15,3%	100,0%
	5,00	10,6%	12,4%	27,4%	33,6%	15,9%	100,0%
	6,00	20,7%	1,3%	26,7%	38,7%	12,7%	100,0%
	7,00	15,2%	1,1%	27,2%	40,2%	16,3%	100,0%
	8,00	15,9%	2,4%	28,0%	41,5%	12,2%	100,0%
	9,00	8,6%	5,5%	30,5%	40,6%	14,8%	100,0%
	10,00	16,3%	14,0%	33,3%	26,4%	10,1%	100,0%
	11,00	14,9%	9,2%	27,6%	39,1%	9,2%	100,0%
	12,00	9,2%	8,0%	32,2%	40,2%	10,3%	100,0%
	13,00	11,0%	6,3%	29,9%	40,2%	12,6%	100,0%
	14,00	9,8%	10,7%	30,3%	32,8%	16,4%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	26,9%	38,8%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	80,037 ^a	52	,008
Likelihood Ratio	84,688	52	,003
Linear-by-Linear Association	5,190	1	,023
N of Valid Cases	1785		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 5,36.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,212	,008
	Cramer's V	,106	,008
	Contingency Coefficient	,207	,008
N of Valid Cases		1785	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within NO_MELÓ

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
NO_MELÓ	1	31,9%	16,4%	33,0%	16,4%	2,3%	100,0%
	2	7,0%	8,5%	57,8%	20,6%	6,0%	100,0%
	3	5,7%	3,5%	40,3%	37,8%	12,7%	100,0%
	4	7,5%	4,3%	14,0%	52,2%	22,0%	100,0%
Total		12,0%	7,1%	27,1%	39,1%	14,7%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	528,711 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	513,207	12	,000
Linear-by-Linear Association	333,731	1	,000
N of Valid Cases	1729		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 14,04.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,553	,000
	Cramer's V	,319	,000
	Contingency Coefficient	,484	,000
N of Valid Cases		1729	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within MELO_HOL

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
MELO_HOL	1	21,1%	12,0%	39,9%	20,2%	6,7%	100,0%
	2	5,1%	4,9%	18,5%	52,4%	19,2%	100,0%
	3	14,6%	10,7%	35,4%	32,0%	7,3%	100,0%
	4	15,3%	4,8%	26,1%	40,5%	13,3%	100,0%
	5	11,9%	5,9%	23,3%	37,8%	21,1%	100,0%
Total		12,6%	7,2%	27,2%	38,7%	14,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	206,783 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	214,852	16	,000
Linear-by-Linear Association	11,801	1	,001
N of Valid Cases	1701		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 14,77.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,349	,000
	Cramer's V	,174	,000
	Contingency Coefficient	,329	,000
N of Valid Cases		1701	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within MIBŐLÉL

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
MIBŐLÉL	1	13,0%	8,3%	28,7%	36,6%	13,4%	100,0%
	2	11,7%	5,7%	24,7%	40,6%	17,3%	100,0%
	3	11,3%	3,5%	26,1%	48,7%	10,4%	100,0%
Total		12,5%	7,1%	27,2%	38,7%	14,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,722 ^a	8	,016
Likelihood Ratio	19,062	8	,015
Linear-by-Linear Association	6,407	1	,011
N of Valid Cases	1750		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 8,21.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,103	,016
	Cramer's V	,073	,016
	Contingency Coefficient	,103	,016
N of Valid Cases		1750	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within FFTOVTAN

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
FFTOVTAN	1	10,0%	4,8%	28,4%	40,3%	16,5%	100,0%
	2	10,8%	7,4%	24,6%	43,3%	13,8%	100,0%
	3	19,2%	12,6%	27,2%	31,6%	9,3%	100,0%
	4	22,0%	10,1%	16,5%	41,3%	10,1%	100,0%
Total		12,7%	7,1%	27,0%	38,9%	14,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	75,377 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	72,523	12	,000
Linear-by-Linear Association	46,045	1	,000
N of Valid Cases	1770		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 7,70.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,206	,000
	Cramer's V	,119	,000
	Contingency Coefficient	,202	,000
N of Valid Cases		1770	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Crosstab

% within CSALÁDKÖ

		VÁNDHAJL					Total
		1	2	3	4	5	
CSALÁDKÖ	1	12,5%	7,3%	28,1%	37,9%	14,1%	100,0%
	2	14,1%	8,9%	23,7%	42,2%	11,1%	100,0%
	3	12,6%	5,1%	25,4%	39,4%	17,4%	100,0%
	4	15,7%	5,7%	30,0%	38,6%	10,0%	100,0%
	9	7,8%	11,8%	13,7%	47,1%	19,6%	100,0%
Total		12,6%	7,1%	26,9%	38,8%	14,6%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,703 ^a	16	,342
Likelihood Ratio	18,385	16	,302
Linear-by-Linear Association	2,129	1	,145
N of Valid Cases	1780		

a. 2 cells (8,0%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 3,61.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,100	,342
	Cramer's V	,050	,342
	Contingency Coefficient	,099	,342
N of Valid Cases		1780	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

8. melléklet. 86 somogyi település szubjektív pontértékelése az érettségiző korosztály kérdőíves felmérése alapján

Nr.	Település	DB	Pont	Külföldre	Maradó	Megyébe	NoHáz	NoGyerek	SokGyer.	KezdőFizu	Fizu_35	Életkörü.	JövEsély	Lakóhely	FOTTanul	TGazJog	EgyénVáll	SajátVáll	MegyMéló	KüiMéló	TanulÁtl	Tehetség	Nyelvizsg	FFVSzülő	KFVSzülő	JóCsalád	3GenCsal	Segély	Soktesó
1	Balatonfenyves	9	23	+	+++	-	+	+	0	0	+++	+++	+++	0	+++	-	+++	+	-	---	+++	+++	+	0	+	-	0	---	+++
2	Somogyvár	9	20	-	+	-	0	-	+++	0	0	+	+++	0	0	-	+++	+++	0	-	0	+++	+++	+++	-	+	-	+++	0
3	Balatonlelle	25	18	0	+	-	+	+	0	0	0	+++	0	+++	0	0	0	0	0	+	+	+++	+++	+	0	+	0	0	0
4	Juta	7	16	0	-	-	+	+	+	0	-	0	-	+	0	0	0	+	0	+++	+	0	+++	+	+++	+++	+++	+	---
5	Szabás	5	15	+++	-	+++	+	+	0	-	-	-	0	0	+	+++	+	-	+++	+++	-	---	---	---	+++	+++	+++	+	+
6	Kaposmérő	19	13	-	+	-	0	+	+	0	0	+	+++	+++	+	-	+	+	+	0	+	+	+++	0	-	+	0	0	---
7	Kőröshegy	9	13	+	-	+	+	+	-	0	0	+++	+	0	+++	0	+++	+++	0	-	+	+	-	+	0	0	0	---	0
8	Mezőcsokonya	9	13	+++	-	+	0	---	0	+	+	+++	+	0	+++	+	0	0	0	+	+++	+++	+	+	-	0	-	-	---
9	Balatonszentgyörgy	5	12	---	-	-	+	+	+++	+	+++	+++	0	-	+	0	+++	+++	0	+	+++	0	---	-	-	+	+++	-	---
10	Nemesvid	5	11	-	-	+++	+	+	+++	+	0	+	+++	---	+	+++	+	-	0	---	+++	+++	---	-	0	-	+++	+	---
11	Zamárdi	12	10	+++	+++	0	0	+	+++	0	+	+	-	0	0	-	0	0	+	+++	---	0	0	0	+	+	0	0	---
12	Várda	5	10	---	+	-	+	+	0	+++	+++	+++	+++	+++	-	+++	-	---	---	+	+++	0	---	-	-	+	+++	---	+
13	Siófok	138	9	0	+	-	-	0	0	0	+	+	+	+++	0	+	0	+	0	-	+	+	+	+	0	-	0	0	0
14	Mosdós	8	9	-	+	+	+	+	0	+	0	+++	0	+++	+	-	-	0	+++	0	+	---	---	+	0	+	0	+++	---
15	Zics	5	9	+++	+	+++	-	+	---	0	0	+++	+	---	-	0	+++	+++	+++	+++	+	---	---	-	0	+	0	+	---
16	Öreglak	10	8	-	0	0	+	+	-	0	-	+	-	0	0	+	-	0	+++	+++	0	0	0	0	0	+++	+++	---	0
17	Zákány	5	8	-	+	-	-	+	0	0	+++	+++	0	+	-	+++	-	+	+++	-	-	---	0	-	0	+	0	+	+
18	Balatonboglár	38	7	0	-	-	+	0	0	+	+	0	+	0	0	0	+	0	0	-	+	+	+++	+++	0	-	0	-	-
19	Balatonendréd	13	7	+++	+	+++	0	+	-	0	0	0	0	+	---	-	0	0	+	+	0	+	+	0	+++	+	-	-	---
20	Somogysárd	6	7	+++	0	+++	+	---	---	0	0	0	---	---	+	+++	-	-	+++	+++	0	---	+	0	---	+++	+++	0	+++
21	Szentgáloskér	5	7	+	+++	-	+	+	+++	+++	+++	0	+	0	+++	---	-	0	+++	+	0	---	---	---	+++	---	0	+	---
22	Kaposvár	404	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	+	0	0	0	-	0	+	0	+	+++	0	0	-	0	0
23	Balatonszemes	11	6	0	+	-	+	+	0	0	+	0	-	+	0	-	+++	+	-	0	---	---	0	-	+	0	+++	+	+++
24	Szőlősgyőrök	8	4	0	0	+	+	+	---	0	0	+	0	0	+	0	0	+	+++	0	0	+	-	---	+++	+++	-	-	---
25	Balatonkeresztúr	6	4	+++	0	-	+	---	---	+	0	+++	---	0	+	0	0	+++	0	---	+++	+++	+	+	---	0	+++	---	0
26	Gölle	7	3	0	-	+++	+	+	+	0	0	+	0	---	0	0	---	-	+	---	0	+	+	0	---	+++	+++	+	0
27	Magyaratád	5	3	-	-	+++	---	---	0	+	+++	+++	+++	0	+++	+++	-	+++	---	-	+	---	---	-	0	+++	+++	---	---
28	Szena	7	2	+	0	-	---	---	+	0	0	+	-	+++	0	+	---	---	0	0	+	0	+++	0	+	+++	+	0	0
29	Bodrog	6	2	---	-	-	+	+	+++	0	0	0	---	+	+	+++	0	0	0	0	+	+++	---	0	0	0	---	-	+++

Nr.	Település	DB	Pont	Külföldre	Maradó	Megyébe	NoHázaz	NoGyerek	SokGyer.	KezdőFizu	Fizu_35	Életkörü.	JövEsély	Lakóhely	FOTTanul	TTGazJog	EgyéniVáll	SajátVáll	MegyMeló	KülMeló	TanulmÁtl	Tehetség	Nyelvizsg	FFVSzüelő	KFVSzüelő	JóCsalád	3GenCsal	Segély	Soktesó
30	Tarany	9	1	-	-	+	+	+	-	0	0	0	-	---	-	0	-	-	0	+++	-	+	0	---	+++	+++	+++	-	0
31	Ráksi	8	1	-	0	+++	+	+	0	0	-	+	-	-	---	+++	-	0	+++	-	---	---	-	---	+++	+++	+++	-	0
32	Tapsony	5	1	-	+	-	+	+	0	+	0	-	-	---	+	+++	-	0	+++	-	+++	0	---	---	0	+	+++	+	---
33	Nagybajom	15	0	-	-	-	0	+	+++	+	+	0	0	0	0	+	---	-	+	-	-	0	-	-	0	+	+	0	+
34	Berzence	11	0	+	+	0	+	-	+	0	0	0	-	-	---	---	+++	+++	0	-	-	-	-	-	+++	+	+	-	0
35	Kaposszerdahely	9	0	+	+	-	+	+	---	+	0	+	0	+	+++	+++	---	---	-	+	0	-	-	+++	-	0	+	-	---
36	Lad	6	0	0	0	+++	-	---	+++	0	0	0	0	---	+++	-	-	---	0	-	+++	+++	+	0	0	0	+	-	---
37	Baté	5	0	---	+	-	+	+	0	+++	+	0	+++	-	+++	-	-	0	---	-	-	---	0	+++	-	+	---	+	+
38	Nagyatád	88	-1	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	-	0	0	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	Kadarkút	27	-1	0	0	+	0	-	-	-	0	-	+	-	0	0	-	0	+	+	+	0	-	0	0	0	0	0	+
40	Ádánd	10	-1	+++	0	0	-	+	---	0	0	0	0	+	-	-	0	+++	+	+++	---	-	+	0	-	---	0	-	+
41	Kiskorpád	6	-1	-	-	-	-	+	---	0	0	0	+	-	+++	+	+	-	---	0	0	0	+	---	+++	0	---	+++	+++
42	Somogyvámos	6	-1	+++	+++	-	+	+	0	0	+	+	0	0	-	+	---	---	+	+++	-	---	-	---	0	---	+++	+++	---
43	Marcali	84	-2	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	-	0	0	+	0	0	+	0	0	0	0	-	0
44	Balatonszárszó	7	-2	0	+++	-	+	+	0	0	+	0	---	+++	+	-	+++	+++	---	---	---	---	---	+	+++	---	-	-	+++
45	Somogyudvarhely	6	-2	-	+++	-	+	+	+	0	0	-	---	---	-	+	0	0	0	-	+++	+++	+	0	---	+++	+	---	---
46	Balatonföldvár	13	-3	-	+	-	0	+	+	0	0	+	+	-	---	0	+	0	-	---	-	---	+++	+	-	0	+++	-	0
47	Buzsák	7	-3	+++	+++	-	-	+	+	0	0	---	---	-	0	0	---	-	0	0	+	0	---	0	+++	---	+	+++	0
48	Karád	5	-3	+++	-	+++	+	+	---	0	0	+++	-	0	---	---	-	+	+++	-	---	---	---	---	+++	+++	+++	---	+
49	Tab	22	-4	0	0	-	+	+	---	0	-	-	+	0	-	+++	0	-	+	+	-	0	0	-	+	-	0	-	-
50	Csokonyavisonta	6	-4	+++	-	+++	+	+	---	0	-	0	0	+++	---	0	-	---	+++	+	-	---	+	---	---	---	+	+++	+
51	Szántód	6	-4	+++	-	+++	+	---	0	0	+++	0	---	+++	+	0	+	+	---	0	0	0	-	0	0	---	0	---	---
52	Sántos	5	-5	+	+	+++	-	+	0	0	0	-	---	-	+	---	-	0	+++	+	0	---	0	+++	0	---	---	-	+
53	Barcs	85	-6	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	0	-	0	0	0
54	Lábod	14	-6	+	-	0	-	0	-	-	-	+	0	0	+	+	0	-	+++	+	0	---	---	-	+	---	0	0	+
55	Kutas	5	-6	0	-	-	---	---	0	0	+++	0	+	---	+	0	-	-	+++	+++	-	0	0	-	-	-	+++	0	---
56	Kéthely	14	-7	0	-	0	+	+	+	0	0	-	0	0	+	-	+	0	0	0	---	---	---	-	0	0	+++	+	---
57	Taszár	17	-8	0	0	-	+	0	+	0	0	0	-	0	-	-	---	0	-	0	0	0	---	-	+++	0	-	0	0
58	Somogyszob	7	-8	+	0	-	-	+	-	0	0	+	-	---	0	+	0	---	0	+++	---	---	---	0	-	+++	-	0	+++
59	Homokszentgyörgy	6	-8	+++	-	+++	+	---	---	0	0	0	+	0	-	---	-	-	+	0	---	---	-	---	+++	0	0	+++	0

Nr.	Település	DB	Pont	Külföldre	Maradó	Megyébe	NoHázaz	NoGyerek	SokGyer.	KezdőFizu	Fizu_35	Életkörü.	JövEsély	Lakóhely	FOTTanul	TTGazJog	EgyéniVáll	SajátVáll	MegyMeló	KülMeló	TanulmÁtl	Tehetség	Nyelvizsg	FFVSzüő	KFVSzüő	JóCsalád	3GenCsal	Segély	Soktesó
60	Fonyód	30	-9	-	0	-	0	0	-	0	-	0	+	0	0	0	0	0	0	-	0	0	---	0	0	0	---	+	0
61	Igal	8	-10	+	+++	-	---	-	+++	+	+++	---	---	---	---	+	+	+	+++	+	0	---	---	---	+++	+	0	---	---
62	Bárdudvarnok	9	-11	-	0	-	---	-	+	+	+	---	-	0	0	0	+	+++	0	---	+	+++	-	---	+	---	---	-	+
63	Csököly	7	-11	---	-	-	+	+	+	0	0	---	---	0	0	---	+++	+	0	0	---	---	---	0	-	-	+	+++	+++
64	Látrány	6	-11	+++	-	+++	+	+	---	-	-	---	0	0	---	---	0	0	0	0	0	0	---	---	+++	0	0	-	0
65	Nagyberény	6	-11	+++	+++	-	+	+	---	-	-	0	---	---	-	0	0	0	+	+	+	+++	0	---	---	+++	---	---	---
66	Bábonymegyer	5	-11	+	+++	-	-	+	---	-	-	0	---	0	---	---	---	-	+++	+++	---	---	+++	-	---	-	0	+++	+++
67	Hetes	7	-12	0	-	+++	-	+	-	+	+	-	---	---	-	+++	---	---	0	+	0	---	---	---	+++	+++	+	0	---
68	Orci	7	-12	-	-	+++	-	---	+	+	0	-	---	---	0	+++	---	0	---	---	0	+	+	---	+++	+++	+	-	---
69	Kaposfő	10	-13	---	-	-	-	---	0	0	0	+	0	+	0	0	---	---	-	-	0	-	0	-	+	0	+++	-	+
70	Ságvár	16	-14	0	-	+++	---	---	-	0	0	-	-	+++	-	0	+	0	0	-	---	-	---	---	-	0	0	+	+
71	Segesd	7	-14	-	-	+	---	+	---	+	0	-	-	---	0	0	0	+	0	0	-	---	---	---	+++	+	-	-	+++
72	Kálmáncsa	5	-14	+	-	-	+	+	0	-	-	+++	0	0	+	0	---	0	0	-	---	---	0	---	-	-	0	+	---
73	Böhönye	14	-15	0	0	-	---	0	-	0	0	-	0	+	-	0	---	---	0	+	-	-	---	---	+++	---	+++	+	0
74	Somogyjád	11	-15	0	+	-	-	-	---	0	-	0	0	+	---	0	+	+	---	---	-	-	-	-	---	0	+	0	+++
75	Csurgó	31	-16	0	-	0	0	0	0	0	-	-	-	---	-	0	0	0	0	0	-	-	---	-	-	0	-	0	0
76	Lengyeltóti	20	-17	-	0	0	0	0	-	0	0	0	-	---	-	0	0	0	0	0	-	-	---	-	+	-	-	0	---
77	Gyékényes	6	-17	+++	+++	-	---	+	---	-	-	-	---	---	---	+	-	0	+	+	---	---	-	+	-	---	+++	+++	---
78	Babócsa	13	-18	+	-	0	+	+	-	0	0	---	---	---	0	0	-	---	-	0	-	0	+	---	0	-	0	0	-
79	Balatonszabadi	13	-18	-	-	-	---	---	0	0	0	-	---	0	---	0	+++	+	+	0	---	---	---	-	+	0	0	+	+
80	Bolhó	6	-18	+++	-	-	+	+	---	0	-	---	0	-	+	-	---	---	0	0	-	---	-	---	---	---	+	+++	+++
81	Szulok	6	-20	---	0	-	+	+	---	0	0	-	0	0	---	---	---	---	+	-	-	---	-	0	---	+++	0	+++	0
82	Som	6	-25	-	0	-	---	---	+++	+	0	+++	0	+	---	---	-	0	---	---	---	---	---	---	+++	0	---	0	0
83	Szenta	5	-28	+	+++	+++	-	---	---	-	-	---	-	---	---	---	+	-	0	-	---	---	---	---	-	+	0	+++	---
84	Mesztegyő	6	-29	---	-	-	-	---	---	+	+++	-	---	---	+	---	+	+	0	---	-	---	-	---	0	+++	---	0	---
85	Görgeteg	7	-30	-	-	+++	---	---	---	0	-	---	---	---	---	+++	---	---	0	+	---	---	-	---	---	+++	---	+++	+++
86	Mernye	5	-30	---	-	-	-	+	---	0	-	---	---	-	-	---	---	---	---	+	0	---	0	---	-	+	0	+++	+

9. melléklet. A 12 somogyi térszerkezeti egység pontértékelése az érettségiző korosztály kérdőíves felmérése alapján

Nr.	Település	DB	Pont	Külföldre	Maradó	Megyébe	NoHáz	NoGyerek	SokGyer.	KezdőFizu	Fizu_35	Életkörü.	JövEsély	Lakóhely	FOTTanul	TTGazJog	EgyénVáll	SajátVáll	MegyMéló	KüiMéló	TanulÁtl	Tehetség	Nyelvizsg	FFVSzülő	KFVSzülő	JóCsalád	3GenCsal	Segély	Soktesó
5	Siófok	150	22	0	+++	---	---	-	+	+++	+++	+++	+++	+++	+	+++	+	+	-	-	+++	+	+++	+	-	-	+	-	0
6	BalAggVáros	93	17	0	+	---	+++	+++	-	0	0	+	+++	+	+	0	+	0	0	-	+++	+++	+++	+	0	+	---	-	-
7	BalAggFalu	83	7	0	+	---	+++	-	0	+	+++	+++	0	+	0	---	+++	+++	-	---	0	---	-	0	0	-	+++	+++	+
8	BalHtérVáros	128	-8	-	---	-	0	0	---	0	-	-	0	-	-	+	-	-	0	+++	-	-	0	-	+++	-	-	+++	-
9	BalHtérFalu	129	-15	+++	+++	+++	-	-	---	---	---	---	---	+	---	---	0	0	+++	+++	---	-	---	---	+	0	+	0	0
10	BelsőPeriFalu	88	3	+	+	+	0	---	+	-	-	+	0	---	-	0	0	0	+	+++	0	+	-	-	+	+	0	-	0
1	KvárMJVáros	404	18	---	-	0	+	0	+	+	+++	+	+++	+++	+++	+	+	+	---	-	+++	+	+++	+++	-	-	---	+	-
2	KvárAggFalu	106	10	---	+	---	+	+	+++	+++	-	0	0	0	+	-	-	0	0	0	0	---	0	+	+++	+++	+	+	---
3	KözépSoSeváros	77	-14	0	-	0	---	-	-	-	-	-	+	-	0	+	---	---	+++	+++	-	-	---	---	+++	-	+++	0	+++
4	KözépSoFalu	201	-7	0	-	+++	-	-	+++	0	-	-	-	-	0	+	-	-	+	+	-	0	-	---	0	+++	+	---	+++
11	DélSoVáros	204	-11	0	-	0	0	+	-	-	0	0	---	---	0	0	0	+	-	0	0	0	-	-	0	-	-	+	0
12	DélSoFalu	133	-37	+	-	+	+	+	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	0	0	---	---	-	---	---	+++	+++	---	0